

Állam és katona

Szerkesztette:
GŐCZE ISTVÁN

Dialóg Campus

ÁLLAM ÉS KATONA
Szerkesztette: Göcze István

A borítón Carl von Blaas *Montecuccoli a szentgotthárdi csatamezőn, 1664. augusztus 8-án* című festménye látható. (19. század második fele, Prága, Schwarzenberg-palota)

ÁLLAM ÉS KATONA

Szerkesztette: Göcze István

DIALÓG CAMPUS KIADÓ ❖ BUDAPEST

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében került kiadásra.

Szerzők:

Forgács Balázs	Négyesi Lajos
Hausner Gábor	Padányi József
Kaiser Ferenc	Harald Pöcher
Kender Tamás	Resperger István
Lippai Péter	Ruszin Romulusz
Nagy Miklós Mihály	Tömösváry Zsigmond

Szerkesztette: Gőcze István

Lektorálta: Krajnc Zoltán

© Dialóg Campus Kiadó, 2017

© Szerkesztő, 2017

© Szerzők, 2017

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalomjegyzék

Tartalom	5
<i>PADÁNYI József</i> : Egy kínai hadtudós gondolatai (Szun-Ce: A hadviselés törvényei)	7
<i>NÉGYESI Lajos</i> : Az athéni Xenophón	17
<i>KENDER Tamás</i> : Machiavelli: Hadtudós vagy kontár?	31
<i>Harald PÖCHER</i> : Raimondo Count (of the empire) of Montecuccoli – An Italian who went out to teach the Austrians Military Science	45
<i>HAUSNER Gábor</i> : Zrínyi Miklós	61
<i>TÖMÖSVÁRY Zsigmond</i> : Pjotr Alekszandrovics Rumjancev tábornagy – A hadvezér és az állam	87
<i>NAGY Miklós Mihály</i> : Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája	107
<i>KAISER Ferenc</i> : Alfred Thayer Mahan	119
<i>RUSZIN Romulusz</i> : George S. Patton	133
<i>RESPERGER István</i> : „Szélvészgyors Heinz” – Heinz Guderian, a német páncéloscsapatok megteremtője és legfőbb stratégája	147
<i>LIPPAI Péter</i> : Erwin Rommel	167
<i>FORGÁCS Balázs</i> : Mao Ce-tung	195

Padányi József¹

Egy kínai hadtudós gondolatai (Szun-Ce: A hadviselés törvényei)

Szun-Ce a kínai hadtudományi irodalom legismertebb alakja. A háború művészete című munkája – noha 2500 évvel ezelőtt vetette papírra – örök érvényű igazságokat tartalmaz. Olyan alapvető hadtudományi kérdésekkel foglalkozik, mint a politikai és katonai vezetés viszonya, a jó katonai vezető ismérvei, a felderítés és kémkedés, a csapatok ellátása, a harc megvívását befolyásoló körülmények. Művében a teoretikus és a gyakorlati szakember egyszerre szólal meg, dinamikus egységét mutatva a jó katonának.

Kulcsszavak: Szun-Ce, kiképzés-felkészítés, katonai vezető, értékrend, a katonák ellátása

The ideas of a Chinese Military Scientist (Sun Tzu: The Art of War)

Sun Tzu is the most known figure of the Chinese Military Science literature. Albeit he wrote his famous work, The Art of War 2500 years ago, the opus contains eternal truths. It deals with Military Science questions such as civil-military relations, the features of a good commander, intelligence and espionage, supply of troops, the circumstances of war activities. In his book, we can hear the voice of an academic and practical expert showing the dynamic unity of a good soldier.

Keywords: Sun Tzu, training, military leader, value system, logistic support

Kína kiemelt figyelmet érdemel a hadtudomány iránt érdeklődő és a „hadi diszciplinával” foglalkozó szakemberek részéről, hiszen jelentős mennyiségű, illetve minőségű alkotás született e tudomány területén ebben az országban. Kína történelme során több mint 3000 háborút jegyeztek fel, így volt honnan meríteni a gyakorlati tapasztalatokat, és volt mit összehasonlítani.

---

¹ Az MTA doktora, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar; e-mail: padanyi.jozsef@uni-nke.hu

Meghatározó e művek között a „hadművészeti kánon hét könyve”. Azok a könyvek kerültek ebbe a csoportba, amelyek ismerete kötelező volt az állami és katonai vezetők számára.² Ezek között a könyvek között a legismertebb a Szun-Ce nevével jelzett *A hadviselés törvényei* című könyv. [1] Nem tartozik a hét mű közé, de itt kell emlitenünk a *36 hadicsel* című munkát, amely ősi kínai bölcsességek gyűjteménye. [2]

A hadviselés törvényei a 17. században japánul is ismertté vált, majd mandzsu és koreai nyelvű fordítások is napvilágot láttak. Ázsiában ma már burmaiul, malájul, thaiul és vietnámiul is olvasható. Európában elsőként a jezsuita J. J. M. Amiot francia nyelvű tolmácsolása jelent meg 1772-ben. 1860-ban oroszra, 1905-ben angolra és 1910-ben németre is lefordították, e nyelveken aztán újabb fordítások is születtek. Ma már csehül, hollandul, olaszul, románul, héberül és arabul is olvasható. Kínában minden évben a szerző nevével jelzett biztonságpolitikai konferenciát rendeznek, ahol a tanítások mai aktualitásait elemzik.

Szun-Ce művét magyar nyelvre 1963-ban fordították le először, így közvetlen hatása a magyar hadtudományra az ezt megelőző időszakban nem bizonyított. (Európában is csak 1910-ban készült az első szakszerű, filológiaiilag is pontos, angol nyelvű fordítás, melyet Lionel Giles készített.) Napjainkban egyre több hadtudományi szerző és más tudományágak művelői fedezik fel a gondolatokban rejlő igazságokat és hasznosítható tanácsokat.

Feltétlenül szólni kell arról a zseniális fordításról, amely páratlan a maga nemében, és igazán csak a magyar fül képes értékelni. Tokaji Zsolt:

„szerettem volna az idegen szövegnek nem csupán a tartalmát, gondolatait közvetíteni, hanem nyelvezetének hangulatát is, hogy a magyar olvasó megközelítően ugyanúgy érezkelhesse e több mint kétezer éves, klasszikus kínai nyelven írt hadtudományi munka különleges nyelvi és előadás-módbeli ízeit, mint egy kínai. A csak filológiaiilag pontos tolmácsolás nem lenne képes visszaadni a mű legfőbb szépségét és sajátosságát: régies veretét. Szun-Ce alkotása nem olyan távoli az európai gondolkodástól, terminológiája nem olyan eltérő a miénktől, hogy azt csak nagy nehézségek árán lehetne egy, a saját régiségünket is tükröző magyar szépprózai fordításba „beletuszkolni”. Szerencsére nyelvünkön is születtek hasonló szakmunkák, a hadtudomány körébe sorolható művek. Ezek legszebb példái Zrínyi Miklós (1620–1664) nevéhez fűződnek. Zrínyi is katonaemberként vetette papírra szentenciáit a hadviselés szabályairól, akárcsak a jelen munka feltételezett szerzője. A két szerző műveinek összevetésekor kiderül, hogy a hadakozásról megfogalmazott gondolataik számos helyen majdnem megegyeznek.” [3]

A szerző – Szun-Ce – életéről nem maradtak fenn hiteles dokumentumok. Egyes források szerint Vu állam szülötte volt. *A hadviselés törvényei* című munkája hívta fel rá az állam királyának figyelmét, mint olyan emberre, aki tudja, hogyan kell a hadsereget irányítani, és kinevezte őt tábornokának.

² SZUN-CE: *A háború művészete*; VU-CE: *A háború művészete*; SZE-MA Zsang Csü: *A tábornagy metódusa*; CSIANG Ce-ja: *A hat titkos tanítás*; VEI Liao: *Vej Liao-Ce*; CSIANG Ce-ja (bizonytalan): *Huang Si-kung három stratégiája*; TAJ-CUNG császár, LI Csing: *Tang Taj-cung és Li vej-kung dialógusai*.

A mű Kínában is nagyon ismert és népszerű. Mára a mű és mondanivalójának kutatása önálló tudományággá nőtte ki magát. Az utóbbi évtizedekben szótárak készültek hozzá, tudományos cikkek és tanulmánykötetek százait írták róla, s szinte havonta jelenik meg egy-egy újabb kommentárral ellátott vagy egyszerűen modern kínai nyelvre fordított kiadása. Számos olyan változatára is bukkanhatunk a kínai könyvesboltokban, amelyek egészen korszerű értelmezését kínálják e két és félezer éves munkának. Így a modern ember is hasznos kézikönyvként forgathatja, hogy megoldást találjon saját problémáira. Egy részük komoly kézikönyvnek számít, és nem csak Kínában.

A 13 fejezetbe foglalt, ötezer írásjegyből álló műről több fordítás és kiadás is készült, melyeket az alábbi táblázat foglal össze, megadva a fejezetek címének fordítását is. [4]

1. táblázat

Az eredeti műből készült fordítások és kiadások

Tőkei Ferenc: <i>A hadviselés törvényei</i> (1963)	Édes Bálint: <i>A hadviselés tudománya</i> (1996)	Tokaji Zsolt: <i>A hadakozás regulái</i> (1997)	Tokaji Zsolt: <i>A háború művészete</i> (2006)
Alapvető elvek	A tervezés	A praeceptumok	A mérlegelés
A hadvezetés	A hadviselés	A hadviselés	A hadviselés
A támadás kitervelése	Támadás stratégiával	A stratagema	A támadás megtervezése
A forma	Taktikai felállás	A figura	Katonai elhelyezkedés
Az erő	Az erők és alkalmazásuk	Az erő	Hadászati erő
Az üresség és teltség elve	Erős és gyenge pontok	A gyöngye és az erős	Erős és gyenge pontok
A hadsereg harca	Manőverezés	A sereg viadala	Manőverek
A kilenc változás	A taktika variációi	A kilenc változás	Kilenc változás
A menetelő hadsereg	A felvonuló hadsereg	A vonuló hadak	A vonuló hadsereg
A terep-formák	A terep	Natura loci	A terep
A kilenc terület	A kilenc szituáció	A kilenc föld	A kilenc terep
Tűzzel való támadás		Tűz által való támadás	A tűz felhasználása támadásra
Kémek alkalmazása	Kémek alkalmazása	A kémeknek alkalmazása	A kémek alkalmazása

(Szerkesztette: a szerző)

A mű számos olyan hadtudományi alapvetést tartalmaz, amely más területeken is használható és hasznosítható is. A gondolatokat olyan tematikus elemzésekben láthatjuk viszont, mint a nőknek szóló *The Art of War for Women* vagy *Sun Tzu for Women*; a sportolóknak írt *The Way of the Champions; Lessons from Sun Tzu*; a pókerjátékosoknak írt *How the Classic Strategies of Sun Tzu can Transform your Game*; a menedzsereknek szóló *Sun Tzu and the Project Battleground*; a cégvezetőknek szánt *Sun Tzu's The Art of War for Executives* és az értékesítésben érdekeltnek a *The Art of War and the Art of Sales*. [5]

Ugyanakkor találkozhatunk olyan megközelítéssel is, amely kétségbe vonja a mű hadtudományi jellegét. Ennek bizonyítására olyan mondatokat emelnek ki a műből, amelyek logikáját nem értik, vagy nem akarják érteni. Legjobb példa erre az a megközelítés, amely a *Menetelő hadsereg* fejezetben van, és a folyó menti hadviselésre vonatkozik. A hivatkozott megközelítés szerint metaforikus mondatokról, valamint állításokról van szó, melyeknek

semmi köze a katonai gondolkodáshoz, illetve törvényszerűségekhez. [6] Ha azonban figyelmesen elolvassuk Szun-Ce gondolatait, minden mondatnak ma is világos és egyértelmű üzenete van minden katonai szakember számára, a mű olyan ma is használatos fogalmakra utal, mint a vízi akadály védelme, a hídfő vagy az erőszakos átkelés a folyón.

„Folyón való átkeléskor gyorsan igyekezzünk minél távolabb kerülni a víztől. Ha az ellenség átkel egy folyón, úgy ér el bennünket, akkor sohasem szabad a vízben fogadnunk támadását. Ha azonban engedjük, hogy az ellenség fele átkeljen, s ekkor támadjuk meg, ezáltal előnyhöz jutottunk. Aki fel akarja venni a harcot, ne legyen nagyon közel a folyóhoz, amikor az ellenséget fogadja.” [1: 221]

A magyar hadtörténelem számtalan példát ismer, amikor az éppen átkelő ellenség megtámadása sikert hozott. Gondoljunk Zrínyi Miklós harcára 1663. november 27-én, amikor a Murán átkelő, túlerőben lévő török–tatár csapatokat verte szét. Sikerének kulcsa az volt, hogy kihasználta az átkelő csapatok megosztottságát, így kisebb erővel is képes volt nagy győzelmet aratni.

„Mert azután, hogy először kilőtték nyilaikat – szinte elborítottak vele minket –, olyan félelem szállta meg őket, hogy futni kezdtek a Mura felé, és szembetalálkozva a folyóban a szemközti jövő tatárokkal, a legnagyobb zavarban úgy összetorlódtak mindnyájan, hogy sem úszni, sem kimenekülni, sem védekezni nem tudtak.” [7]

A másik példa, amit többször idéznek, a mocsáron való átkelésre vonatkozó tanácsokkal foglalkozik, hasonlóan metaforikusnak tekintve azt. Katonai szemmel azonban teljesen világos és gyakorlati tapasztalatokon alapuló üzenetet hordoz ez is.

„Mocsáron átkelve haladjunk a lehető leggyorsabban, és sehol ne időzzünk. Ha azonban mégis egy mocsár közepében akadunk össze ellenséges hadsereggel, akkor a legfontosabb, hogy a vizet, s füvet (nyújtó helyekre) támaszkodjunk, a hátunk mögött pedig sűrű erdő legyen.” [1: 222]

Szun-Ce művében jól követhető logika mentén jönnek sorban a hadakozás meghatározó tényezői.

„Így a bölcs hadvezér megfontoltsága mindig összeköti egymással az előnyt és a hátrányt. Ha az előnyökhöz mindig hozzászámítjuk a hátrányokat is, akkor vállalkozásaink sikerében megbízhatunk; s ha a hátrányokhoz mindig hozzászámítjuk az előnyöket is, akkor minden szerencsétlenséget elháríthatunk.” [1: 220]

Mi ez, ha nem a CSWOT-analízis korai megjelenése, amikor sorra vesszük a hadviselés sikerét meghatározó előnyöket, hátrányokat, veszélyeket és lehetőségeket? A következőkben ennek néhány meghatározó elemét mutatjuk be, idézve Szun-Ce gondolatait.

A győzelem szempontjából meghatározó a vezető személyisége és a vezetés minősége. A szerző kiemelten foglalkozik ezzel a kérdéssel, több helyen is utalva ennek fontosságára.

Több helyen előforduló gondolat a hadvezér felkészültsége és az, hogyan képes tudását átadni katonáinak. Mennyire következetes és szilárd, hiszen ez alapozza meg tekintélyét, határozza meg aztán a csatatéren is a korlátait. Ha a katonák bíznak benne, akkor követik, ha nem, akkor „rendetlenség lesz úrrá a seregen.” [1: 226]

Szorosan összefügg ezzel az a felkészültség, amely a terep és az ellenség ismeretén alapul, illetve meghatározó a harcra történő felkészüléskor. A terepformáknak külön fejezetet szentel, talán itt figyelhető meg leginkább a gyakorlott, harctéri tapasztalatokkal rendelkező katona gondolkodása. A terep ismerete, a terep adta előnyök kihasználása a jó hadvezér egyik erőssége. A tapasztalt katona nem támad dombnak felfelé, nem száll szembe a dombról lezúduló ellenséggel. „A terep lehet járható, lehet fogvatartó, lehet szerteágazó, lehet szakadékos, lehet hegyes-völgyes, lehet messze nyúló.” [1: 225]

Olvasatában a „járható terep” mindkét fél számára támadási lehetőséget jelent, tehát igyekezzünk a magaslatok napos oldalán maradni, így biztosítva a terep adta előnyt. Ha a terep „fogvatartó”, akkor a támadás lehetősége adott, de visszavonulásra már nem alkalmas. Ez fokozott veszélyt jelent, ha az ellenség felkészülten várja támadásunkat, és nem biztosított a győzelem. „Szerteágazó” terepen, ami kevés előnyt jelent a támadónak, ne kísérletezzünk az előrenyomulással, inkább vigyük onnan csapatainkat. A „szakadékos” – mai szóhasználattal átszegdelt – terepen az lesz előnyben, aki előbb foglalja el kiindulási állásait és megszállja a kedvező terepszakaszokat. Ugyanez igaz a „hegyes-völgyes” területekre, ahol a kezdeményezés azé, aki előbb megszállta azt és uralja a magaslatokat. Végül a „messze nyúló” terepen, ahol minden manőver jól látszik, ahol nem lehet az erőket (tartalékokat) elrejtteni, ahol a meglepetés adta előnyök nem érvényesíthetők – főleg egyenlő erőviszonyok mellett – nem szabad harcot kezdeni. [1]

Érdeemes rámutatni azokra a gondolatokra is, amelyek szintén a gyakorlott katonára, a külső jelekből következtetni tudó, sok csatát megért vezetőre utalnak. Ha mozognak a fák, madarak röppennek fel és riadtan menekülnek az állatok, ott az ellenség katonái lehetnek. A kilátást akadályozó magas fű mögött ellenség lapulhat, ahol a por magasra száll fel, ott hadiszekerek közelednek, míg ha a por alacsonyan marad, az a gyalogságra utal. Sorolhatnánk a szerző által összeszedett jeleket, de ennyi is elég annak bizonyítására, hogy aki ezeket a sorokat írta, nem egy csatában ismerkedett a harc megvívásának körülményeivel. [1]

„A kiváló hadvezér úgy indít háborút [...], hogy mindent igyekszik előre tudni.” [1: 235] Igaz ez az eddig felmutatott tényezőkre, de igaz arra az örök igazságra is, hogy kémek nélkül, információk nélkül a győzelem megszerzésének esélye csekély. Szun-Ce külön fejezetet szentel a kémeknek, a felderítés és az információ fontosságának. Részletesen elemzi mindazon körülményeket, amelyekben a kémeknek hasznát vehetjük.

Ami fontos nekünk, az ugyanolyan fontos az ellenségnek is. Tehát ha mi kémeket alkalmazunk, az ellenség is törekszik arra, hogy minél többet tudjon erőnkéről, elhelyezkedésünkről, terveinkről. A tapasztalt katonának erre is van válasza, az ellenség megtévesztésére is gondol:

„Ezért aki ért hozzá, hogyan kell az ellenséget mozgásba hozni, az olyan formát mutat neki, hogy az ellenség feltétlenül követni kezdi, olyasmit nyújt neki, amit az feltétlenül meg akar ragadni, s előnyöket kínálva fel, úgy tudja mozgásba hozni azt, hogy aztán leshelyen várhasson rá.” [1: 214]

Ez a harcmódor nem idegen a magyar hadviseléstől sem, gondoljunk csak az oly gyakran alkalmazott színlelt menekülésre, a „mortalék” szerepére. Különösen a végvári harcok idején volt jellemző ez a harcmódor, amikor mind a törökök, mind a végváriak előszeretettel alkalmazták ezt az ellenség megtévesztésére és szétverésére.

A *katonai vezető*, a *hadvezér* meghatározó a siker szempontjából. Szun-Ce szerint: „*A hadvezér a fejedelemség pillére. Ha ez a pillér hibátlan, akkor a fejedelemség feltétlenül erős, de ha ez a pillér hibás, akkor a fejedelemség feltétlenül gyenge.*” [1: 230] A jó hadvezér mindenekelőtt képzett és tapasztalt. Csak akkor tud helyes döntéseket hozni – sőt csak akkor képes döntéseket hozni –, ha ismeri a háború törvényeit, alárendeltjeit bölcsen vezeti. Megbízható és következetes a döntéseiben, de képes rugalmasan reagálni a változásokra („*változtassa meg intézkedéseit, cserélje ki [korábbi] tervét*”). Az ilyen vezetőben bíznak a katonák, és habozás nélkül követik a harcban, nem kérdőjelezik meg döntéseit. Csak az a hadvezér győzhet, aki képes valamennyi katonájával megértetni akaratát. Ahogy Perjés Géza fogalmaz egyik írásában: „...*az alárendelteknek a vezető iránt érzett tisztelete és megbecsülése a csapatot összetartó erő fő kötőanyaga.*” [8: 206]

A parancsnok (hadvezér) szerepét, felkészültségének fontosságát máshol is hangsúlyozza Szun-Ce. A tehetség az ő olvasatában nemcsak az ösztönt, a vezetői karizmát, hanem a felkészültséget is jelenti. Ez a felkészültség segít abban, hogy a jó parancsnok rutinszerűen végezze feladatai egy részét: intézkedjen a felderítésről, értékelje az adatokat, intézkedjen az alárendeltek felé, szervezze meg a biztosítást, gondoskodjon az utánpótlásról és a tartalékról. A rutint egészíti ki aztán a tehetség, amely segít meghozni a legjobb döntést, kiválasztani a változatok közül a helyzetnek leginkább megfelelőt. De a kötelező lépéseket a kiemelkedően tehetséges hadvezérnek is meg kell tenni, az nem takarítható meg.

Szun-Ce foglalkozik a *katonai és politikai vezetés kapcsolatával* is. Forradalmian bátor a megközelítése, amikor a szakmát a politika fölé helyezi. Súlyos példákön mutatja be, hogy milyen szerencsétlenséget hozhat a hadseregre – végső soron az államra – az, ha a fejedelem nem hallgat a katonai vezetésre, és

„*ha nem érti meg, hogy a hadsereg nem képes előrenyomulni, és parancsot ad erre; ha nem érti meg, hogy a hadseregnek nem szabad visszavonulnia, és mégis ezt parancsolja. [...] Ha nem érti meg a hadsereg sajátos feladatait, és ugyanúgy kezeli, mintha annak egyszerű kormányzásáról lenne szó, akkor a hadsereg tisztjei bizonytalankodnak.*” [1: 210] „*Ha nem ismeri a hadsereg iránt tanúsítandó magatartást, és ugyanúgy kezeli a hadsereget, mint az állami hivatalokat, akkor a hadsereg tisztjei nem tudják, mit tegyenek. Ha azonban a hadsereg megzavarodott, és már nem tudja, mit tegyen, akkor a szomszédos fejedelmek ki tudják használni nehézségeinket. Akkor aztán elmondhatjuk, hogy a fejedelem felfordulásba döntötte a hadsereget, és az ellenségnek biztosította a győzelmet.*” [1: 210–211]

Ebből következik az is, hogy a katonai vezetőnek az ország érdekében a hadtudomány törvényei szerint kell vezetnie a hadsereget, a harcot; és még arra is joga van, hogy megtagadja a fejedelem parancsait. Csak úgy lehet sikeres a katonai vállalkozás, ha a fejedelem nem tartja pórázon a hadvezért.

Szun-Ce rendkívüli fontosságot tulajdonított a *kiképzettségnek és felkészültségnek*, ugyanis a (hadi) helyzetet jellemző hét alapelv között említi a következőket: „*Melyik hadvezér tehetségesebb? A tiszték és katonák melyik seregben gyakorlottabbak?*” [1: 206]

Ez a megközelítés azt mutatja, hogy pontosan tudta: bátor emberek tömege még nem hatékony és ütőképes csapat. Ahhoz, hogy az legyen, meg kell teremteni közöttük az együttműködést, a rendet és a fegyelmet. Ennek pedig a kiképzés, a gyakorlatozás teremti meg az alapját, ez segít elérni azt, hogy a csata forgatagában is higgadtak tudjanak maradni. A természet sok bátor embert szül, de a rend szorgalmas megteremtése még többet. [9: 41] Persze ez a fajta rend és fegyelem egyúttal a feltétlen és habozás nélküli engedelmességet is feltételezi, hiszen a harc során a katonának nincs ideje a töprengésre, bíznia kell a parancsnokában. Egybecseng ezzel a gondolattal Jeney Lajos Mihály intelme, aki így ír: „*Ha egy sereg, csapattest jól felkészült a hadi gyakorlásban, abban rend uralkodik, akkor a vezér személyéhez igazodik annak minden tagja, akkor a vezér megfontoltsága, bátorsága, járatossága átragad mindenkire, és akkor a tetterő a legmagasabb fokra nő mindenkiben.*” [9: 68]

A megfelelő és hatékony kiképzéshez persze számos egyéb feltételnek is teljesülnie kell: megfelelő elméleti és gyakorlati ismeret, felkészült kiképzők és fegyelmezett, magasan motivált katonák. Ennek a gondolatnak a mentén érthető az a gondolat, amit Szun-Ce így fogalmaz meg: „*Mert a háború öt tényezőn nyugszik [...] az ötödik a törvény. A törvény: a katonai szabályok és a rend, a helyes úton való vezetés, valamint az ellátás.*” [1: 206]

A felkészítés és kiképzettség azért is fontos és meghatározó tényező, mert ez az egyik útja a hatékony hadviselésnek, benne az emberek életével való takarékoskodással. A kiképzett és gyakorlott katona drága, ezért megbecsülendő, mert soha nincs elegendő belőle. Tehát minél kisebb vérvesztéssel viseljük a hadakozást, annál inkább növeljük a végső győzelem esélyét.

Az erők megőrzésére való törekvés érhető tetten abban a mondatban is, amely így szól: „*Ezért száz harcot vívni és százszor győzni nem a legjobb a jók között. Nem is harcolni, mégis alávetni az ellenséges sereget: ez a legjobb a jók között.*” [1: 209] Azaz úgy kényszeríteni rá akaratomat az ellenségre, hogy közben nem ontunk vért, nem veszítünk embert. Ahogy Zrinyi Miklós fogalmaz: „*Minden győzelem jó és nagy, de az, mely a mi akaratomat (szerint) és vérontás nélkül meglehet, legjobb és szebb és dicsőségesebb.*” [10]

Így marad erőnk ahhoz, hogy a későbbi katonai műveleteket is sikeresen oldjuk meg. Tetten érhető ebben a gondolatban a keleti stratégiai gondolkodás egyik fontos tétele: a *legnagyobb befolyás megszerzése a legkisebb ráfordítással úgy, hogy nem folytatunk vég nélküli háborút*. Ez ugyanis kimeríti erőinket és erőforrásainkat. Ezért igazán hasznos az, ha az ellenség lehetőségeit a saját növekedésünk szolgálatába állítjuk: tőlük szerezzük az élelmet és a fegyvert, erősítve a saját csapatainkat, egyúttal gyengítve az ellenséget.

A *szerencse* szó nem fordul elő a műben. Ugyanakkor a szerző számos helyen hangsúlyozza a felkészülés és felkészítés szerepét, ami a legbiztosabb módja a balszerencse, a véletlenek, a harc során jelentkező váratlan fordulatok helyes kezelésének.

Itt utalok vissza a korábban már tárgyalt kiképzettségre, a szakmai felkészültségre. Számos esetben bizonyította a hadtörténelem, hogy az adott katonai szervezet jó szellemét, morálját elsősorban a szakmai felkészültség és kiképzettség alapozza meg. Ennek oka egyszerű: még a legegyszerűbb katona számára is világos, hogy a felkészült vezető és az alapos kiképzés, azaz „*a helyes úton való vezetés*” adja a legnagyobb esélyt a túlélésre.

A szerző *katonai értékrendjében* kiemelt helyet foglalnak el azok a tulajdonságok, amelyek az évezredek alatt sem változtak, és ma is vállalhatóak bármely tisztességes haderő számára. Ezek a következők:

- A célok elérése érdekében a „*parancsnokok és alárendeltek ugyanazt akarják.*” [1: 211] Nem lehet sikeres az a katonai vállalkozás, ahol nincs összhang a vezető és a vezetettek között. Ehhez az kell, hogy legyenek egyértelmű célkitűzések, világosan mutassuk be, mit akarunk, egyértelmű legyen az oda vezető út és a végcél.
- Ne követeljünk olyat katonáinktól, ami meghaladja erejüket. Ne szabjunk elérhetetlen célokat, feladatokat és határidőket. „*Embereit is akkor képes jól megválasztani, ha feladataikat erejükhöz méri.*” [1: 214]
- A *bölcs hadvezér megfontoltsága* mindig számba veszi az előnyöket és hátrányokat, értékeli az ellenséget, a saját erőket, a terepet, az év- és napszakot, egyáltalán minden harcot befolyásoló körülményt. „*Aki azonban meggondolatlan és lebecsüli az ellenséget, az óhatatlanul annak fogságába kerül.*” [1: 224]
- Fegyelmezettség, hitelesség és következetesség a parancsok kiadásában és a teljesítés megkövetelésében.

„*Ha szokásává tesszük a népnek, hogy amire tanítjuk, mindig teljesítse, akkor a nép mindig engedelmeskedni fog. De ha eltűrjük, hogy ne teljesítse azt, amire tanítjuk, akkor a nép nem fog engedelmeskedni parancsainknak. Ha parancsainkat megszokott engedelmességgel teljesítik, akkor a sokasággal könnyű lesz szót értenünk.*” [1: 224]

- Bátorság, melynek alapja a kiképzettség. „*Legyen minden katonánk olyan bátor, mintha csak egyik lennének: ez a vezetés helyes útja.*” [1: 230]
- A hadsereg vezére „mindig nyugodt legyen”, azaz ne látszódjon rajta a csüggedés vagy aggodalom. „Igazságos legyen”, és így tartsa fenn folyamatosan a rendet.
- Elengedhetetlen, hogy a felettesek ne csak szavakban, de tetteikben és viselkedésükben is ugyanazt sugározzák. Hiteltelen az a vezetés, amely bizonytalanságot, félelmet mutat, miközben kitartásról és bátorságról beszél. Zrínyi szerint: „...*a kapitány [...] a maga serény példájával serénnyé csinálja őket...*” [10]

A szerző több helyen is kitér a megfelelő ellátás fontosságára, a siker egyik kulcsának tekintve azt. A fegyelmezett és hatékony hadsereg egyik feltétele az *ellátás* folyamatos fenntartása. „*A törvény: a katonai szabályok és a rend, [...] valamint az ellátás.*” [1: 206]

Éhes, fáradt, beteg, emiatt elégedetlen katonával nem lehet sikeres harcot folytatni. Az ilyen katona inkább előbb, mint utóbb, de kárára lesz az egész haderőnek, hiszen harcértéke alacsony, morálja gyenge. Az ellátás hiánya oda vezet, hogy még a fegyelmezett hadsereg katonái is hozzányúlnak ahhoz, ami nem az övék. „Tehát a hadsereg, ha nincsenek szállító szekerei, elpusztul; ha nincs élelme, elpusztul; ha nincs készlete, elpusztul.” [1: 218]

Mit mond ugyanerről a kérdésről több mint kétezer évvel később Zrínyi Miklós:

„Mennyi szép hadak, szerencsés előmenetek romlottak félbe az élésre való gondviseletlenség miatt, nem szükség mondani; ugyanis minden egyéb alkalmatlanságot elszenved az ember, de ha a hasa korog, bizony, minden ízetlen.” [11]

Az ellátás tárgyalásánál is megfigyelhetjük azt a fajta megközelítést, amely egy-egy döntés hatásának átfogó megközelítését alkalmazza. Nem csak azt vizsgálja, hogy legyen élelem, de arra is utal, hogy azt az ellenségtől szerezzük meg. Így hatványozottan nőnek az esélyeink, hiszen azzal, hogy mi erősödünk, az ellenség gyengül.

„Ezért a bölcs hadvezérnek gondja van rá, hogy élelmet az ellenségtől szerezzen. Egy csung élelem, amit az ellenségtől veszünk el, húsz csungnak felel meg a sajátunkból. Egy si takarmány az ellenségtől, megfelel húsz sinek a sajátunkból. Ezért az ellenséget megölni: dühöngés; ám az ellenségtől elvenni: javaink gyarapítása.” [1: 208–209]

A hadtörténelemben számtalan olyan esetet ismerünk, amikor az ellátás alacsony színvonala egyenesen elvezetett a fosztogatáshoz, a hadszíntéren élő népek kirablásához, végső soron a hadsereg felbomlásához. Elegendő talán példaként említeni a keresztes háborúkat, melyek közül több is már a felvonulás időszakában összeomlott, a megfelelő ellátás hiányában.

Ahogy korábban már utaltam rá, a mű igazi reneszánszát éli, és nem csak a hadtudomány művelői között. Az egyik legfontosabb terület, ahol Szun-Ce gondolatait újraértelmezik a menedzserek, a gazdasági vezetők világa.

„Ezért mondják, hogy ha ismerjük az ellenséget és ismerjük magunkat is, akkor száz csatában sem kerülünk veszedelembé; ha azonban nem ismerjük az ellenséget, csak magunkat, akkor egyszer győzünk, másszor vereséget szenvedünk; és ha sem az ellenséget, sem magunkat nem ismerjük, akkor minden egyes csatában feltétlenül végveszély fenyeget bennünket.” [1: 211]

Egy vállalati vezetőnek ez azt üzeni, hogy a versenyben nem győzhet az, aki nem méri föl a piacot, a versenytársak képességeit, aki nincs tisztában saját vállalatának korlátaival. Felfedezhetünk közös célokat és vonásokat a fejedelem és a hadvezér, illetve a tulajdonos és a menedzser viszonyában is.

Egyetlen gondolat még a gazdasági életben is kamatoztatható meglátásról. Amikor Szun-Ce a háború tényezőiről és alapelveiről beszél, azt mondja: *„Kinél dicsérnek és fenyténeken helyesen.”* [1: 206] Napjainkban ez világosan lefordítható a munkatársak megbecsülésére, a humán erőforrás minél hatékonyabb motiválására. [12]

Ma már a digitális hadviselésben is számos szakértő értelmezi és hivatkozik Szun-Ce gondolataira, annak ellenére, hogy a direkt kapcsolat nyilvánvalóan kizárható. Ennek ellenére sok kiváló, az információbiztonság területén dolgozó szakember talál használható gondolatokat az ókorban alkotó mester művében. Persze ezzel párhuzamosan legalább annyian támadják is ezt a fajta megközelítést. [13]

Természetesen a *hadtudományi kérdések mai oktatásában is helye van Szun-Ce gondolatainak*. Olyan örök érvényű szabályok ezek, mint a hadvezetésnek objektív törvényei, és hogy a hadvezér legfőbb dolga egymáshoz igazítani a győzelem objektív és szubjektív előfeltételeit. A honvédtisztek képzése – legyen az BSc, MSc, PhD, át- és továbbképzés, vezetői tréning – nem nélkülözheti a hadelméleti kérdések vizsgálatát. Nem arról van szó, hogy mindenkinek egyformán kell ismerni a múlt és jelen hadelméleti kérdéseit, de az elvárható, hogy a maga szintjén mindenki tisztában legyen a katonai vezetőtől elvárt képességekkel, a harc megvívásának általános törvényszerűségeivel, a harc során figyelembe veendő körülményekkel. Szun-Ce és más hadtudósok írásainak tanulmányozása, gondolkodásuk megismerése az egyik legjobb eszköz ennek a célnak az elérésére.

Felhasznált irodalom

- [1] SZUN-CE: *A hadviselés törvényei*. TÖKEI F. (ford.) In: *A hadművészet ókori klasszikusai*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1963.
- [2] *36 Ji-36 hadicsel*. Forrás: harminchadicsel.blogspot.hu/2012/01/36-ji-36-hadicsel.html (A letöltés dátuma: 2016. június 5.)
- [3] TOKAJI Zs.: *A hadakozás regulái*. Forrás: www.boldogsag.net/index.php?option=com_content&view=article&id=20955:-szun-mester-szun-ce-a-hadakozas-regulai-&catid=1250:magyar-elet-halal-es-feltamadas&Itemid=900 (A letöltés dátuma: 2016. június 17.)
- [4] *A háború művészete*. Forrás: hu.wikipedia.org/wiki/A_h%C3%A1bor%C3%BA_m%C5%Blv%C3%A9szete (A letöltés dátuma: 2016. július 14.)
- [5] PAPP-VÁRY Á.: *Marketingháborúk*. Marketing, 2012. Forrás: www.papp-vary.hu/konyv_webajanlo/marketinghaboruk.pdf (A letöltés dátuma: 2016. február 28.)
- [6] JONES, D. G.: *From Sun Tzu to Ping-fa*. Forrás: www.slideshare.net/ShibumiMC/from-sun-tzu-to-ping-fa-25492767 (A letöltés dátuma: 2016. július 17.)
- [7] *Zrínyi Miklós válogatott levelei*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: BENE S., HAUSNER G., Balassi Kiadó, 1997.
- [8] PERJÉS G.: *Csatakönyv. Tanulmányok a magyar és egyetemes történelem csatáiról*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2014.
- [9] ZACHAR J. (ford.): *Jeney a portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint*. Magvető Könyvkiadó, 1986.
- [10] ZRÍNYI M.: *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Kiadó, 1957.
- [11] MARKÓ Á.: *Gróf Zrínyi Miklós prózai munkái*. Magyar Szemle Társaság, 1939.
- [12] DOMBORÓCZKY Z.: *Egy bölcs kínai tábornok nézetei a vállalati stratégiáról*. Supply Chain Monitor, 2006. Forrás: www.scmmonitor.hu/archivum/2006/egy-bolcs-kinai-tabornok-nezetei-a-vallalati-strategiarol (A letöltés dátuma: 2016. február 28.)
- [13] MÉSZÁROS G.: Szun-Ce elvei a digitális világban. *Hadmérnök*, 8/2 (2013), 377–388. Forrás: www.hadmernok.hu/132_32_meszarosg.pdf (A letöltés dátuma: 2016. április 16.)

Az athéni Xenophón

Az athéni Xenophón hadtudományi munkái közül az Anabaszisz a legismertebb, amelyben a görög zsoldosok kivonulását írja le a Perzsa birodalomból. Az életművét áttekintve azonban felismerhetjük, hogy ennél jóval sokrétűbb a munkássága, mely elsősorban saját katonai tapasztalatain és kutatásain alapul.

Kulcsszavak: *Xenophón, Anabaszisz, Kürosz neveltetése*

Xenophon of Athens

The most famous military science work of Xenophon of Athens is the Anabasis, in which he describes the exodus of the Greek mercenaries from the Persian Empire. After reading his whole work, we can truly appreciate his comprehensive experience and knowledge of military life and sciences.

Keywords: *Xenophon, Anabasis, Cyrupaedia*

Élete és fontosabb művei

Az athéni Xenophón egy háborús időszak gyermeke volt. Születése idején tört ki a görög világ hosszú belháborúja Athén és Spárta között, ami a későbbiekben peloponnészoszi háború néven vonul be a történelembe. A háború vezető nagyhatalmának számító városállamban felnövekvő tehetséges ifjában a háborús idők felerősítik a hadügy iránti érdeklődést. Az iskolában kitűnő tanuló volt, már gyermekkorában jól lovagolt, kitűnően forgatta a kardot és a dárdát, s nyíllal biztonságosan lőtt célba. Sihederkorában azt bizonygatta, hogy hadvezér lesz belőle. 410 körül, a nagyhírű bölcs, a tudományok hírneves tanára, Szókratész az utcán fedezte fel. Beszélgetni kezdett a nagyon jó megjelenésű, vonzó arcú fiatalemberrel. Felismerte, milyen jó eszű, és javasolta, hogy jöjjön el az ő iskolájába, ott bővítheti a tudását. Xenophónnak nagyon tetszett a javaslat, s Szókratész tanítványa lett. [1]

Ilyen körülmények között, ilyen ifjúkori barátok körében habzsolta a tudást: filozófiát, történelmet, földrajzot, s próbálkozott irodalmi művekkel mindenféle műfajban. Kr. e. 404-ben azonban Athén elvesztette a háborút, és Xenophón katonai ambíciói is háttérbe szorulnak.

---

¹ A hadtudomány PhD-fokozatos; Nemzeti Közzszolgálati Egyetem; e-mail: negyesi.lajos@uni-nke.hu

A lótenyésztés és a történetírás felé fordul az érdeklődése. Egy Athénben örökzöld témával, a perzsák történetével kezdett foglalkozni. Feltételezhető, hogy arisztokrata származásánál és életkoránál fogva a háború után Athénban rövid időre hatalomra jutó harminc zsarnok idején a rémuralom legfőbb támaszát jelentő lovasságban szolgált. Pontos szerepe nem tisztázható, annyi azonban bizonyos, hogy a harmincak bukása (Kr. e. 403) után nem sokkal elhagyta Athént. [2]

Kr. e. 401-ben a sors felkínálta a lehetőséget, hogy a perzsa történelemről meglévő ismereteit egy „tanulmányúton” gazdagítsa. Perzsiában II. Artaxerxész király ellen fellázadt öccse, ifjabb Kürosz. A fiatalabb testvér azt állította, hogy bátyja alkalmatlan az uralkodásra, a főhatalom őt illeti. De nem volt elegendő katonája, volt azonban kellő pénze, tehát zsoldossereget akart gyűjteni. A görög zsoldosok igen jó hírűek voltak. Kürosz tehát elküldte toborzó tisztjeit több görög városba, hogy legalább 10 000 katonát gyűjtsenek össze. Proxenosz nevű barátja is zsoldosokat toborzott, így Xenophónnak azonnal kedve támadt a kalandra és csatlakozott a sereghez. Mire a görögök megérkeztek, már folyt a testvérháború, és még mielőtt beavatkozhattak volna, Kürosz királyfi a kunaxai csatában elesett. Hívei szétfutottak. A perzsa had vezére követet küldött a zsoldosokhoz és vacsorára invitálta vezéreiket, hogy igyanak békepoharat, azután nyugton menjenek haza. Az asztalnál ülőket a betóduló fegyveresek megrohanták, és az utolsó szálig megölték őket.

A vezetők nélkül maradt görög csapat bizonyos lehetett abban, hogy a túlerejű perzsa hadsereg rájuk fog rohanni. Itt kezdődik Xenophón történelmi szerepe. A görögök élére állt, s a spártai Kheiriszophosszal együtt – akinek a szerepét később méltánytalanul elhallgatta – tengernyi szenvedésen át kalauzolta el a csapatot a Fekete-tengerhez, majd haza. Nyugodt határozottságával bizalmat ébresztett maga iránt. Óriási haditett volt a nagy visszavonulás megszervezése és végrehajtása, a hazatérés a görög partokra, ahonnét már mindenki mehetett a maga otthonába. Xenophón is hazafelé igyekezett Athénba, de hamarosan hírül vette, hogy otthon szörnyűséges politikai változások egész sora következett be. A legijesztőbb szenzáció az volt, hogy a bölcsek bölcsét, Szókratészt is kivégezték. Az már – szinte – mellékes volt, hogy Szókratész barátait száműzték, haza többé nem térhetnek. Xenophón és a többi közismert tanítvány is ezek közé tartozott. Platón is eltávozott, mielőtt elkergették volna, egyenesen Szicíliába ment, ahol Szürakuszai hatalmas uralkodója szívesen látta; még politikai tanácsait is kikérte olykor. Alkibiadész már egy ideje a perzsa nagykirály bizalmas embere volt (idővel ott is ölték meg).

Xenophón Spártába ment, ahol Agészilaosz király barátjává fogadta, s birtokkal ajándékozta meg, ő pedig immár a spártai seregben vett részt abban a hadjáratban (Kr. e. 394), amely Athén ellen is irányult. Az évtized végén Xenophón az Olümpia közelében fekvő Szkilluszban telepedett le, ahol visszavonultan élt: gazdálkodott és írt. Kr. e. 371-ben innen is távoznia kellett. Xenophón ezt követően Korinthosban telepedett le. Spárta eközben Athén szövetségese lett a Thébai ellen vívott háborúban, így Xenophón is bocsánatot nyert szülővárosától: az athéniaiak Kr. e. 367 körül eltörölték a száműzetését kimondó határozatot. Az azonban, hogy ezt követően Xenophón visszatért-e szülővárosába, nem ismeretes. Vélhetően Kr. e. 354 után hunyt el. Ezekben a kései években írta azt a három fő művet, amely múlhatatlanná tette írói nevét.

Az első a *Felvonulás* (görögül *Anabaszisz*) volt, a 10 000 görög zsoldos nagy kalandja, amely éppen azért lett feledhetetlen, mert Xenophón egy nagyon olvasmányos könyvben megírta. Érdekes, hogy az egész történetet harmadik személyben mondja el, saját magát is harmadik személyként ábrázolja. Az egész könyvet írói álnéven bocsátotta közre. A szerző neve a szöveg élén: Megarai Arisztogenész. Ezt így illendőbbnek érezte, mivel saját magáról csupa jót, néha

egyenesen csodáltnivalót mesél el. Persze már legalább 2000 éve tudjuk, hogy ez a mű emlékirat. Talán a legelső igazi remekmű ebből a műfajból.

A másik könyv is emlékirat, de itt már mint emlékező egykori diák meséli el, milyen is volt a feledhetetlen tanító, Szókratész. A mű címe is *Emlékeim Szókratészről*.

A harmadik mű pedig egy egészen új műfaj kezdete a világirodalomban. A címe: *Kürosz nevelkedése (Kürupaideia)*. A perzsák első királyáról, a birodalomteremtő Küroszról szól. Manapság életrajzi regénynek mondanók. A mű történeti-életrajzi munka benyomását akarja kelteni, de hogy nem a történelmi tények pontos rögzítése a célja, már az ókorban is tudták. Cicero testvéréhez, Quintushoz írt egyik levelében olvashatók a következők: Cyrus ábrázolásában, akiről Xenophón nem a történeti hűségnek, hanem az igazságos vezérről alkotott képnek megfelelően írt, ez a filozófus a legnagyobb méltóságot páratlan kedvességgel kapcsolja össze. Nem ok nélkül tartotta ezt a művet Africanusunk mindig kezében. (Ad Quintum fratrem 1, 1, 23) [3] Egy nagy ember útja gyermekéveitől a siker útján át a hatalom akarásáig. Ez se történelmi szakmunka, hanem – mai szóval élve – inkább történelmi regény. Érdekes, izgalmas, tanulságos, pedagógiai és lélektani mozzanatai fontos adalékok a kor emberrel foglalkozó tudományaihoz.

Műveiben megörökítette addigi élettapasztalatait és katonai érdeklődésének köszönhetően jelentős teret kapnak a hadtudomány tárgy körébe sorolható gondolatok is. Azt váránk, hogy a tízezrek történetében kapnak leginkább hangot a katonai vezetői tapasztalatai, de ezzel szemben inkább a folyamatosan változó körülmények miatt kialakuló helyzetekre adott vezetői válaszokat követhetjük a hadseregszervezés és a harcászat területén, beleszöve a visszavonulás történetébe. Az események részletes leírása lehetőséget nyújt a vezetők döntéseinek értékelésére és a személyiségük megismerésére, azonban csak elvétve találunk néhány gondolatot Xenophóntól, hogy milyen legyen a jó katonai vezető. Nyilvánvaló, hogy személyes érintettsége okán sem használ kritikus hangot, hiszen a gyakorlat bizonyította vezetői rátermettségét, és a mű elsődleges célja a történet megörökítése, nem pedig elemzés.

A nagy Küroszról szóló írása azonban tág teret ad a vezetői tapasztalatai és az ebből származó ajánlásai alapján az ideális vezető képének megrajzolásához.

A hadvezér

A katonai vezetőben a szervezet meghatározó szereplőjét látja, aki a rendet megteremti: „*Vezérek nélkül semmi szép, semmi jó nem jöhet létre – röviden szólva – sehol, de háború dolgaiban aztán véggépp nem. Mert szerintem a rend megment, a rendetlenség pedig már sok ember pusztulását okozta.*” [4: III/1/38. 313] Valószínűleg onnan ered ez a meggyőződése, amikor a tízezrek vezérek nélkül maradtak egy ellenséges országban. A seregen eluralkodó reményvesztettség és kilátástalanság nyomán széthullani látszott az a szervezethez, ami legyőzhetetlenné tette a görög zsoldosokat. A rend ott rejtett a csapatban, de a vezér nélkül nem működött. Amikor spártai társával a csapat irányítói lettek, megtapasztalta, hogy a vezetés bár nehéz feladat, de egy érett személyiséggel rendelkező ember képes ellátni. A vezető úgy tud rendet teremteni, hogy tetteiben az igazságot és a törvényességet képviseli: „*Ha mélyére nézek a dolgoknak, a fegyelemre ösztönzés legfőbb mozgatóját abban látom, ha dicséret és tisztelet illeti az engedelmeseket, de megvetés és büntetés az engedetleneket.*” [5: I/6/20. 289]

Nagyon fontos szempont, hogy bárkiből lehet jó vezető, nem kell semmilyen isteni adottság, de aki azzá akar válni, sokat kell tanulnia, és a beosztásában keményen kell dolgoznia.

A parancsnoki beosztás több terhet ró a tisztre, mint a beosztottra: „Amikor béke volt, az anyagi javakból is, a megtiszteltetésből is több jutott nektek, mint a közkatonáknak, tehát most, háború idején, méltán kívánhatja tőletek az ember, hogy derekabbak legyetek, mint a tömeg, és hogy a megfontolásban meg a tettekben elől járjatok.” [4: III/1/37. 313]

A vezetésben az elsődleges a vezető személyes példamutatása, hiszen a parancsnoklás feltétele a hiteles személyiség: „sokkal jobb, ha a katona önként engedelmeskedik a parancsnak. Ehhez pedig más és rövidebb út vezet. Az emberek szíves örömet hallgatnak mindenki-re, akiről azt gondolják, hogy jobban tudja, mi válik javukra, mint ők maguk.” [5: I/6/21. 289]

Csakhowy emögött mindig tartalomnak kell rejtőzni, nem lehet holmi üres nagyotmondás: „a hadvezér soha ne mondjon olyat, amiben nem biztos. Alantasait esetleg megbízhatja vele, hogy ábrándokat ébresztgessenek, de ő maga sértetlenül tartogassa buzdító szava hitelét a legnagyobb veszélyekre.” [5: I/6/19. 289]

A kíváncsok vezetői tulajdonságok összefoglalása példát adhat a vezetőnek, de Xenophón tapasztalatból tudta, hogy a valóságban nem létezhet ideális vezető, és a jó vezetői tulajdonságok bizonyos vonásai meghatároznak egy-egy vezetői karaktert. A tízezrek három vezérének jellemrajza olyan parancsnokokat ír le, akik a katonai szervezetben vezetői beosztást töltöttek be, tehát katonákat irányítottak. A valóságban lehetnek jó és rossz vezetők, de ettől függetlenül a szervezet még működik. A vezetői munka eredménye, hogy a katonák végrehajtják a parancsokat, de a katonák eltérő személyiségét figyelembe véve, az engedelmeség hátterében eltérő okok állhatnak. Különböző vezetői magatartások vannak, és különböző vezetői technikákkal lehet ugyanazt a katonát rábírní a parancs végrehajtására. A hadsereg nem egy homogén embertömeg, hanem különböző egyéniségek csoportja, akik más-más okból csatlakoznak egy szigorú belső szabályokkal rendelkező formális szervezethez.

Klearkhosz a következőket, határozott, követelménytámasztó parancsnok:

„mindenki rendkívül harcra kész és harcra termett férfinak tartotta. Nagyön szerette a harcot, szerette a veszélyt, éjjel-nappal támadta az ellenséget, és amikor mások rettegtek, ő megfontoltan viselkedett. Született vezérnek is mondták. Tudta hogyan szerezze meg a hadsereg számára szükséges élelmet, de ahhoz is kiválóan értett, hogy minden katonájával éreztesse: Klearkhosznak engedelmeskedni kell. Ezt szigorúságával érte el: mogorván viselkedett, érdes hangon beszélt. Keményen büntetett, néha hirtelen haragjában, amit olykor maga is megbánt. De elvből büntetett. Mert az volt a véleménye, hogy a fegyelmezetlen hadsereg hajítófűt sem ér. A katona jobban féljen a vezértől, mint az ellenségtől.

Szorult helyzetben a katonák csak az ő szavát akarták hallani, mert keménységében az ellenséggel szembeszegülő erőt látták, tehát megmentőjüknek érezték, és nem szigorú parancsnokuknak.

De ha túl voltak a veszélyen, és módjukban állt más vezérhez átmenni, sokan elhagyták. Nem volt benne semmi megnyerő: durva és nyers volt mindig. Úgy voltak vele a katonák, mint a kisfiúk tanítójukkal. Barátságból, szeretetből soha senki nem követte, de vakon engedelmeskedett neki mindenki, aki városa parancsából, szükségből vagy kényszerhelyzetben csatlakozott hozzá.

És mire kivívták első győzelmeiket Klearkhosz oldalán, már sok mindent tudtak, ami hasznavehető harcosokká tette őket: megtanultak bátran viselkedni az ellenséggel szemben, és a vezér büntetésétől való félelem fegyelmezetté kovácsolta őket.

Ilyen vezér volt. De úgy mondják, másoknak nemigen akart engedelmeskedni.” [4: II/6/6–15. 304–305]

Proxenosz személyében az a parancsnoki típus jelenik meg, aki szilárd erkölcsi értékrenddel kíván hatni a katonáira. Egy élő példakép lehetne, de a valóságban ez önmagában kevés a vezetéshez.

„Fiatal korában elhatározta, hogy nagy tettekre hivatott férfiú lesz. Némi tanulás után már képesnek érezte magát a vezetésre. Nagy dolgokra vágyott, mégis látható módon fontosnak tartotta azt is, hogy jogtalanul semmihez se jusson. Úgy gondolta, igazságos és becsületes úton kell mindent megszereznie, másképpen soha. A legkiválóbbaknak tudott parancsolni, de arra nem volt alkalmas, hogy katonái körében tiszteletet és félelmet keltsen. Jobban szégyellte magát katonái előtt, mint a katonák vezérik előtt. Nyilvánvalóan jobban félt tőle, hogy emberei meggyűlöljék, mint azok attól, hogy ne engedelmeskedjenek neki. Azt hitte, már az is elég a vezetéshez, ha a derék katonákat megdicséri, és a rend ellen vétőket nem dicséri meg. Így aztán legkiválóbb társai jó szívvel is voltak iránta, de a hitványak mindig ki akartak rajta fogni, tudván, hogy lehet.” [4: II/16–20. 305]

A kíváncsú vezetői tulajdonságokat nemcsak azok direkt leírásával, hanem látványos ellenpélda bemutatásával is hangsúlyozza. A thesszáliai Menón a hitvány vezető megtestesítője:

„a hatalomra azért áhítozott, hogy vagyonát gyarapíthassa, a megtiszteltetésekre azért, hogy még több haszonra tehessen szert. A leghatalmasabb személyek barátságára törekedett, hogy jogtalan cselekedeteiért ne kelljen lakolnia. Vágyai elérésére az esküszegést, a hazugságot és a csalást tartotta a legrövidebb útnak, az őszinteséget és az igazságot pedig az ostobasággal vélte azonosnak.” [4: II/6/21–22. 306]

Ezek alapján tarthatnánk akár egy átlagos becsstelen embernek, de a groteszk karikatúra további részében rájöhetünk, hogy Menón egész gondolkodása ellentétesen működik, mint az a méltó vezetőtől elvárható lenne:

„Az ellenségen nem gúnyolódott soha, de mesélik, hogy valamennyi társából állandóan gúnyt űzött. Arra nem fente a fogát, ami az ellensége volt – hiszen azt őrizték, és nehéz volt hozzájutni –, annál inkább barátai vagyonára, amit könnyen megszerezhetőnek gondolt, mivel senki nem őrizi. Akiről észrevette, hogy esküszegő és becsstelen, attól úgy félt, mint a jól felfegyverzett ellenségtől, a tisztességes és igaz emberekkel pedig úgy próbált bánni, mintha gyávák volnának.” [4: II/6/23–25. 306]

Összességében, a jó katonai vezetőnek elsődlegesen tekintéllyel kell rendelkeznie a beosztottak körében, amit a hiteles és magabiztos szakmai tudása, fegyelmezett magatartása és igazságérzete, folyamatos példamutatása teremt meg. A jó vezető nem élösködik az alárendeltjein, hanem értük dolgozik.

Önmagában a pozitív vezetői tulajdonságok megléte a magas szintű katonai szakmai tudás nélkül senkit sem tesznek jó hadvezérré. *„A parancsnokot röviden szólva, akkor fogják katonái a legjobban tisztelni, ha mindabban jobbnak bizonyul, amit csak elvár tőlük.”* [6: 6/4. 609] A taktika és a stratégia szabályai sokszor olyan egyszerűek és magától értetődöek, hogy az el-sajátításuk nem okoz gondot. A hadvezéri tudás a megvalósításukban rejlik: *„Szinte mindenki tisztában van ezekkel a dolgokkal, ám kevesen vannak, akik veszik a fáradságot, hogy valóban így is járjanak el.”* [6: 4/4. 604]

A taktika és stratégia szabályai Xenophón szerint a természet törvényeit követik:

„Aki odafigyel, könnyen átláthatja mindezt, hiszen az embernél rövidebb eszű vadállatok, például a kányák, képesek elragadni azt, amit őrizetlenül hagytak [...] Ha tehát a vadállatok képesek ilyen észszerűen zsákmányt szerezni, hogyan ne lenne természetes, hogy az ember bölcsőbbnek mutatkozzon azoknál, akik az ember ravaszsága révén maguk is fogságba esnek?” [6: 4/18. 606] *„A természet legfontosabb tanítása a katonáknak: »...mindig az erősebb vadászik a gyengébbre.«*” [6: 4/17. 606]

Az ember annyival több, mint az ösztönösen cselekvő állatok, hogy tudatosan dönt. Az előbbieken ismertetett törvényszerűségek a katonai gondolkodásban kifinomultabban jelennek meg:

„A körültekintő hadvezér kötelessége az is, hogy soha ne vállaljon szándékosan kockázatot, csak abban az esetben, ha egyértelműen előre látható csapatainak fölénye az ellenséggel szemben. Helyes dolog ott indítani támadást, ahol az ellenség állásai gyengék, még ha ez a hely messze van is. Nagy fáradsalmakat kiállni ugyanis kevesebb veszéllyel jár, mint túlerővel szemben harcolni.” [6: 4/13. 605]

A szerencse kérdése

Mint tapasztalt katona és parancsnok, aki egyaránt tapasztalt jót, illetve rosszat életében, tisztában volt azzal, hogy az emberi akarattól független tényezők is befolyásolják az életet. A fegyveres harc gyorsan változó helyzetei, a sokszor bizonytalan információk alapján hozott döntések és a közvetlen életveszély kiemeli a véletlen pozitív vagy negatív hatását. Xenophón világképében a szerencse nem a kiszámíthatatlan vakvéletlen hatása, hanem az istenek akaratának függvénye. Ez megismerhető, de az soha nem várható el az istenektől, hogy levegyék az ember válláról a döntés súlyát. Mielőtt vállalkozott volna a perzsiai hadjáratra, megkérdezte Szókratészt, vajon részt vegyen-e a hadjáratban, de Szókratész azt tanácsolta neki, hogy forduljon a delphoi jósdához. Xenophón így tett, viszont nem azt kérdezte, részt vegyen-e, hanem hogy melyik istenhez imádkozzon és tegyen áldozatot, hogy a legjobban teljesíthesse az utat és szerencsésen visszatérjen. Az orákulum erre a kérdésre adott választ. Amikor Xenophón visszatért Athénba, Szókratész

megfedtte őt, mondván, rossz kérdést tett fel, de ezt mondta: „Mivel feltetted a kérdést, azt kellett tenned, amit az isten parancsolt.”

Az egyes döntések minél tovább vezetnek, annál nehezebben kiszámítható következményekkel járnak:

„soha ne kockáztasd a magad és sereged épségét azzal, hogy nem veszed figyelembe az áldozati jeleket és a madárjóslatokat. Mert gondold meg: az emberek csak feltételezések alapján döntenek, és nem is sejtik, melyik cselekedetük vezet majd jóra [...] az emberi bölcsesség éppen úgy nem tudja a legjobb lehetőséget kiszámítani, mint az, aki kockát vet, s bármi legyen az eredmény, aszerint cselekszik. De az örökkévaló istenek, gyermekem, mindent tudnak, azt, ami volt, azt, ami van, és azt is, ami várható; és annak, aki tanácsért fordul hozzájuk, és akihez kegyesek, előre jelzik, mit tegyen és mit ne.” [5: I/6/45–46. 295–296]

Az istenek tisztelete képes a kiszámíthatatlant is kedvezően befolyásolni, azonban ez csak másodlagos az emberi cselekedet mögött:

„az ember tegye meg előbb a kötelességét, és csak aztán kérjen boldogságot az istenektől. Bűn lenne, ha lovascsatában olyasvalaki esedezne győzelemért az istenekhez, aki még lovagolni sem tanult meg. És ugyanúgy: aki nem ért a nyíllövéshez, ne akarjon győzelmet aratni a mestereken, a tudatlan kormányos ne könyörögjön viharban hajója épségeért, aki nem vetett, ne imádkozzon gazdag aratásért, és aki nem elővigyázatos a csatában, ne fohászkodjon, hogy ép bőrrel meneküljön, mert minden ilyesmi ellentmond az istenek törvényeinek.” [5: I/6/6. 284]

Jól látható, hogy a szerencse kérdésében is következetesen ragaszkodik ahhoz a nézetéhez, hogy csak úgy lehet bárkiből jó vezető, ha megdolgozik érte.

Az istenek akaratától függő és befolyásolható sors mellett azért megemlíti a kiszámíthatatlan szerencsét, ami véletlenszerűen kedvez, sokszor nem éppen az arra érdemesnek. Ezt a szerencsét azonban, kimondottan károsnak tartja, mert elveszi az ember realitásérzékét: „könnyebb olyan férfit találni, aki bátran állja a balsorsot, mint olyat, aki szépen viseli a szerencsét. Mert a szerencse a legtöbb embert féktelenné teszi, a balsors viszont mindenkinek meggondoltságot kölcsönöz.” [5: VIII/4/14. 494]

Annak ellenére, hogy a katonai tevékenység meghatározott szabályok szerint történik, a szabályos hadviselés csak alapot jelent, de a gyakorlati alkalmazás során mindig keresni kell a megszokottól eltérő megoldásokat és az ellenség megtévesztésének lehetőségét. A sikert a hadicselek alkalmazása hozza.

„Ha valaki végiggondolja a háborúk során elért sikereket, úgy találhatja, hogy a legtöbbet és a legdicsőbbet hadicselekkel érték el. Mindebből az következik, hogy vagy el sem szabad vállalni a parancsnoki tisztet, vagy pedig a parancsnoknak imákkal kell kérnie az istenektől, hogy egyéb szükséges előkészületek mellett képes legyen hadicseleket is alkalmazni, továbbá neki magának is új trükköket kell kitalálnia.” [6: 5/9. 608]

Xenophón világában a szerencse nem kiszámíthatatlan vakszerencse, hanem az ember által nem tudható isteni akarat, ami az égi hatalmak szándékától függ, de befolyásolható.

„Azt tanácsolom, hogy ezeket a javaslatokat, és mindazt, amit bárki a jövőben azzal a szándékkal talál ki, hogy akár erővel, akár csellel az ellenség fölé kerekedjen, az isten segédelmével valósítsuk meg, hogy a szerencsét is magunk mögé ültessük a lóra: az istenek ugyanis kegyesek.” [6: 5/14. 608]

A hadvezér és az állam

A civil állam és a haderő vezetőjének problémája nem jelenik meg élesen Xenophón műveiben. Talán arra vezethető ez vissza, hogy élete nagy részét katonaként élte le, és könnyebben azonosult a renddel, mint a demokráciával. Az ideális politikai vezető nála azonos volt a jó hadvezérrel. Nem véletlen, hogy Küroszt állítja példaként, aki *„szerint senki nem méltó az uralomra, aki nem vitézebb alattvalóinál.”* [5: VIII/1/37. 475] A hatalom megszerzésében és birtoklásában pedig érezhetően a spártai modellt tartja követendőnek:

„legyünk derekabbak alattvalóinknál, ezáltal akarjunk érdemessé válni az uralkodásra. Szolgáinkat természetesen velünk együtt részesíteni kell a hőségben, a hidegben, az ételben, italban, fáradtságban és pihenésben, ám törekedjünk arra, hogy már az ilyen dolgokban is fegyvermezeibbnek legyünk, mint ők. A hadviselés tudományában és gyakorlatában viszont soha nem osztozhatnak velünk azok, akiket napszamosainkká és adófizetőinkké akarunk tenni, nekünk éppen ezzel a tudással kell biztosítanunk fölényünket, mivel az istenek mindezt a szabadság és a boldogság zálogául adták az embereknek. És bár őket megfosztottuk fegyvereiktől, mi magunk soha ne mutatkozzunk fegyvertelenül. Mert ne feledjük: az kapja meg leghamarabb, amit akar, aki legközelebb van a fegyverekhez.” [5: VII/5/78–79. 468]

Nézete szerint, a hatalom megszerezhető és megtartható erővel, de a hatalom átruházását a tisztán politikai vezetésre nem tartja kívánatosnak, mert az erő birtokosától mindig rettegni fognak és veszélynek tekintik: *„hányan tettek nagygyá embereket, államokat, és aztán a legnagyobb szörnyűségeket szenvedték el azoktól, akikkel jót cselekedtek.”* [5: I/6/45. 295] – írja, és közben talán az lebeg a szeme előtt, amikor a Perzsiából való hazatérésük után saját népe akar ítékezni felette és semmi mást nem tudtak ellene felhozni, csak azt, hogy túlságosan szereti a katonáit.

Felkészítés és kiképzés

Kürosz történetében kiemeli, hogy a katonák kiképzése során az erejüket a feladatra kell koncentrálni. Figyelembe véve, hogy a médek rendszerint távolharcot folytatnak és a seregük nagyobb: *„a távolharcban, ugye, a létszám dönti el a győzelmet?” – kérdezte*

Kürosz. Hiszen sok ember hamarabb sebez meg és pusztít el keveset, mint fordítva.” [5: II/1/8. 299]

Az összecsapásban a közelharcot tartotta célravezetőnek, így az egész seregnek elrendelte, hogy a katonák ezt gyakorolják:

„mert felismerte, hogy az ember úgy lehet valamiben igazán kiváló, ha nem sok mindennel foglalkozik egyszerre, hanem csak egyetlenegy dologgal. Sőt még a harci gyakorlatok számát is csökkentette, a nyíllövést és dárdavetést megtiltotta, mondván, hogy csak törrel, pajzzsal és mellpáncélban gyakorlatozzanak. Ezáltal hamarosan kialakult a katonák körében az a meggyőződés, hogy semmirevaló harcos az, aki nem megy azonnal ölre az ellenséggel.” [5: II/1/20. 301]

Az eredményes kiképzés legfontosabb tényezőjének a katonák motivációját tartja. Folyamatosan ébren kell tartani a seregben a versenyszellemet és a teljesítménykényszert. Általánosan a vezetők mutassanak példát és rendelkezzenek olyan magas szintű szakmai tudással, hogy a harcosok őket tekintsék példaképüknek. Másrészt biztosítani kell a törekvő és tehetséges embereknek az előrelépés lehetőségét:

„A közkatonáknak a következő feltételeket szabta: engedelmeskedjenek előljáróiknak, önként, de fegyelmezetten vállalják a megpróbáltatásokat, a veszélyt, ismerjék a szolgálati szabályzatot, tartsák rendben fegyvereiket. Az ötöd-parancsnokoknak a következőket: maguk is legyenek olyan kiválóak, mint a kiváló közkatonák, és igyekezzenek a rájuk bízott öt embert kiváló harcosná nevelni. A tizedesek és a huszonnegyed-parancsnokok ugyanígy neveljék az alájuk rendelt tíz, illetve huszonnégy embert, a századosok pedig egyrészt maguk legyenek kiválóak, másrészt ügyeljenek rá, hogy az alantas parancsnokok kötelességteljesítésre szorítsák alárendeltjeiket. Versenydíjul a következőket tűzte ki: az a százados, akinek legkiválóbb a százada, ezredessé léphet elő, az a huszonnegyed-parancsnok, akinek legkiválóbb a szakasza, a százados helyébe léphet, a legkiválóbb tizedesből huszonnegyed-parancsnok, a legkiválóbb ötöd-parancsnokból tizedes lehet, végezetül az a közkatona, aki kitünteti magát, ötöd-parancsnokká lép elő. Mindez nagyban növelte a parancsnokok becsvágyát, és további kitüntetések megszerzésére adott nekik lehetőséget, kinek-kinek érdeme szerint. Sőt a dicséretesen küzdő katonáknak nagyobb jutalmakat is helyezett kilátásba, ha a jövőben még valami jót tesznek. Közös díjakat is tűzött ki századosok, huszonnegyedek, tizedek és ötödök számára, ha például engedelmeskednek vezetőiknek, és mintaszerűen hajtják végre a parancsokat. Ezek a díjak megfelelték a közkatonák ízlésének. A sereg igyekezett is eleget tenni ezeknek a követelményeknek.” [5: II/1/22–23. 302]

„Akiknek az a szándékuk, hogy veszély nélkül okozzanak kárt egy sokkal erősebb seregnek, azoknak annyival különbnek kell lenniük, hogy a lovas hadviselésben tökéletesen képzettnek mutatkozzanak, az ellenség viszont járatlannak.” [6: 8/1. 612]

A katonák és a sereg értékrendjéről

A sereg értékrendjét alapvetően a hadvezér személyisége határozza meg. A viselkedésével példát ad, de szigorúan megköveteli a szabályok betartását. Ez a pozitív értékrend alapja. A hadvezér példamutató személyisége az ideális katona megjelenése. Kürosz vezérelve a következő volt: „*hitvány ember senkit sem ösztönözhet szép és nemes dolgokra.*” [5: VIII/1/12. 472]

Az a katona, aki követni akarja a példáját, bármilyen előélettel is rendelkezik, bárhonnan jön, csak egy értékrendet követhet:

„miért ne kelnénk örömezt versenyre a nemesekkel! Méghozzá a mi vitézségünk jutalma sem lesz más, mint az övéké, pedig ők tisztelet övezte, nagyszerű életet tesznek kockára, mi pedig küzdelmes, megvetett – és gondolom, ezért nagyon is nyomorult – sorsot. De engem, férfiak, leginkább az sarkall versengésre, hogy Kürosz lesz a bíró, és ő nem ítél részrehajlóan [...] Jól tudom ugyan, milyen nagyra vannak a nemesek, hogy éhséget, szomjúságot és hideget tűrni megtanultak, de nem tudják, hogy bennünket jobb tanítómester nevelt. Mert ilyesmiben nincs jobb tanító a szükségnél, az pedig nagyon is kioktatott minket. Ők fegyvereket hordoztak, hogy hozzáedződjenek a fáradalmakhoz, de ezeket bárki cipelhette, könnyebbeket már ki sem lehetett volna találni, nekünk ellenben oly hatalmas terhekkal megrakva kellett mennünk vagy szaladnunk, hogy ezeket a mostani fegyvereket már pehelysúlyúaknak érzem azokhoz képest.” [5: II/3/11–14. 312–313]

A civil és a katonai értékrend közötti különbséget jelzi annak az esetnek a leírása, amikor Küaxarész az induló uralkodóhoz hívja Küroszt, hogy együtt tárgyaljanak vele, de felháborodik annak egyszerű öltözkén:

„Mit jelentsen ez, Kürosz? Mi jut eszedbe, hogy ilyen toprongyosan jelensz meg az indek előtt? Azt akartam, hogy a lehető legfényesebben mutakozz előttük, hiszen nekem is ékemül szolgál, ha nővérem fiát pompás öltözkében látják. – Kürosz erre így felelt: Mikor tanúsítok irántad nagyobb tiszteletet, Küaxarész, akkor-e, ha bíborruhát öltök, karperecet és nyakláncot veszek magamra, de hívásodnak csak ráérősen engedelmeskedem, vagy most, amikor tiszteletem jeléül ilyen nagyszerű és hatalmas sereggel együtt és ilyen gyorsan eleget teszek parancsodnak, és nem csak engem ékesít a szolgálatkészségemet tanúsító veríték, hanem bizonyosságot szolgáltat a többiek engedelmességéről is?” [5: II/4/5–6. 316]

Az egyik oldalon az uralkodói nagyság és így a hatalom jelképe a pompa és csillogás. Kürosz a katonai erőt tartja a hatalom alapjának, a fényűzéssel szemben. Valószínűleg a fiatalságának tudható be, hogy egyszerű ruházatával is ezt akarja hangsúlyozni.

A katona erkölcsi állapota

Xenophón sokszor megtapasztalhatta, hogy milyen fontos szerepe van a bátorságnak. Csak azok győznek, akik győzni akarnak: „Hiszen tudjátok, hogy nem a tömeg és nem a nyers erő segít diadalra a harcban; az ellenfél többnyire azoknak a rohamát nem állja, akik az istenek kegyelméből bátrabb lélekkel támadnak.” [4: III/1/42. 314] A bátorság legnagyobb ellensége a halálfélelem. A nagy tömegben vívott harcban az egyénnek esetenként lehetősége volt, hogy a háttérbe húzódva, a saját életét próbálja menteni. Ez egy bizonyos mértékig nem gyakorol érzékelhető hatást a sereg harcértékére, de tömeges méretekben harcképtelenséget okoz. Az, hogy az ember igyekszik megőrizni az életét, természetes reakció, de a harckészséget fokozhatja annak a tapasztalatnak a hangsúlyozása, hogy általában a legvitézesebbek élnek túl az összecsapást:

„Jól átgondoltam én már, bajtársaim: akik mindenáron életben akarnak maradni a háborúban, legtöbbször csúf és gyalázatos halállal halnak, de akik tudva tudják, hogy a halál minden ember közös végzete, és azon versengenek, hogy minél dicsőbben fejezhessék be életüket, úgy látom, inkább megéri az öregkort, és életüket is boldogabban élik, amíg meg nem halnak.” [4: III/1/43. 314]

Az emberi közösségben a viselkedési normák megtartatásának leginkább hatékony módja, ha a közösség egységes értékrendet képvisel. Ennek mértékét adja a vezér viselkedése. Katonák esetében kissé naivnak tűnhet annak feltételezése, hogy a pozitív viselkedési normáktól való eltérés miatt érzett szégyenérzet képes fenntartani a sereg belső fegyelmét, de Kürosszal kapcsolatban ennek a nézetének is hangot adott:

„A szégyenérzetet is úgy vélte legeredményesebben felkelteni szívükben, ha világosan tanújelét adja, hogy mindenkit tisztel, s éppen ezért sem mondaní, sem tenni nem tud egyetlen dolgot. Ennek bizonyítékát a következőkben látta: az emberek jobban restellik magukat a szemérmesek, mint a szégyentelenek előtt, még akkor is, ha különben nem tartanak tőlük; hát még ha uralkodójukról van szó! Az asszonyokra is tisztességtudóbban tekintenek, ha szemérmesnek mutatkoznak. Úgy vélte, engedelmessegre is oly módon szoktathatja környezetének tagjait, ha nem titkolja: nagyobb becsben tartja azt, aki vakon engedelmeskedik, mint azokat, akik a legnagyobb és legfáradtságosabb szolgálatokkal dicsekedhetnek. Így gondolkodott, és így is cselekedett [...] Elöl járt az erkölcsös viselkedésben is, így érte el, hogy a többiek is mind erre törekedtek. Mert amikor a kevésbé hatalmasak látják, hogy az, akinek a leginkább módjában áll kicsapongó életet folytatni, meggondoltan és józanul viselkedik, nekik is elmegy a kedvük a zabolátlan élettől. Kürosz szerint a szemérem és az erkölcsösség abban különbözik, hogy a szemérmes ember óvakodik a nyilvánosság előtt ocsmányságot elkövetni, az erkölcsös viszont titokban sem vetemedik ilyesmire.” [5: VIII/1/27–31. 474–475]

Az ellátásról

„Az amatőrök hadászatról, a profik logisztikáról beszélnek.” – foglalta össze Schwarzkopf tábornok, a Kuvait visszafoglalását szolgáló Sivatagi Vihar hadművelet parancsnoka a modern hadműveletekben a logisztika jelentőségét. Ezt a törvényszerűséget már Xenophón is felismerte: „*ha seregednek nem lesz meg a szükséges élelme, vége a hatalmad-nak.*” [5: I/6/9. 285]

Kürosz tanítása során Kambüszész még ezen is túllép. Nem csak a folyamatos ellátás biztosítása fontos, hanem a megfelelő tartalékok képzése:

„*ügyelj rá, hogy soha semmiben ne lássatok hiányt. Állandóan építsétek az utánpótlás útjait, hogy véreteké váljon a gondoskodás. És jól véd az agyadba: soha ne várj az utánpótlással addig, amíg a szükség szorongat, bőség idején gondold az inség megelőzésére. Eredményesebben követelsz, ha nem úgy lépsz fel, mint valami nincstelen.*” [5: I/6/10. 285–286]

Megfogalmazta, hogy a hadsereg működésének alapja az ellátás. Nem elég megszervezni a sereget, kiképezni a katonákat, ahhoz, hogy mindez hatékony eszköz legyen, biztosítani kell a folyamatos ellátást, a szükségletek kielégítését:

„*Milyen ostoba is az, akinek nagy hadsereg van a kezében, jót tehetne barátaival, akiktől később joggal várhatna hálát, és segítségükkel megbosszulhatná ellenségeit, de nem gondoskodik hadserege ellátásáról. Éppen olyan ostoba, mint az, akinek van ugyan birtoka, és napszámosa is, aki megművelhetné, mégis paragon hagyja, és kihasználatlanul heverteti földjét.*” [5: I/6/11. 286]

Kiemelten kezeli az egészségügyi ellátás fontosságát. Az ifjú Kürosz az egészségügyi ellátás lényegét abban látja, hogy: „*Jó néhány férfit viszek magammal, akik, azt hiszem, elég jártasak a gyógyítás tudományában.*” [5: I/6/15. 287] Ezzel szemben tanítója az egészség megőrzését fontosabbnak tartja: „*Csak hogy az efféle orvos olyan ám, fiam, mint a foltozó-szabó: a beteget meggyógyítja. Rád nagyszerűbb feladat vár, az egészség megőrzése: neked arra kell ügyelned, hogy embereid ne is betegedjenek meg.*” [5: I/6/16. 287]

A hadsereg ellátása a hadvezér felelőssége:

„*Az ütőképes hadsereg sohasem lehet tétlen: szüntelenül munkálkodnia kell, vagy az ellenség kárán, vagy a maga javán. Képzeld csak el, milyen gond akár egyvalakit is eltartani, aki a kisujját sem mozdítja. Egész családot etetni meg ennél is nehezebb, gyermekem, de a legnagyobb gond egy tétlenkedő hadsereget ellátni. Mert egy hadseregben sok ám az éhes száj: kevéssel indulnak útnak, de tékozlón élnek fel, amihez hozzájutnak. Ezért mondom tehát, hogy a hadsereg soha nem henyélhet [...] meggyőződésem, hogy a tevékeny hadvezér, ha csak valamelyik isten nem gátolja benne, mindig bőven el tudja látni katonáit élelemmel, és arról is gondoskodik, hogy emberei viruló egészségben éljenek.*” [5: I/6/17. 288]

Hogyan mozdította elő a hadtudományt?

Xenophón a peloponnészoszi háború utáni zavaros időszakban a türanniszban látta a megoldást. A korrupt demokráciák helyett a karizmatikus vezető által képviselt rend biztosíthatja a jövőt. Az általa leírt gondolatok ilyenformán kora társadalmának szóltak, de a jövő képét vázolták fel. Azt nem láthatta előre, hogy gondolatai nem a görögök között, hanem egy északi lovasnép, a makedónok körében találnak meghallgatásra. Nem sokkal halála előtt, Kr. e. 356-ban született II. Philipposz fia és későbbi örököse, III. Alexandrosz, aki ifjúkorában Arisztotelész tanítványa volt. A források szerint, Alexandrosz legkedvesebb olvasmánya az *Iliász* volt, melyből megismerhette a hőroszok világát. Az általa vallott értékeknek ez volt az egyik forrása. Állítólag Xenophón műveit is ismerte, de úgy gondolom, az eddig feltételezettnél sokkal nagyobb szerepe volt az életében. A lótenyésztést preferáló makedón királyságban bizonyosan nem volt ismeretlen Xenophón neve, aki két könyvet írt ebben a tárgykörben, a lótenyésztésről és a lovassági parancsnok tevékenységéről. Amikor ezek a művek megjelentek, II. Philipposz uralkodása idején, a makedónok egyre komolyabb szerepet kaptak a görög politikában, és ez a kultúra területén is szorosabb kapcsolatot eredményezett. Alexandrosz nevelése során Arisztotelésznek olyan értékrendet kellett közvetíteni, ami a későbbi uralkodónak hasznos lesz. A görög demokráciák társadalomfilozófiája nem volt kompatibilis a makedón királysággal, így érthető, miért éppen a klasszikus *Iliász* lett a fiatalember értékrendjének forrása. A kortárs Xenophón a görög társadalomban nem számított filozófusnak. Kalandos élete miatt, klasszikusan, még tudósnak sem. Az utókor szemszögéből tekintve azonban felismerhetjük, hogy a türannisz filozófusa volt a demokráciában. A hagyományos görög értékrendet valló Arisztotelész valószínűleg nem értett egyet a nézeteivel, de felismerte, hogy Alexandrosz számára ennek van értéke.

Nagy Sándor élettörténetében jól felismerhető Xenophón hatása. Kürosz tettei köszönnek vissza Alexandrosz cselekedeteiben, perzsiai hadjáratán végigjárja a tízezrek útját, végül maga lesz Kürosz, mivel már ifjúként azonosult a nagy uralkodó idealizált képével. Mindez azt bizonyítja, hogy a Xenophón által leírt vezetői minta a gyakorlatban jól alkalmazható példát adott, csak a görög városállamok demokráciái nem adtak lehetőséget egy Kürosz típusú vezetőnek. A makedón társadalom lett filozófiájának befogadó közege.

Mit ad az oktatásnak?

A katonai vezetők képzésénél az általa felvázolt értékrend követhető példát jelent. Természetesen nem cél, hogy uralkodókat képezzünk, de egy formális, szigorú hierarchiára épülő szervezetben, mint a hadsereg, nagy jelentősége van a vezető személyiségének, hiszen az egyszemélyi vezető döntései működtetik a rendszert. Ennek az egyik leginkább kritikus területe a vezető jelleme, erkölce és értékrendje.

Az *Anabaszisz* jól példázza, hogy idegen kulturális környezetben egy elszigetelt csoport vezetése karizmatikus „nagy embert” kíván. Az európai kultúrkör haderői a válságkezelő műveletek során lényegében ilyen környezetben tevékenykednek, így Xenophón munkái napjainkban jól hasznosítható tudást adnak.

Megjelenése más tudományokban

Xenophón munkáit a vezetéselmélet tekinti forrásnak. Általánosan a *nagyember-elmélet* egyik képviselőjeként tartják számon, mely szerint a kiemelkedő vezetők olyan velük született tulajdonságokkal rendelkeznek, amik kiemelik őket az átlagemberek közül. Ez a karizma, ami pozitív emberi tulajdonságokat és egy cél elérése iránti elhivatottságot tartalmaz, hitelessé teszi őket a vezetettek előtt. Régebben elfogadott volt az a nézet, hogy annak, aki jó vezető akar lenni, elég lemásolni ezeket a tulajdonságokat.

Annak ellenére, hogy ma már a vezéstudomány sokkal összetettebben látja ezt a folyamatot, a jelenkori elméletekben is komoly szerepe van a vezető pozitív személyiségének. Kétségtelen tény, hogy Kúrosz esetében is fontos szerepet játszott a – már gyermekkorában megnyilvánuló – racionális szemlélete és fejlett intelligenciája, hasonlóan Xenophónhoz, de ez csak egy lehetőség, ami a sors adta helyzetben kiteljesedhet. Xenophón műveiben azonban sokkal nagyobb hangsúlyt kap a tanulás és az önfegyelem. Mivel a jó vezető mintapéldáját a hadvezérben látja, nem akar és nem is tud elvonatkoztatni attól, hogy a szervezet irányítása a háborús tevékenység mintájára történik. A parancsnoki mesterség pedig nem csak megtanulható, hanem komoly ismeretanyag elsajátítását követeli azoktól, akik jó vezetők akarnak lenni. A vezetésnek is megvan a stratégiája és a taktikája, ami megismerhető, de folyamatos erőfeszítést, lemondást, áldozatvállalást és önfegyelmet követel az alkalmazása.

Az *Anabaszisz* önmagában egy vezéstudományi esettanulmánynak tekinthető. Bemutatja, hogyan lehet egy vezetők nélküli csoportból vezetőkkel rendelkező szervezetet formálni és ellenséges környezetben egy meghatározott cél elérése érdekében működtetni. Ennek során a változó külső hatásokra a szervezet belső átalakításával adnak hatékony választ.

Felhasznált irodalom

- [1] HEGEDÜS G.: *Xenophón*. In: *Világirodalmi arcképcsarnok*. 322–324. Forrás: mek.oszk.hu/01300/01391/01391.pdf (A letöltés dátuma: 2016. április 18.)
- [2] *Xenophón*. Forrás: www2.szepmuveszeti.hu/hyperion/lexikon.php?s=Xenoph%C3%B3n (A letöltés dátuma: 2016. április 18.)
- [3] RITOÓK Zs.: Xenophón az író. *Ókor*, 3/3 (2004). Forrás: www.oookor.hu/archive/2004_3.html (A letöltés dátuma: 2016. április 18.)
- [4] FEIN J. (ford.): *Anabaszisz*. In: *Xenophón történeti munkái*. Osiris Kiadó, 2001.
- [5] FEIN J. (ford.): *Kúrosz nevelkedése*. In: *Xenophón filozófiai és egyéb írásai*. Osiris Kiadó, 2003.
- [6] FEIN J. (ford.): *A lovassági parancsnok feladatairól*. In: *Xenophon filozófiai és egyéb írásai*. Osiris Kiadó, 2003.

Machiavelli: Hadtudós vagy kontár?

Amikor minket, katonákat kérdeznek a legjelentősebb hadtudósokról, általában a klasszikus, a ma hadtudományát megalapozó katonai gondolkodók jutnak először eszünkbe. Az ókortól napjainkig számos olyan hadvezére, tábornoka volt a világnak, aki nemcsak háborúzott, de tapasztalatait vagy azok alapján felállított elméleteit összefoglalta és papírra vetette. Életüket és tanaikat ma szinte dogmaként oktatják a katonai iskolákban. És most itt egy politikus. Miért éppen Machiavelli? – kérdezhetnénk.

Életútját, munkásságát és írásait közelebbről vizsgálva megismerhetjük személyiségét, motivációját és elméleteit. Ez utóbbiak pedig ismerősnek tűnhetnek mindazoknak, akik akár Zrínyit, akár Clausewitzet olvasnak. Ennek oka pedig nem más, mint az, hogy ezek az (el)ismert hadtudósok pedig Machiavellit olvastak. Hogy mit adott ő valójában a hadtudománynak? Erre a kérdésre kíván választ adni ez az írás.

Kulcsszavak: Machiavelli, hadtudomány, haderőszervezés, hadvezetés

Machiavelli: Thinker or Tinker of Military Science

When soldiers are asked about significant military thinkers, the first ones coming into mind are the classical founders of today's military science. There have been many strategists and generals of the World who, besides fighting wars also took the time to write their experiences and theories on paper. Their lives and principles are taught in military schools like dogmas. And now here he is: a politician. Why Machiavelli? One could ask.

Examining his life and his works up close, we can understand his personality, motivation and his theories. These last ones could be familiar to those who have read either Zrínyi, or Clausewitz. The simple reason for this is that these famous strategists also had read Machiavelli. So, what did he really give to military science? Answering this question is the purpose of this article.

Keywords: Machiavelli, military science, military organization, military leadership

---

¹ Honvéd Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökség; e-mail: kender.tamas@hm.gov.hu

„...ki másban kellene nagyobb hűséget keresni a haza iránt,
mint abban, aki felesküdt rá, hogy meghal érte.” [6: 3]

Előszó

Kevés olyan nagy gondolkodója született a világnak, akinek személye és munkássága – az adott kortól függetlenül – annyira megosztotta és máig megosztja a társadalmat, mint Niccolò Machiavelli (1469–1527). Követői és ellenzői napjainkig öltre menő vitákat folytatnak róla, citálják, – és nem egyszer félre – értelmezik, interpretálják műveit. Neve olyannyira beleivódott a gondolkodásba, hogy mára megkerülhetetlenné, egyenesen fogalommá vált. Úgy gondolom, erénye vagy bűne mindössze annyi volt, hogy *kora széttagolt Itáliájával szemben egy erős hadsereggel rendelkező egységes nemzetállamot kívánt*. E cél érdekében pedig minden eszközt (ravaszság, hitegetés stb.) megengedhetőnek tartott. [1] Ezért neve egybeforrt a gátlástalan politikával, s így lett a *machiavellizmus: a céljai érdekében mindent felhasználó politika* [2] jelzője. Egy másik megfogalmazás szerint a *machiavellizmus: Machiavelli politikai elve, mely tagadja az erkölcs helyénvalóságát a politikai ügyekben, és azt tartja, hogy a csalás és mesterkedés jogos a politikai hatalom megszerzése és megtartása érdekében*. [3] Mielőtt azonban – erkölcsiségét minden tárgyalás nélkül elítélve – azonnal követ dobálnánk rá, és tanait meggondolatlanul elvetnénk, érdemes néhány tényt közelebbről is megvizsgálni.

Firenzében született, abban a városban, ahol a Decameront istenítették, és ahol a túlzottan erkölcsös Savonarolát² megégették. A korai reneszánsz³ derekán, abban a korban, amelyet a cseppet sem az erkölcsiségükről elhíresült „méregkeverő” Borgiák⁴ és „bankár” Mediciek⁵ a világi és az egyházi hatalomért folytatott kíméletlen harca határozott meg.

Apja, Bernardo di Machiavelli (1426–1500), aki nemcsak rendkívül művelt volt, de a kor első könyvgyűjtő⁶ közé is tartozott, fia iskoláztatására igen sokat áldozott. Már hétéves korától híres, humanista műveltséget adó mesterekhez járatta. Az ifjú Niccolò első olvasmányai, amelyek nagy valószínűséggel apja könyvtárából származtak, nagy hatással voltak későbbi életére. Ilyen volt például Titus Livius Róma történetét feldolgozó krónikája, melynek alapján később Machiavelli megírta egyik meghatározó művét, a *Discorsit*.⁷ Tanulmányait

² Girolamo Savonarola (1452–1498) olasz domonkos szerzetes, az előreformátorok egyike. A teokratikus köztársaság államforma képviselője volt. Kíméletlen erkölcsi prédikációi nyomán, melyek sem a kor államát, sem az egyházat nem kímélték, Firenzében betiltották a mulatságokat, és bűnös tartalmú könyveket égettek el. 1498-ban VI. Sándor pápa elítélte, és Firenze főterén felakasztatta. Testét máglyán elégették. [13]

³ A reneszánsz (franciául renaissance, olaszul rinascimento, jelentése magyarul: újjászületés) 1420 körül alakult ki Firenzében, ahol a tökéletességet az antikvitásban kereső művészet áthatotta a politikát, a mindennapi életet és gondolkodást. A 16. századra kiterjedt egész Itáliára, majd Európára. [14]

⁴ Borgiák – a spanyol származású Rodrigo Borgia, a későbbi VI. Sándor pápa és törvénytelen gyermekei: Lucrezia, Giovanni, Goffredo és Cesare, akit Machiavelli egyfajta példaképnek tekintett. [15]

⁵ Mediciek – Firenzei bankárok, a városállam legbefolyásosabb családja. Cosimo 1434-től harminc éven át volt a Firenzei Köztársaság feje. Lorenzo „il Magnifico” (a „Tündöklő”) művészetpártolása szolgáltatott alapot a firenzei reneszánsz fejlődéséhez. Udvarába fogadta Leonardót, Michelangelót, Botticellit. Machiavelli neki ajánlotta *A fejedelem* című – máig is legvitatottabb – művét. [16]

⁶ Guttenberg csak kb. 1450-re fejlesztette ki a könyvnyomtatást.

⁷ *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio – Értekezések Titus Livius első tíz könyvéről* (1517).

minden valószínűség szerint a firenzei egyetemen fejezte be, ahol Adriani is tanította, aki kancellári kinevezése előtt sokáig az egyetemen oktatott. Később neki, valamint végtelen szorgalmának és ambíciójának köszönhetően került az alig 29 éves Machiavelli a Firenzei Köztársaság második kancelláriájának titkári posztjára. [9]

Ennek a posztnak köszönhetően több diplomáciai feladatot kellett végrehajtania. Így ismerkedett meg Cesare Borgiával, akinek politikai tevékenysége olyan nagy hatással volt rá, hogy felemelkedéséből és szükségszerű bukásából okulva az később egyik legjelentősebb művének, *A fejedelemnek*⁸ mintájául szolgált.

Diplomáciai karrierjének egyik legfontosabb tanulsága azonban mégis az volt, hogy Európa vezető hatalmai – a francia és a német birodalom – mellett a gyenge, egymással folyton viaskodó itáliai városállamok kora lejárt. A csatározásokból élő, megbízhatatlan zsoldos hadseregek helyett pedig a saját életét, érdekeit védő helyi lakosság volt az, amelynek feladata, sorsa lett a közösség védelme. Ekkor fogant meg benne a saját erejéből felemelkedő és fennmaradó nemzetállam gondolata, amely később meghatározóvá vált az olasz egység megteremtése során.

A Mediciek visszatérte azonban véget vetett karrierjének, és kénytelen volt családi birtokára visszavonulni, ahol aztán addigi élete során gyűjtött tapasztalatait összegyűjtve alkotta meg műveit. Elismertségére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy diplomáciai tanácsait volt ellenségei éppúgy meghallgatták, sőt kérték, mint barátai.

Mindezeket figyelembe véve tehát objektíven megállapítható, hogy Machiavelli tulajdonképpen kora, a reneszánsz tipikus gyermeke volt. Gondolkodása, erkölcsisége tökéletesen illeszkedett szeretett Firenzéje és Itália társadalmának elvárásaihoz. Életét és munkásságát tanulmányozva azt tapasztalhatjuk, hogy nemcsak műveltsége és intelligenciája emelte ki kortársai közül, hanem reformokra hajlandó kreatív gondolkodása is. Írásai az „Italia unica”⁹ szellemében születtek, mely az olasz nemzeti gondolkodás egyik kifejezője volt. Igaz, hogy műveiben alapul veszi ókori példaképei szövegeit, azokat kiegészíti a kor újdonságaival, eszméivel, saját véleményével. S így jogosan mondhatjuk azt, hogy az eseményeknek, melyekről Machiavelli ír, nemritkán maga is kezdeményezője vagy szereplője volt. *Ő úgy alkothatott tehát ítéletet tettekről és személyekről, hogy azoknak maga is szemtanúja, illetve ismerője volt.* [4]

Hogy mégis mit keres a hadtudósok között? Akárcsak későbbi kollégái, Clausewitz¹⁰ vagy Mahan,¹¹ Machiavelli sem nyertes csatáiról híresült el. Azonban legjelentősebb műveit¹² olvasván azt kell megállapítanunk, hogy az antik római ideált követő bölcselkedései mind az erős állam irányába mutattak, melynek egyik megalapozója a katonai erő. Talán azal sem megyünk túl messze, ha azt állítjuk, *Machiavelli azért vált politikai gondolkodóvá,*

⁸ *Il Principe* (1513).

⁹ A 13. században indult, a toscanai nyelvjáráson alapuló „dolce stil nuovo” mozgalom az olasz nyelv elterjesztése, hivatalossá válása érdekében. A Firenze központú mozgalom a 14. századtól válik irodalmi és politikai célúvá. Képviselői voltak a firenzei születésű Petrarca, Dante és Boccaccio. [17]

¹⁰ Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz (1780–1831) ma az egyik legelismertebb katonai gondolkodó, teoretikus. A modern hadtudomány egyik alapművének számító többkötetes könyve, *A háborúról (Vom Kriege)* későbbi teóriák és a katonai oktatás alapja. [12]

¹¹ Alfred Thayer Mahan (1840–1914) az Egyesült Államok Haditengerészetének admirálisa, geostratégia, történetész.

¹² *Il Principe – A fejedelem* (1513), *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio – Értekezések Titus Livius első tíz könyvéről* (1517), *Sette libri dell'arte della guerra – A háború művészete* (1521).

mert elsősorban katonai gondolkodó volt. [7] (Had)elméletei megértéséhez azonban nem elég a *Háború művészetét* elolvasni. A pusztán államelméleti elmélkedésnek gondolt *Értekezésekkel* és *A fejedelemmel* együtt szükséges értelmezni. A három könyv együtt mutatja be, kapcsolja egységes egészbe a (város)állam, a (katonai) vezető és a haderő hármását. Ha csak a *A háború művészete* című munkáját vesszük, megállapítható, hogy Vegetiustól¹³ szinte változtatás nélkül emel át szövegrészeket.

Megítélésem szerint, a mai olvasó számára Machiavelli több érdekességgel is szolgálhat. Elméleteit, iránymutatásait vizsgálva az az érzésünk támadhat: valahol már láttuk, hallottuk. Ennek oka pedig egyfelől abban keresendő, hogy az általa kifejtett „saját” vélemény többnyire az ókor klasszikusain alapul, másfelől pedig az általunk ismert jeles katonai gondolkodók bizony több helyen is őt idézik.

Gondolatok a vezetésről, a vezérről, a parancsnokról

Hogy mennyire fontosnak tartotta Machiavelli a vezetést, illetve a vezető személyét, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy egy egész könyvet szánt arra, milyennek tartja a jó vezetőt. Bár első gondolatunk az lehetne, hogy *A fejedelem* kifejezetten politikai irányból, pusztán államelméleti síkon közelíti meg a vezetés kérdését, nem szabad elfelejtkeznünk arról a tényről, hogy véleménye szerint az állami vezető és a katonai vezető személye nem egyszer szükségszerűen egybeesik. Könyvében külön fejezetet szán annak a fejedelemlnek, aki saját erejével és fegyvereivel hódította meg új országát, melyet aztán kormányoznia kell, azaz az ország fennmaradása érdekében *a fejedelemlnek nem lehet más célja és gondolata, mint a háború.* [8]

Elgondolása szerint a jó hadvezér tanultva a múltból, figyelembe veszi a jelen megváltozott körülményeit, illetve a technikai vívmányok nyújtotta lehetőségeket, és mindezeket ötvözve, mondhatni „kreatív” módon alkalmazva új szabályokat fektet le. *A fejedelemlben* Machiavelli egyenesen *dicsőséget ígér annak az új vezetőnek, aki a hadviselés új törvényszerűségeit bevezeti.* [7]

Személyes tulajdonságait tekintve első helyen emeli ki a vezető példamutatását, aki a katonák között jár, személyesen buzdítja, vagy éppen dorgálja őket. Harcban első, akár csak Caesar vagy Nagy Sándor, akik a küzdők között, talpig fegyverben jártak. [6: 124]

Elve az „inkább kövessenek, mint szeressenek”. Úgy véli, hogy a fejedelemlnek mint vezetőnek sokkal biztonságosabb, ha félnek tőle, mintha szeretik. [8]

Ugyanakkor Machiavelli nemcsak stratégiai, de hadműveleti, sőt harcászati szinten is kiosztja a szerepeket, amikor a haderő szervezetében a különböző méretű és képességű katonai egységek és alegységek élére vezetőket, feladatokat és jogköröket határoz meg. Ennek megfelelően rendkívül nagy fontosságot tulajdonít a hadvezér személyes tulajdonságai közül a karizmatikus képességeknek is. Ezek közül is kiemelkedik a csapatok lelkesítésének, harcra bírásának tudománya (propaganda), mivel elengedhetetlen, hogy a kiváló hadvezérek szónokok is legyenek. Legfontosabb feladata, hogy hitesse el bárhogy a győzelmet! [6: 76]

¹³ Publius Flavius Vegetius Renatus, a késői Római Birodalomban (4. sz.) élt történetíró. Jelentős műve az *Epitoma rei militaris – De Re Militari*, avagy *A háború foglalatata* több későbbi író, filozófust, gondolkodót ihletett meg.

Ennek elérése érdekében „*a vezér mutakozzék méltatlankodónak, tartson szónoklatot, vesse szemükre tunyaságukat, s hogy megszegyenüljenek, jelentse ki, hogy ha nem akarják követni, egymaga indul harcba.*” [6: 76]

Ezek a gondolatok többször is visszaköszönnék, amikor intelmei között azt mondja: „*ne vezess harcba olyan hadsereget, amelyik fél, vagy nem bízik a győzelemben.*” [6: 75] Éppen ezért a katonai vezetőnek el kell érnie, hogy *katonái lebecsüljék az ellenséget*, és halált megvető bátorsággal vessék magukat a harcba, ennek pedig egyik legjobb eszköze a végszükség (ez a leghathatósabb érv). [6] Ezért megengedhetőnek tartotta akár azt is, hogy a hadvezér elhitesse katonáival, hogy a túléléshez nincs más alternatívájuk, csak a küzdelem. Úgy tűnik tehát, hogy Machiavelli éppúgy nem bízott a sorozott hadsereg harci moráljában, mint a zsoldosokéban.

Intelmeiben a hadvezért arra is figyelmezteti, hogy *szeretni kell a békét és érteni a háborúhoz*. [6] Ezért jelentős tudással és tapasztalattal is kell, hogy rendelkezzen, amelyet a katonái folyamatos gyakorlatoztatásával, az ellenség és a terep tanulmányozásával ér el, hiszen nehezen győzhető le az, aki fel tudja mérni a saját és az ellenség erőit. [6: 120] Ehhez a hadvezérnek mindenek fölött fontos ismerni az ellenség hadvezérét s azokat, akik körülveszik. [6] Ezek a gondolatok nem újak a hadtudományt tanulmányozó olvasónak, hiszen jóval korábban már Szun-ce hasonlóan megfogalmazta ezt.¹⁴

Összességében tehát a fenti tulajdonságok megléte mellett „*a jó hadvezér fölénye a terepből, a hadrendből, a több vagy jobb hadnépből származik*”, s az előnyöket olykor az ellenség adja, olykor a saját éleslátása. [6: 73]

Machiavelli külön figyelmet szentel a legalacsonyabb (harcászati) szintű parancsnokoknak is. Szerinte a hadsereg alacsonyabb szintjein lévő gyalogsági parancsnokoknak például – százados, tizedes – ne legyen lova, mivel az egyik legfontosabb követelmény a parancsnokokkal szemben a személyes példamutatás. Ehhez a tizedestől azt is elvárja, hogy válassza külön az embereit, velük táborozzék, velük együtt viaskodjék, velük együtt álljon a hadrendekben. [6: 45]

Összefoglalva tehát elmondható, hogy Machiavelli kiemelt figyelmet fordít a katonai vezetővel, vezetőkkal szemben támasztott követelményekre. Elvárásai szerint a jó parancsnok karizmatikus, példamutató, művelt, kreatív, körültekintő és merész. Bár ez utóbbi tulajdonsággal külön – a szerencséről szóló – részben foglalkozik.

Machiavelli a katona és a politikai vezetés kapcsolatáról – a katona és az állam

Az állam, a társadalom és a hadsereg kapcsolatának felismerését, illetve a politika, valamint a háború összefüggéseit többen Clausewitznek tulajdonítják. Véleményem szerint azonban már jóval előtte mások, köztük Machiavelli is nemcsak felismerték, de meg is fogalmazták ezeket a „törvényszerűségeket”, az állam és katona kapcsolatát. Az itáliai városállamok korában eléggé előrehaladott szelleműnek számító Machiavelli műveit pedig áthatja

¹⁴ Kínai hadvezér (kb. Kr. e. 544–496). Könyve, *A Háború szabályai* (vagy *A háború művészete*) máig kötelező olvasmány a világ minden komolyabb katonai iskolájában. Egyik legfontosabb elve: „Ismerd ellenséged és ismerd magad!”

ez a vezérgondolat. Számára a hadsereg – és benne a katona – nemcsak szerves része, de előfeltétele az állam létének, fennmaradásának. Véleménye szerint csak az a hatalom tartós, amit a magad erejének és értékének köszönhetsz. [8]

Logikusan következik tehát a fenti gondolatból az a megállapítás is, hogy *minden állam legbiztosabb alapja*, akár új, akár régi, akár pedig vegyes fejedelemség, *a helyes törvényhozás és a jó hadsereg*. Ahol nincs megfelelő hadsereg, nem lehetnek jók a törvények sem. Ebből következik, hogy ahol jó a hadsereg, ott helyesek a törvények is. [8]

Ennek feltételeként természetesen először meg kell teremteni a jó hadsereget, amelynek alapja a jó katona. Ehhez pedig nagy figyelmet kell fordítani a kiválasztásra. Ki kell választani a megfelelő vezetőt, parancsnokokat, valamint a közkatonákat. A hadsereg élén álló teljhatalmú vezető azonban – ahogy ezt a Római Birodalom története is bizonyítja – veszélyt is jelenthet a köztársaság létére. Ezért, amikor a fejedelem vagy köztársaság vezetése nem azonos a katonai vezetővel, akkor egy teljhatalmú (teljes jog- és hatáskörrel rendelkező) hadvezér(ek)e)t állít a hadsereg(ek) élére. Ezek „*a vezetők minden esztendőben parancsnokságról parancsnokságra felcserélődjenek, mivel az állandó befolyás saját embereik felett olyan egységet teremt felettük, ami könnyen a fejedelem kárára válhat.*” [6: 24]

Az állam stabilitását pedig csakis az államhoz, a nemzethez hű hadsereg katonái szavatolják. Ezért azokat értelemszerűen az adott állam, nemzet lakosságából kell összeverbuvalni. A saját földjét, vagyonát, életét védő helyi katonaság morális ereje és fejedelme iránti elkötelezettsége – véleménye szerint – felülmúlja a zsoldos hadseregek fizetett, időleges képességeit. Machiavelli olyannyira hitt a sorozott milíciában, hogy néhány firenzei járásban ő maga válogatta ki az embereket, akiknek a gyakorlatoztatását is ellenőrizte. Még egy parádét is rendeztetett a firenzei Piazza della Signoria-n. Ő maga a valóságban is parancsnokolt különböző kompániákat a Pisa elleni hadjárat befejező szakaszában. A város feladása pedig olyan mélyen meggyőzte katonai elvei helyességéről, hogy még a későbbi megsemmisítő vereség, amit a visszatérő Mediciek mértek szeretett milíciájára, sem tudták megingatni. [7]

Összességében úgy gondolom, a későbbi korok nemzetállami törekvései, s ezek közül is az olasz egységesítés is sokat merített Machiavelli elméleteiből.

Machiavelli a felkészítés, a kiképzés és a képzés kérdéseiről

Machiavelli szerint a jó hadsereg alapja a jól kiképzett, fegyelmezett katona. A jó katona pedig nem terem minden borkorban, azaz nem mindenki alkalmas katonának. Így mielőtt a katonát kiképeznénk, a haderőhöz az embereket ki kell választani, sorozni, vagy *tiszteletreméltóbb nevén* verbuválni, majd hadrendekbe szervezni. Egy egész fejezetet szán annak a módszernek az elmagyarázására, mi módon, kik közül lehet a megfelelő emberanyagot kiválasztani.¹⁵ Így nem mindegy, honnan, milyen típusú embereket, milyen fegyvernemhez sorozunk be katonának. Elveihez híven az egyik legfontosabb tényező, hogy ragaszkodik a helyi lakossághoz, mivel annak érdeke saját vagyona, vele a közvagyon, valamint saját élete, családja, ezzel a közösség védelme. Így minden köztársaságnak vagy királyságnak a saját területéről kell kiállítania katonáit, illetve a fejedelem parancsára a saját alattvalói közül verbuválni. [6: 16]

¹⁵ Ezt a fejezetet szinte egy az egyben emelte át Vegetiustól.

Több okból kifolyólag a városi lakossággal szemben előnyben részesíti a vidéki, a városállam területeihez tartozó parasztságot, aki hozzászokott a nehéz élethez, a gyalogláshoz, a viszontagságokhoz, *tudnak vasszerszámmal bánni, árkot ásni*, és nem utolsósorban, sokkal fegyelmezettebbek. Ezzel szemben a lovassághoz már a városi, illetve a gazdagabb réteget szólítja meg. Az ideális katona meghatározásánál belemegy a részletekbe is. Így annak kora: 17–40 év közötti, ahol a fiatalabb korosztályt inkább az utánpótlás számára sorozza be. Külsejére vonatkozóan is részletes leírást ad. Így legyen élénk, vidám szeme, inas nyaka, széles mellkasa, izmos karja, ujjai hosszúak legyenek, hasa alig legyen, csípője zömök, lábszára és lábfeje pedig szikár.¹⁶ [6: 20]

Nem elégszik meg azonban a fizikai jellemzőkkel. Úgy véli, *„mindenekfölött azt kell kipuhatolni, milyenek az erkölcsi, s hogy van-e benne becsület és szemérem.”* [6: 20]

A helyesen kiválasztott embereket aztán megfelelő felszereléssel kell ellátni és hadrendekbe szervezni. *„Mert egy vitéz hadsereg nem azért vitéz, mert bátor emberekből áll, hanem azért, mert helyes hadrendekbe szervezték őket...”* [6: 38]

Csak ezután kezdhető meg a kiképzés, aminek alapját képezik a fizikai felkészítés és a harcászati alaki foglalkozások, mert *gyakorlatozás nélkül a toborzás hiábavaló.* [6: 23]

Egy helyen azt mondja:

„...fontosabb minden más dolognál az, hogy olyan katonáink legyenek, akik rögtön tudnak sorakozni, s mennyire szükséges az, hogy ilyen hadosztályokba tömörítsük, ilyenekben gyakorlatoztassuk őket, és meneteltessük erőltetett menetben előre és hátra is, vonultassuk őket nehéz terepen anélkül, hogy soraik rendje megzavarodnék, ugyanis az ilyen katonák, akik ezt jól vég-re tudják hajtani, tapasztalt katonának számítanak, s ha még nem is álltak szemtől szemben az ellenséggel, öreg katonának lehet nevezni őket; ezzel szemben, akik nem tudják soraik rendjét megőrizni, hiába harcoltak akár ezer csatában, mégis újonc számba kell vennünk.” [6: 40]

A fizikai felkészítés a következőkből áll: futás, ugrás, birkózás, fáradozás a rendesnél súlyosabb fegyverzet alatt, nyílvetés kéziíjjal és szerszámmal; mindezekhez hozzávenném még a puskát is, ezt az új, szükséges szerszámot.¹⁷ [6]

A harcászati alaki foglalkozásokat alegység szinten (osztály) kell elkezdni, és mindaddig folytatni, míg a katonák gondolkodás nélkül tudják végrehajtani a fogásokat. Az osztályok kiképzésénél kiemelkedő fontosságú, hogy jól tudják tartani a sorokat. S ha már egyszer megtanulták ezeket, nehezen felejtik el. [6: 38]

Második alapkőve a menetelés, mivel a hadseregeknek nagy távolságokat kell megtenniük a csataterékig. Harmadik követelmény a jelek ismerete. A katonáknak fel kell tudni ismerniük saját kürtjeik, zászlóik jeleit, amelyeket a csata hangzavarában is tudnak követni, mivel fenn kell tartani a rendet, ezért tömértelen megkülönböztető jel szükséges, hogy a gyalogos tudja a helyét! [6: 41] Amikor e három ismeretet elsajátították, mivel *„ezeket a dolgokat szorgalommal és gyakorlatoztatással nagyszerűen be lehet tanítani”,* [6: 41] következik a nagyobb alakulatok összekovácsolása, gyakorlatoztatása. Machiavelli azt mondja:

¹⁶ Az újoncok kiválasztása tekintetében (is) Machiavelli szinte szó szerint idézi Vegetiust.

¹⁷ A fizikai követelmények nagyrészt szintén Vegetiustól származnak.

„ily módon, ha már olyan jól egybekovácsolták soraikat, hogy sem a terep, sem a mozgás nem bontja meg rendjüket, ha már jól megértették a kürtjelzésekből parancsnokuk jelzéseit, ha már tüstént vissza tudnak térni a helyükre, akkor ezek az osztályok, mint mondtam, könnyen megtanulhatják véghezvinni mind-azt (hiszen tökéletesen összeforrottak), amit alakulatuknak más osztályokkal együtt egy valódi hadseregben kötelessége megvalósítani.” [6: 37]

Ezeknek az évenkénti gyakorlatozásoknak igen nagy jelentőséget tulajdonít, mivel ezek rendkívül fontosak ott, ahol új hadsereget kell felállítani. Ahol pedig régi sereg van, ott azért fontosak, mert akkor válik el, még mielőtt megindulnának az ellenségre, hogy milyen következetesen gyakorlatoztatták őket hadvezérek. [6: 38] Machiavelli egészen addig elmegy, hogy a kisalegységek „drill”-jeitől a nagyobb alegységek, egységek kiképzésén keresztül az egész haderő harcászati gyakorlatáig részletezi a követelményeket. Azt mondja:

„mivel az ilyen egyetemes gyakorlat nem lebecsülendő, egyszer vagy kétszer évente (békeidőben) össze lehetne hívni az egész zászlóaljat, s egy egész hadsereg alakzata szerint gyakorlatoztatni néhány napig, mintha csatát kellene állnia, arcvonalat, szárnyakat és tartalékokat képezve, helyben.” [6: 37]

Machiavelli értékrendje

Machiavelli elméletei szerint, *illetve a kor humanista felfogása szerint nem kell kitalálni a tökéletes világot, mivel az létezett már az antik korban.* [7] Tézisei egyszerűek, világosak, és véleményem szerint ma is aktuálisak.

Így egyik *alaptézise, amely a három főművéből világosan kiderül, a következő:* mivel az állam léte függ hadserege színvonalától, a politikai intézményeknek oly módon kell szerveződnie, hogy azok kedvező feltételeket teremtsenek a katonai szervezet működéséhez. A másik az, hogy a háború célja a saját akaratumk rákényszerítése az ellenségre. Ezért a hadjáratnak egy jól tervezett katonai műveletnek kell lennie, egy egységes parancsnokság alatt, és egy döntő csatában kell kulminálnia. [7]

Ezen célok elérése érdekében pedig *„nem szabad megbíznunk más fegyverekben, csak a sajátjainkban, és tulajdon haderőnket nem állíthatjuk fel másképpen, csakis toborzás révén...”* [6: 19]

Ez meghatározza az erkölcsi elköteleződést a haza érdekei – melyek egybeesnek az egyén érdekeivel – mellett. S mivel a sorozott hadsereg tapasztalata eleinte elmarad a hivatásos (zsoldos) hadseregé mögött, addig kell azt gyakorlatoztatni, míg a drill pótolja a tapasztalatot. Intelmeiben kiemeli, hogy a *„háborúban a fegyelem többet jelent, mint a hév.”* [6: 120]

Elméleteit ugyan az antik korból merítette, de a saját „modern kori” tapasztalatait – legalábbis, amelyek alátámasztották saját gondolatait – szintén beépítette tézisei közé. Így, felbuzdulva a svájci alabárdosok győzelmén, kimondja azt a máig igaz alapelvet, hogy minden hadsereg alapja a gyalogság. Véleménye szerint a lovasság csak kiegészítő – bár igen fontos –, ugyanakkor a tüzéség elhanyagolható (mivel pontatlan, lassú, nehezen manőverezhető) szerepet tölt be a csatátéren.

Összességében tehát értékrendjében első helyen a jól kiképzett, fegyelmezett hazai gyalogos katona a hadsereg gerince, s a hadsereg az erős és jó állam létének letéteményese.

Machiavelli a szerencséről – „Fortuna”

A kor, amelyben élt, a katonát a szerencse kegyébe helyezte. Machiavelli bár elismerte Fortuna hatalmát, nem hitt a vakszerencsében. Úgy gondolta, hogy amikor egy állam és annak népe a lehető legerősebbé, legfelkészültebbé válik, meg tudja akadályozni kiszolgáltatottságát, azaz nem lesz Fortuna tehetetlen játékszere. [7]

S bár *a szerencse forgandó*, [8] saját hozzáállásunkkal saját pártunkra állíthatjuk. Mivel a szerencse félig-meddig irányítja sorsunkat, nekünk, embereknek még mindig marad annyi hatalmunk, hogy bizonyos fokig megszabjuk jövőnk alakulását. [8]

Tehát az a hadvezér, aki a csata kimenetelét nem a szerencsére bízta, hanem tudatosan felkészül mind az ellenségből, mind a terepből, és emellett jól ismeri saját képességeit, annak a szerencse az oldalára áll. Ehhez azonban meg kell értenie és időben fel kell ismernie a kor nyújtotta lehetőségeit is. Mert az a hadvezér, ki az idők szellemével együtt halad, mindig sikert arat, de aki nem tudja követni a haladás iramát, elbukik. [8]

A sikerhez azonban nem elég a kínálkozó lehetőséget felismerni, de azt ki is kell tudni használni. Ehhez azonban bátornak, vállalkozó szelleműnek kell lenni. Ezért azt tanácsolja: *„...inkább legyünk merészek, mint feleslegesen óvatosak, mert a szerencse olyan, mint az aszszony, csak erőszakkal és erővel lehet meghódítani...”,* [8] *„... úgy tesznek szert merészségre és tapasztalatra, ha fölfegyverzik, gyakorlatoztatják és hadrendbe állítják őket...”* [6: 17]

Összességében tehát úgy foglalható össze Fortunáról alkotott véleménye, hogy mindenki a maga szerencséjének a kovácsa.

Machiavelli a katona erkölcsi állapotáról, pszichéjéről

Bár Machiavelli neve mára sokak számára az erkölcstelenség szinonimájává vált, ő maga rendkívül fontosnak tartotta az erkölcsöt. Ahogy bevezetőmben is megfogalmaztam, a kor, amelyben élt, másként viszonyult a kérdéshez. Mondhatni, képmutató volt. Bár az antik világ idealizált tökéletességét, erkölcsiségét igyekeztek átvenni, illetve lemásolni, ez csak külsőség volt. A napi politikát, sőt az egyházat belülről áthatotta a romlottság. A lovagkor végét jelentő zsoldos hadseregek pontosan ezt az ellentétet fejezték ki. Míg az előbbieik hűbéruruk mellett, annak hívására, Isten áldásával, a háború íratlan szabályait betartva valamilyen szent célért harcoltak, addig az utóbbiak a remélt zsákmány érdekében háborúból háborúba, országról országra jártak, és mindig oda álltak, ahol többet fizettek.

Ennek a visszataszító erkölcstelenségnek, azaz a háborúzás hivatásszerű folytatásának ellenpéldájaként szorgalmazta a helyi lakosságból a „honvédő háború” idejére időszakosan felállított sorhadsereget Machiavelli. Véleménye szerint a legszükségesebb emberi tulajdonságok háborúban: bátorság, engedelmesség, lelkesedés, harci hév. [7]

Ahogy azt a kiválasztásról szóló részben már idéztem, számára alapkövetelmény a verbuválás során annak kipuhatolása, hogy a leendő katonának *„...milyenek az erkölcsi, s hogy van-e benne becsület és szemérem...”*? [6: 20]

A zsákmányszerzést ugyan nem vetette el, de úgy gondolta, nem az a háború célja, az csak megrontja a katonákat, elveszi kedvüket a további küzdelemtől. Éppen ezért „...*ha azt akarjuk, hogy katonáink lankadatlanul harcoljanak, ne engedjük, hogy javaikat hazaküldözzessék...*”. [6: 76]

A parancsnok ugyanakkor egy másik erkölcsi síkon mozog, hiszen élet és halál felett kell döntést hoznia. Ezért a jó hadvezérnek nem mellékes veszteségektől kell félnie, hanem döntő veszteségektől. [6: 59]

Száma számára tehát nagyon fontos az erkölcs. Az egyéné és közösségé egyaránt, mivel ezek határozzák meg az állam erkölcsi erejét, amely felette áll mindennek. Talán ezért is tartja megengedhetőnek, ha úgy tetszik, erkölcsösnek az állam fennmaradása érdekében elkövetett, az egyszerű halandó számára hétköznapi értelemben vett erkölcstelenség alkalmazását is.

Machiavelli az ellátásról

Machiavelli – még ha ókori szakértőkre támaszkodik is – ebben a kérdésben is olyan előre látást mutat, olyan egyetemes igazságokat mond ki, amelyek akár ma is megállják helyüket. Véleménye szerint egy fejedelemnek (vagy államnak) a lehető legmozgékonyabbra kell szerveznie hadseregét, és mentesítenie kell mindazoktól a dolgoktól, amelyek megterhelését fokoznák, és hadi vállalkozásait megnehezítenék. Azok közé a feladatok közé, amelyek a legtöbb nehézséget okozzák, tartozik a hadsereg borral és frissen sült kenyérrel való ellátása. [6: 83–84] Tehát a mozgékonyság alapja a logisztika.

Azt is kimondja, hogy a modern hadseregek csakis azt a kenyeret egyék, amelyet süttöttek maguknak. A bort nem tiltaná meg, de a beszerzésére semmilyen fáradságot vagy semmiféle gondot nem fordítana. A többi ellátmány tekintetében teljesen a régiek elvén járna el: a hadsereg élelmiszer-ellátása: liszt, ecet, szalonna és disznóháj, lovaknak árpa, apróbb állatokból nyáj. [6]

Az ellátás fontossága abban az intelmében is megjelenik, ahol egyfelől azt mondja: az ellenséget jobb kiéheztetéssel legyőzni, mint fegyverrel. Ebből következően pedig, „*aki nem látja el magát a megélhetéshez szükséges élelemmel, azt egyetlen kardcsapás nélkül legyőzik.*” [6: 120]

Az ellátás tekintetében odafigyel a beszerzés, szállítás és kiosztás kérdéseire is. Ezzel kapcsolatban azt tanácsolja:

„*nemcsak arról kell gondoskodni, hogy az ellenség ne akadályozza utánpótlásodat, hanem arról is gondoskodni kell, hogy honnan szerzed be az élelmet, és vigyáznod kell rá, hogy amid van, el ne vesszen. Ezért a hadseregged mindig rendelkezzen egy hónapra való tartalékkal. Aztán meg adóztasd meg a szomszédos szövetségeseidet, hogy lássanak el vele naponta; tárold valamilyen biztos helyen, és legfőképpen gondosan oszd ki. Mindennap észszerű mennyiséget adj belőle mindenkinek, és oly módon ügyelj erre, hogy ez ne bontsa meg a rendet, mert a háborúban minden más dolgot idővel le lehet győzni, de ez az egy idővel téged győz le. [...] mivel az egyik rendbontást az okozza, hogy nem jött meg az élelem, a másikat az, hogy ami megjött, haszontalanul felélik.*” [6: 100]

A szállításhoz társzekereket javasol, minden szinten más mennyiségben: századosoknak egy, a 3–3 tizedesnek kettő, összességében osztályonként 36 darabot. A szekerekhez szükség esetén védőponyva, főzőedények, fejszék és vascölöpök a táborveréshez. [6] S mindehhez külön fejezetben részletezi azt is, hogy a biztonságos pihenéshez milyen védművek, milyen rendezett tábor szükséges.

Összefoglalva elmondható, hogy Machiavelli tisztán látta, hogy a jól felszerelt hadsereg csak funkcionálisan jól működő logisztikával lehet sikeres.

Machiavelli aktualitása, azaz hatása a mai kor hadtudományára

A háború művészete azon kevés könyvek közé tartozik, melyek még az író életében megjelentek és azonnal „bestsellerré” váltak. Ne feledjük, Machiavelli majdnem egyidős a könyvnyomtatással. Írásai meglepő gyorsasággal eljutottak a művelt Európa minden szegletébe, hol tetszést, hol visszatetszést váltva ki az olvasóközönségből. Ismeretének első jelei Magyarországon a 16. század közepén mutatkoztak, nem sokkal azután, hogy művei nyomtatásban is megjelentek. Eszméinek inspiráló hatása Zrínyi Miklós munkásságában érte el a csúcst, aki államelméleti és hadtudományi elméleteit alapvetően Machiavellit szem előtt tartva fogalmazta meg, hiszen az egységes nemzeti állam és az önálló nemzeti hadsereg iránti törekvéseihez aligha talált volna jobb útmutatót. [5]

Clausewitz tanai a háború általános természetének elemzéséből fakadtak. De még az ő elméletei sem írták felül Machiavelli elveit, sokkal inkább beépítették azokat. [7]

Machiavelli a mai oktatásban

Talán nem állítok azzal valótlant, ha azt mondom, ma sem ő a legnépszerűbb a hadtudományi oktatásban. Műveit elsősorban az állam- és jogtudományi karokon, politikaelméleti és államelméleti síkon tanulmányozzák. Egyesek szerint ő volt a modern politikatudomány megalapozója. Katonai szempontból bár megjelenik a hadtörténelem, illetve a hadművészet középkori tanulmányozása során, érezhető egyfajta „megmosolygás” irányában. Ennek talán lehet egyik oka az, hogy ő maga nem volt katona vagy sikeres hadvezér, de lehet az is, hogy a sorkatonaság gondolata eleve negatív előjellel ruházta fel nevét. Talán az sem erősíti meg hírnevét, hogy műveiben, bár hivatkozik az ókori írókra, nem nevezi meg konkrétan a forrást mindenhol, egyszerűen szövegrészeket emel át és használ fel sajátként.

Úgy gondolom, bár hadvezéri tulajdonságai nem mutatkoztak meg Pisánál, és az általa szervezett Firenzei Milícia megbukott a Mediciek visszatértekor, Machiavelli műveit mégis érdemes és kell is oktatni. Nemcsak azért mert részét képezik a reneszánsz olasz és az egyetemes irodalomnak, hanem azért is, mert az általa összefoglalt eszmék ugyanígy részei a történelemnek. Igaz, őt is helyén kell kezelni, ismerni, nem pedig dogmává tenni.

Összegzés

A modernkori világban élve egyeseknek továbbra is visszásan csenghet Machiavelli neve, mivel ma a gátlástalan, erkölcstelen politikával azonosítják. Azonban, ha napjaink „politikacsinálóit” vesszük górcső alá, azt láthatjuk, hogy talán olyanok is hűen követik vezetésre vonatkozó elveit, akik sosem olvasták. Írásait elemezve azonban nyilvánvalóvá válhat mindannyiunk számára, hogy bár nevéhez nem fűződnek nyertes ütközetek, sem komoly hadisikerek, az általa megálmodott nemzeti haderőn alapuló nemzetállam korokon átnyúló mintául szolgált napjainkig. Magyarország stratégiai dokumentumai szintén kimondják, hogy *a honvédelem nemzeti ügy*, [10] és csak *erős, magabiztos, önmagára joggal büszke* haderővel tudunk hazánk, Európa és a NATO szolgálatára lenni. [11]

A fenti fejezetekben olvasottakat figyelembe véve úgy gondolom, hogy amikor machiavellizmusról beszélünk, ezekkel az elvekkel lehet csak teljes a róla alkotott kép, az általa alkotott elmélet.

Úgy gondolom, hogy Machiavelli különleges helyet foglal el a katonai gondolkodás területén már csak azért is, mert elméletei a katonai szervezetben beállt változások, valamint a társadalmi és politikai szférában végbement forradalmi fejlődés között lévő összefüggés felismerésén alapulnak. [7] Míg kortársai vagy a későbbi nemzedék a puskaport és a lőfegyvert tette felelőssé az eszményi lovagkor végéért, a valóság ezen jóval túlmutat. Társadalmi szempontból a pénz megjelenése drámaian rendítette meg a hűbérrendszert, katonai szempontból a svájci gyalogság Morat-nál és Nancynál (1476) aratott győzelme pecsételte meg a korszak végét. Machiavelli nemcsak felismerte az ok-okozati összefüggéseket, de az antik korszakkal párhuzamot vonva elemezte is azokat. Célja a dicsőséges Római Birodalom sikerének titkát mintául véve, saját korának technikai és társadalmi vívmányaival felvértezve egy ideális állam megteremtése volt.

Végezetül álljon itt egy gondolata, amely napjaink kusza világában éppen úgy megállja a helyét, mint 500 évvel ezelőtt.

„És ha egy fejedelem vagy köztársaság tartósan fáradtságot fordít és igyekezetet fejt ki ezekben a hadrendekben és ezekben a gyakorlatokban, mindig számíthat rá, hogy országában jó katonák lesznek, s ezek különben lesznek a szomszédokénál. De, mint mondtam nektek, a zűrzavar, amelyben élünk, okozza, hogy elhanyagoljuk, s nem sokra becsüljük ezeket a dolgokat, és éppen ezért nem is jók a hadseregeink, és ha akadnak is bennük a természetből fogva kiváló tehetségű tisztek vagy közkatonák, képességeiket nem tudják bizonyítani.” [6: 44]

Felhasznált irodalom

- [1] BARABÁS É., BÁRÁNY L.: *Akadémiai kislexikon*. Akadémiai Kiadó, 1990.
- [2] JUHÁSZ J., SZŐKE I., KOVALOVSKY M.: *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, 1982.
- [3] SOUKHANOV, A. H., ELLIS, K. (eds.): *Webster's II New Riverside University Dictionary*. The Riverside Publishing Company, 1984.

- [4] COGOI, G.: *Modern Machiavelli olvasatok*. In: MADARÁSZ I. (szerk.): *Machiavelli öröksége*. Hungarovox, 2000, 77–99.
- [5] KAPOSÍ M.: *Machiavelli fogadtatása Magyarországon a felvilágosodás korában és a reformkorban*. In: MADARÁSZ I. (szerk.): *Machiavelli öröksége*. Hungarovox, 2000, 35–75.
- [6] MACHIAVELLI, N.: *A háború művészete*. MAJTÉNYI Z. (ford.), Szukits Könyvkiadó, 2001.
- [7] GILBERT, F.: *Machiavelli: The Renaissance of the Art of War*. In: PARET, P. (ed.): *The Makers of Modern Strategy. From Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton University Press, 1986, 11–31.
- [8] MACHIAVELLI, N.: *A fejedelem*. Kossuth Könyvkiadó, 1991.
- [9] SZABÓ B.: Machiavelli: A fejedelem és hadügyi vonatkozásai. *Bohlyai Szemle*, 19/1 (2010), 33–48. Forrás: uni-nke.hu/downloads/bsz/bszemle2010/1/03_szabobela.pdf (A letöltés dátuma: 2016. március 16.)
- [10] *2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről*.
- [11] A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. *Magyar Közlöny*, 19 (2012), 1378–1387.
- [12] CLAUSEWITZ, C. von: *A háborúról. I. kötet*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1961.
- [13] FEDELES T.: *Szent vagy eretnek*. Történelemtanárok Egylete. Forrás: www.tte.hu/toertenelemtanitas/toertenelemtanarok-orszagos-konferenciaja/6743-szent-vagy-eretnek (A letöltés dátuma: 2016. március 16.)
- [14] OSZTOVITS Sz. (szerk.): *A reneszánsz művészete*. In: *Kulturális enciklopédia*. Forrás: enciklopedia.fazekas.hu/tarsmu/reneszansz.htm (A letöltés dátuma: 2016. március 16.)
- [15] *Borgiák és orgiák*. Múlt-kor, 2011. július 29. Forrás: mult-kor.hu/cikk.php?id=33789 (A letöltés dátuma: 2016. március 16.)
- [16] *Lorenzo di Medici*. In: *Encyclopedia of World Biography*. The Gale Group Inc., 2004. Forrás: www.encyclopedia.com/topic/Lorenzo_de_Medici.aspx (A letöltés dátuma: 2016. március 16.)
- [17] *Dolce stil nuovo*. In: *Enciklopedia Britannica*. Forrás: global.britannica.com/art/dolce-stil-nuovo (A letöltés dátuma: 2016. március 16.)

Raimondo Count (of the empire) of Montecuccoli – An Italian who went out to teach the Austrians Military Science

Raimondo Montecuccoli (1609–1680) was one of the most outstanding military commanders of the 17th century. Of Italian descent, he was loyal to the Austrian emperor throughout his life and learnt his military skills from the bottom up. He was involved in nearly all wars during his lifetime in various military positions and, due to his achievements, he was promoted to the highest military rank and also appointed president of the court war council of the Habsburg Monarchy. He won his most important victory at the battle of Szent Gotthárd (1664) against the Ottomans. Besides his military skills he was a famous and prolific author of many books of military science. Since he was loyal to the emperor in Vienna and therefore dealt with the Austrian strategy against the Ottoman Empire, he came into the cross-hairs of the Hungarian nobility who expected a greater military effort on part of the Austrian empire against the Ottoman Empire to free whole Hungary from the Ottoman's yoke. In this context, it is important to mention the anonymous letter of Miklós Zrínyi which was in truth addressed to Montecuccoli.

Keywords: military commanders of the 17th century, military science, battle at Saint Gotthard (1664), anonymous letter of Miklós Zrínyi

Raimondo Montecuccoli – Egy olasz, aki hadtudományt tanított az osztrákoknak

Raimondo Montecuccoli (1609–1680) a 17. század egyik legkiválóbb hadvezére volt. Olasz származásúként egész élete során az osztrák császár hűséges híveként sajátította el a katonai ismereteket, a legalsó szintektől egészen a legmagasabbig. Élete során – különféle katonai pozíciókat betöltve – korának majdnem összes háborújában részt vett. Személyes tehetségének köszönhetően megkapta a Habsburg Monarchia legmagasabb katonai rendfokozatát, és az udvari haditanács vezetői pozícióját is betöltötte. Legfontosabb győzelmét az oszmánok felett aratta a szentgotthárdi csatában (1664). Hadvezéri tehetségén kívül a hadtudományban is sokat

---

¹ Director of Auditing Division, MoD Vienna; e-mail: harald.poecher@bmlvs.gv.at

alkotott: híres és termékeny szerzőnek számított. Mivel a Bécsben lévő császár híve volt, és ennek megfelelően alkotta meg az osztrák stratégiát az Oszmán Birodalom ellen, a magyar nemesség rosszallását váltotta ki, mivel az nagyobb erőfeszítéseket várt az Osztrák Birodalomtól az oszmán rabiga alatt lévő Magyarország felszabadítása terén. Ilyen körülmények között kap fontosságot Zrínyi Miklós névtelen levele, melynek igazi címzettje Montecuccoli volt.

Kulcsszavak: 17. századi hadvezérek, hadtudomány, szentgotthárdi csata (1664), Zrínyi Miklós névtelen levele

Picture 1

Raimondo Montecuccoli [6]

Austria, Rich in Culture and Science, but Poor in Military Achievements

Austria is a beautiful country blessed with a beautiful and varied landscape; it also has a long history of rich cultural and scientific activities including many outstanding painters, composers, poets and world renowned scientists.

According the motto: “Let others wage war; you, happy Austria, marry!”, [1] the Habsburg Family enlarged their empire more by inheritance than by profits of war. From history, it is evident that Austria lost more decisive wars than it won. The Austrian military history is not really blessed with illustrious and native Generals and Field-Marshalls who achieved many victories, outstanding exceptions are Count Radetzky of Radetz and Wilhelm von Tegetthoff. In contrast, the list of generals of foreign origin who won battles by commanding Austrian troops is rather long; outstanding examples are Count Raimondo Montecuccoli in the 17th century and Prince Eugene of Savoy in the 18th century.

The following essay deals with the life and work of Count Raimondo Montecuccoli.

Before recounting the story of the life, military performance and military scientific achievements of Raimondo Montecuccoli, in the following excursus we have to provide an overview of the 17th century Habsburg Monarchy to get a better understanding of the value of the achievements of Raimondo Montecuccoli for the development of the Habsburg Monarchy in the course of history.

Excursus: The Habsburg Empire in the 17th century [2: 253–265]

At the beginning of the 17th century, the Austrian Empire was only a Central European power. In 1618 the Austrian Monarchy drifted into the Thirty Years' War (1618–1648), the first part of which was the Bohemian–Palatine War (1618–1623), a religiously motivated war, but it developed more and more into a confrontation between the great powers of Europe of the time.

As a result of the Thirty Years' War the Habsburg Monarchy lost much of its influence in Germany and Western Europe. In response, the Austrians consolidated their control over neighbouring territories in Central Europe, and after 1648 Austria had firm control over Upper and Lower Austria, Styria, Moravia, Bohemia, Silesia, Tyrol, Carinthia, Salzburg, and parts of Hungary. "While Bohemia certainly was an expensive thorn in the side of the Austrian throne, a far more important obstacle was the territory it held in Hungary, which bordered the Ottoman Empire. [...] The Hungarian nobility was largely Protestant, and they resisted Emperor Leopold's heavy-handed imposition of Catholicism upon the Hungarian people." [11]

Shortly after the Thirty Years' War, the Austrian Monarchy was exhausted, war-weary and financially stricken. It was latently threatened by France in the West and it was not free to act against a well prepared Ottoman Empire, which, although it was peacetime, prepared a larger crusade against the Austrian Monarchy. The grand strategy of the Habsburgs therefore did not include renewing hostilities against the Ottoman Empire. To keep the peace with the Ottoman Empire, the emperor closed his eyes to Turkish raids over the border to his empire. The Habsburg Emperor trusted the Peace of Zsitvatorok of 1606, which was extended several times since it was set in force. But not later than in 1660, the peace period ended when György Rákóczi, the second prince of Transylvania, with an eye on the Polish throne began to pursue an independent foreign policy. The Ottoman Empire, therefore, decided to teach him a lesson. In the military showdown which followed, the Ottoman army acted faster than the court in Vienna and Montecuccoli, greatly outnumbered, gave up the whole of Transylvania without fighting a battle.

In 1663 it was clear that the Ottoman Empire is preparing a larger attack against the Habsburg Monarchy. In 1664 Montecuccoli reorganized the imperial army and therefore it was possible to react against the deployment of Ottoman troops. The military operations in mid-1664 led to the decisive battle

of St. Gotthart/Mogersdorf on 1st August, 1664, in which the Austrian imperial army with the help of allied troops defeated the Ottoman troops. The peace treaty of Vasvár (1664) gave the Austrian Monarchy a breathing pause of more than 20 years. Not earlier than in 1683 the Ottoman Empire made a major offensive against Austria and besieged Vienna for three months. After the relief of Vienna, the Austrian Troops pursued the Ottoman Troops, conquered the whole of Hungary and incorporated Hungary as a new province without accepting that Hungary wanted to become independent again. This laid the foundation for centuries of tensions between Austria and Hungary.

Birth and Early Days as a Soldier [3: 11–35]

The roots of the noble family Montecuccoli lie in Modena and go back to the 11th century. The ancestral castle of Montecuccoli, the castle of Montecuccolo (i.e. Cuckoo Mountain) in Pavullo nel Frignano near Modena, is situated in the Duchy of Modena. In 1369 the family was raised to peerage and in 1530 the family was elevated to the rank of Count of Empire by Emperor Charles V. Raimondo was born on 21st February, 1609 as the third child of 11 children. His father died after a poison attack in 1619. As a half-orphan, Raimondo came to Cardinal Alessandro d'Este. Originally, he was destined for a career in the church, but after the death of the Cardinal he decided to become a soldier. In 1625 he followed Field marshal Calloto, who stayed in Modena for a while. Even though he was of noble origin, he had to work his way to the top. In other words, Montecuccoli learnt the rights and obligations of soldiers from the bottom up. Not later than 1627, he began his military career at the age of 19 during the Thirty Years' War.

Picture 2

Castle of Montecuccolo [7]

Montecuccoli Climbs the Career Ladder [3: 35–167]

During the second period of the Thirty Years' War from 1625 to 1629, the Danish–Lower Saxon War, the Catholic Montecuccoli fought in the Netherlands and Germany against protestant armies. In the third part of the Thirty Years' War from 1630 to 1635, the Swedish War, he captured the Swedish commander Knyphausen in 1632, but was badly wounded in the same year near Breitenfeld and was captured by Swedish troops. His captivity could not have been very long, because in 1632 he was promoted to Obristwachtmeister (Major) and in 1633 to Obristleutnant (Lieutenant-colonel) of a cavalry regiment. In the battle of Nördlingen in 1634, Montecuccoli fought as a commander of the cavalry regiment “Vitzthumer Kürassier”.

In the last part of the Thirty Years' War (1635–1648), the Swedish–French War, Montecuccoli fought against Swedish troops and he successfully entered the fortress of Kaiserslautern capturing the Swedish commander of the fortress. Afterwards he was promoted to Obrist (colonel). Then Montecuccoli led his regiment in 1636 at Wittstock, 1638 in Chemnitz and 1639 Mělník. Due to the superiority of the Swedish troops he had to retreat and was captured. He spent his two and a half year-long imprisonment partly in Szczecin, and took the time to study legal, philosophical, historical and scientific works. During his captivity he wrote his first military science book. After his return he liberated Upper-Silesia from Swedish occupation and, as a consequence, he was promoted to Generalfeldwachtmeister (Major general). In the winter of 1642–1643, he was sent to Modena and entered the service of Duke Francesco I d'Este. As a general of cavalry, he took part in the struggle for Nonantola, but in 1644, promoted to Feldmarschalleutnant (Field marshal lieutenant) he got a commanding post in Silesia and at the same time he was promoted to the Hofkriegsrat (the court war council of the Habsburg Monarchy). As a member of the Hofkriegsrat (the court war council of the Habsburg Monarchy) it was necessary for him to be present in Vienna from time to time. In 1645 he took part in the campaign against György Rákóczi I in Hungary and on the march from Bohemia to Hungary he helped the town of Brno, which was besieged by Swedish troops, by sending reinforcements and food-stuff to the town. In 1647 he was promoted to General of Cavalry because he successfully took the Swedish camp near Dux in Bohemia.

After the peace treaty of Westphalia (1648), which ended the Thirty Years' War, Montecuccoli was employed in diplomatic missions in various countries in Europe, e.g. in Spain. Very soon after his diplomatic missions, Montecuccoli continued his military career. In 1653 he was promoted to deputy president of the Hofkriegsrat (the court war council of the Habsburg Monarchy) and three years later he was promoted to the commander of the auxiliary army with which he took Krakow in 1656 during the Polish War. In 1657 he married Margaretha Montecuculi Dietrichstein-Mikulov (1637–1676). The couple had four children, one son and three daughters. In 1658, being promoted to Feldmarschall (Field Marshal) in the meantime, he helped the Danish king, who was fighting against Swedish troops, to rid Jutland, Funen and Pomerania from Swedish troops. After the peace treaty of Oliva in 1660, which ended the Swedish-Polish and the Second Northern War (1655–1660) he became governor of Raab which was one of the most important political and military functions in the Austrian part of Hungary, because in this function he had to organize the defence of the border to the Ottoman part of Hungary. The fortress of Raab was the strongest fortress in Transdanubia during these times. During the campaign of 1661 he was able

to push back the Ottoman troops until the river Tisza in Hungary, but, due to the lack of reinforcements, he had to withdraw. In 1663, he systematically withdrew without engaging his troops in decisive battles with the Ottoman troops. With the rest of his troops he withdrew to the island of Schütt, east of Bratislava. The Turks declared war in April 1663, but were slow in executing their invasion plans.

Montecuccoli in his Heydays as a Military Leader [3: 167–263]

In mid-1664 he reorganized the imperial army. After the reorganization the army consisted of 30,000 men including 10,000 horsemen. Compared with the Imperial Habsburg troops the Ottoman army was larger: Köprülü's army, which might have numbered 120–150,000, probably included some 60,000 Janissaries and Sipahis, 60–90,000 auxiliaries and vassals and allegedly 360 guns. On 25th July, 1664 the army was able to defeat an Ottoman cavalry corps near Körmen in Hungary and a few days later the army prevented the crossing of the river Raab by the Ottoman main body (60,000 strong). The Ottoman main body therefore marched to Saint Gotthard upwards the river Raab. On 31st July, 1664 the Ottoman vanguard crossed the river Raab south of Mogersdorf and entrenched there. On 1st August, 1664 around 9.00 o'clock the Janissary troops attacked the Austrian troops and pushed them back to Mogersdorf. A counterattack of the allied forces followed. The Habsburg forces consisted of 5000 infantry (10 Battalions), 5900 cavalry (27 squadrons), 10 guns; the Imperial forces consisted of 6200 infantry (6 Battalions), 1200 cavalry (9 squadrons), 14 guns; the Rhine forces consisted of 600 infantry (2 Battalions), 300 cavalry (4 squadrons); the French forces consisted of 3500 infantry (4 Battalions), 1750 cavalry (10 squadrons); other forces: 2000 Croat cavalry (out of this a regiment), Hungarian foot soldiers in Szentgotthárd, and Esterházy, Batthyány and Nádasdy regiment's, Czech musketeers and the Italian (Piedmontish) infantry regiment (commander Marchese Pio de Savoya) led to a disorganized retreat of Ottoman troops. Thereby nearly 10,000 Janissaries died in the water of the river Raab. In sum, the Ottoman lost nearly 16,000 soldiers and 15 canons. The allied forces lost not more than 6000 soldiers. The confusion caused by the fleeing troops prevented the Ottoman commander Ahmed Köprülü (Vizier 1661–1676) from sending the rest of his army across the river and he instead retired from the field. It was reported that the Turks took huge casualties from the French auxiliaries in the Austrian ranks. This was the first Ottoman experience of fighting soldiers using the musket in disciplined ranks. Nevertheless, the Turks were slow to adopt new economic, military, and social methods, and thus were becoming outclassed by their European opponents.

The decisive battle of Mogersdorf led to the peace treaty of Vasvár (1664), which guaranteed 20 years of peace between Austria and the Ottoman Empire. In the eyes of the Hungarian and Croatian nobility this armistice was a shame and dishonour because both belligerents thus arranged the freezing of the status quo. In the eyes of the Habsburg Empire and the Ottoman Sultanate, the armistice was an advantage, because both were able to recover their strength. The Hungarian and Croatian nobility, however, wanted a decisive battle to regain their independence from the Ottoman yoke. The disillusion led to a conspiracy of the Hungarian and Croatian nobility against the Court in Vienna. The conspiracy was put down and the leaders of the rebellion, prominent members of the Zrínyi and Rákóczi

family, were beheaded in Wiener Neustadt in 1671. Shortly before the armistice ended, the Ottomans started a large-scale attack against Vienna leading to the siege of the city by Ottoman troops in 1683 and the following rescue of the Habsburg Empire by a Polish Army under the command of their King Sobieski. After this decisive victory the Habsburg Empire step by step reconquered the occupied territories in Hungary.

Picture 3

Montecuccoli in the Battlefield of Saint Gotthard, August 8, 1664. [8]

After the 1663–1664 war against the Ottoman Empire, Montecuccoli got the title “Generalissimus” in 1664 and in 1668 he became president of the Hofkriegsrat (the court war council of Habsburg Monarchy) and “Oberland- and Hauszeugmeister”.

During the war between France and the Netherlands in 1672 emperor Leopold I supported the Netherlands sending 18,000 soldiers under the command of Montecuccoli. Montecuccoli successfully fought against the French troops and conquered Bonn in 1674. In 1675 he defeated the French troops. In this fight the French Marshall Turenne was deadly wounded.

Afterwards, Montecuccoli got ill and had to leave the theatre of war in Western Europe. In the last years of his life he lived mostly in the imperial court, dealing with scholars. The foundation of the Academy of Sciences Leopoldina is essentially to his credit. He died in Linz in an accident in 1680. He did not live to be elevated to the rank of imperial prince; his son Leopold Philipp received the rank, but with his death in 1698 the royal line extinguished.

In contemporary West-European literature, Montecuccoli was highly praised as the most talented general of his time. He was in favour of strong conscription armies and against the mercenary army. He recognized the importance of fire-arms and emphasized the superiority of attack compared to defence. As president of the Hofkriegsrat (the Royal council of war of the Habsburg Monarchy) he earned merits by reorganizing the armed forces to gain more effectiveness.

Montecuccoli was not praised in all countries in Europe. In the Hungarian part of the Austrian Monarchy he was not admired in the same way as in the other parts of the Monarchy. The main reason lay in the person of Miklós Zrínyi who was just as talented as Montecuccoli and who complained about the hesitant attitude of the Emperor against the Ottoman to liberate the whole of Hungary from the Ottoman yoke. The academic literature in Austria does not give detailed description of the conflict between the two outstanding personalities of the 17th century. In the absence of this description it is important to discuss at least the most important points of the conflict.

Excursus: The dispute between Raimondo Montecuccoli and Miklós Zrínyi [4]

Miklós Zrínyi or Zrinski Nikola, (1620–1664) respectively, is honoured in Hungary and Croatia as a great son of the nation. In Austria, Miklós Zrínyi is not well-known. The neglect of Miklós Zrínyi in Austria is only understandable, when we study his life and his relationship with the Imperial Court in Vienna. Zrínyi Miklós was an ardent Hungarian patriot, and during his life he *always had the dream of an independent Hungary*. So, for most of his life he dreamed of liberating his *country from the yoke of the Habsburg Empire* and therefore he wasn't welcome at the Court in Vienna. The Hungarian part of the Habsburg Empire was a border land which was permanently threatened by Ottoman forces. In this territory, Emperor Ferdinand III was elected King of Hungary, while in the Ottoman-occupied territory of Hungary János Szapolyai was elected King and became an ally of the Sultan in Istanbul. In the western part of Hungary, Miklós Zrínyi (1508–1566) bravely fought against the Ottomans and died during the siege of the castle of Szigetvár in 1566. His great-grandson Miklós Zrínyi was born at a time marked by the Thirty Years' War and the permanent threat by the Ottoman Empire. During the Thirty Years' War, the Court in Vienna had to use all its military power in the northern theatre of war and therefore the Court didn't risk a second theatre of war in the eastern part of the Empire against the Ottomans. All the cries for help coming from the people who lived near the frontier to the Ottoman Empire fell on deaf ears at the Court in Vienna and petitioners weren't welcome there. So the people living near the border got the feeling of being left in the lurch shabbily. All these facts caused a more intensive fight for freedom of the Hungarian aristocracy against the Court in Vienna in the 16th and 17th century.

The Zrínyi family had many disputes with the court in Vienna. Two examples are the export of cattle to Italy and the fighting against the Ottomans. The land of the Zrínyi had enormous strategic importance, because it was a buffer-zone between the Ottoman-occupied part of Hungary and Styria, and therefore it was the only corridor between the Adriatic Sea and the Western part of Hungary and Styria, which belonged to the Habsburg Empire. Because of its strategic importance the Court in Vienna carefully watched over all activities of the Zrínyi on their property. For example, the Emperor in Vienna was not amused when Miklós Zrínyi exported cattle from the port of Bakar near Rijeka to Venice, thereby neglecting all customs requirements. Miklós Zrínyi justified the export with the necessity to earn money for the improvement of the border-defence. In his function as a Ban and General of Croatia he came more and more in conflict with the Imperial Court because he thought that Hungary and Croatia were a "regnum" with full rights and not

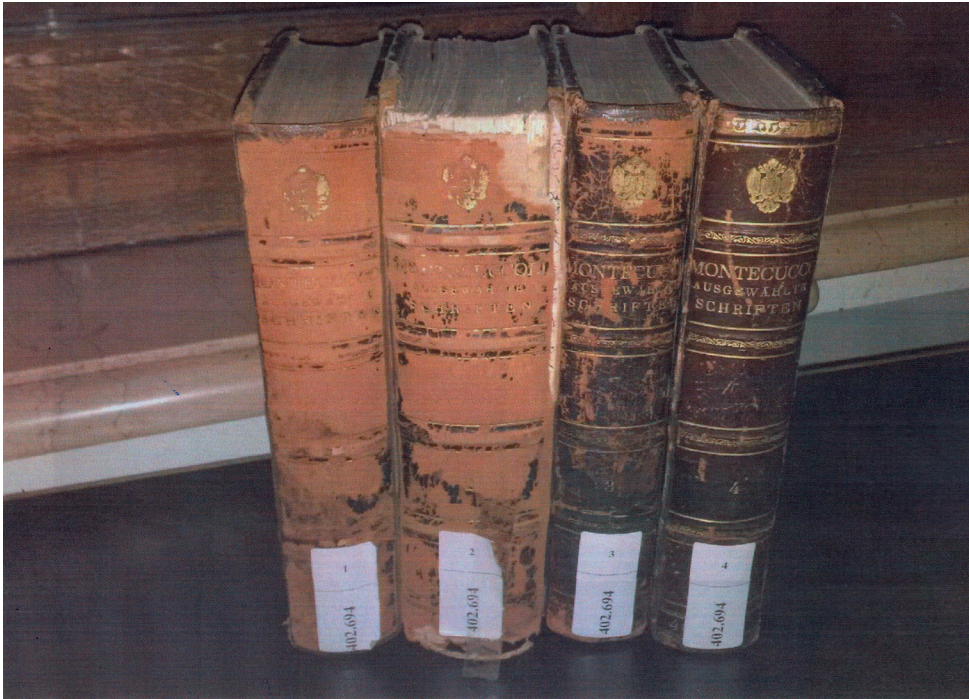
a “partes annexae” of the Habsburg Empire with no rights. The Court in Vienna was terribly angry after Miklós Zrínyi once again exported cattle to Venice and tried to prevent the export by force of arms. For Zrínyi the export of cattle was necessary in order to earn money for the fortification of his border against the Ottoman Empire. After this incident Zrínyi went to Vienna to explain the reason for his behaviour, but the Court had no sympathy for his activities. The Court was also displeased with Zrínyi’s constant fighting against the Ottoman troops which were based at the fortress of Kanizsa. All this fighting did not only displease the Court in Vienna but also the Ottoman General Suleyman. As a deterrent, the Ottoman Empire deployed more troops to the border. So the Imperial Court was afraid of a larger attack of the Ottoman Empire against Vienna.

As mentioned above, not later than in 1660 the peace period ended when György Rákóczi, second prince of Transylvania, with an eye on the Polish throne, began to pursue an independent foreign policy. The Ottoman Empire, therefore, decided to teach him a lesson. Rákóczi for himself sought help at the court in Vienna. To prove his sincerity he was willing to hand over Raab to Montecuccoli, who became governor of Raab, which was one of the most important political and military functions in the Austrian part of Hungary, because in this function he had to organize the defence of the border to the Ottoman part of Hungary. In the military showdown which followed, the Ottoman army acted faster than the court in Vienna and Montecuccoli, greatly outnumbered, gave up the whole of Transylvania without fighting a battle. After this less-than-glorious campaign, Montecuccoli defended his strategy in an unsigned leaflet, accusing the bitter Hungarians of being military illiterates and unable to understand his flawless military operations. Miklós Zrínyi criticized Montecuccoli for the amateurish strategy in his *Anonymous Letter – an efficient writing against Montecuccoli*. For Zrínyi the Austrian General Montecuccoli was the antitype of a general, which he describes in his other works. In his eyes Montecuccoli was a lazy, intellectually inferior and egotistic general. Although Montecuccoli had a wonderful army, he destroyed this army without fighting a battle against an enemy. Montecuccoli abused his own men rather than the enemy and watched without taking action while the Ottomans were leading 100,000 Hungarians into slavery. Such behaviour is worse than the behaviour of a vile executioner. After his critiques, Zrínyi made proposals to find the best possible strategy to fight against the Ottomans.

Zrínyi was deadly wounded by a wild boar during hunting on November 18th, 1664. After Zrínyi’s death, all Europe mourned and it was reported that the Court in Vienna had its hand in the death of Zrínyi. All these things helped Zrínyi and his literary works to become more and more popular.

Montecuccoli as a Luminous Figure of Military Science [5]

Nearly all countries have their own luminous figures of Military Science. Germany has Clausewitz, Hungary has Miklós Zrínyi and Austria has Raimondo Montecuccoli and Arc Duke Charles.

Picture 4

Works of Montecuccoli (The four volumes were photographed by the author)

A short essay on Montecuccoli would not be complete without taking into account his writing skills. Today, only a small amount of persons, mainly experts, know about his complete works. Montecuccoli was one of the most qualified strategists, who recognized that for a victory not only courage, but also military knowledge is essential. His most important works were translated into Latin, French and German.

Montecuccoli was a cultured man who spoke fluently Italian, French, Latin and German. During his captivity in Pomerania he used the library of the castle for self-study. Because his mother-tongue was Italian he wrote most of his works in Italian or Latin. His work *Trattato della guerra*, which he wrote during his captivity in 1641–1642 consists of three books. The titles of the books are: First book *Planning a war*, the second book *Warfare*, and the third book *Ending of war*. The first book consists of four chapters: *Basic knowledge: About war, About alliances, About armament, and About soldiers*. The second book consists of ten chapters: *Defensive warfare, Offensive Warfare, War in open terrain, About discipline, About foodstuffs, About spies and scouts, About march, About rest*

positions, About the fightings, and About enlistees and prisoners. The third book consists of three chapters: *About peace agreements, About dismissal of forces, and Administration of conquered territories.*

Another important work of Montecuccoli is *Del arte militare*, which he wrote in 1653. The work consists of twenty chapters: *Decimal arithmetic, Calculation of area and space, Trigonometry of triangles, Classification of armed forces, Providing the requirements, About operations, The march, The camp, The battle, The skirmish, The patrol, The planned fortification, The not planned fortification, Side defence, Crew of a fortification, Coordinated attack, Hasty attack, Defence against a coordinated attack, Defence against a hasty attack, and Relief.*

The most important work, which he wrote after the decisive battle of Saint Gotthard, is *Della guerra col Turco in Ungheria* (1670). The work consists of three books which were divided into three chapters: Chapter one (*General statements about the laws of warfare*) consists of *About the war, About the war demolitions, Strategic plan, About the Operation, About the fortification, About the operation in open terrain.* The second chapter (*Laws of Warfare and its practice in the war against Ottoman troops in Hungary*) consists of reports of the events in the years 1661, 1662, 1663, and 1664. The third chapter (*Ways of warfare against Ottoman troops*) consists of *About Warfare, About demolitions, Order of battle, Operations, Fortifications, Fight in open terrain,* and a short report about the battle of St. Gotthard.

In 1673 he wrote *Della battaglia*, which consist of five chapters: *Main principles, Advantages in battle, About observations, Usual mistakes, Examples of practical experience.*

His historical works mainly focused on reports of his trips to different countries.

His military writings and his consultations had great effects on the Austrian armed forces. He was the creator of the first standing army in Austria and among other things he called for the standardization of weapon production.

After having read the works of Montecuccoli, the author of this paper hails one of the greatest military scientists of the early period of this discipline. The value of the works of Montecuccoli can be described in one sentence: the ideas of Montecuccoli sound very modern.

In the essay, we will discuss his ideas about the requirements for a prince, military leaders and soldiers. In his opinion, *The art of war* is assigned to the sovereign and a sovereign had to ensure that his country is prepared for war. The main principles for military leaders are

“imploing God’s help, Take councils with experienced and loyal men, don’t miss the right time, give only those an order who are capable of performing the order, assess the situation, show yourself serenely in situations if danger, be faster than the enemy, avoid contradictions in commanding, monitor closely and give orders, reward the good and punish evil, settling in discipline. Purely personal a commander should have military spirit, should be healthy and should have a strong temper, dignity in behaviour, an appropriate age, he should be brave, of gentle birth and trained in rhetoric and commanding”. [9: 32]

Furthermore, a commander should have a deep knowledge of the art of war in theory and practice. In some chapters he wrote that a prudent military commander should prepare everything before beginning a war; during war emerging needs are uncomfortable and a commander needs luck. If some commanders have too much luck, they should not fall into carelessness. A commander should hold councils and he should give everybody an ear.

His words are very clear about ordinary soldiers: he prefers local men to mercenaries. The training of soldiers should include hardening of the body, practising the use of weapons and the behaviour in the military organization. For Montecuccoli discipline within armed forces is of utmost importance. Therefore, he called for temperance in crapulous eating and drinking as well as abandoning of excessive sexual enjoyment. Modesty should be shown in words, deeds and clothing, and he considered that punishment and rewards are absolutely necessary.

Besides the discussion of requirements for a prince, military leaders and soldiers, Montecuccoli clearly analyses the necessities to prepare for a war. He clearly recognized that money is the key requirement for warfare. Other necessities are foodstuff, ammunition, tools, craftsmen, horses, scouts and spies.

In Austria, the works of Montecuccoli are nearly forgotten and only a handful of specialists know more about Montecuccoli than that he was the winner in the battle of St. Gotthard. In discussions he is often confused with his descendant Rudolf Graf Montecuccoli (born 1843 in Modena, died 1922 in Baden) who was an Austrian–Hungarian Admiral and one of the founding fathers of the modern Royal Austrian–Hungarian navy.

Aftermath of Montecuccoli to the Present Times

By the imperial resolution of Franz Joseph I of 28th February, 1863 Montecuccoli was added to the list of “famous, to the everlasting emulation worthy warlords and generals of Austria”, in whose honour and remembrance also a life-size statue in the Feldherrenhalle of the then newly established k.u.k. Hofwaffenmuseums (now the Military History Museum Vienna) was built. [12] In 1909, the Montecuccoli-Platz (place) in Vienna Hietzing was named in his honour. In the Austrian federal army of today the name Montecuccoli is present, i.e. the mechanized infantry battalion 35, headquarters battalion 6 and mechanized infantry headquarters battalion 4 were assigned to uphold the reminiscence of former k.u.k. Dragonerregiment (Dragoon-Regiment) Nr. 8 *Montecuccoli*, and Dragonerregiment Nr. 2 *Montecuccoli* of First Bundesheer (1920–1938) as well as in Güssing (Burgenland) the barracks, and the class (1977–1980) at Theresan Military Academy got its name. And even a light cruiser of Condottieri-Class of Regia Marina of Italy during the Second World War was named after Montecuccoli.

Please be careful and don't confuse Raimondo Montecuccoli with Rudolf Montecuccoli (1843–1922) who was a descendant of Raimondo and chief of the Naval Forces of Austro–Hungarian Monarchy from 1904 to 1913.

Picture 5

Montecuccoli Barracks, Güssing [10]

Conclusion

Raimondo Montecuccoli (1609–1680), prince and count of the Empire, Lieutenant-General and Field Marshal, Lord of Hohenegg, Osterbug, Gleiss and Haindorf, President of the Hofkriegsrat (the Royal Council of War of the Austrian Habsburg), Great Master of artillery and fortifications, Governor of Raab (Győr in Hungarian), owner and Colonel of a cavalry regiment, Royal Secret Counsellor, Chamberlain and Knight of the Order of the Golden Fleece was a multi-faceted personality who combined the qualities of a person who lived in the baroque era and which were part of the ethos of an officer of the old Austrian–Hungarian Army: He was well educated, appreciative of art, chivalrous, brave and was loyal to the emperor. As a catholic he possessed deep piety.

Montecuccoli was one of the best commanders of his time to whom even hard and cruel methods of warfare were not unknown. But Montecuccoli was also a brilliant diplomat and consultant. Compared with many of his contemporaries, except Miklós Zrínyi, his greatest opponent in the monarchy, Montecuccoli was equally skilled with the sword as he was with the pen. Montecuccoli wrote many works during his long military career, including war treaties, both practical and theoretical, diaries and personal memoirs and even satirical works (Turenne left some war memoirs, but they are considered mere “self-centred” compositions rather than considerations on 17th century warfare).

In the second chapter, fifth section of his work *Della guerra col Turco in Ungheria*, Montecuccoli wrote about the importance of money for warfare.

“...Qual meraviglia [...] richiesto tal uno delle cose necessarie alia guerra, egli rispondesse, tre esser quelle: Denaro, denaro, denaro!” (What wonder that a certain person, being asked what were the things necessary for war, should reply that there were three, to wit, money, money and money!)” [9: 251]

Picture 6

Statue of Montecuccoli in Military Museums in Vienna (Photographed by the author)

The author would like to thank Zoltán Egeresi for proofreading and translating the abstract into Hungarian.

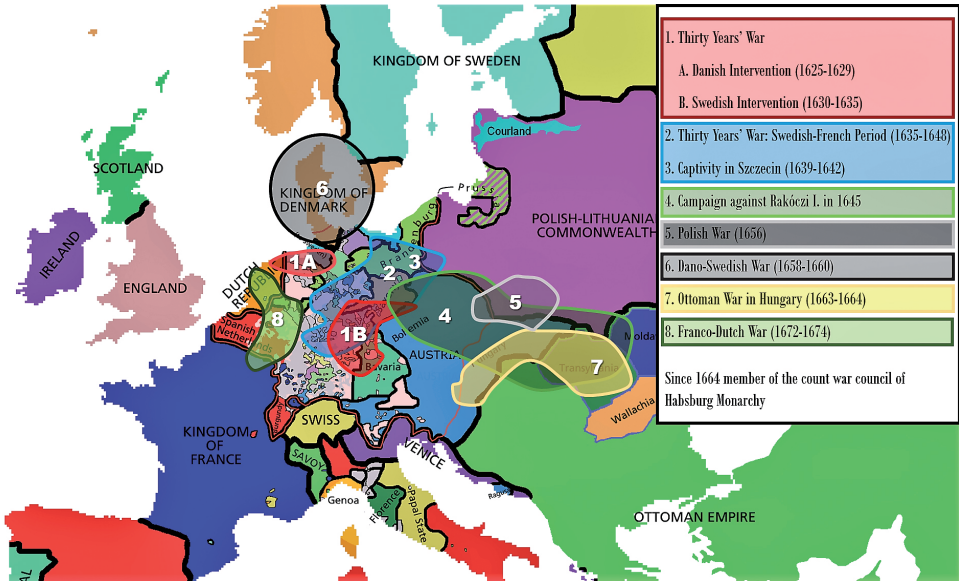
Annex I

Chronology of the life of Raimondo Montecuccoli

1609	Raimondo Montecuccoli is born at Castle of Montecuccolo, Modena
1619	Raimondo's father is killed in poison attack
1625	Raimondo becomes a soldier
1629	Promotion to Fähnrich in an Infantry-Regiment
1630	Promotion to Captain
1631	Rittmeister in Cuirassiers-Regiment of Ernesto Montecuccoli
1632	Promotion to Obristfeldwachtmeister in Infantry-Regiment and Obristlieutenant in Cuirassiers-Regiment Vitzthum
1633	Ernest Montecuccoli dies after been deadly wounded in action
1638	Dead of Raimondo's mother
1641	Raimondo writes <i>Trattato della guerra</i> and other works
1642	Release from captivity
1643	Commander of cavalry of Dukedom Modena Victory at Nonantola against Papal troops

1644	Promotion to Field-Marshal-Lieutenant
1645	Raimondo becomes Member of the Royal Council of War of the Austrian Habsburg
1648	Promotion to General of Cavalry
1649–1650	Trip to the Netherlands
1652	Trip to Italy
1653–1654	Trip to Saxony, Brandenburg, Denmark and Sweden
1654–1655	Trip to Flanders
1655	Trip to Rome with Queen Christina
1657	Wedding with Maria Margareta Dietrichstein
	Commander of cavalry during the war against Sweden
1658	Birth of Daughter Luiga Anna
1660	End of war with Sweden
	Birth of Daughter Carolina Polissena
1661	Raimondo becomes Governor of Raab
	War in Transylvania
1662	Birth of Son Leopold Philipp
1663	Birth of Daughter Christina Ernesta
1664	Supreme Commander of imperial army Victory at Saint Gotthard
1666	Trip to Liguria
1668	Apoplexy, Raimondo becomes Head of the Royal Council of War of the Austrian Habsburg
	Raimondo receives the order of the Golden Fleece
1670	Raimondo writes <i>Della guerra col Turco in Ungheria</i>
	Trip to Poland
1672	Campaign on the Rhine
1673	Supreme Commander in the campaign, Conquer of Bonn
1675	Raimondo becomes
1676	Dead of his wife
1679	Spa stay together with emperor in Prague and Teplitz-Schönau
1680	Death at Linz

Annex II.

Picture 7

Most important military campaigns of Raimondo Montecuccoli

(Edited by the author)

References

- [1] *Heiratspolitik der Habsburger*. Source: de.wikipedia.org/wiki/Heiratspolitik_der_Habsburger#Identit.C3.A4tsstiftendes_Motto (Downloaded: 21 04 2016)
- [2] *Dtv-Atlas zur Weltgeschichte*. Band 1. dtv-Verlag, 1964.
- [3] SCHREIBER, G.: *Raimondo Montecuccoli: Feldherr, Schriftsteller und Kavallier*. Styria, 2000.
- [4] PÖCHER, H.: Zrínyi Miklós (1620–1664). *ÖMZ on-line*. Source: www.oemz-online.at/pages/viewpage.action?pageId=10356464 (Downloaded: 18 04 2016)
- [5] On the way searching for traces about Montecuccoli, the author found *Ausgewählte Schriften/des Raimund Fürsten Montecuccoli*; hrsg. von der Direction des k.u.k. Kriegs-Archiv; bearb. von Alois Veltzé by Montecuccoli, Raimondo, Prince, 1609–1680. Veltzé, A., 1864–1927. Austria, Kriegsarchiv, published 1899. (Selected writings of Prince Montecuccoli, published by Direction of k.u.k. War-Archive). The four books were edited by Captain Veltzé. Veltzé was famous for his publishing of the periodicals *Army Almanac* (*Armee-Almanach*). The *Army Almanac* was a kind of forerunner of today's *The Military Balance* or the *SIPRI's Yearbooks*. Colonel Veltzé was the head of the publication division of war archive in Vienna and a prolific writer of his time writing more than 122 historical important volumes as an author or co-author. During the times of the World War I he founded the so-called “literary group of war archive” which produced books and articles to motivate the soldiers on the front. Veltzé was one of the officers of K.u.k army whose achievements besides to be a soldier were remarkable.
- [6] GRIESSLER, E.: *Raimondo Montecuccoli*. Source: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/HGM_Grie%C3%9Fler_Montecuccoli.jpg (Downloaded: 12 04 2016)
- [7] *Castle of Montecuccolo (Pavullo, Italy)*. (Selected for Google Maps and Google Earth.) Source: www.panoramio.com/photo/66924121 (Downloaded: 23 04 2016)
- [8] BLAAS, C. von: *Montecuccoli in the Battlefield of Saint Gotthard, August 8, 1664*. Source: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/21/Blaas_Montecuccoli_Szentgotthard.jpg
- [9] MONTECUCCOLI, R.: *Vom Kriege mit den Türken in Ungarn. (Della guerra col Turco in Ungheria.)* s.l., 1704.
- [10] Source: www.walser.tv/de/news/firmennews/montecuccoli-kaserne-guessing (Downloaded: 21 02 2016)
- [11] *The Rise of Austria & Strengthening of the Hapsburg Monarchy*. Chapter 3/ Lesson 2. Study.com study.com/academy/lesson/the-rise-of-austria.html (Downloaded: 21 02 2016)
- [12] *Museum of Military History, Vienna*. en.wikipedia.org/wiki/Museum_of_Military_History,_Vienna (Downloaded: 21 02 2016)

Hausner Gábor¹

Zrínyi Miklós

Zrínyi Miklós horvát–szlavón bán a 17. század egyik legsikeresebb kisháborús harcászati vezetője volt. Katonai tapasztalatait a török elleni határvédelmi harcokban szerezte, de a harmincéves háborúban megismerte a reguláris hadviselés gyakorlatát is. A század közepén kidolgozta az elmaradott magyar hadügy megreformálásának konkrét tennivalóit, egy állandóan fegyverben tartott mezei hadsereg szervezeti, ellátási kérdéseit. Mint aktív politikus, az ország egyik legfőbb méltóságának viselője és a korabeli államelméleti irodalom kiváló ismerője, a háborút együtt látta a politikával és a hadsereget a társadalommal.

Különösen a katonai vezető tulajdonságairól, a katonai hivatás és a morál összefüggéséről, a harc megvívásának emberi tényezőiről, valamint a véletlen és a szerencse kérdéséről megfogalmazott nézetei hasznosíthatóak napjaink katonavezető-képzésében és harcászatában.

Kulcsszavak: határvédelmi harcok, Oszmán Birodalom, reguláris katonaság, katonai vezető tulajdonságai, katonai morál, harc pszichés hatásai, szerencse

Miklós Zrínyi

The Ban (Viceroy) of Croatia, Slovenia, Miklós Zrínyi (Nikola Šubić Zrinski in Croatian, 1620–1664) was one of the most successful tactical leaders of small wars in the 17th century. Gaining military experience in border skirmishes against the Turks, he became familiar with the practice of regular warfare in the Thirty Years' War. In the middle of the century he developed specific plans to reform the underdeveloped Hungarian army, including organizational and supply matters of a field army kept in arms permanently. As an active politician and a notability of the country, he was also familiar with contemporary literature in the theory of state and perceived close connections between war and politics, as well as the army and society.

His views on the military leader, the connection between the military profession and morality, the human factors of waging battles, and also his opinion on chance and luck in warfare might be used in leadership and tactical training even today.

Keywords: border battles, the Ottoman Empire, regular army, military leadership, military morale, psychological effects of combat, role of luck in warfare

---

¹ A hadtudomány PhD-fokozatos, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum; e-mail: hausner.gabor@hm.gov.hu

Zrínyi Miklós pályafutása

Zrínyi Miklós (1620–1664), akire az utókor a költő és hadvezér jelzőket ragasztotta, de mi, katonák, hadtudósként is számon tartjuk, a 17. századi Magyar Királyság egyik legnagyobb vagyonnal és tekintéllyel rendelkező főúri családjának volt a sarja. A horvát származású, a horvát–szlavón területek határvédelmében és közigazgatásában évszázadokon keresztül jelentős szerepet játszott Zrínyieket a Szigetvár török ostroma során, 1566-ban hősi halált halt Zrínyi Miklós (1508–1566), a költő dédapja emelte a magyar és egyúttal a közép-európai Habsburg katonai-politikai elitbe. [1] A katonai karrier meghatározó szerepet játszott utódai pályafutásában is. Szigetvári Zrínyi Miklós fia, Zrínyi IV. György (1549–1603) tizenhét éven keresztül volt dunántúli kerületi főkapitány, és emellett Kanizsa főkapitánya. Csapataival részt vett a magyarországi hadszíntéren zajlott tizenöt éves háború (1591/1593–1606) minden nagyobb ütközetében, az ő gyermeke, V. György (1599–1626) pedig 1622-től horvát–szlavón bánként a török elleni határvédelemből éppúgy kivette a részét, mint a harmincéves háború (1618–1648) magyar királyságbeli és csehországi összecsapásaiból. [2]

Ebbe a családba született Zrínyi Miklós (ezen a néven a hetedik) 1620. május 3-án, Csáktornyan, Zrínyi V. György és Széchy Magdolna gyermekeként. Az ősök hőstettei, amelynek tárgyi emlékeivel, a töröktől nyert fegyverekkel és diadaljelvényekkel nap mint nap szembesült a csáktornyai vár termeiben, meghatározták Zrínyi „pályaválasztását”. Saját művei és levelei is arról tanúskodnak, hogy számára dédapja, nagyapja és apja példája olyan mintát jelentett, melyet egész élete során követni, folytatni, felülmúlni igyekezett. Alig tizenhét évesen, a Pázmány Péter esztergomi érsek (az 1626-ban árván maradt Zrínyi testvérek, Miklós és Péter fő gyámja) által szorgalmazott egyetemi tanulmányait otthagya kezdte a katonáskodást. Attól kezdve igazi professziójának a hadakozást tartotta.

Katonai tapasztalatait a török elleni határvédelmi harcokban szerezte, amelybe 1637-től, az oszmán hódítás útjába eső birtokainak átvételétől kapcsolódott be, mint a Muraköz és Légrad kapitánya. A végvári harcmodor mellett 1642–1645 között toborzott horvát katonaság élén a harmincéves háború hadszínterein megismerte a reguláris hadviselés gyakorlatát is. Az ott szerzett érdemei játszottak szerepet abban, hogy III. Ferdinánd 1646-ban a formálódó Habsburg állandó hadsereg főstrázsamesterévé, 1647. december 27-én pedig horvát–szlavón bánná nevezte ki. 1649. januári beiktatása után a Magyar Királyság egyik legfőbb méltóságának viselője, egyúttal a báni végek haderőinek és szükség esetén a horvát nemesi felkelésnek is a parancsnoka lett.

A 17. század első fele a nemzetközi és belső háborúk, az európai hatalmi viszonyok átrendeződésének időszaka. A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békekötést (1648) követően Európa és a Magyar Királyság előtti legnagyobb feladat az Oszmán Birodalom visszaszorítása lett. Európa számos gondolkodója, vezető politikusa és tette kész hadvezére vélte úgy, hogy elérkezett a török kiűzésének, az általa elfoglalt területek visszahódításának ideje. Zrínyi is közéjük tartozott. Báni beiktatása után aktívan részt vett a nemzetközi törökellenes szövetség létrehozásában, és a magyar és horvát rendiség vezetőivel együttműködve kidolgozta a török elleni támadó háború és az ország katonai és politikai megreformálásának programját.

1. kép

Zrínyi Miklós hadvezéri buzogánnyal, 1662–1663

(Jan Thomas festménye)

A belső reformokat és az ország egységének helyreállítását, a török elleni támadó háború elvét egységbe foglaló koncepciót prózai műveiben: az 1650-es években írott *Vitéz hadnagyban*, a *Mátyás király életéről való elmélkedésekben*, valamint a különböző tanácskozásokra készült opiniókban fogalmazta meg, végül az 1661–1663 között elkészült *Áfiumban* és a *Tábori kis tractátusban* összegezte. A korábbi török háborúk és a harmincéves háború, valamint a végvári harcok tapasztalataiból merítve a Habsburgok által uralt monarchiában a 17. században már létező elveket és szabályzatokat adaptálva, Zrínyi voltaképp a magyar „nemzeti” katonai stratégiát és katonai doktrínát alkotta meg, valahogy úgy, amiként a NATO katonai stratégiájának és doktrínáinak a magyar haderőre alkalmazása és nemzeti keretekbe illesztése zajlik napjainkban. [3] A Zrínyi-féle stratégia legfontosabb elemei: 1. a törököt offenzív háborúval kell legyőzni, a keresztény világ nemzetközi összefogásával; 2. ebben kezdeményező szerepet kell vállalniuk a magyaroknak is, hogy a háború célját, menetét befolyásolni tudják; 3. erre csak akkor lesznek képesek, ha az ország hadügyét megreformálják, állandó magyar (mezei) haderőt állítanak fel, és a hazai katonaságot

kiképezik a reguláris harcra: „ha nem tudom mennyi hadaink lesznek is és micsodás bátor szívűek, de ha nem tanítottatott nép, nem tudós, csak semmi haszna lészen [...] Jobbnak kell hát lenniünk, vitézebbnek is, tanultabbaknak is, ha a törököt meg akarják verni, mert ha ő több is, semmit nem indulok azon, ha mi jobbak leszünk.”² [8: 332]

De enis merem mondani ilyen formán rendelt 10 házon negy ezer emberrel ekkor vinnak végten, elegy selegy ötven vagy hatvan ezer emberrel.

XIII. Mas 36 allo Taborrul.

Amint pedig helyek emlévük hogy egyes helyeken 36 ezer kő lenne egyvél, amelyek két rész: gyalog, egy lovas, de emek igazgatója éppen csak olyan, amir ad élönök, itakirás melkresajjal kőten.

Levon egy orvok egy fő és egy Vice Qarodet 1. Pradikator, 2. fő Ballat of 10, 10 fő Pradikator, 10 Zablato, 10 Vice Pradikator, 2 Vice Ballat of 10, 20 Rendelő, 120 kőbedel, 12 Trombitás, 12 Dobos, 5 Sipes 10-50. kőbed legény. (4. Barhely) hara fűtőcs eink igy.

Lovas	Gyalog.
Qarodet 1	200
Vice	100
10 fő Pradikator	250
2 Ballat of 10	50
1 Pradikator	25
10 Zablato	150
10 Vice Pradikator	150
2 Vice Ballat of 10	30
20 Rendelő	200
120 Trombitás	360
20 Trom. Dob. Sipes	30
50 kőbed legény	2700
Summa egy hara form 6891. It pedig 4245.	
6891. 12. tőrdemestendieg pedig forrás 73092.	

Táboruk

2. kép

A tábori kis tracta kéziratának egyik oldala

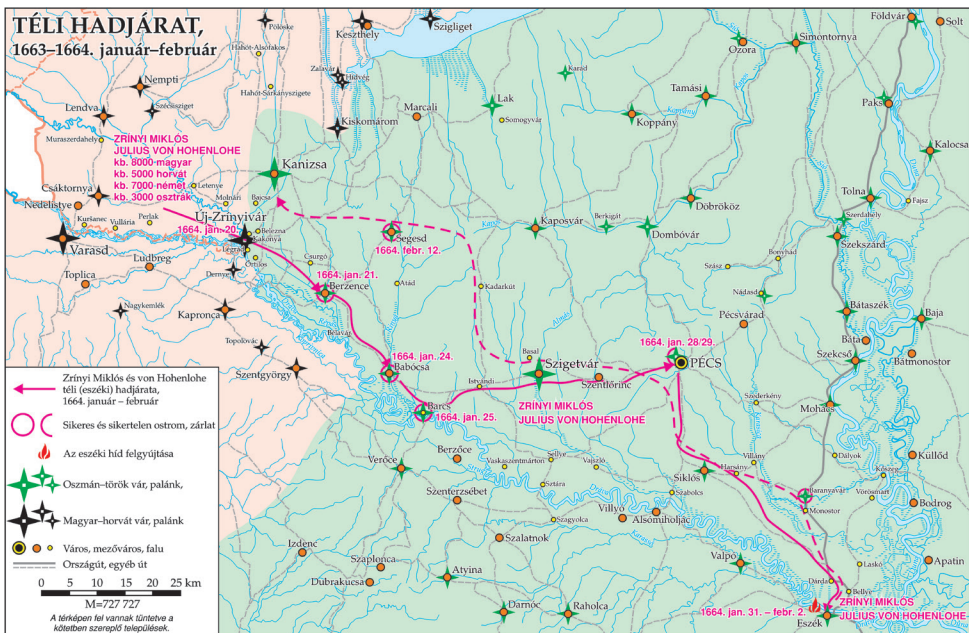
(Forrás: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának egykorú példányából)

E program gyakorlati megvalósítása érdekében az 1660-ban a korabeli Habsburg–Magyar Királyság legfőbb politikai döntéshozó testületének, a Titkos Tanácsnak a tagjává választott Zrínyi minden befolyását latba vetette a bécsi udvar döntéshozóinál, és kapcsolatokat épített ki Erdéllyel, a pápasággal, Franciaországgal és a német birodalmi fejedelemségekből alakult Rajnai Szövetséggel, majd 1661 tavaszán-nyarán a Mura és a Kanizsa-patak összefolyása közelében, a Mura bal partján, török hódoltsági területen felépítette Zrínyi-Újvárat. Mivel innen Kanizsát el lehetett vágni a többi dunántúli török vártól, az oszmánok ezt a lépést támadásként értékelték. Az 1663-ban egyebek közt éppen Zrínyi-Újvár miatt megindult nagy török háborúban a kezdeti oszmán sikerek (Érsekújvár elfoglalása, 1663. szeptember) után a dunántúli seregek országos főkapitányává kinevezett Zrínyi Miklós aktív fellépése hozott fordulatot. Néhány kisebb győzelmet követően 1663–64 telén egy nagyszabású diverziót hajtott végre a Dráva és a Száva között. Az Udvari Haditanács jóváhagyásával,

² A továbbiakban Zrínyi szövegét ebből a kiadásból idézem, eredeti helyesírással.

1664. január 21-én Zrínyi-Újvárról kiindulva, horvát, magyar, a Habsburg örökös tartományokból, valamint a Német-római Birodalomból érkezett hadak élén kb. 250 km mélyen behatolt a török hódoltság területére. A 26 napig tartó vállalkozás során elfoglalt számos ellenséges palánkot (Berzence, Babócsa, Bars, Segesd, Dárda), és február 2-án felégette az oszmánok legfőbb magyarországi utánpótlási útvonalául szolgáló észéki Dráva-hidat, megteremtve ezzel a Dél-Dunántúl legfontosabb török központja, Kanizsa ostromának lehetőségét. Erre 1664. április végén került sor, azt követően, hogy a Regensburgban ülésző német–római birodalmi gyűlés (többek között a téli hadjárat sikerének hírére) a török elleni támadó háború támogatása mellett döntött, és az ott elnöklő császár és magyar király, I. Lipót felszólította Zrínyit a vár elleni műveletek megindítására. Mivel a birodalmi gyűlésen nem tudtak megegyezni a főparancsnokjelölt személyében, a bécsi hadvezetés megosztotta a Kanizsát ostromló seregek vezetését Julius von Hohenlohe, Pietro Strozzi és Zrínyi között. A már-már sikerrel kecsegtető ostromnak a török felmentő sereg megjelenése vetett véget. A híre a vezérek közös haditanácsa ugyanis az ostrom feladásáról döntött Zrínyi ellenében, 1664. június 1-jén.

3. kép

A téli hadjárat térképen [20]

A kanizsai ostrom sikertelensége nemcsak Zrínyi haditervének, de az offenzív háborúnak is a végét jelentette. A Rajnai Szövetség és Zrínyi befolyása megszűnt a további katonai eseményekre nézve. A Kanizsa alól Zrínyi-Újvár alá visszavonuló keresztény had átkelt a Muraközbe, a vár előtt húzódó magaslatokat – ismét Zrínyi tiltakozása ellenére – átengedték a nagyvezér seregének, aki június 5-én megkezdte annak ostromát. A Mura

átkelőjének védelmére épült kicsiny hídfőszánc végül is a Muraközben álló keresztény sereg támogatásával több mint három hétig tudta föltartóztatni a többszörös túlerőben lévő török főerőket, akik csak kemény harc árán foglalták el június 30-án. Zrínyi a vár elestét követően visszavonult Csáktornyára, és kevéssel ezután, 1664. november 18-án a kursaneci erdőben vadászbalesetben elhunyt. [4] [5]

Zrínyi hatalmas feladatokat tűzött maga elé, ám 1606 és 1663 között a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom között hivatalosan „békeidőszak” volt, ezért államférfiúi törekvéseit a harctéren nem tudta valóra váltani. Mindössze az 1663–64. évi téli hadjárat során vezetett önállóan nagyobb, kb. 26 000 főnyi koalíciós sereget. Az abban részt vevő birodalmi segélyhad azonban Julius von Hohenlohe generális vezetésével Zrínyi mellé lett rendelve, a magyar és horvát csapatok a bán kérésére, de önkéntesen (a zsákmány reményében) csatlakoztak a vállalkozáshoz. Zrínyi ebben az esetben éppúgy nem volt kinevezett főparancsnok, amint Kanizsa ostrománál sem; Zrínyi-Újvár védelmének irányítását pedig a bécsi hadvezetés a főparancsnoknak kinevezett és sebtében odaküldött Montecuccolira bízta. Zrínyinek tehát – bár törekedett rá – nem nyílt alkalma, hogy teljes jogkörű parancsnokként, tüzérséggel is ellátott reguláris gyalogezredeket, reguláris hadsereget vezessen. Katonaként elsősorban a könnyűlovasság gyors mozgatásával, sajátos portyázásával járó, nagy terepismeretet, gyors döntéseket, határozottságot és virtust igénylő végvári harcokban tűnt ki. Ez a harcmodor a 17. század közepén semmivel sem volt alsórendűbb, mint a reguláris hadviselés: hatékonynak bizonyult nemcsak az oszmánokkal szembeni határvédelemben, de még a harmincéves háború nyugat-európai hadszínterein is. [6]

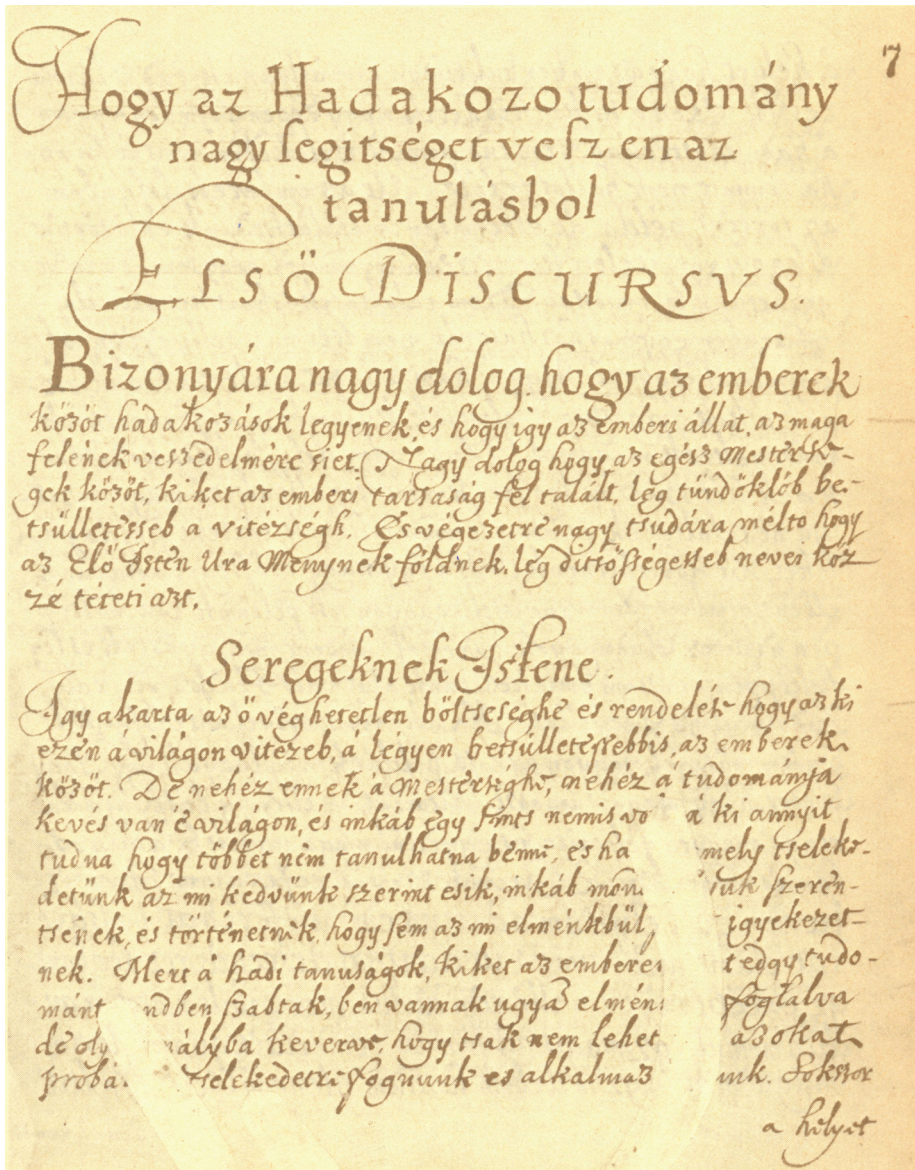
Zrínyi a vezetésről, a vezérről, a parancsnokról

Zrínyi a török kiűzésének időszerűvé váló feladata jegyében fogalmazta meg elképzeléseit a magyar haderő megújításáról. Reformjavaslatait annak tudatában alakította ki, hogy a program (és azon keresztül az ország) sorsa függ attól, sikerül-e a magyar katonaságot alkalmassá tenni a feladatra? Ebben fontos szerepet szánt a hadvezéreknek, tiszteknek: „*Mit használ, ha jó a had, rossz a kapitány, ha jó a test és rossz a fő [...] Kapitány a primum mobile és lelke a seregnek*” – írta a hadvezérek kézikönyvének szánt *Vitéz hadnagyban* (105. aphorisma). [8: 214] Ez a három részből (*Discursusok, Aphorismák, Centúriák*)³ álló munka az állandó hadsereg vezetésére alkalmas „kiváló hadvezér”⁴ tulajdonságairól, feladatairól és a háború megvívásának elveiről, morális és lelki feltételeiről, összetevőiről szól.

³ Zrínyi prózai műveinek legújabb, kritikai kiadásában: *Tanúságok*. Én a fentebb idézett 1976. évi kiadást használok.

⁴ Zrínyi a parancsnokra szinonimaként alkalmazza a „hadnagy”, „kapitány”, „generális” kifejezéseket. Erről a *Tábori kis tractátában* ezt írja: „*a fő generál (kit igazán magyarul hadnagynak kell híni, mert ez a szó jó emez szóktul, had és nagy, mely annyit térszen, mint a hadnak a nagyja vagy elei, akit pedig most hadnagynak mondanak, az igazán százados, kit mi ezentúl annak is hívunk).*” [8: 64]

4. kép

A Vitéz hadnagy kéziratának egyik oldala

(A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának egykorú példányából) [21]

Ennek a parancsnokra vonatkozó megjegyzéseiben, tömör szentenciáiban Zrínyi mindazt megfogalmazta a maga sajátos, költői nyelvén, amit Samuel P. Huntington a tiszti hivatásról, professzionalizmusáról, a katonatiszt szakértelmének összetevőiről leír. Huntington axiómája, miszerint:

„a katonatiszt sajátos szaktudása nem magának az erőszaknak az aktusa, hanem az erőszak kezelése”, [7: 34] Zrínyinél például így hangzik: a kapitánynak a „dicsősége tehát nem a verekedés és vagdalkozás, hanem a seregek igazgatása” (47. centúria), [8: 239] hasonlóképpen: „csufos dolog volna, ha a legtündöklőbb mesterség a világon, és nemesebb minden emberi társaságban, úgy mint a kapitányság, avagy a hadviselés oly könnyű volna, hogy csak futni kellene a halálra és keresni a veszedelmet...” (4. discursus). [8: 131–132]

A magyar katonai hagyományokkal szakítva, Zrínyi a katonai vezetők legfontosabb tulajdonságának nem az egyéni bátorságot tartja, hanem a jól parancsolni tudást (*Mátyás-elmélkedések*). A parancsnokot szerinte leginkább az egyéniségében rejlő mentális tulajdonságok és képességek, a „tisza értelmű elme”, az okosság, a hadi értelem különböztetik meg az átlagos katonától. Ez azt jelenti az ő szóhasználatában, hogy egy hadsereget csak jó szellemi képességekkel és erős akaratúval rendelkező, türeklépő, de ugyanakkor aktív, valamint dinamikus parancsnok vezethet győzelemre. Ezt írja erről:

„Az tűrés és az erőszak, ha egy emberben egy mértékkel szorulhatna, azt gondolom, hogy nagy minden dolgokat vihetne végben véle, mert egyik erősíti az embereket és kényszeríti a dolgokat, az másik pedig megfárasztja az ellenkedéseket és eluntatja az embereket.” (24. centúria) [8: 232]

Az „elmebeli jók”, azaz a lelki-értelmi tulajdonságok mellett szükségesek a vezérnek az elméből eredő, de cselekedetekben végződő tulajdonságok, úgy mint az aktivitás, a szüntelen tevékenység (operáció), a serénység (91., 118. aphorisma, *Mátyás-elmélkedések*), mert „ezek nélkül a hadnagy lehetséges hogy bölcs lehet, de szerencsés soha nem [...] Ezekkel kényszerítetik az szerencse, hogy ne fusson el előttünk [...] egy szóval ezekkel adatik mód a dolgoknak, kiket magunkban elszántunk, végben vitelére.” (2. discursus) [8: 123] A katonai virtus lényege ugyanis Zrínyi felfogásában a cselekvés, a harc, ennek ellentéte nála az „otium”, a henyélés és a tunyaság. „A henyélés megvesztegeti a vitézt, meg a lovat, meg a fegyvert és a vasat. Virtus in actione consistit.⁵ Tehát kapitány ne henyélj, mert elrontod a hadat.” (118. aphorisma) [8: 219]

Zrínyi azzal is tökéletesen tisztában volt, hogy a harc csak felerészben az erő függvénye, legalább annyira, ha nem sokkal fontosabb a harci szellem, amelynek felkeltésében és életben tartásában meghatározó szerepet játszik a parancsnok öntudata és határozottsága, személyes példaadása (17., 91., 120. aphorisma), időnként szóbeli meggyőző ereje, szónoki képessége (28. aphorisma). A vezető győzelembe vetett bizalma erőt ad az alárendelteknek:

„Szükséges, hogy a sereg, mikor ellenségre megyen, nemcsak jó reménységben légyen a győzelem felől, hanem igen állhatatosan el is higgye, hogy meggyőzi az ellenséget” – írja – „mert ebből az okból nevelkedik kedve a harcoláshoz, és következendőkép szíve és ereje. Hogy pedig ez a magahitel avagy

⁵ a virtus cselekvésben áll

*confidentia*⁶ benne találtassék, a kapitány mestersége az... Az mi a kapitány ebben való industriáját⁷ illeti: a csak abbul áll, elhitesse vélek valami mesterséggel; az ő maga víg személye nem legkevesebbet téssen, mert a had, mikor meglátja, azt tudja, hogy készen vagyon valami jó szerencséje, akinek vigad.” (1. centúria) [8: 222]

A jó hadvezérnek a vezetéshez a szükséges tulajdonságok megléte mellett Zrínyi szerint tapasztalattal/gyakorlattal (*experientia/praxis*), valamint az előrelátás, helyes elhatározás, mai szakkifejezéssel helyzetmegítélés képességével kell rendelkeznie: „*A providentia*⁸ az, mely hozza a győzelmet, és nem a bátorság. Az tanuság, az elmélkedés, az tanácskozás oktatja a hadviselő embereket [...] az *praxis* és *experientia* viszi véghez a dolgokat” (4. *discursus*). [8: 132] A parancsnokot a tapasztalatok mellett helyzetfelismerő képessége segíti a tér–idő–erő mérlegelésében és az ennek megfelelő helyes döntés meghozatalában. Az újkori hadtudományi művek a helyzetmegítélést részletesen tárgyalják, s fontosságának megfelelően Zrínyi is nagy figyelmet fordít rá. Önálló elmélkedéseket szentel többek között az idő, a terep, a szemben álló erők mérlegelésének. Az 54. *aphorismában* például világosan megfogalmazza, hogy a kapitánynak „az időkhöz, az *occasio*hoz⁹ kell magát alkalmaztatni, és mikor harcolni kell, mikor nincs ideje, elkerüljed [...] mikor nincs erő elegendő, mikor másképpen harc nélkül meggyőzheted az ellenséget, miért kell kockára vetni a hadad?” [8: 184]

A katonai vezető döntéseihez alapot nyújtanak a rég- és a közelmúlt háborúinak, konfliktusainak hadtörténelmi tapasztalatai: „*Az hadviselő embernek jól meg kell mindeneket gondolni, micsoda történik az ő idejében, vagy az őelőtte való időkben* [...] jó a históriát olvasni, mert valami történt ez világon, mind meg van írva” (23. *aphorisma*). [8: 161] Hasonlóan későbbi hadtudományi szerzőkhöz (Moltke, Clausewitz, Liddel Hart, Huntington), Zrínyi is pontosan megfogalmazza, hogy a történelmi művek és források leírásaiban felismerhetők a katonai tevékenység kortól függetlenül létező jelenségei és súlyponti kérdései (a parancsnok éles helyzetben hozott döntései, harcvezetői tevékenysége, a fegyveres küzdelem emberi tényezői), amelyek fontos tanulságot jelentenek, de azzal is tisztában van, hogy ezek nem vetíthetők egy az egyben a jelenbe; alkalmazásuk, felismerésük tapasztalatot és nagy körütekintést igényel:

„*Az tanuságokat jó és példákat is jó követni, de az olyan dolgokban, az kikben mindenképpen egyez a te szándékod a példákkal. Mellyek legyenek ezek, sem én, sem más meg nem tudja mondani, hanem a természet és az experientia te benned magadban tégyen választást benne*” (22. centúria). [8: 231–232]

⁶ önbizalom

⁷ fáradozását

⁸ előrelátás

⁹ alkalomhoz

A *Mátyás-elmélekdedésekben* maga is ebből a szempontból tekinti át Hunyadi Mátyás király hadakozásait, hadvezéri erényei közül kiemelve aktivitását, az alkalom megragadásának és a helyezethez való alkalmazkodásának képességét.

Egy hadsereg vezetéséhez egyéb, katonai mesterségbeli ismeretek is szükségesek („*sok mesterségből áll az vitézség*”; „*nem egy mesterségből áll a vitézség*” – 27., 42 *aphorisma*). A parancsnoknak ismernie kell például a „*könnyű lovasoknak, fegyvereseknek, gyalogoknak, mindenféle külön fegyverű és nemzetű vitézeknek módját, hivatalját, szükségét, erejét, tehetségét és periculumját*” (7. *centúria*), [8: 226] azaz ma úgy mondanánk: a harcászati és szolgálati szabályzatokat, különféle utasításokat. [8] Zrínyi maga is törekedett a korabeli szervezési szabályzatok, „dienstreglamentek” megismerésére, amit bizonyít a könyvtárban fennmaradt két, német nyelvű szabályzatból készített magyar kivonat (*Eötödik Károly császár idejében az militiarúl írt tractatusból való extractus, Svendi Lázár militiárul írt tractatusnak extractussa minden rendekre nézve*). [9]

Mindezen tulajdonságok, képességek és ismeretek („virtusok”) összessége a vitézség, amit Zrínyi egy gyönyörű órahasonlattal fejez ki:

„Nints hasonlatosság, a' ki jobban edgyezzék egymással, mint a' vitézség az órával. Bizonyára vitézségnek hasonlónak kell lenni a' jó órához, mert valamint annak nyughatatlansága soha meg nem szűnik, soha forgása meg nem ál, úgy a' vitéz ember szorgalmatosságának soha meg szűnni nem kel, és fáradságának nem kel meg állani. Viszont considerálnunk kel, hogy az jó órát sok részbul, sok sutubul, sok kerekből csináltak megh, és annak minden cikkelyének jónak kell lenni, és ha annak tsak legkisebbik részeis meg bomlik, mind a' többiis heában való és haszontalan, így szintén az a' virtus a' kit mi vitézségnek nevezünk, sokféle más apró virtusokbul fel van építve, az kiknek mind jóknak in perfectione kel lenni, ha ezekben meg török egy, az egész vitézségnek órája mind meg bomlik, és edgyik az másik nélkül heában való. Az vitézségnek óráinak kerekerei ezek, józanság, vigyázás, szorgalmatosság, fáradság, állandóság, tudomány, bátorság, értelem, gyorsaság, experientia és száz más, kit meg nem számlálhatunk, és kiket név szerint nem mondhatni, mert valamennyi in moralitate jószágos jó vagy, mind concurrálnak ennek az órának alkotmányára.” (6. *centúria*) [8: 225]

Ha röviden össze kell foglalni a *Vitéz hadnagya*ban megfogalmazott és a *Mátyás-elmélekdedésekben* történelmi példával bemutatott parancsnoklási, irányítási és vezetéselméleti elveket, azok a következők:

Vezetési, parancsnoklási alapelvek

- erős akarat, határozott fellépés, autoritás (84. *aphorisma*, 2. *centúria*);
- alárendeltek állandó foglalkoztatása, gyakorlatoztatása (63. *aphorisma*, *Áfium*);
- disciplina, fegyelem fenntartása, büntetés (41., 50., 70. *aphorisma*, 28. *centúria*, *Áfium*).

Az irányítás alapelvei

- tanácskozás, javaslatok meghallgatása a döntés-előkészítés folyamatában (87. *aphorisma*);

- körütekintő, előrelátó tervezés, alternatívákkal való számvetés (29., 33. *aphorisma*, 7. *centúria*);
- gyors döntéshozatal (9. *aphorisma*);
- időbeniség (5. *discursus*, 55. *aphorisma*, 30. *centúria*, Mátyás-elmélkedések);
- beosztottak teljesítmény és képesség szerinti kiválasztása (117. *aphorisma*).

Vezetésméleti alapelvek

- személyes példaadás (34., 91. *aphorisma*);
- felkészítés és kiképzés (48. *aphorisma*, Áfium);
- elismerés, dicséret, ösztönzés (21. *aphorisma*);
- rugalmasság (3. *discursus*, 29., 42., 46. *aphorisma*).

A fennmaradt források (mindenekelőtt levelei és a kortárs elbeszélők) szerint Zrínyi a végvári harcokban komoly szakértelemmel és kiváló képességekkel: „jó bátor szível és katonaságra való alkalmatossággal és kedvvel” rendelkezett, parancsnokként és államférfiként maga is alkalmazta ezeket az elveket.

Zrínyi a „hadakozás legnagyobb titkaiból való dolog”-nak az alkalmas idő megválasztását, felismerését és a győzelem kiaknázását (a győzelem gyümölcsének leszedését) nevezi: „Az vitéz hadnagyok szándékjai avagy cselekedetei, akik időtlenek, azaz a magok idejének kívül vannak, igen nehezek a véghezvitelre, avagy inkább lehetetlenek; de amikor az idő és az alkalmatosság velek társaságot ütnek, akkor könnyen a jó szándékokat vihetni végben. Azért nem kell időtlenül avagy idő előtt próbálni próbát... az éretlen gyümölcsöt ha leszakasztod, sem akkor nem jó, mikor leszakasztottad, sem akkorra nem lesz, mikorra egyébiránt megérett volna.” (21. *centúria*) [8: 231] A katonai vezető legfőbb erénye, hogy a „hadakozás reguláit” (alapelveit) az időhöz és az alkalomhoz megfelelően tudja alkalmazni: „Nincs a hadakozásnak oly regulája, kit okvetlenül megtarthasson mindenkor a hadnagy. Különböztetni kell és változtatni a dolgokat, az mint az idő és az alkalmatosság parancsolja.” (3. *discursus*) [8: 127]

Zrínyi vélekedése a szerencséről¹⁰

Zrínyi ifjúságától fogva a „legnehezebb matériának” a szerencse, a véletlen, az isteni gondviselés és az emberi akarat összefüggésének kérdését tartotta. A korai modernitás fontos problémája megjelent már az 1640-es évek végén írott *Obsidio Szigetiana* (Szigeti veszedelem) című eposzában, majd pedig minduntalan felbukkan a *Vitéz hadnagyban*.

Zrínyi végzet- és szerencsefelfogására a legnagyobb hatást a korabeli újsztoikus filozófia (Francis Bacon és Justus Lipsius) gyakorolta, amely a szerencsében az isteni gondviselés külső képét látta. Nézetük szerint Istennek a gondviselésben érvényesülő akarata nem közvetlenül hat a világra. Az Isten előre lát, de nem közvetlenül avatkozik be (kivéve a csodát), hanem döntése, rendelése, amit összefoglalóan sorsnak vagy fátumnak hívunk, valójában a másodlagos („következendő”) okok rendszere révén valósul meg. A világ

¹⁰ Zrínyi a jó hadvezér tulajdonságaival szoros összefüggésben foglalkozik a szerencsével, ezért eltértek az előre megadott tematikai sorrendtől.

történései szükségszerű, természettől függő, véletlen és az ember akarata által befolyásolt másodlagos okok szerint zajlanak. [10]

„Isten nem mindenkor akar csudákat csinálni – írja Zrínyi a teljes egészében a szerencsével foglalkozó 6. discursusban – és nem bontja fel a dolgoknak rendit az emberek jámborsága miatt; és tovább, valaminthogy szükséges a jámboroknak hiti erősítésére, hogy valaha az Isten jöjjön az ő oltalmok-ra: úgy illendő az ő rendelkezésének törvényéhez és uraságának könnyebbüléséhez, hogy engedjen a következendő okoknak szabad folyást az magok tehetsége szerint...” [8: 139] „De amikor osztán – folytatja Zrínyi – választ valakit, hogy ez világnak vétkit ő általa megorvosolja, avagy valamely országnak nyomorúságát megjobbítsa: akkor bizonyára magára veszi annak gondját, akkor ő talál neki okokat és alkalmatosságokat, hogy nagy dolgok nyulásához szíves legyen, akkor ő önt az szívében bátorságot, elméjében értelmet [...] ő ad erőt és töredelmességet a véghezvitelhez, ő megtébolyítja ő ellenségét, és kézen fogva viszi a győzedelmekre és triumphusokra. Ez a szerencse, és nem más; az Istennek kezében vagyon annak üstöke, oda teszi ahová akarja; nem akarja penig másuvá, hanem az ki maga is segíti magát...” [8: 140]

Ebben a dinamikus rendszerben a szabad akaratnak is jut szerep:

„Nincsen a szerencsének a mi munkáinkban annyi hatalma és annyi pleni-potentiája, hogy az eszes embereknek és értelmeseknek semmi része benne ne maradjon [...] a bátor szű mindenkor pörben vagyon, hogy neki hatalma a külső dolgokban keverődhessék és ingassa azokat, mindazáltal semmiképpen a léleknek akaratjában és tusakodásában nem szállhat és nem férkezhetik, hanem amennyire magunk akarjuk.” (31. centúria) [8: 233]

A Sors avagy a szerencse ebben a felfogásban az Istentől kapott segítség az emberi szándék és törekvés beteljesüléséhez: „Sors avagy szerencse, amelynek annyi dolgok és történesek tulajdoníttatnak, nem más, hanem az mi elménknek szülése és operációja [...] semmi nem más, hanem maga az Isten, amennyire közbenveti istenségét a mi mind akaratunkban, mind cselekedetünkben és a maga végére viszi a dolgokat...” (6. discursus) [8: 137] És itt jön Zrínyi kedvenc gondolata: „a szerencsének formája és alkotmánya az emberben magában kovácsoltatik”, [8: 140] azaz csak azok részesülhetnek benne, akik mindent elkövetnek dolgaik véghezvitele érdekében.

„Az szerencse nevelheti ugyan az ember előmenetelének ágját csak maga is, de csak maga, más jószágos cselekedetek nélkül nem viheti véghez nevést és előmenetelét, és noha nincs a kormányos mester hatalmában jó és kellemetes szeleket maga hajójának segítségére előhozni, vagyon mindazonáltal az ő hatalmában azokkal élni, meddig tartanak és a meddig fújnak, hasznokat venni.” (5. discursus) [8: 133]

Így érthető az országos politika színpadára nagy tervekkel és ambícióval lépő, 1651-ben Bécsben megjelent verseskötete, az *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklos* metszetes címlapján talpig páncélba öltözött, hajóját biztos kézzel kormányozó horvát bán jelmondatválasztása: „Sors bona, nihil aliud”, (Istentől) Jó szerencsét és semmi mást – a többit elvégzi saját maga.

5. kép

Zrínyi verseskötetének metszetes címlapja [22]

Zrínyi ezt a szerencsefelfogást ültette át a háborús szerencse kérdésére. A *Vitéz hadnagy* elmélkedéseinek és rövid, tömör szentenciáinak a katonai vezető szükséges tulajdonságai mellett a másik nagy témaköre a háború. Zrínyit rendkívüli módon érdekelt a katonai szerencse mibenléte és hatása a háborúra. Először arra a kérdésre keresett választ, hogy

vannak-e a háborúnak törvényszerűségei, s ha igen, vajon megfogalmazhatók-e? Többször is nekifut a kérdésnek, és ennek során arra a következtetésre jut, hogy a háború jelenségei két csoportra oszthatók: olyanokra, amelyeknek az oka megismerhető, értelemmel felfogható és olyanokra, amelyek megismerhetetlenek és felfoghatatlanok. „*Noha azért nem mindenkinek kell okát vizsgálunk, mikor nem lehet, mindazonáltal ehhez is okosság kell; mert az okosság megválasztja, minek nem kell okát keresnünk s minek kell... az okos hadnagy mindenkinek okát keresi, ha becsületet akar vallani, és a legkisebb részét kell a szerencsére bízni.*” (6. *discursus*) [8: 142] Ami tehát megismerhető, azzal számolni lehet, ami nem, az a szerencse uralma alatt áll, amely a háború lényegéhez tartozik. [11]

Zrínyi változó arányúnak tartja a két részt, a 6. *discursus*-ban és a 96. *aphorisma*-ban 1/10-ed részt bíz a szerencsére:

„*kilenc része bizonyos legyen a ő feltett szándékának; a tizediket, ha néha kockára kell is vetni, nincs mit tennünk, nem vagyunk Isten, hogy az időnek, alkalmatosságnak és a dolgok folyásának parancsolhassunk, szerencsétlennünk kell néha valamit, de keveset. Ha néha az mi szerencsétlenségünk mellett nem vesztenénk, ha a hadi okok mindenkor bizonyosak volnának, hova volna a vitézi kenyérnél hasznosabb és jobb? De minden okaink mellett néha veszünk, minden bolondságukkal néha nyerünk...*” [8: 142]

Az utóbb született 41. *centúriá*-ban az arány viszont 6/10 : 4/10: „*tudni kell, hogy az a dolog vagy jó cselekedve, amelynek hat része okokhoz van kötve, négye pedig a szerencséhez.*”¹¹ [8: 237]

A háború kiszámítható, determinált tényezői növelésére kell törekednie a parancsnoknak, erre szolgál egyebek között a felderítés és a biztosítás, valamint az éberség, a „*vigilantia*”. [8] Zrínyi tapasztalatai szerint a jó katonai vezető a szerencsét is befolyásolni tudja, az események rendjébe való tevékeny beavatkozással, a kínáló alkalmak gyors és bátor megragadásával. De a valódi nagy hadvezér a szerencsétlenségben és veszedelemben mutatkozik meg,

„*akkor válik meg az ő embersége, akkor vitézsége, akkor nevededik jó híre-neve. Az arany tűzben, vitéz veszedelemben, kormányos a szélvészben eszmérszik meg akkor mutassa meg magát, hogy ő játszik a szerencsével, és nem az a vándorló asszony övéle*”. Csak annyi kell hozzá, hogy a vitéz ember „*vesse meg a halált, az mely nem olyan szokatlan és rettenetes, mint ez az mi hitván földi testünk gondollya, mert ez egy adó, az mellyet minden ember ez világon ennek ez világnak adózik; és mikor ilyen resolútiót vészen a vitéz magához, akkor az Isten nyakon fogja a szerencsét és oda küldi neki.*” (22. *aphorisma*) [8: 160]

¹¹ Ezt a szerencsefelfogást a hadtörténeti szakirodalom a Pascal, Leibnitz, Bernoulli kutatásaival épp akkortájt kibontakozó valószínűségelmélet véletlenfogalmával állította párhuzamba. [8] [11]

Zrínyi a katona erkölcsi állapotáról, pszichéjéről

Ugyan fontosnak tartotta a háború anyagi vonatkozásait, és kortársai többségénél részletesebben foglalkozott az ellátás kérdéseivel, Zrínyi értékrendjében mégis az ember állt a középpontban. Nem a pénz a háború lelke, mondja a 126. *aphorismában*, hanem a katona, mert „a pénz nem mindenkor talál embert és nem mindenütt, de a fegyveres ember megtalálja őket. Ergo nervus belli sunt milites.”¹² [8: 221] A *Vitéz hadnagy* harmadik nagy témaköre a háború morális, erkölcsi vontkozásai, a harcoló ember étosza és pszichéje.

Kiindulópontja, mindjárt a mű elején, „hogyan az egész mesterségek között, kiket az emberi társaság feltalált, legtündöklőbb, becsületesebb a vitézség [...] az, ki ezen a világon vitézebb, a légyen becsületesebb is az emberek között”. (1. *discursus*) [8: 121] A *Vitéz hadnagy* című munka bizonyos olvasatban a hadvezér erkölcstana. A kiváló irodalomtörténész Négyesy László joggal írta Zrínyiről, hogy a hadtudománynak nem annyira elméletírója, mint moralistája volt, aki a 17. század moralista íróival, Laroche Foucauld-val és Pascallal rokonítható. [12] Központi értékei a tisztesség, becsület, a kegyelem a legyőzöttekkel szemben és az emberség:

„Talám a vitézség nem tisztesség, talám nem becsület? Az vitézség azért szép, hogy jó hírt, nevet szerez az embernek.” (45. *aphorisma*), [8: 173]
 „Az emberség viszi az embert arra, hogy ne gondolkodjék életének gyönyörűségéről, kedvesinek elhagyásáról, hogy a maga testét ne szánja karddal daraboltatni, puskagolyóbisokkal szaggatni, hogy vérét kiontsa örömet és hogy meghaljon kívánsággal.” (69. *aphorisma*) [8: 193] Zrínyi a katonaság és a parancsnok erkölcsi erejét a győzelem egyik forrásának, a háború előre nem tervezhető, de fontos elemének mondja: „Az ilyen hadnagyban bizhatik egy had, és nem akármineműben, az kinek hitele, jó híre és neve autoritása vagyon...” (2. *centúria*) [8: 223]

A szerencséről szóló – már többször idézett – 6. *discursusban* például a politikusok állításával szemben (hogy t. i. a hazájukat és uralkodójukat szeretők nem szerencsések) azt írja: „én az históriákból különben láttam és hamisnak találok. Micsoda valljon a jó szerencse? valljon de nem e két dologból áll: egyik jó hírből-névből; másik, értékből.... Az mi pedig az értéket illeti [...] hun lehetett több értékek másoknak, mint azoknak, kik hazájoknak hiven szolgáltak...” [8: 142–143] A „huzásért-vonásért, mindenféle szabadságért”, kicsapongásért katonáskodókkal szemben (116. *aphorisma*), amilyenek például a korabeli magyar katonaságot lefesti, Zrínyi fegyelmezett, jó rendben tartott, „a jó hírért, névért s becsületért, hazájához való szeretetiért” harcoló és áldozatot vállalni tudó hadakat kívánt az ország oltalmára. (*Áfium*) [8: 318]

A háború természetének, különleges légkörének mélységes ismeretéről tanúskodnak Zrínyinek azon *aphorismái* és *centuriái*, amelyekben részletesen kifejti, hogy az állandó tevékenységgel hogyan lehet legyűrni a háborúban jelentkező fizikai, lelki fáradtságot és a félelmet.

¹² Tehát a háború lelke a katona.

„...az az igaz vitéz, az kinek az elméje a veszedelemben meg nem tébolyodik és az esze meg nem vész, az ki az olyan rettenetes állapotban, mint az harc meg nem változik, nem retten a kiáltástul, nem ijed a fegyvertül, bizvást parancsol ahol szükséges, bátor orcát mutat maga vitézének, az dicséretre méltó.” (14. aphorisma) [8: 154] „Ha jön is a félelem az emberre [...] nem kell annyira elhadni magát, hogy minden ember eszében vegye halovány orcáru, reszkető inadrul az te félelmedet, akkor kell meggyőzni magát, akkor kell serénységet mutatni, maga bátor példájával szívet mutatni a hadnak.” (106. aphorisma) [8: 215]

Ebből a szempontból tárgyalja az éjszakai harcot („A sötétség kinek bátorságot, kinek félelmet ad. Jól meglássa a kapitán valami próbára viszi éjjel a vitézit, az éjtszaka a szégyent befedi; és sok, aki nappal vitéz volna, mert látják, mert szégyentül fél, éjjel elszalad, mert azt gondolja, hogy senki az ő szégyenét meg nem tudja.” 62. aphorisma), a nagyobb erejű ellenséggel szembeni kisebb összecsapásokat („alkalmatosságot kell keresni apró csatákra, ahol bizonyosan valami mesterséggel rá lehet vehetni, bár csak kicsin részét is. Ebből az a haszon leszen, hogy nem fog a te néped túle rettegni azután, mint azelőtt, mert lassan-lassan szokást veszen a látásból és próbálásból” (10. centúria) [8]

Mit tekintett Zrínyi értékrendileg fontosnak

„Kiki használjon, szolgáljon hazájának, amint legjobban lehet, és ne válasszon magának könnyebbséget, könnyű professiót avagy életet, mert azzal nem hogy használna, sőt árt hazájának: hanem olyat akiből a magyar nemzet tapasztalható hasznot vehet... Én az én geniumomat mindenkor hazám szolgálatjára alkalmaztatom, de mivel még az ifjúságtul forr a vér bennem, inkább forgatnám a hadi dolgot hogysem mást, ugymint hazám szolgálatjára leghasznosabb állapotot” – írta a Vitéz hadnagy olvasónak szóló ajánlásában. [8: 119]

Értékrendje középpontjában a haza számára hasznos, hősi élet állt, a heroikus önfeláldozást ajánlotta kortársai számára az *Áfiumban*, és ennek a példáit, dédapja, szigeti Zrínyi Miklós mártíriumát és Hunyadi Mátyás hadvezéri tevékenységét tárta eléjük eposzában és *Mátyás-elmélkedésében*. „Kik dicsőséges magyar vérnek maradéki vagyunk, az mi atyánkfiaiért, atyáinkért, anyáinkért, feleségünkért, gyermekünkért, hazánkért meg kell indulnunk, halálra is, ha kívántatik mennünk” (*Áfium*) [8: 313]

Maga is eszerint élt és az ő pályájukat kívánta. Hősi élet és hősi halál kérdése foglalkoztatta:

„az ember egész életét úgy rendelje el, hogy jól halhasson meg, mert finis coronat opus.¹³ Ez mindennemű rendbeli embernek generalis sententiája, de legfőképpen a vitéz embernek [...] egy szép halál az egész lefolyt életét

¹³ A vég koronázza meg a művet.

megfényesíti. Azért akkor, mikor legelőször kardot köt ember oldalára, hogy vitézséget üzzön, abban az órában kell általlani magában, hogy minden dicséretes ocasioban, ahol szükség leszen, kész meghalni, és meg nem ijed halálnak emlékeztetül, hanem tudom, mely rettenetes formában tünteti magát be embernek elméjében a halál. Tartozunk őrizni életünket, valameddig lehet tisztességgel, arra nézve, hogy hazánkknak többet szolgálhassunk. De viszont a dicsőségnek törvénye az, hogy kívánjuk a halált, mikor életünk tovább tisztességes nem lehet.” (52. centúria) [8: 241]

A katona és a politikai vezetés kapcsolatáról, a katona és az állam viszonyáról

A katonaság az állam létének, fennmaradásának legfőbb letéteményese Zrínyi szerint:

„Az mi első politicánk fegyver volt, most is annak kell lenni [...] Az mi régi szent István királyunknak koronája semmi pallosa nélkül, hejában az-zal koronázza fejét, aki oldalára kardját nem övedzi [...] Szükséges azért, hogy a magyar nemzet, ha ettől a fenforgó vésztil meg akar szabadulni, ha magának, posteritásának¹⁴ megmaradást kíván, tartson fegyvert kezében; de nem úgy mint eddig, hanem jóval is másképpen. Mert nem elég az, hogy minden particularis embernek legyen fegyver házánál, noha annak is úgy kell lenni, hanem hogy az ország tartson egy armadát lábon készen...” (Áfium) [8: 340] [8: 323]

A Zrínyi által megfogalmazott katonai cél a török hódoltság visszafoglalása:

„Ha ezt a rendet hozzuk országunkban, azt tanácslom, hogy azt a hódoltságot, kit megoltalmazhatunk a török ellen, kit békesség alatt elvett tőlünk, elvegyük a töröktől, mert mire való volna ez a hadtartás, provisio,¹⁵ nehéz és dispendiosus¹⁶ fáradság, ha jobbára az egész ország hódult és ha csak abban akarunk maradni.” (Áfium) [8: 338–339]

Mátyás királlyá választásáról szólva, a katonaság és az állam viszonyában Zrínyi nem tartja lehetetlennek, nem ítéli el a hadsereg szerepét az ország vezetőjének, a királynak a megválasztásában sem, bár megjegyzi, hogy *„nem jó volna, ha szabad országban ily móddal kellene mindenkor királt választani”*. (Mátyás-elmélkedések) [8: 261]

Zrínyi egész életét meghatározta a politikai vezetéssel (bécsi udvar) folytatott huzavona politikai-katonai elképzeléseinek elfogadtatásáért, a politikai és a katonai vezetés kapcsolatáról mégis mindössze néhány megjegyzést tett a *Vitéz hadnagyban*. A 3. *discursusban*

¹⁴ utódjainak

¹⁵ előrelátás

¹⁶ költséges

arról értekeznek, hogy vannak olyan vezetők, akik semmit nem akarnak a szerencsére bízni, azaz semmit sem kockáztatnak, ezért bár nem is vallanak „*derekas károkat... viszont igen sokszor szép győzelmeket elmulatnak*”. [8: 127] „*Csaknem olyan időkben vagyunk most, és ilyen fejedelmek alatt*” – teszi hozzá rezignáltan. Az 5. *discursus*ban pedig az 1651-es háborús készülődés elmúlt, a szerinte kedvező alkalom elmulasztása feletti csalódottságról szólva írja:

„*ezt a keresztyéni világ kívánságát és várakozását mind agyon veré, talám csak egy miniszternek féléken természete... Ihon a miniszterek passziói mit nem cselekesznek, a fejedelmeknek ha volna is kedvek, ezek untalan szűkölködésekkel elverik, noha bizony igen csudálatos, hogy azok a fenn álló fejek, akik számlálhatatlan népnek parancsolnak, hadják magokat így hordoztatni mások passzióján.*” [8: 136–137]

Zrínyi nem véletlenül nem érinti ezt a kérdést munkáiban: önálló magyar hadügy, önálló magyar hadsereg ugyanis a Habsburg államkonglomerátum részét képező Magyar Királyságban az Udvari Haditanács megalapítása (1556) után a 19. századig nem létezett. Ezen időszakban a hadseregre és a háborúkra vonatkozó döntéseket Bécsben, az Udvari Haditanácsban hozták (a 16–17. században esetenként a magyar tanácsosok és a Titkos Tanács magyar tagjainak bevonásával), néha pedig Regensburgban a német-római birodalmi gyűlésben (mint 1664-ben), a magyar rendeknek mindössze a határvédelem helyi irányításában és a katonai közigazgatás alacsonyabb szintjén volt beleszólása a végrehajtásba. [13] Zrínyi ezt soha, sehol nem kérdőjelezte meg. Amikor az *Áfiumban* „*derék magyar tábor*” felállítását javasolja, nem beszél önálló magyar hadseregről, csak a központilag fizetett végváriak és a kialakulóban lévő Habsburg állandó hadsereg mellé szervezendő, az ország (azaz a magyar rendek) által fenntartott, „örökös” (azaz ugyancsak állandó) mezei haderőről:

„*a végbeli fizetésen való népet azzal nem intendálok cassálni,¹⁷ sőt azokat is kívánom disciplinálni és fizetni szintén mint a többi; hanem az lenne dandára, az a fundamentoma a többi széllyel való végbeli fizetett rendnek. A végbelit fizeti a király, fizesse az ország a derekát.*” [8: 338]

Zrínyi a felkészítés–kiképzés–képzés kérdéseiről

A 17. század első felében a magyar hadviselés elkanyarodott az európai hadügyi fejlődés fő irányától. Az állandó, jól képzett, központilag irányított hadseregek létrejöttekorábban a magyar fegyveres erő javarészt még mindig feudális alapokon, időszakosan felállított, gyenge harcértékű elemekből állt, amelyek hagyományos rendi normáik, mentalitásuk miatt idegenkedtek a centralizált katonai vezetés, a rendszeres gyakorlás, kiképzés és a drill követelményétől. A magyarországi haderő fegyverzetének, fegyelmének, taktikájának és kiképzésének a legélesebb kritikáját Zrínyi adta, először a *Vitéz hadnagy* című művében:

¹⁷ nem akarom megszüntetni

„Ihon, magyar katona, ihon hajdú, a te fogyatkozásod. Ha én a katonának azt mondom: viselj fegyverderekat, karabint, tarts meg a rendet, ha a hajdúnak: viselj muskétát és pikát, ne háj ki az te rendedből, mit mondana nekem? Legelőször megnevetne, azután meggyűlölné [...] Examináljuk a mi rendtartásunkat. Megbocsássatok, magyarok, igazat kell mondanom! Nem különben mint a ménes avagy barom járása, egy csoportban nincs több tisztviselő egy hadnagynál, senki nem néz rendtartást, senki nem kívánja, sőt gyűlöli. Nem csak ebbe vagyunk rendetlenek, de rendetlenek mindenben. Más nemzetek könyveket írnak seregek rendelkezéséről, mi pedig azokat nevetjük, mennyi mesterség és tudomány kívántatik ahhoz, minékünk elég ha sok és számos a hadunk.” [8: 168–169]

Zrínyi a tisztek képzetlenségéről, a katonai vezetővé válás hazai gyakorlatáról is lesújtó képet rajzolt az *Áfium* című munkájában:

„Ülnek haszontalanul fiaink vagy otthon atyjoknál és anyjoknál, vagy, ha ugyan derekasan látni, hallani akarnak (az mint ők mondják), egy magyar úr udvarában béállanak és szerződnek. Ott mit tanulnak? innya; mit többet? pompáskodni, egy mentét arannyal megprémézni, egy kantárt pillangókkal felcifrázni, egy forgóval, egy varrott lódinggal pipeskedni, egy paripát futtatni, egy szóval: esküdni, hazudni és semmi jót nem követni [...] ha udvarban nem megyen is az ifjú, sem hadban, sem végekben, sem idegen országokban vitézlő mesterségeket tanulni nem megyen ugyan, hanem egy prókátorságot patvarián [...] vagy papságra adja magát Isten tudja micsoda indulatból. Az urfiak szintén ilyenek; az ital legnagyobb mesterség és katonaság, mentül aljosabb s rosszabb lovászokkal, kóborló katonácskával társalkodhatnak, legnagyobb katonaságnak tartják [...] Ha tizen volnának is egy familiából, senki nem tanul tudományokat, senki nem lesz zarándokká, hogy láthasson, tudhasson abból valamit hazájának szolgálni. Ezek kívánják osztán a generálisságot, és ugyan ezeknek kell adnunk, mert nincsen más jobb.” [8: 321–322]

A katonai vezetővé válást ezzel szemben Zrínyi olyan hosszú folyamatnak írja le, amelyben egyformán szerepet kell kapnia a tanulásnak, a vitézség gyakorlati elsajátításának és a tapasztalatgyűjtésnek: „Nem egy napi tanuság a vitézség, 40 esztendeig tanulta Caecina, és előbb, hogy parancsolt volna, sok parancsolatokat vitt végben és parancsoltatott magának; sokat látott, hallott, próbált...” (14. aphorisma) [8: 154] A Vitéz hadnagy volt az első mű Magyarországon, amelyik fölvetette az olvasás útján elsajátítható elméleti, katonai ismeretek szerepét a hadsereg vezetésére való fölkészülésben: „Bánom, hogy minékünk magyaroknak egy bolond példabeszédünk vagyon ez ellen, hogy nem jó papírosból hadakozni: de mennyi igazsága legyen ennek a mondásnak, lássa meg az, aki okos.” (1. discursus) [8: 123]

Zrínyi maga is – Machiavellit követve – az ókori hadtudományi szerző, Vegetius művéhez folyamodik a magyarországi *militaris disciplina*, az állandó katonaság kiképzése és rendszeres gyakorlása mellett érvelő *Áfiumban*:

„előnyünkre vált, hogy hadiszabályokat állítottunk föl, s tanítottunk, a fegyelmet naponkénti gyakorlással megszilárdítottuk, s mindazt, ami a harcban, ütközetben elő szokott fordulni, a harckiképzésben megismertettük [...] A hadi tudomány ugyanis növeli a bátorságot, mert senki sem fél azt megtenni, amiről biztosan tudja, hogy jól tanulta meg. Mert a harcban kisebb, de gyakorlott sereg alkalmasabb a győzelem kivívására...” [8: 328]

Zrínyi az *Áfiumban* ez utóbbiban nyolc esetben használja a *militaris disciplina* kifejezést, minduntalan visszatér rá, mint az ország megmaradásának fundamentumára. Az ország hanyatlásáért felelős nemzeti vétkek felsorolásában elsőként szerepelteti („*Csúfsága lettünk a' nemzeteknek és magunknak... Miért? a' vitézségnek disciplinaja meg nem tartásáért...*”), [8: 320] de a török áfium elleni orvosságok között is ezt nevezi meg az egyik legfontosabbként, amelyre ha a magyarok „*applikállyák magokat [...] bizonyos vagyok benne, el nem nyél a' pogány eb egyszersmind, hanem még egyszer talpra áll a magyar.*” [8: 322] Az *Áfium* többször is összeköti a disciplina helyreállítását a regulák szükségességével: „*De mivel a' hosszú békeség el szoktatta nemzetünket a' disciplinától, kel mestereket találunk, kik által ismég in usum¹⁸ jöhessenek az el felejtet reguláknak, azért nem szégyen attul tanulni, a' ki többet tud, szégyen meg kötni tudatlanságban magát s nem tanulni.*” [8: 335] Márpedig a katonai rend és fegyelem helyszíne a tábor. A tábor ugyanis Zrínyinél (akár csak kortársainál) nem csupán a hadsereg megtelepedési helye és nem is pusztán a „sereg” szinonimája, hanem a rend tere.

„*Az sereg nem egy emberből ál, a' csoport nem el széllet vitézből, a' tábor a' vitézek helye – írja a Vitéz hadnagy 48. aforizmájában –, ottan egymástul tanul, ottan élesedik az elméje, ottan isméri meg a' kapitánnyát s a' kapitányt őtet, ottan egy kiáltására az kapitánnak rendben állhat, ottan istrásálhatz, egy szóval, azon kívül semmire kellő a' vitézlő rend, disciplina, az az ő elementoma.*” [8: 175]

A békeidőben 12 000 főre tervezett állandó magyar hadsereg föllállításának kérdéseit tárgyaló röpirat új javaslatot tesz a megfelelően képzett tisztikar létrehozására. A jó tudós tisztviselők hiányán idegen nemzetekből fölfogadott offícerekkel kíván átmenetileg segíteni:

„*Ugy vagyom, abbul is egy legnagyobb fogyatkozásunk vagyom, hogy nincsenek jó tisztviselőink, kiknek ugyan számosan kellene lenni, akik a hadi regulákra taníthatnák a népet. De én ebben ezt tanácslom az én magyarimnak; fogadjanak egy ideig idegeneket más nemzetekből [...] én a hadi népet magyarbol akarom csinálni, de mivel a hosszú békeség elszoktatta nemzetünket a disciplinától, kell mesetereket találunk, kik által ismég in usum jöhessünk az elfelejtett reguláknak; azért nem szégyen attul tanulni, aki többet tud, szégyen megkötni tudatlanságban magát s nem tanulni.*” [8: 335]

¹⁸ használatba

Zrínyi elképzelése szerint az idegenek helyét idővel a mellettük tanult magyarok veszik át, akik hadfogadás esetén később már önállóan képezik ki az új hadakat.

Zrínyi az ellátás kérdéséről

Az 1663–64. évi téli hadjáratban Pécs ostromakor a város elfoglalását követően a birodalmi hadak az ott talált borkészlettől lerészegedve a teljes gabonakészletet tönkretették, ami után hamarosan éhség ütötte fel a fejét köztük. Zrínyi az ilyen és ehhez hasonló példákból, amelyeket a végvári harcok, valamint a harmincéves háború során tapasztalt, vont le azt a következtetést, hogy a zsákmányoláson alapuló ellátás még ellenséges területen is „*boldond alakalmatlanság, mert azon zászló alatt egyik turkál benne, a másik koplal*”. Ezért az 1661 decemberében, a Dráva menti Gyurgyevác (Szentgyörgyvár) környékére szervezett vállalkozás kapcsán például arra utasította Makar Miklós kapitányt, hogy a mozgósított katonák egy hétre való lisztet vigyenek magukkal. Korabeli források szerint Kanizsa 1664. évi ostroma alkalmával a keresztény sereg ellátó bázisát Zrínyi-Újvárotra rendezték be. [14] Az ott erre a célra felhalmozott hadianyag és élelmiszer egy részét a horvát országgyűlés által megszavazott rendkívüli adó és gabona szolgáltatása, más részét Zrínyi bocsátotta Julius Hohenlohe birodalmi hadai rendelkezésére.

Az állandó magyar haderő felállítását tervező Zrínyi az 1660-as évek elején elméletben is kidolgozta az anyagi ellátás korban újszerűnek számító megoldási javaslatát, amelyeket az Áfiumban és részletesen a *Tábori kis tractában* fejtett ki. (Az 1650-es években írott *Vitéz hadnagyban* ezt a kérdést még nem érintette.)

Az *Áfium* a felállítandó armada ellátását központilag javasolta megoldani az alábbi módon:

„Ez az armada szükséges, hogy elegendő fizetéssel és minden adminisztrál-tasság, oly fizetése legyen penig a vitéznek, hogy azzal becsületesen órul óra beérje, magát ruházhassa, fegyverezhesse, és eledelére elég legyen neki. Mert én azt az armadát örökösnek akarom lenni, tehát arrul kell tennünk, a vitézlő nép fogyatkozása miatt ne kényszerítették kóborlani, lopni s kijárni, ne szökni kéntelenségből. Azért abban ily limitációt kellene observálni. Először minden embernek fegyvert, jót s hivataljához valót adni néki minden készületivel, szerszámával, ehhez jó erős posztót, ha lehetne gyalogságnak kéket, lovasnak verest ruházattyára, dolmányra, nadrágra s mentére, süvegére elegendőt. Ehhez ismég hétről hétre vagy lisztet, vagy kenyeret és sót minden hónapra, a lovasnak abrakot, szénát. Ezt így disponálván kevés pénz kellene főképpen gyalognak szükségére, de mindazonáltal kellene, mert ingyen senki nem szolgál örömet, hanem nyereségért, előmenetelért, becsületért [...] azt is akarnám, hogy minden zászlóaljának egy kincstartója volna, és hogy legalább nyolcadik részét ne adnák meg pénzből a vitéznek, hanem ott deponáltatnék...” [8: 324]

A *Tábori kis tracta* igen nagy figyelmet, hét fejezetet szentel a kérdésnek (*Fizetésről; Köntösről; Fegyverről; Élésről; Lovakról; Szekerekről; Élelemszerzés, hordozás módjáról*).

Ebben Zrínyi az ellátás legapróbb technikai részleteit is lelkiismeretesen számba veszi. Már a fizetés kapcsán arról ír, hogy a készpénz egy része helyett mindennap kenyeret, éven- te pedig köntöst, azaz ruházatot kell a katonáknak adni, valamint a lőport és a golyót is központilag biztosítani, „mert ha annál több pénze van is, csak megissza, s azonban vagy meztelen koplal, vagy dűl-foszt”. A „szegény község”, a lakosság védelme mellett ennek még az is a haszna, hogy egységes egyenruhát (lovasoknál: foszlány vagy dolmány, köd- mőn vagy mente, süveg, nadrág, csizma, gyalognál: hasonlóképpen, de csizma helyett deli csizma, száraz időben esetleg bocskor) kap a katonaság.

A korban általános rekvizíció vagy vállalkozók (kereskedők és markotányosok) révén zajló élelemellátás helyett Zrínyi határozottan az adókivetés útján, főleg azonban az állami fölvásárlással történő központi ellátás („közönséges gondviselés”) mellett foglal állást. Ha a gabonaszükségletet központilag vásárolják fel, Zrínyi a városi piacokat ajánlja, mert ott az árak alacsonyabbak. Adó kivetése esetén saját országban a lakosság készletének maxi- mum 1/10-ét, ellenséges földön 1/5-ét tanácsolja igénybe venni.

A 24 000 fős sereg (amely kocsisokkal, szolgálkával és más kiszolgáló személyzettel együtt 31 000 főt jelent élelemellátás szempontjából) napi, illetve éves kenyér-, liszt- és ta- karmányszükségletének részletes kiszámítását követően Zrínyi ismerteti az utanszállítás mechanizmusát. A napi 248 mázsa kenyér, illetve 370 mázsa zab sereg után való szállításá- nak legegyszerűbb módja a vízi szállítás. Ezt javasolja a kortárs Montecuccoli és majd fél évszázaddal később a francia Puységur is, akik nagyobb sereg bizonyos távolságon túli utánpótlását másként egyáltalán nem tartják megvalósíthatónak. Zrínyi azonban kidolgozza a szárazföldi szállítás raktárellátáson és ingajáraton alapuló mechanizmusát is. [4] A 31 000 fő 30 napi élelem- és takarmányellátásához számításai szerint 1300 szekérre lett volna szükség, „abban pedig mód nincsen” – írja, részint a szállítóoszlop hossza, nehézsége, sebezhetősége, részint az ennyi szekér és ló beszerzésével járó óriási pénzügyi teher miatt. Így csupán 205 élelemszállító szekérrel számol. Ennyi szekérre viszont csak ötnapi élelem fér, ezért a szekereknek ingajáratban kell mozogniuk a raktár és a hadsereg között: „a sze- kereknek szüntelen kell csak jőni, menni a' végső, kezdednél lévő városban, kiben jó idején kell a' gabonát hordani, a' megnyit ember szükségesnek gondol, s ot sütvén, szüntelen kel a'a táborban hordani a' kenyeret. Ha a' hely igen messze esik, közép helyen egy alkalmas helyt erősséget kel fel vetni, abban sütő házakat csinálni...” [8: 72]

Zrínyi a *Tábori kis tractában* a hadsereg ellátásának a kérdését államigazgatási és pénzügyi síkra emeli. A 24 000 fő éves gabona- és takarmányszükségletének magas éves költsége (181 000 Ft) ellenére is a központilag biztosított ellátás mellett áll ki:

„Mondhatná valaki, drágaságban ez igen sokra menne. Tudom én azt, de akkor is enni kell [...] kevesebbe telik ez így a' hazának, mint amúgy, mert noha amúgy kevesebbé láttatik a respublicának pénze fogyni, mint így, de felette igen fogy a' haza pénze, amikor az szegény ember nyomorog és sze- nyyerül, az Istentől átkot kívánt. Mindenkor jobb, hogy az vitéz számára más vásárollyon, mint sem ő az szegény emberrel baltával árullyon meg.” [8: 73]

Az így kifizetett pénzek Zrínyi érvelése szerint adó formájában azután újra az államkasz- szába kerülnek, s ily módon meggyorsul a pénz körforgása, amit igen fontosnak tart:

„A mit hó pénzére ki adot ember; titkos más utakon ismét kezében mégyn, így ezek ismét adózhathván, a' pénz majd mind ismét megtér a' respublica tárházában, a' honnét ismét ki mégyn jövőendőben. Ez a' cirkulatio pedig oly szükséges s oly hasznos mindenben a' hazába, hogy annak nagy hasznát könnyebb álmélkodva tsudálni, mint sem le írni.” [8: 73]

Zrínyi az élelemellátás tárgyalásában teljesen önálló. Ez annál is szembetűnőbb, mivel a korabeli hadtudományi munkák szinte egyáltalán nem foglalkoztak e rendkívül nehéz, bonyolult kérdéssel. Mindössze Montecuccoli vetett papírra néhány értékes gondolatot erről az 1641-ben írt *Trattato della guerra* című művében, az ilyesféle korszerű, a kereskedelem és a pénzforgalom fellendítését célzó merkantilista elveket azonban csak az 1660-as 1670-es években dolgozták ki a kameralisták. [8]

Zrínyi hatása kora hadtudományára

Jóllehet Zrínyi hadvezetői teljesítménye és egynémely katonai elképzelése saját korától kezdve napjainkig viták keresztüzében áll, reformelképzeléseit, stratégiai terveit az idő igazolta. A sokak által a 17. század végi török elleni felszabadító háború főpróbájának tartott 1663–64. évi háborúban formálódott ki a nemzetközi szövetség elve és gyakorlata, valamint az állandó magyar hadsereg szükségességének gondolata, amely jelentős szerephez jutott II. Rákóczi Ferenc önálló magyar állam létrehozását célul kitűző szabadságharcában. [5]

Magyar nyelven elsőként alkotta meg a hadseregszervezés, -felállítás és -alkalmazás egymásra épülő dokumentumait: a *Vitéz hadnagy* a katonai vezető kézikönyve, a *Török Afium ellen való orvosság* címen ismert munka a 17. század közepi magyar katonai stratégia és doktrína megfogalmazása, a *Tábori kis tracta* pedig a hadseregszervezés szabályzata. Ezzel egyúttal Zrínyi volt a magyar katonai nyelvezet és terminológia megalapítója, [15] akinek köszönhetően a magyar hadtudomány szinte születése pillanatában európai színvonalra emelkedett.

S bár ezek a művek saját korában nem jelentek meg (csak kéziratok formában terjedtek), 19. századi újrafelfedezésüktől kezdve Kiss Károlyon át Perjés Gézáig termékenyen hatottak. Az, hogy ma a hadtudomány önálló diszciplína Magyarországon, nem kis részben Zrínyinek és a vele foglalkozó hadtudós utódok munkájának köszönhető.

Mit érdemes munkásságából oktatni?

Határvédelmi, végvári harcai, Zrínyi-Újvár felépítése és védelme, 1663–1664. évi tevékenysége számos, ma is az oktatás részét képező általános hadművészeti elvet tesz bemutathatóvá a magyar katonatisztjelöltek számára. [4] [16] Az 1664. évi téli hadjárat elemzése során ki lehet térni az egyetemes hadtörténelmi párhuzamokra (Turenne 1674. évi elzászi hadjárata), katonai-technikai szempontból is briliáns kivitelezésére, a lovasság és a gyalogság napi menetteljesítményének a kiszámítására (a menetek száma és hossza), az ellátás korabeli nehézségeire, a lovak és a katonák élelemaadagjának számvetésére stb. [4]

Emellett Rónai Horváth Jenő százados (utóbb altábornagy), a Magyar Tudományos Akadémia tagja már a 19. század végén figyelmeztetett arra, hogy Zrínyi munkáit nem szabad „egyszerű irodalmi emlékeknek tekintenünk; becses művek ezek, amelyekből a mai hadseregek tisztjei is sokat, igen sokat tanulhatnak. Tanulhatnak elveket, melyeknek ismerete a katonai hivatás teljesítésére ma is nélkülözhetetlen, de tanulhatnak különösen hazaszeretetet, mely Zrínyi egész lelkét betöltötte, s átszivárgott munkáiba is.” [17]

Ezek közül napjaink katonai vezetőképzésében és harcászatában különösen a katonai vezető tulajdonságairól, a katonai hivatás és a morál összefüggéséről, a harc megvívásának emberi tényezőiről megfogalmazott nézetei hasznosíthatóak.

II. Rákóczi Ferencről a második világháborúig minden háborús korszak újra és újra Zrínyi életművéhez fordult, és megtalálta benne a Rónai Horváth által emlegetett elveket. Csak a legutóbbi világháborúig visszanyúlva, József királyi főherceg tábornagy 1943 májusában a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi közgyűlésén tartott előadást Zrínyi Miklósról. A háború kellős közepén mint a folyó hadműveletekben felhasználható és követendő elvet említette meg, hogy Zrínyi a kezdeményezés híve volt, s az igazi sikert csak a támadás hozhatja meg, és „még védelemben is támadó ellenlökésekre kell törekedni.” Kiemelte még, mint Zrínyi által meghirdetett elvet, hogy a jól felszerelt és jól vezetett hadsereg a túlerővel szemben is győzni tud, továbbá a körülményekhez való alkalmazkodás, a kedvező alkalom kihasználása és a folytonos tevékenység elvét. [18] Szinte ugyanebben az időben egy fiatal főhadnagy, Perjés Géza a brjanszki erdő környékén tevékenykedő partizánok ellen bevetett 108. könnyű hadosztály portyázó százada parancsnokaként ugyancsak megbizonyosodik a Zrínyi által leírt elvek és lélektani megfigyelések igazáról, világháborús alkalmazhatóságáról, s utóbb papírra vetett visszaemlékezéseiben többször leírja: „Mennyire igaza volt Zrínyinek!” [19]

Felhasznált irodalom

- [1] PÁLFFY G.: *Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átívelő kapcsolatai.* In: BENE S., HAUSNER G. (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében.* Zrínyi Kiadó, 2007, 47–48.
- [2] ŠTEFANEC, N.: *IV. és V. Zrínyi György.* In: BENE S., HAUSNER G. (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében.* Zrínyi, 2007, 87–112., ill. ŠTEFANEC, N.: *Heretic Njegova Veličanstva: Povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu.* Zagreb, 2001.
- [3] NAGY S., ZAKARIÁS Gy.: A katonai doktrínák kidolgozásának helyzetéről. *Hadtudomány*, 9/3–4 (1999). Forrás: www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1999/ht-1999-34-5.html (A letöltés ideje: 2016. június 21.)
- [4] PERJÉS G.: *Zrínyi Miklós és kora.* 2., bőv. kiad., Osiris Kiadó, 2002.
- [5] R. VÁRKONYI Á.: *Európa Zrínyije.* Argumentum Kiadó, 2012.
- [6] B. SZABÓ J.: Miről is mesél Zrínyi Miklós képmása? Az európai lovasság elfeledett reneszánsza (1630–1670). *Hadtörténeti Közlemények*, 127 (2014), 881–891.
- [7] HUNTINGTON S. P.: *A katonai és az állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája.* FÉLIX P. (ford.) Zrínyi Kiadó, Atlanti Kiadó, 1994.
- [8] PERJÉS G.: *Bevezetés a Vitéz hadnagyhoz.* In: *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái.* Zrínyi Kiadó, 1976, 87–117.

- [9] KLANICZAY T. (szerk.): *A Bibliotheca Zriniana története és állománya. History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*. Argumentum Kiadó, Zrínyi Kiadó (Zrínyi-Könyvtár IV.), 1991.
- [10] BENE S.: *A Zrínyi-próza*. In: HAUSNER G. (szerk.): *Zrínyi-album*. Sajtó alatt. (A szerző szíves-ségéből és engedélyével felhasználva.)
- [11] PERJÉS G.: *Szerencse, valószínűség és hadvezéri szemmérték. (A katonai döntés és a valószínűség Montecuccolitól és Zrinyitől Clausewitzig.)* In: PERJÉS G.: *Seregszemle. Hadtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok*. Balassi Kiadó, 1999, 189–205.
- [12] NÉGYESI L.: *Zrínyi prózai munkáinak új kiadása*. In: *Zrínyi Miklós prózai művei. Négyesi László hagyatékából*. S. a. r. Kovács Sándor Iván vezetésével az ELTE Zrínyi-szemináriuma. Zrínyi Kiadó (Zrínyi-Könyvtár I.), 1985, 65–92.
- [13] PÁLFFY G.: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. História, MTA Történettudományi Intézet (História könyvtár. Monográfiák, 27.), 2010.
- [14] DOMOKOS GY.: *Zrínyi-Újvár építése és pusztulása*. In: HAUSNER G., PADÁNYI J.: *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Argumentum Kiadó, 2012, 34–65.
- [15] MARKÓ Á.: A magyar katonai nyelv fejlődése. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4/1–2 (1958), 148–157.
- [16] NÉGYESI L., PADÁNYI J.: *Zrínyi-Újvár kutatása a terepen*. In: HAUSNER G., PADÁNYI J.: *A Zrínyiek és a honvédelem*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2014, 39–60.
- [17] *Bevezetés. Zrínyi Miklós mint hadvezér és mint hadtudományi író*. In: *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái*. S. a. r. és jegyz. RÓNAI HORVÁTH J. Budapest, 1891, 5–60.
- [18] Zrínyi Miklós gróf a hadvezetésre időálló elveket adott. Ő Fensége József kir. herceg ünnepi előadása a Tudományos Akadémián. *Magyar Katonaiújság*, 1943. május 22.
- [19] PERJÉS G.: *A brjanszki erdő aljában. Harctéri élményeim 1942 augusztusától októberéig*. In: PERJÉS G.: *Csatakönyv. Tanulmányok a magyar és az egyetemes történelem csatáiról*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2014, 191–249.
- [20] *A téli hadjárat (1663–64). Nagy Béla (MTA BTK TTI) munkája*. Forrás: tenyleg.com/index.php?action=recordView&type=places&category_id=3115&id=1059879 (A letöltés dátuma: 2016. június 21.)
- [21] Forrás: mek.oszk.hu/05800/05842/html/3kotet/03.htm#footnote-246 (A letöltés dátuma: 2016. június 21.)
- [22] Forrás: szelence.com/zrini/cl2.html (A letöltés dátuma: 2016. június 21.)

Tömösváry Zsigmond¹

Pjotr Alekszandrovics Rumjancev tábornagy² – A hadvezér és az állam

*Pjotr Alekszandrovics Rumjancev (1725. jan. 4. – 1796. dec. 8.) tábornagy a hét-
éves háború (1756–1763) és az 1768–1774 közötti orosz–török háború időszakának
kiemelkedő képességű orosz hadvezére volt. Hadvezéri tevékenysége mellett je-
lentős a hadtudományi, hadelméleti munkássága is, melynek során a kor orosz
haderejében használatos alapszabályzatok döntő többségét személyesen dolgozta
ki, és azok gyakorlati alkalmazásával a cári hadsereg a korabeli Európa egyik
számottevő hadseregévé vált. Hadvezéri képességei mellett komoly eredményeket
ért el Kis-Oroszország (Malorosszija) főkormányzójaként az orosz közigazgatás
megszilárdításában a mai Délkelet-Ukrajna területén.*

Kulcsszavak: *hétéves háború, egységes vezetési elv, tábornagy, katonai fegyelem, szolgál-
lati rend, főkormányzó*

Field Marshal Pyotr Alexandrovich Rumyantsev – The Strategist and the State

*Field Marshal Pyotr Alexandrovich Rumyantsev was a prominent intellec-
tual Russian strategist of the Seven Years' War (1756–1763) and the period of the
Russian–Turkish War (1768–1774). Beside his activity as a strategist he had an
important military science activity. He personally drafted the basic books of rules
used in the contemporary Russian military forces and by adopting these rules the
czarist army became one of the most notable armies in Europe. Beside his strate-
gist capabilities, as governor general of "Little Russia" (Malorussia) he achieved*

---

¹ A hadtudomány PhD-fokozatos, Felderítők Társasága Egyesület elnöke; e-mail: zsig07@t-online.hu

² A tábornagyi (*Generalfeldmarschall – генерал-фельдмаршал*) rendfokozatot I. Péter cár vezette be az orosz hadseregénél 1699-ben, és egészen az 1917-es februári forradalom idejéig érvényben maradt. A cár 1700-ban adományozta először két kiemelkedő képességű hadvezérének, Fjodor Golovin és Borisz Seremetyev grófoknak, illetve megkapta ezt a címet Karl Krua, a szász seregek főparancsnoka is. A tábornagyi címet rendkívüli elismerésként civil személyek is megkaphatták, így például Fjodor Golovin volt kancellár, Nyikoláj Trubeckoj herceg, de kivételes esetben külföldi hadvezérek részére is adományozták: a brit Wellington herceg, Jozef Radetzky osztrák és Helmuth von Moltke porosz hadvezérek. A rendfokozatot 1917-ben törölték el.

results in strengthening the Russian public administration in the territories of the present southeast Ukraine.

Keywords: Seven Years' War, unified command principle, field marshal, military discipline, service order, governor-general

Rumjancev élete és pályafutása

1. kép

Pyotr Alekszandrovics Rumjancev [12]

Kevés olyan eseményekben és fordulatokban gazdag korszaka van az orosz történelemnek, mint az Orosz Birodalom létrejöttét és megerősödését fémjelző I. (Nagy) Péter cár (1682/1689–1725),³ illetve II. (Nagy) Katalin cárnő (1762–1796) uralkodásának időszaka, valamint e két kiemelkedő történelmi személyiség regnálása között eltelt közel négy évtized. Elegendő csak arra gondolni, hogy ebben az időszakban került sor a hétéves háborúra,

³ I. Pétert 1682-ben koronázták meg, de kiskorú lévén „társuralkodónak” formálisan a testvérét, Ivánt bízták meg. A hatalom tényleges megragadásáig (1689) régensként gyakorlatilag a cárné, Szofija Alekszejevna irányította az Orosz Birodalmat.

az orosz–svéd, az orosz–lengyel, az orosz–kínai, több orosz–török háborúra; és ugyan-
csak ebben az időszakban osztották fel három ízben is az akkori Lengyelország terüle-
tét – Oroszország aktív közreműködésével –, amelynek eredményeként az gyakorlatilag
150 évre eltűnt Európa térképéről mint önálló állam.

Ugyanakkor a Nagy Péter által oly gondosan felépített birodalom sorsa is többször
bizonytalanná vált a halálát követő évtizedekben, hiszen az orosz nemesi elit igyekezett
lehetőleg olyan uralkodókat és uralkodónőket kiszemelni a cári trónra, akiket megítélésük
szerint irányítani tudnak majd. Abban, hogy ez nem mindig sikerült nekik, sajátos szerepe
volt a hadseregnek, azon belül is a gárdának. A hadsereg sohasem valamelyik hadvezére
érdekében avatkozott be a hatalomért folytatott harcba, mégis gyakorlatilag „cárcsinálóvá”
vált. Péter is a fiatakorában szervezett „játék ezredek”⁴ segítségével került hatalomra, majd
halála után feleségének, I. Katalinnak is a cári gárda jelenléte biztosította a zavartalan trón-
ra jutást. Végezetül pedig a III. Péter ellenében trónra került II. (Nagy) Katalin cárnőt is
a gárda segítette hatalomra.

2. kép

I. (Nagy) Péter cár [12]

⁴ Játékalakulatnak (потешные войска) nevezték azt a – Preobrazsenszkoje településen szervezett – kis létszámú alakulatot, amelynek az volt a szerepe, hogy a későbbi uralkodó megtanulja a hadviselés szabályait. Péter a hatalomváltásra készülve gyorsan megnövelte a létszámukat, majd segítségükkel a trónra kerülve belőlük alakította ki a „Preobrazsenszkij Polk” (Преображенский Полк) elnevezésű gárdaezredet.

Ez a háborúban gazdag időszak olyan orosz hadvezérek egész sorát termelte ki, mint például Borisz Seremetyev gróf, tábornagy, Alekszander Menysikov herceg és Alekszander Szuворov herceg, akik a generalisszimuszi címet is megkapták; vagy Grigorij Patjomkin tábornagy, Ivan Csernisov tengernagy. A híres hadvezérek sorából is kiemelném a számomra érdekes és változatos katonai, hadtudósi és közigazgatási pályát befutó Pjotr Rumjancev tábornagyot, aki számos csatateri sikere mellett maradandót alkotott a hadelmélet területén, de tevékenysége hasznosnak és eredményesnek bizonyult akkor is, amikor Kis-Oroszország⁵ főkormányzójává⁶ nevezte ki II. Katalin cárnő.

3. kép

II. (Nagy) Katalin cárnő [12]

Pjotr Alekszandrovics Rumjancev 1725. január 4-én született a Dnyeszter melléki Sztrojenci faluban. Édesapja, Alekszander Rumjancev, I. Péter cár bizalmasa, édesanyja pedig Marija Matvejeva, aki művelt és igen szép nő volt, a rossz nyelvek szerint pedig a cár szeretője, és maga Péter választotta ki számára a férjét. A családfő Péter cár halála után is még sokáig megőrizte befolyását az udvarban, mígnem Anna cárnő uralkodása alatt, 1731-ben a cárnő nagy befolyással bíró bizalmasát, Ernst von Biron herceget korrupcióval vádolta és fizikailag bántalmazta, amiért négy évre Baskíriába száműzték. 1735-ben azonban visszahívták, és visszakapta az altábornagyi rendfokozatát is, sőt a cárnő először asztrahanyi, majd később kazanyi főkormányzóvá nevezte ki. Az ekkor tízéves Pjotr Rumjancev a családi hagyományoknak megfelelően a Preobrazsenszkij Testőrezredhez került, majd négyéves

⁵ Kis-Oroszország – a jobb parti (Kelet-, Dél-kelet-) Ukrajna korabeli neve. Használatos még e korban a Kis-oroszországi Kormányzóság (*Малороссийская губерния*) megnevezés is mint közigazgatási egység.

⁶ Генерал-губернатором Малороссии

felkészítést követően – tekintettel arra, hogy édesapja eredetileg diplomáciai pályára szánta – egy ideig az orosz birodalom berlini diplomáciai képviselőjén folytatta pályafutását. Feladatai végeztével hazarendelték és a Szárazföldi Kadét Hadtestnél fejezte be tanulmányait. Alhadnagyi rendfokozattal került ki az orosz hadsereg egyik egységéhez, amelyik 1741–1743 között részt vett a svédek elleni háborúban. A háború az – akkori svéd területen található – Abo⁷ városában megkötött, és az oroszok számára előnyös békekötéssel zárult, aminek hírére az akkor már századosi rendfokozatú Pjotr Rumjancev vitte el a cárnőnek, aki azon nyomban kinevezte őt ezredessé, továbbá a voronyezsi gyalogos ezred parancsnokává.

1743-ban édesapja a cárnőtől grófi címet kapott, amelyet Rumjancev ezredes is örökölt. 1748-ban feleségül vette Jekatyerína Golicinát (Golicin herceg leányát), akitől négy gyermeke született.⁸ Felesége révén jelentős vagyonhoz is jutott, amiből bőven tellett fényűző életmódjára. Sajnálatos módon, egészen édesapja – 1749-ben bekövetkezett – haláláig, meglehetősen kicsapongó életmódot folytatott. Ezt követően megváltozott, és teljes egészében a katonai pályának szentelte az életét.

Rumjancev életében az igazi fordulópontot azonban az 1756–1763 közötti ún. hét-éves háború jelentette, amelyet sok történész és Winston Churchill maga is az „igazi első világháborúnak” nevezett. A háború – Ausztria kivételével – valamennyi kontinenst érintette, és Európa mindegyik korabeli nagyhatalma részese volt. Az Orosz Birodalom Franciaországgal és Ausztriával szövetséget kötött a Nagy Frigyes vezette Poroszországgal, illetve Nagy-Britanniával szemben, továbbá mindkét félhez számos közepes és kisebb ország is csatlakozott.

Közvetlenül a háború kitörése előtt Pjotr Rumjancevet vezérőrnaggyá nevezték ki, és első ízben a kelet-poroszországi Gross-Egersdorfnál nyílt alkalma későbbi hadvezéri képességeinek kibontakoztatására. A tartalék erők (egy dandár) parancsnokaként az orosz hadsereg főparancsnoka, Fjodor Aprakszin tábornagy utasítása hiányában is bevetette a rábízott négy tartalék ezredet, amivel biztosította az orosz erők számára a győzelmet. Igaz, ennek ellenére nem kapott dicséretet az önkényeskedésért, az orosz hadsereg pedig a parancsnok lassúsága miatt nem tudta kihasználni a fiatal tábornok váratlan húzása révén elért sikert.

1758-ban kinevezték altábornaggyá,⁹ és jelentős szerepe volt abban, hogy 1759 augusztus 12-én a sziléziai Kunersdorf mellett, a hétéves háború legnagyobb ütközetében az orosz–osztrák haderő döntő vereséget mért II. (Nagy) Frigyes porosz seregére. Ezt követően 1761-ben a Rumjancev vezette orosz csapatok még beveszik – a korábban már két ízben is sikertelenül ostromolt – Kolberg várát Pomerániában. A poroszokat a teljes megsemmisüléstől csak Erzsébet cárnő időközben bekövetkezett halála mentette meg, mert az utódja, III. Péter cár –, aki II. Frigyes nagy csodálója volt – visszarendelte az orosz hadsereget, egyúttal beszüntette az ellenségeskedést a poroszokkal. Ezzel óriási elégedetlenséget okozott a meglehetősen komoly veszteségeket szenvedett hadseregben, sőt Péter szövetséget kötött II. Frigyesel, és segítséget nyújtott neki a Dánia elleni hadjáratban – éppen

⁷ Mai neve Turku, Finnországban található.

⁸ Három fia: Mihail, Nyikolaj és Szergej sikeresek voltak életükben. Nyikolaj 1809–1812 között a kancellári tiszttel, sőt 1810-től egy ideig az Államtanács elnöki tiszttel is betöltötte, azonban egyikük sem nősült meg, majd halálukkal a Rumjancev ág kihalt. Negyedik gyereke, Tatjana még csecsemőkorában elhalálozott.

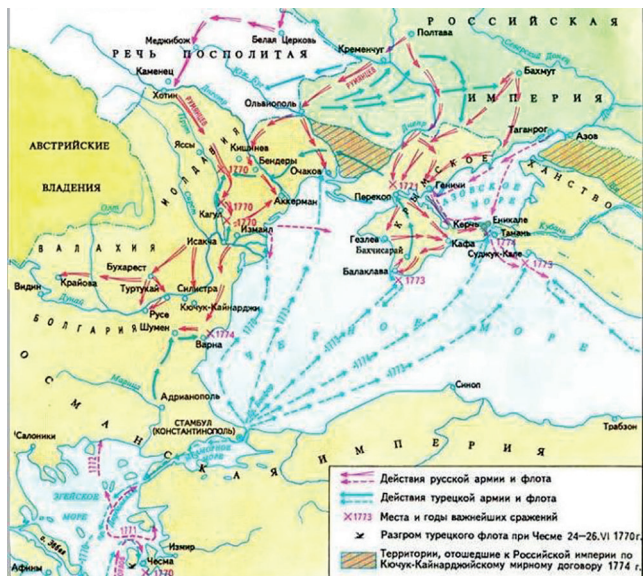
⁹ Altábornagyi rendfokozat: 1741–1798-ig генерал-поручик, amit 1798-tól ismét a генерал-лейтенант elnevezés vált fel.

Rumjancevet bízta meg az ún. pomerániai hadtest megszervezésével. Annak érdekében, hogy hűségéről biztosíthassa, kinevezte Rumjancevet vezérlő tábornokká,¹⁰ és ő teljesítette is a rábízott feladatot.

Rumjancev uralkodó iránti hűségére jellemző, hogy amikor III. Péter cár felesége, a későbbi II. (Nagy) Katalin a gárda segítségével hatalomra jutott a törvényes uralkodóval szemben, haladéktalanul a nyugdíjazását kérte.

II. Katalin azonban tisztában volt azzal, hogy ilyen felkészült és sikeres hadvezérre a későbbiekben még bizonyára szüksége lesz, ezért komoly erőfeszítések árán rábeszélte Rumjancevet, hogy térjen vissza a szolgálatba, majd 1764-ben kinevezte őt Kis-Oroszország¹¹ főkormányzójává, egyben a területen található kozák ezredek, valamint az ún. ukrán hadosztály fővezérévé. Rumjancev ezen a területen is sikereket ért el: nevéhez fűződik a korabeli orosz közigazgatási rendszer megszilárdítása, továbbá – többek között – az első hivatalos népszámlálás elvégzése is.

4. kép

Az 1768–1774. évi orosz–török háború [12]

A közigazgatás megszervezésében elért sikerei mellett az 1770. esztendő jelentős katonai sikereket is hozott Rumjancev számára. Már javában zajlott a törökökkel a Krímért vívott háború (1768–1774), amikor – a Kagul folyónál – a Rumjancev vezette orosz sereg döntő jelentőségű győzelmet aratott a túlerőben lévő török sereg felett. A győzelemért – elsőként az orosz történelem során – kapta meg a Szent György Érdemrend I. osztálya kitüntetését.

¹⁰ Vezérlő tábornok – генерал-аншеф. A rendfokozatot (sőt, inkább beosztást) I. Péter vezette be 1698-ban francia mintára az orosz haderő rendfokozati rendszerébe, és azt első ízben 1700-ban a Narva melletti csatát követően Szeremetyev gróf kapta meg.

¹¹ Малороссия, pontosabban Малороссийская губерния

1774-ben a sumlai¹² magaslatoknál ügyes manővereivel elvágta a létszámfölényben lévő török sereget az adrianopoliszi utánpótlási vonalaitól, aminek következtében létrejött a kücsük-kajnardzsi béke.¹³ A Kagul melletti ütközet Rumjancev számára a tábornagyi rendfokozatot, a Duna menti sikeres harci cselekményeiért a „dunántúli”¹⁴ jelzőt eredményezte, valamint a cárnőtől 10 000 jobbágyot kapott ajándékba. Az Orosz Birodalom ezzel kijáratot nyert a Fekete-tengerre, és gyakorlatilag joggal mondhatta II. Katalin, hogy „az európai hadszíntéren egyetlen ágyút sem süthetnek el az orosz uralkodó tudta és bejegyzése nélkül!”

A békekötést követően Rumjancev visszatért a főkormányzói tisztségéhez, és folytatva az orosz közigazgatási rendszer kiépítését a Kis-Oroszországi Kormányzóság területén. 1779-ben II. Katalin kinevezte őt harkovi, kurszki és kis-oroszországi helytartóvá. Bár az 1787-ben kitört újabb orosz–török háborúban még rábízták a 2. hadsereg parancsnokságát, azonban a főparancsnoki tisztet már a cárnő férje, Patjomkin herceg kapta, aki kínosan ügyelt arra, nehogy Rumjancev a feje fölé nőhessen. Ezt érzékelve a hadvezér nyugdíjazását kérte, amibe a cárnő bele is egyezett, így gróf Rumjancev „Zadunajszkij” Pjotr Alekszandrovics tábornagy visszatért az ukrajnai Tasany faluban található birtokára, ahol az 1796-ban bekövetkezett haláláig élt.

5. kép

Az 1787–1791. évi orosz–török háború [12]

¹² Sumla: ma a Bulgária területén lévő Szumen

¹³ A béke értelmében az Oszmán Birodalom kénytelen volt elismerni az addig fennhatósága alatt tartott Krími Tatár Kánság függetlenségét, valamint az Orosz Birodalom védnökségét Moldova és Havasalföld felett. Az oroszok kijáratot kaptak a Fekete-tengerre, hozzájuk került az Észak-Kaukázus egy része, a Kercs-félsziget, valamint a Dnyeper és Déli-Bug folyók közti terület.

¹⁴ Задунайский – „Zadunajszkij”

Bár egyszer még 1794-ben a cárnő kinevezi a lengyelországi hadjáratban részt vevő orosz seregek fővezérévé, de ő egészségi állapota miatt már nem tudott megjelenni a harctéren, és a parancsnokságot átadta a kor következő nagy hadvezérének, Szuvorov tábornoknak. Mindössze egy hónappal élte túl II. Katalint, akinek utóda, I. Pál nagy tisztelője volt Rumjancev életművének; halálakor – tiszteletére – háromnapos gyászt rendelt el az orosz hadseregben. A tábornagyot katonai tiszteletadással, a kijevi Barlang Kolostorban (Pecszerszka Lavra) helyezték örök nyugalomra.

6. kép

Rumjancev emlékműve Szentpéterváron [12]

Rumjancev, a hadtudós

Gyakorlati hadvezéri tevékenysége mellett igen jelentős Rumjancev tábornagynak az orosz hadművészet fejlesztése terén kifejtett munkássága is. A 18. századi orosz hadtudomány megalapozásában és fejlődésében meghatározó szerepe volt I. (Nagy) Péter cárnak, aki nemcsak kiemelkedő képességű államférfiként, de az orosz reguláris hadsereg, illetve a haditengerészeti flotta megteremtőjeként, továbbá alkalmazójaként is aktív részese volt az Orosz Birodalom létrehozásának. Személyesen dolgozta ki a *Katonai szabályzat*¹⁵ elnevezésű alpművét, amelyben összefoglalta a korábban megvívott háborúk és ütközetek alapvető tapasztalatait, a katonai szervezettel, a személyi állomány nevelésével kapcsolatos legfontosabb kérdéseket. Tulajdonképpen a Nagy Péter-i szabályzatra alapozva fejlesztették

¹⁵ Устава воинского

tovább az orosz hadtudomány elméleti alapjait a század második felének kiemelkedő képességű hadvezérei, többek között Pjotr Rumjancev, Alekszander Szuворov és Fjodor Usakov.

Közülük is kiemelkedett sokrétű munkásságával Rumjancev, aki igen nagy figyelmet fordított az orosz haderő szervezeti korszerűsítésének és kiképzésének kérdéseire. A támadó harcot és a döntő ütközetet tekintette az ellenség legyőzése fő eszközének, amelyet véleménye szerint annak teljes megsemmisítéséig kell folytatni. Hadelméleti munkásságában nem a területszerzés elsődlegességét, hanem az ellenség teljes megsemmisítésének fontosságát hangsúlyozta. Mindebben fontos szerepet szánt a csapatok felkészítésének és kiképzésének, a hadsereg mozgékonyasága, továbbá reagálóképessége növelésének. *„Azon a véleményen voltam és leszek a jövőben is, hogy a támadó felet mindvégig a győzni akarás vezérli, míg a védekezőt állandó félelem köti gúzsba, amely egyenesen arányos az elszenvedett csapások erősségével!”* [1: 33] Ugyanakkor fontosnak tartotta az aktív védelem szerepét is, melynek során a védekező fél erőit összeszedve minél előbb támadásba megy át. Elfogadta, sőt a dunai átkelése során maga is alkalmazta a visszavonulást mint a manőver egy olyan formáját, amelyből megfelelő időben ellentámadásba, majd támadásba lehet átmenni.

Első jelentős hadelméleti munkája az 1761-ben megjelent *Rumjancev altábornagy által az irányítása alatt álló hadtest részére kiadott utasítás a szolgálat ellátásának valamennyi esetére*¹⁶ című szabályzat volt. Ez tartalmazta az őrszolgálati, alaki, kiképzési tennivalóktól kezdve a menet végrehajtásának rendjén keresztül a táborverés, az elszállásolás és a csapatok ellátásának kérdéséig bezárólag a hadviselés valamennyi fontos kérdését. [2]

Alapműve, az 1770 márciusában megjelent *Szolgálati rend*¹⁷ című munkája, melyet a korabeli orosz haderő alapszabályzataként használtak. Emellett számtalan forrásértékű munkát készített, amelyek jelentős szerepet kaptak az állam és a hadsereg kapcsolatának alakítása, a korabeli hadsereg szervezetének formálása, a harcmódok alkalmazásának, a katonák, illetve a csapatok felkészítésének, a haderő napi tevékenységének megszervezése során. Ilyenek voltak például a *Gyalogos alaki szabályzat*,¹⁸ a *Lovassági ezredparancsnoki utasítás*,¹⁹ a *Gyalogos ezredparancsnoki utasítás*.²⁰ Ez utóbbinak az V. fejezete például előírta a századparancsnok részére, hogy köteles személyesen megismerkedni minden egyes újonccal, meghatározott időnként elbeszélgetni velük, hogy alaposan megismerhesse az embereit és tudja, hogy a kiképzés során mi mindenre kell majd odafigyelnie. E munkái zömmel 1763–1766 között jelentek meg, és egy részüket beépítették a *Szolgálati rend* című alapszabályzat szövegébe is.

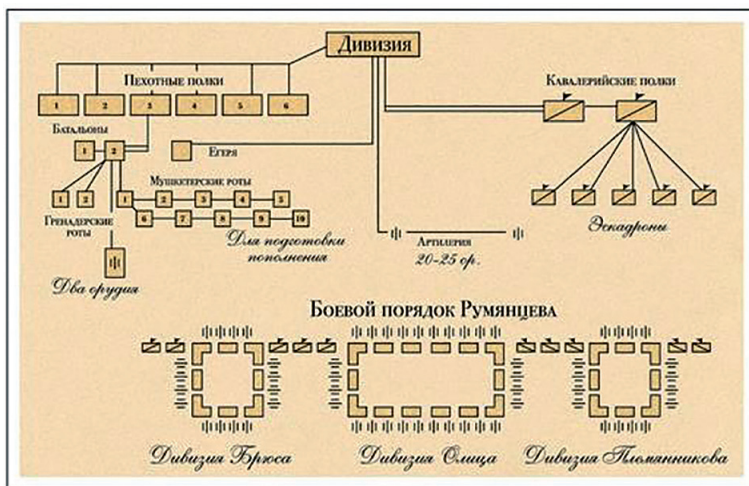
¹⁶ Учреждение, данное от генерал-поручика и кавалера Румянцева в корпус, под главною командою его состоящий, для согласного во всех случаях произведения службы

¹⁷ Обряд службы

¹⁸ Пехотный строевой устав

¹⁹ Инструкция конного полку полковнику

²⁰ Инструкция полковничья пехотного полку

7. kép

Egy hadosztály szervezete és hadrendje az 1768–1774-es orosz–török háborúban [12]

Fontosnak tartom még megemlíteni a hadtestparancsnokok részére 1773-ban kiadott *Pjotr Rumjancev előírásai a csapatok hadrendjére támadás során*²¹ című utasítását, amely részletesen meghatározta a támadó hadtest első lépcsőjének felépítését, a tüzérség elhelyezését a harcrenden belül, azzal a kitéttel, hogy a harcrend többi elemének felépítését a hadtestparancsnokokra bízta.

Hadtudományi (hadelméleti) írásainak egy másik fontos csoportját a II. Katalin cárnőhöz írott jelentései, feljegyzései és levelei képezték. Ilyen volt többek között az 1776. október 5-én Katalin cárnőhöz írott hadijelentése *A haderő építéséről és fenntartásáról*,²² amelyben határozott javaslatokat fogalmaz meg a haderő építésével, a tartalékok képzésével és felkészítésével kapcsolatosan.

„Ha már olyan sok pénzt költünk a hadseregre, akkor annak felül kell múlnia más hatalmak hadseregeit fizikailag, erkölcsileg és politikai tudatosságban [...] Ilyen szellemben kell felállítani a tartalék ezredeket és a határőr csapatokat is, a sérülteket és gyengéket el kell bocsátani, érdemeik elismerésével. Így azok alkalmasak lesznek a harc megvívására, és nem csak tartalékban.” [3]

Célszerűnek tartotta, hogy a kormányzóságokban (guberniumokban) tábori zászlóaljokat szervezzenek a fenti célok érdekében, azokat lássák el megfelelő ruházattal és hadfelszereléssel. Egyúttal fel is ajánlja személyes részvételét ennek kialakításában II. Katalin

²¹ Правила П. А. Румянцева к построению войск для нападения на неприятеля

²² Реяция -+9 о комплектовании и содержании армии

cárnőnek: „Amennyiben Fenséged rám bízna ennek kimunkálását, a mások által elavultnak tartott személyes szakmai előítéleteimet és szeszélyeimet félretéve, lelkiismeretesen, az Ön szolgálatához méltóan igyekszem elvégezni...” [3]

Másik ilyen II. Katalin cárnőhöz írott levele 1777 májusában kelt, és abban tulajdonképpen olyan kérdéseket fogalmazott meg, melyekben a jelenkori orosz hadtudósok a legelső orosz katonai doktrína körvonalait vélik felfedezni. A levél a *Dunántúli Rumjancev tábornagy gondolatai a hadsereg állapotáról, a csapatok szervezeti felépítéséről és fenntartásukról, az erődökről, lőszer-, illetve egyéb raktárakról, a katonai iskolák létrehozásáról, a fegyelemről, továbbá a katonai rendőrségről, a körzeti parancsnokságokról és egyebekről*²³ címet viselte.

A levél – ami tulajdonképpen egy komoly hadelméleti munka – bevezetőjében hangsúlyozza, hogy az államnak az ország teherbíró képességének, méreteinek és védelmi szükségleteinek megfelelő haderőt kell fenntartania, amihez a szükséges erőforrásokat a régi, de főképpen az újonnan megszerzett kormányzóságoktól befolyó javakra kell építeni úgy, hogy az állam belső, elsődleges szükségletei se szenvedjenek csorbát. Ehhez fogalmaz meg a szerző a levél tizenhat fejezetében (cikkelyében) konkrét javaslatokat. A terjedelmi korlátok miatt nem részletezem valamennyi tartalmát, csupán az általam fontosnak ítélt fejezetek egyes részeit emelném ki. [4]

Az I. fejezetben Rumjancev tábornagy javaslatot tesz az orosz haderő felépítésére az ország külső biztonságának, belső nyugalmanak és gazdasági lehetőségeinek figyelembevételével. Megítélése szerint:

„...négy szárazföldi hadsereget kell felállítani, amelyek gyalogos, tábori és helyőrségi, lovas, dragonyos és huszár ezredek, könnyű csapatokból, tűzerekből, aknászokból és mesteremberekből állnak:

az I. Tengeremelléki Hadsereg részei a Novgorodi, a Finn, az Ingermanlandi,²⁴ az Észt, a Livóniai, a Pszkovi és a Polocki Kormányzóság területén;

a II. Ukrajnai Hadsereg a Mogiljovi, az Azovi, a Voronyezsi, Szlobodzki és a Belgorodi Kormányzóság területén;

a III. Alföldi Hadsereg részei pedig a Nyizsegorodszkiji, a Kazanyi, az Orenburgi és az Asztrahanyi Kormányzóság területén diszlokáljanak;

a IV. Tartalék Hadsereg csapatait olyan, az állam szempontjából előnyös és alacsony költséggel fenntartható helyen kell elhelyezni, ahonnan könnyen meg lehet erősíteni a határokat, illetve kézben lehet tartani a Szibériai és az Irkutszki Kormányzóságokat és a Flottát. Ez utóbbit egy szakmailag igen felkészült, tekintélyes katonai vezetőre kell bízni, akitől nem szabad sajnálni sem a címet, sem a rendfokozatot.” [4]

A III. fejezet tartalmazza az erődök létesítésével kapcsolatos tennivalókat. Ezeket úgy kell megépíteni vagy felújítani, hogy biztosítsák a hadsereg területen található alakulatainak

²³ Мысли генерал-фельдмаршала Румянцева-Задунайского о состоянии армии, об устройстве войск, о содержании их, о построении крепостей, арсеналов, магазинов, о заведении военных школ, о дисциплине и военной полиции, о комиссариатах и пр.

²⁴ Ingermanland – a Finn-öböl és a Ladoga-tó között, a Néva két partján elterülő kb. 15 000 km² terület, később a Szentpétervári Kormányzóság része lett.

és a vízi akadályoknak a védelmét, valamint lehetőség szerint ezekben kell elhelyezni a területileg utalt alakulatok lőszer-, ruházati, továbbá egyéb raktárait is.

Figyelemre méltó a IV. fejezet is, amely a katonai tudományok és hasznos szakismerek oktatásához „hadtudományi iskolák” létrehozására tesz javaslatot, amelyekben például a katonák gyerekeit vagy önkénteseket taníthatnának felkészült tisztek, szállásmesterek, valamint szakemberek a katonai tudományok, illetve a hadsereg számára hasznos szakmák ismeretére. Ez jóval olcsóbb lenne, mint külföldi szakembereket hozatni.

Fontosnak tartom megemlíteni az V. fejezetben leírtakat is, melyek a fegyelemmel kapcsolatos kérdéseket és a katonai rendőrség kérdéseit taglalják.

„A fegyelem magába foglalja a vak engedelmességtől az előjáró feltétlen tiszteletéig terjedő folyamatot, amelyet szubordinációnak nevezünk, és amelyet a katonai szolgálat lelke, melyet hanyatlás esetén helyre kell állítani, és mint isteni fensőbb adományt a szemünk fényénél is jobban őrizni!” [4]

A katonai rendőrség feladata a szabályzat szerinti élet és rend biztosítása menetben, a hadjáratok során, illetve a városi elhelyezési körülmények között. Ugyancsak a feladataik közé tartoznak a polgári szertartások (házasságkötés, temetések stb.) megszervezése is.

A VI. fejezet négy paragrafusban taglalja az anyagi biztosítás kérdéseit a fegyverzettől a ruházaton át a pénzügyi ellátás kérdéséig. A fegyverzettől történő ellátásnál Rumjancev tábornagy kitér arra, hogy lehetőleg ne sokféle kaliberű ágyút rendszeresítsenek, legyen 6 és 12 fontos, de ne sokféle, mert megnehezíti a lőszerellátást. A gyalogsági fegyvereknél figyelemre méltó, hogy a német katonáknak egyenes kardot, míg a magyarnak szablyát kell biztosítani. Ugyanígy különbséget tesz a ruházati ellátásban is.

A VIII. fejezet a csapatok terepen, elhelyezési körletben, helyőrségekben és azon kívül, kikötőkben, illetve hadihajókon való folyamatos elfoglaltságának és gyakoroltatásának fontosságáról szól. El kell jutni odáig, hogy a legénység megértse és elfogadja a szolgálatok, a gyakoroltatás, a gyakorlatok fontosságát, valamint szükségességét.

Feltétlenül említésre méltó a szabadságolással és eltávozással foglalkozó XI. fejezet, amely előírja, hogy – az áprilistól júniusig terjedő időszakot kivéve – békeidőben az állomány egyharmadát meghatározott terv szerinti váltásokkal haza lehet engedni az otthoni munkálatok elvégzése érdekében. Kivételt képeznek bizonyos beosztások, például a felcserék, szállásmesterek, törzsekben szolgáló altisztek és mesteremberek. A tiszteknél sem lehet egyszerre távol az ezredes és az alezredes helyettese. A tüzérségnél pedig csak az állomány egyenylcada lehet távol egyidejűleg.

A XII–XV. fejezetek az előmeneteli renddel, a kitüntetésekkel és az egyenruha-viselés szabályaival foglalkoznak igen részletesen.

Végezetül figyelmet érdemel a XVI. fejezet, amely a kormányzati szintű irányítás feladatait taglalja. Rumjancev véleménye szerint kell egy legfelső Katonai Tanács, amelynek tagjait az uralkodó nevezi ki, aki egyben elnököl is a Tanács ülésein. Feltétlenül a tanács tagja kell hogy legyen a hadsereg főparancsnoka mellett a tüzérségért felelős tábornok,²⁵ a műszaki

²⁵ Генерал-фельдцейхмейстер – Ilyen jellegű rendfokozat létezett a korabeli német, francia, brit haderőben is. Az Orosz Birodalom hadseregében a fegyvernemi (gyalogsági, lovassági stb.) tábornoki rendfokozatnak felelt meg.

és erősítési munkálatokért felelős tábornok,²⁶ továbbá a haderő ellátásáért felelős fő komisz-szár.²⁷ Ezen a szinten hozzák meg a stratégiai szintű döntéseket, amelyek végrehajtásáért Rumjancev szerint – annak módját is beleértve – minden szinten az egyszemélyi parancs-nok a felelős.

Rumjancev tábornagy ezzel a munkájával tulajdonképpen az első orosz katonai doktrína katona-technikai oldalát fogalmazta meg. A tábornagy azonban nem csak a gyakorlati kérdések megoldásának elméleti megalapozásával és csokorba szedésével foglalkozott. Számos munkájában foglalkozik olyan fontos elméleti kérdésekkel is, mint például a politika és a háború viszonya. Mintegy harminc évvel Clausewitz híres tételének megfogalmazása előtt már *felismerte a politika és a háború sajátos viszonyát*. Véleménye szerint a „*politikai ügyek határozzák meg a szabályokat a katonák számára*”, [5] ami gyakorlatilag a politika primátusának elismerését jelentette részéről.

További – igen hasznos és gyorsan, konkrét eredményeket elérni szándékozó – munkái az alárendelt parancsnokok részére küldött írásos utasításai voltak, amelyek konkrét feladatokat vagy feladatcsoportokat tartalmaztak, és gyakran ezek pontos végrehajtásán múlott az ütközet vagy a hadjárat sikere. Ilyen volt például a *P. Rumjancev utasítása a lovas osztag parancsnoka, P. Jeropkin vezérőrnagy részére a csapatok oszlopban történő ténykedésre való felkészítésére*,²⁸ aminek a gyakorlatban történő alkalmazása jelentősen hozzájárult a hétéves háború során elért orosz sikerekhez.

Rumjancev elvei a vezetésről, a vezér és a parancsnokok szerepéről

Rumjancev korát messze megelőzve az első olyan orosz hadvezér volt, aki nemcsak megkövetelte a hadsereg főparancsnoka és a hadtestparancsnokok részére az önálló döntések meghozatalának jogát a harc megvívásának módjára, de elméleti munkásságának vonatkozó részével meg is alapozta.

„*A katonai dolgok következményeiket tekintve minden más tevékenységnél nagyobb körültekintést és óvatosságot követelnek meg, és éppen ezért minden egyes parancsnok kötelessége ezeket megérteni és döntéseinél figyelembe venni...*” [6: 17]

Azt az elvet vallotta, hogy minden haditerv csak akkor hozhat eredményt, ha a konkrét hadi helyzet valamennyi, a harc megvívása szempontjából jelentős körülményét figyelembe véve alakítják ki, és realizálásánál eltekintenek a korábbi sablonoktól!

A kor hadvezérei – hacsak nem az uralkodóház tagjai voltak – nehezen tudták magukat függetleníteni döntéseikben a cár mellett működő Udvari Haditanács által a hadművelleti területtől távol, irodákban kidolgozott, a korabeli hadviselési sablonokra épülő haditervektől. Rumjancevnek is tulajdonképpen csak az 1773–1774-es törökök elleni hadjáratra

²⁶ Генерал-инженер

²⁷ Генерал-комиссар

²⁸ Ордер П. А. Румянцева командиру конного отряда генерал-майору П. Д. Еропкину об обучении войск действию в колоннах

sikerült elérnie a teljes önállóságot a küszöbön álló hadművelet megtervezéséhez és végrehajtásához. Ez a lehetőség nagy cselekvési szabadságot és gyors győzelmet hozott a hadvezérnek, amelynek eredménye az orosz fél számára kedvező, már korábban említett kücsük-karnajdzsi béke lett, amely az Orosz Birodalom számára a Krím-félszigetet és az Észak-Kaukázus egy részét jelentette. Ettől kezdve az uralkodó és az Udvari Haditanács is tiszteletben tartotta a katonai vezetői önállóságát, amit viszont ő is megkövetelt az alárendelt parancsnokaitól.

Rumjancev hadvezetési elveiben lényeges különbség fedezhető fel a korabeli nyugat-európai hadművészeti elvekkel való összehasonlításban. A 18. században divatos ún. „kordon rendszer” a csapatokat a hadművelet területén egyenletesen, vonalas harcrendben helyezte el, ami a vonal áttörését követően a többi csapatrésszel való kapcsolat elvesztését is jelentette. Rumjancev ezzel szemben megszervezte az egyes csoportosítások közötti stratégiai együttműködést, és a harc folyamán a vonalharcászat helyett a csapatok térben történő, illetve feladat szerinti széttagolását; az oszlopban történő gyors előremozgást és esetenként a fő feladat érdekében szükséges erőkoncentrációt, az adott helyzet követelményeinek figyelembevételével. Ezzel gyakorlatilag megteremtette a manőver fogalmát, amelyet hadjáratai során a gyakorlatban is alkalmazott. A manővert nem öncélú tevékenységnek, hanem a saját csapatok kedvezőbb helyzetbe hozatala és saját akarata ellenségre történő kényszerítése fontos eszközének tekintette.

Ugyanakkor fontosnak tartotta az uralkodó és az udvari (politikai) vezetés folyamatos kapcsolatát a hadműveletet közvetlenül irányító hadvezérrel. Éppen a törökök elleni, fent említett 1773. évi hadjáratára készülve – egy II. Katalin cárnőhöz írott levelében – kérte a cárnőt, hogy

„tájékoztatót kaphasson a szövetséges és szomszédos hatalmakkal való viszonyról, arról, hogy milyen feladatokat kaptak az orosz szárazföldi és tengerészeti csapatok többi alakulatai, mert enélkül, csak a saját helyzetemet látva, a teljes hadi helyzetet minden kétséget kizáróan nem tudom megérteni, hiszen ezek összekapcsolódnak, és csak ezeket összehangolva ismerhetem meg az általános összefüggéseket.” [6]

Rumjancev általában véve fontosnak tartotta az uralkodó mint „politikai vezető” döntéseinek elsődlegességét a katonai vezetés és a hadjárat stratégiai célkitűzéseit illetően.²⁹ Ehhez következetesen tartotta is magát pályafutása során. Egész tevékenységét az uralkodóhoz való hűség határozta meg, aminek fényes tanújelét adta III. Péter halálakor, amikor is a Preobrazsenszkij Testőrezred segítségével trónra került Katalin cárnőtól a nyugdíjazását kérte. Az orosz hadtörténelem és a birodalom szerencséjére II. Katalin felismerte Rumjancev hadvezéri képességeit, és visszahívta a szolgálatba.

²⁹ Lásd 75. oldal 7. bekezdés.

Rumjancev a csapatok felkészítéséről és a kiképzésről

A tábornagy jelentéseiben többször is hiányolta a kiképzés egységes rendszerét az orosz haderőben. Egyik – II. Katalin cárnőhöz írott – levelében például kiemelten szól a szabályzatoknak megfelelő kiképzés fontosságáról:

„Fenséged hadseregének ezredei azért jók, mert jók az ezredeseik, vagyis egyes személyektől és nem a szabályzattól függően jók, és ennek nem szabad így lennie! Valamennyien jók lennének, ha a jelenlegi szabályzatoknak megfelelően lennének kiképezve és óramű pontossággal hajtanák végre szolgálati feladataikat.” [7: 71]

Még 1770-ben elkészítette a már korábban jelzett *Szolgálati rend* című alapszabályzatát, amely az orosz haderő felkészítésének és kiképzésének alapját képezte a hadvezér más, kiegészítő szabályzataival együtt.

Rumjancev különösen nagy figyelmet fordított a tisztí állomány felkészítésére. Ennek során komoly hangsúlyt kapott a tisztek harcászati felkészítése, a terepen és a harc helyzetben történő gyors eligazodás, továbbá a helyes elhatározás meghozatalának fontossága, valamint a bátor, kezdeményező és példamutató cselekvés. Amikor a *Szolgálati rendet* szétküldte az ezredkekhez, ezt írta a kísérő levélben: *„Az ezredparancsnokoknak azt javaslom, hogy az általam kiadott Szolgálati rendet törzs- és főtisztjeik fejében úgy rögzítsék, hogy azt nem elég csak elolvasni, de jól fejben is kell tartani. A még jobb elsajátítás érdekében pedig a legjobb zsebben maguknál tartani!”* [8: 48]

A katonák felkészítése során külön hangsúlyt helyezett az újoncok, a regruták felkészítésére és kiképzésére. Az ezzel kapcsolatos teendőket az *Utasítás a századparancsnokok részére*, illetve a *Gyalogos ezredparancsnoki utasítás* című szabályzataiban határozta meg igen részletesen. Kezdetben csak a fegyverek szét- és összeszerelését gyakorolták a katonák, majd a fegyverrel történő menetelést követően jutottak el a lövészetig.

Rumjancev a feudalizmus korában szokatlan módon az állam védelmezőjének tekintette a katonát, akit minden tekintetben fel kell készíteni arra, hogy élete árán is megvédje hazáját és honfitársait.

Fontos szerepet szánt a kiképzés során az erkölcsi és hazafias nevelésnek. Arra kell nevelni a katonát, hogy kész legyen hazája érdekében elviselni a katonai szolgálat nehézségeit, és hogy tudatosan vállalja kötelességeinek teljesítését. Mindezek érdekében felhasználta az adott katonai egységek haladó történelmi hagyományait, amiről egy, a századparancsnokoknak küldött utasításában ezt írja: *„A katonába szuggerálni kell az iránt az ezred iránt érzett szeretetet és kötődést, amelyikben szolgál.”* [9: 21]

Ugyancsak fontosnak tartotta a katonák kitartásra, bátorságra és állhatatosságra nevelését, a harcrend, valamint a fegyelem következetes betartása mellett. *„Ha a katonában sikerül ambíciót felkelteni, és rendíthetetlenül tartja a helyét a harcrendben, akkor a túlerővel szemben is képes győzedelmeskedni és senki sem képes megállítani!”* [9: 21] – írta Rumjancev 1770 márciusában az egyik beosztott parancsnokának, Olicz tábornoknak.

Rumjancev értékrendje – a fegyelem betartása

A tábornagy véleménye szerint a fegyelem mindenekelőtt a vezénylő parancsnokok és a csapatok, valamint a közvetlen parancsnokok, illetve a beosztott katonák közötti bizalmon kell hogy alapuljon. *„Ha valaki a menet során, vagy az egyes kiképzési fogások során hibázik, azért nem kell verni és nem szabad restellni, megmutatni, hogyan kell csinálni!”* [9: 21] Fontosnak tartotta, hogy egyetlen fegyelemsértés se maradjon büntetlenül, de az legyen arányos az elkövetett fegyelemsértéssel. Keményen büntette például az italozást. Különösen fontosnak tartotta a fegyelmi nevelés területén a meggyőzés és a kényszerítés módszerének helyes arányú összekapcsolását, de nem vetette el a fizikai fenyegetés eszközét sem.

A tábornagy személyes példamutatása, bátorsága és következetes követelménytámasztása révén – bár soha sem került olyan közel a katonáihoz, mint tanítványai, Szuворov és Kutuzov – hallatlan népszerű volt a katonák körében. Szigor és emberség – ez jellemezte a hadvezér elvárásait az alárendelt parancsnokokkal szemben is. *„Ha szükséges, akkor a századostól, mint a század fejétől féljenek a katonák, de ezzel egyidejűleg szükséges, hogy szeressék is őt és teljes bizalommal legyenek iránta.”* [9: 22]

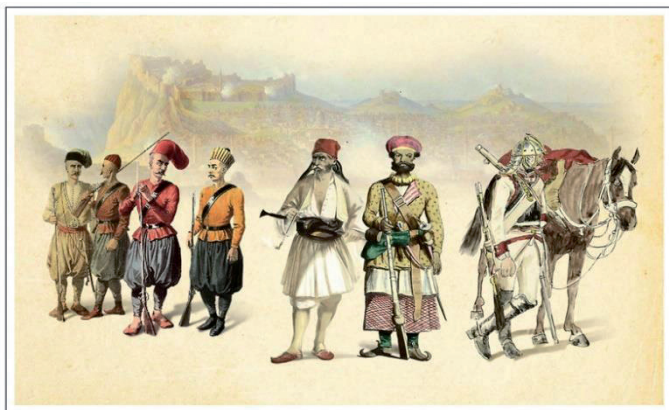
8. kép

Orosz egyenruhák a 18. században [12]

Rumjancev értékrendjében ugyancsak fontos szerepet kapott a kezdeményezőkézség, amit saját maga a már korábban említett Gross-Egersdorf-i ütközetben, a gyakorlatban is bemutatott, és később a beosztott parancsnokaitól is elvárt. Ebben az ütközetben a gyalogság, a tüzérség és a lovasság közötti együttműködés pontos megszervezésével a döntő pillanatban – a fővezér utasításának hiányában is – a megfelelő helyen mért csapással megfordította az ütközet sorsát, ezzel az orosz erők vereséget mértek II. Frigyes porosz seregére. (Igaz, akkoriban – különösen a porosz haderőben – az ilyen fegyelemsértésért szigorú felelősségre vonás járt volna.)

A tábornagy értékrendjében meghatározó szerepet kapott a támadó harc, illetve hadművelet. Míg a korabeli hadművészet az ellenséges terület elfoglalását tekintette fő céljának, addig Rumjancev az ellenség erőinek teljes megsemmisítéséig folytatta a támadó harcot,

mondván, az ellenség szétverése elkerülhetetlenül együtt jár a területének elfoglalásával is, és ezzel együtt a háború megnyerésével. Ennek fényes bizonyítéka volt az 1770-ben Large és Kagul mellett aratott döntő győzelme a túlerőben lévő török seregek felett.

9. kép

Török egyenruhák a 18. században [12]

A támadó harc megszervezése és végrehajtása során Rumjancev nagy figyelmet fordított a manőverezésre. Míg a korabeli nyugati hadvezérek a manővereket inkább az ellenfél utánpótlási rendszereire mért csapásoknál alkalmazták, elvágva ezzel a fő erőket az utánpótlási útvonalaktól, addig Rumjancev a manővert a saját csapatok ellenfélhez képest kedvezőbb helyzetbe hozására, az ellenséges erők mozgásterének szűkítésére, valamint saját akaratának az ellenfélre történő kényszerítésére használta fel, természetesen a győzelem kivívása érdekében. Érdekes, hogy a visszavonulást is a manőver egyik módjaként fogta fel, amelyből a megfelelő időpontban ellentámadásba, majd támadásba lehet átmenni.

Ugyancsak sajátosan „rumjancevi” módszer volt a támadó harc folyamán a gyalogság hidegfegyverének – a szuronynak – a használata a gyalogos erők rohammal történő alkalmazása során.

Rumjancev tábornagy nagy jelentőséget tulajdonított az ügynöki és a csapatfelderítés jó megszervezésének. „... a parancsnok számára az első szabály, hogy ismerje ellenfele elhelyezkedését, erőit és várható alkalmazási módszereit, hogy a támadás során megfelelő módon figyelembe vehesse azokat.” [10: 37]

Rumjancev az ellátásról

A korábban már említett, 1777 májusában II. Katalin cárnőhöz írott levelében részletesen foglalkozik a haderő személyi állományának ellátásával kapcsolatos kérdésekkel. A „Dunántúli” Rumjancev tábornagy gondolatai a hadsereg állapotáról, a csapatok szervezeti felépítéséről és fenntartásukról, az erődökről, lőszer- és egyéb raktárakról, a katonai iskolák létrehozásáról, a fegyelemről és a katonai rendőrségről, a körzeti parancsnokságokról és egyebekről címet viselő komoly hadelméleti munka VI. cikkének több

paragrafusa foglalkozik a katonák illetménnyel, élelmiszerral, egyenruhával, fegyverrel történő ellátásával, a lovak és a számukra szükséges takarmány beszerzésének módjával. De ugyanilyen alapossággal vázolja az egészségügyi biztosítás, továbbá az ezzel összefüggő higiénia betartásának szabályait is. „*A gyalogság részére kényelmesre varrott hátizsákot kell készíteni, puha és széles bőrszíjjal, és csak a legszükségesebb dolgokat kell elhelyezni bennük, hogy a fegyverrel amúgy is túlterhelt embereket ne terheljék tovább...*” [7: 27]

Rumjancev hatása kora hadtudományára

A tábornagy hadelméleti munkássága jelentős változásokat hozott a kor hadtudománya elméleti kérdéseinek megközelítése, de különösen azok gyakorlati alkalmazása terén. A 18. század nyugat-európai hadviselésében elfogadott kordon rendszer és a vonalharcászat elveivel szemben Rumjancev az oszlopok és a négyszögek alkalmazását, illetve az egyes hadrendi elemek közötti együttműködés megszervezését, s ezen keresztül a változatos – az adott pillanatban legcélravezetőbb hadrendi felépítést alkalmazva –, széles körű manőverezéssel, a fő csapás irányában megfelelő erő koncentrálásával vívta ki a támadó harctevékenységgel a győzelmet. Ugyanakkor a tábornagy még nem teljesen vetette el a vonal harcrendet, mert az oszlopok és négyszögek között az úgynevezett „szórt csatárláncot”³⁰ elég gyakran alkalmazta a gyakorlatban.

A kor hadi stratégiájához képest újszerű volt az az elve is, hogy az ellenséget a végső megsemmisítésig kell üldözni, hiszen a kor nyugati hadvezérei a döntőnek vélt csatát követően általában futni hagyták az ellenfeleiket.

Rumjancev tábornagy rakta le az orosz hadművészetben a tűzérség harci alkalmazásának akkoriban újszerű elveit. Hadseregében erős és vegyes kaliberű tüzér ütegeket hozott létre, amelyek a gyalogsággal és a lovassággal szoros együttműködésben alkalmazva lefoglalták az ellenség előerejét, valamint tűzérségi eszközeit.

Hadvezéri mentalitását kiválóan jellemzi az a mondata, melyet az egyik hadtestparancsnokának írt egy feladatszabó üzenetében: „*A hadvezért nemcsak az ellenfél feletti győzelem tudománya, hanem a győzelmek kihasználásának képessége is jellemzi!*” [11: 359]

Hadvezéri képességeit ellenfelei is nagyra értékelték. Ennek legékesebb példáját II. Frigyes porosz uralkodó gesztusa jelentette számára, amikor kérésére egyik berlini útja során a törökök felett Kagul mellett aratott győzelmének forgatókönyvét a teljes porosz tábornoki kar jelenlétében kellett bemutatnia.

Összegzés

Megítélésem szerint Rumjancev hadtudományi munkássága és hadvezéri tevékenysége az eddigieknél mindenképpen több figyelmet érdemel.

Alapvető elméleti munkái a korabeli orosz haderő felkészítésének és harci alkalmazásának legfontosabb elveit rögzítették, amelyek átfoglalták a hadművészet teljes spektrumát. Sikeres gyakorlati hadvezéri tevékenységének eredményeként előbb a hétéves háborúban

³⁰ Рассыпной строй

a porosz seregek és szövetségeseik, majd az orosz–török háború (1768–1774) során az oszmán seregek felett aratott győzelmeivel jelentősen hozzájárult a korabeli Orosz Birodalom megerősödéséhez, területének növeléséhez. Győzelmeinek többségét a kor hadelméleti fel-fogásától eltérő, újszerű, elméletileg megalapozott megoldásaival érte el, pedig a sikerekért nemcsak az ellenféllel, de sokszor a korabeli megszokott sablonokhoz mereven ragaszkodó Udvari Haditanács ellenkezésével is meg kellett küzdenie. A keze alól a későbbi orosz tábornokok egész sora nőtte ki magát ismert hadvezérré, közülük is a legismertebbek talán N. V. Repnyin tábornagy és A. V. Szuvorov generalisszimusz voltak. Ez utóbbi a nemzetközileg is elismert hadvezéri képességei mellett az orosz hadtudomány kiemelkedő művelőjévé is vált.

Pjotr Alekszandrovic Rumjancev altábornagy hadvezéri és hadtudományi tevékenysége mellett a korabeli orosz közigazgatás területén is helytállt. 1765-ben II. (Nagy) Katalin cárnő Kis-Oroszország főkormányzójává nevezte ki, majd 1779-ben a kurszki, harkovi és kis-oroszországi területeken a cárnő helytartója lett. Polgári területen eltöltött éveit során jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az orosz közigazgatási modell ezeken a területeken megerősödjön.

Az Oroszországi Föderáció katonai tanintézteinél ma már oktatják hadvezéri és hadtudósi munkásságát.

Felhasznált irodalom

- [1] *Письмо Румянцева Н. И. Панину от 27 января 1769 г.* Гос. библиотека СССР им. В. И. Ленина, рук. отд., ф. Панина, д. VI–12, л. 33.
- [2] Журналь Русского военно-исторического общества, СП б 1–2 (1913).
- [3] *Великие полководцы: Петр Румянцев-Задунайский.* In: *Труды П. А. Румянцева о военном искусстве. Реляция П. А. Румянцева Екатерине II о комплектовании и содержании армии.* fictionbook.ru/static/trials/09/36/29/09362913.html (A letöltés dátuma: 2016. március 20.)
- [4] *Румянцев-Задунайский, П.А.: П. А. Румянцев – Екатерине II.* In: *Великая и Малая Россия. Труды и дни фельдмаршала.* fictionbook.ru/static/trials/09/36/29/09362913.html (A letöltés dátuma: 2016. március 25.)
- [5] Клокман, Ю. Р.: *Фельдмаршал Румянцев в период Русско-турецкой войны 1768–1774 гг.* Изд-во Академии наук СССР, 1951.
- [6] *Реляция Румянцева Екатерине II от 25 марта 1773 г.* ЦГВИА, ф. ВУА, д. 1937, л. 17. artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/wsamomwysshemgradusesohranjatx.shtml (A letöltés dátuma: 2016. március 25.)
- [7] *Реляция Румянцева Екатерине II от 15 марта 1771 г.* ЦГВИА, ф. ВУА, д. 1925, л. 71. artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/polkihoroshiotpolkownikowanoeotustawa.shtml (A letöltés dátuma: 2016. március 20.)
- [8] КАМЕНЕВ, А. И.: *В самом высшем градусе сохранять.* Гос. библиотека СССР им. В. И. Ленина, рук. отд., ф. Румянцева, д. 3730, л. 48. artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/wsamomwysshemgradusesohranjatx.shtml (A letöltés dátuma: 2016. március 20.)
- [9] *Румянцев, П. А.: Инструкции ротным командам.* artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/wsamomwysshemgradusesohranjatx.shtml (A letöltés dátuma: 2016. március 20.)

- [10] *Ордер Румянцева генерал-майору Текели от 23 января 1773 г.* ЦГВИА, ф. ВУА, д. 1967, л. 37. artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/wsamomwysshemgradusesohranjatx.shtml (A letöltés dátuma: 2016. március 20.)
- [11] *Ордер Румянцева генералу Олицу от 18 декабря 1770 г.* ЦГВИА, ф. ВУА, д. 1866, л. 359 об. artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/wsamomwysshemgradusesohranjatx.shtml (2016. 03. 20.)
- [12] Képek forrása: 1. *kép*: 100.histrf.ru/commanders/rumyantsev-zadunayskiy-petr-aleksandrovich/ (A letöltés dátuma: 2016. március 20.) 2. *kép*: Материал из Википедии — свободной энциклопедии;); 3. *kép*: Материал из Википедии — свободной энциклопедии; 4. *kép*: yandex.ru/images/ (A letöltés dátuma: 2016. március 20.); 5. *kép*: yandex.ru/images (A letöltés dátuma: 2016. március 20.); 6. *kép*: Материал из Википедии — свободной энциклопедии; 7. *kép*: yandex.ru/images (A letöltés dátuma: 2016. március 20.); 8. *kép*: yandex.ru/images/ (A letöltés dátuma: 2016. március 20.); 9. *kép*: yandex.ru/images/ (A letöltés dátuma: 2016. március 20.)

Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája

Carl von Clausewitz életműve és főleg legjelentősebb alkotása, a Vom Kriege közel két évszázada a tudományos gondolkodás homlokterében áll. A napjainkra szinte áttekinthetetlenül növekedett Clausewitz-szakirodalom eleve jelzi, hogy ebben az esetben nem pusztán egy katonai gondolkodó szakmai alkotásairól van szó. Ez az életmű jelentős hatást gyakorolt és gyakorol – egyebek mellett – a politikai, a filozófiai, a szépirodalmi, a szociológiai kutatásokra, továbbá a szakmai életre, s nem utolsósorban alapvetően meghatározza a mindenkori hadügy, valamint a politika gondolkodásmódját. Clausewitz halála óta (1831) minden történelmi korszak sajátosan értelmezte munkásságát. Napjaink átalakuló világának szellemi életében Clausewitz életműve egyszerre lehet a háború – mint a politikai érdekérvényesítés – hermeneutikája és interpretációja is. Bármiként is értelmezzük azt, jelentősége miatt el kell helyeznünk világunkban.

Kulcsszavak: *Carl von Clausewitz, átalakuló világ, politikai hatás, hadügy, politika*

Clausewitz today – the hermeneutics of war

Carl von Clausewitz's works, with a special emphasis on Vom Kriege, have been in the focus of academic research for nearly two centuries. The literature on Clausewitz has grown so large that it is unmanageable indicating that his work far surpasses that of a military thinker. His work has significantly influenced the studies and profession of politics, philosophy, literary fiction and sociology, while also fundamentally defining contemporary thought in military affairs and politics. Since his death in 1831, Clausewitz's work has been interpreted idiosyncratically in every historical period. In our modern intellectual world, Clausewitz's work could both be the hermeneutics and interpretation of war as political assertion of interest. Regardless how it is interpreted, Clausewitz's work needs to be put into the context of our world.

Keywords: *Carl von Clausewitz, changing world, political impact, military affairs, politics*

---

¹ A hadtudomány kandidátusa (CSc), a földtudományok PhD-fokozatos, címzetes egyetemi docens, katonai szakíró; e-mail: nagyvazul@freemail.hu

Egy életmű megítélésének korlátai

Carl von Clausewitz (1780–1831) életműve és elsősorban fő alkotása, a *Vom Kriege – A háborúról* – első kiadásának megjelenése (1832–1834) óta a szellemi és a tudományos élet figyelmének fókuszában áll. Jóllehet e porosz katonai gondolkodó halála óta immár közel két évszázad telt el, ám más, a hadtudomány művelésében hírnevet szerzett pályatársaival szemben még ma sem létezik munkásságával kapcsolatban egyértelmű és főleg egységes tudományos állásfoglalás. Sőt, ezzel éppen ellentétben, az idő múlásával – miközben egyre árnyaltabb képünk lesz róla – folyamatosan újabb és újabb Clausewitz-értékelések és értelmezések születnek, amelyek gyakorta egymásnak is ellentmondanak. A clausewitz-i életmű egységes megítélése helyett – szakirodalmi ismereteim szerint – valójában egymás melletti Clausewitz-értékelések léteznek, legyen szó akár a már említett fő művéről, akár egyéb alkotásairól. A munkáival kapcsolatos folyamatos polémia, amely főleg a 20. században vált élessé, csak részben vezethető vissza arra, hogy a *Vom Kriege* befejezetlen alkotás, és annak jelentős részeit Clausewitz a későbbiekben még át akarta dolgozni. Művének és befejezetlenségének súlyát már annak megalkotása során érezte, és bizonyára erre vezethető vissza, hogy a *Vom Kriege*-hez írott, 1827. július 10-én datált, úgynevezett *Értesítésben*, vagyis az értelmezésem szerinti előszó előszavában, Clausewitz maga hangsúlyozza: korai halála esetén könyve csak alakatlan gondolat tömeg maradna, amely még sok félreértelmezésre adhat okot. Egy befejezetlenül maradt jelentős alkotás önmagában leginkább a textus lehetséges értelmezéseire adna alkalmat. Ám Clausewitz esetében ennél sokkal többről van szó: a *Vom Kriege* nem pusztán a katonai szakma gondolkodására hatott. Míg katonai gondolkodónk egyéb alkotásai jóformán csak néhány hadtörténész és Clausewitz-kutató előtt ismertek, addig e félben maradt művet a társadalomtudományok szinte minden ága használja, sőt a szépirodalmon keresztül a művészetekre is hatással van. Ez utóbbi leginkább a politikai szférában szembeötlő. A politikumra gyakorolt hatására Werner Hahlweg [1] már a múlt század második felében, míg az ezredfordulón Dietmar Schössler [2] is rámutatott. Az itt említendő politikusok, katonapolitikusok, diktátorok, politikai gondolkodók névsora szinte végtelen: a két Moltke, Schlieffen, II. Vilmos, Kissinger, Paret, Csang Kaj-sek, Mao Ce-tung, Marx, Engels, Sztálin, Mehring, Hitler, Liddell Hart, Conrad, s a sor tetszés szerint folytatható. A clausewitz-i életmű egyetemes jelentőségét jól szemlélteti az is, hogy annak elméleti feldolgozására a múlt század egyik legjelentősebb filozófusa és szociológusa, Raymond Aron (1905–1983) vállalkozott. [3] Ám többre ő sem jutott, mint hogy egy nagyon mély tartalmú, újabb Clausewitz-értelmezést nyújtott, főleg filozófiai szempontból. A fentebb elmondottak azt mutatják, hogy Clausewitz esetében olyan nagy hatású – a hadügy és a hadtudomány keretein jóval túlmutató – életműről van szó, amelynek nem lehetséges az egységes tudományos megítélése.

Az egyértelmű, – mondhatnánk – a megszokottan egysíkú megítélés hiánya számtalan tényezőre vezethető vissza, és e kauzális faktorok ismét széleskörűek: a szinte legprimitívebb jelenségtől a ma még megoldhatatlan tudományos problémákig terjednek. A legyszerűbb okra Heinz Guderian tábornok mutatott rá emlékiratainak a német vezérkarral foglalkozó fejezete bevezető soraiban. Itt annyit mond Clausewitzről: munkáját – a *Vom Kriege*-t – nagyon kevesen olvasták, ezzel szemben nagyon sokan bírálták. A mű – mondja Guderian – a háború filozófiájának, sajátosságai elemzésének kísérlete, elvonatkoztatott szempontok alapján. [4] Ebben a kissé sommás megállapításban benne rejlik Clausewitz

életműve megítélésének végletessége. Interpretációját nagymértékben nehezíti, hogy szakmai gondolatainak kifejtését, mintegy a későbbi nagy mű előmunkálataként pályatársaihoz, illetve feleségéhez írott magánlevelezésében tette meg [1], és egyéb nyilvánosan publikált írásaira a későbbi tudományos élet alig fordított figyelmet. A másik fontos akadályozó tényező a *Vom Kriege* már említett töredékességén túl annak németül is nehéz – de véletlenül sem nehézkes, görcsös – nyelvezete, amely kifejezéseiben és mondatfűzésében sajátosan Clausewitzre vall. Főleg a *Vom Kriege* megértését tovább nehezíti, hogy egyszerre szól kora háborúiról, továbbá a hadviselés gyakorlatáról, valamint az ezek mögött rejlő, a napi praxist indokló elméleti jelenségekről, és ez utóbbiak esetében filozófiai mélységeket érint. Sőt a *Vom Kriege* textusának jelentős része valójában katonai és politológiai tartalmú, filozófiai nyelvezetű szöveg. S ha már az interpretáció problémáinál tartunk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy Clausewitz mind a *Vom Kriege*, mind egyéb műveinek esetében hihetetlenül éles, feltétlenül következetes és – bátran bevalljuk – még az ilyen szövegek értelmezésében járatos olvasó számára is az első pillantásra nehezen követhető eszmefuttatásokkal, logikai levezetésekkel él. Az itt felsorolt tényezők egyértelműen indokolják Clausewitz alkotásainak nehézkes megértését és értelmezését. A német nyelvterületen túli megértést pedig tovább súlyosbítják a megoldhatatlannak tűnő fordítástechnikai nehézségek. Maradván a *Vom Kriege*-nél, személyes szakmai meggyőződése alapján azt kell mondanom: kétséges, hogy lehetséges-e egyáltalán annak tartalmilag, gondolatilag teljesen pontos átültetése bármely nyelvre. Nyilvánvaló, hogy az itt említettek igazolják Clausewitznek az *Értesítés* kapcsán már említett jóslatát: művét nagyon sokan félreértelmezték, félreértelmezik.

Mielőtt e félreértelmezésekről részletesebben is szólnék, e helyen kell megemlítenem a clausewitz-i életmű magyar fordítástörténetét. Hadtudományi életünkben Clausewitz egyedülálló abban a tekintetben, hogy fő művének, a *Vom Kriege*-nek már három különböző fordításával is rendelkezünk. E nemzetközi tekintetben is feltétlenül kiemelkedő hadtudományi teljesítményünk azonban Janus-arcú. Abban az értelemben véve mindenképpen az, hogy a három textus – eleve keletkezésük korából eredően nem kellő szakmai felkészültség esetén – fokozhatja a félreértéseket. Ráadásul az első és a harmadik átültetés esetében nem ismert, hogy a *Vom Kriege*-nek mely, mikori szövegváltozata alapján készült. Az utóbbi megállapítás joggal veti fel a kérdést: e jelentős alkotásnak különböző szövegváltozatai léteznek? A válasz: igen. Egyfelől azért, mert minden korszaknak önálló Clausewitz-képe van, és ennek megfelelően a *Vom Kriege* első kiadását többször egészítették ki a szerző egyéb műveivel, azokból vett szövegrészekkel, sőt a német vezérkar a 19. század második felében itt-ott belenyúlt az eredeti szövegbe is. [5] [6] Ennek nyilvánvaló magyarországi következménye, hogy a fordítói munkánál, az átültetésre szánt német nyelvű kiadás kiválasztásakor nagy szakmai körültekintéssel kell eljárunk. S idetartozik az is, hogy az amúgy is kényes, hallatlanul nehéz fordítói munkát alapos textológiai és filológiai előkészítésnek kell vagy kellett volna megelőznie. Ilyenről ma még nem tudunk, jóllehet jelenlegi ismereteink szerint a *Vom Kriege* magyar fordítástörténetének feldolgozásával még adós hadelméletünk és hadtörténetírásunk.

Magyarországon Clausewitz első magyar fordítói próbálkozására viszonylag korán, már a reformkorban sor kerül. [7] Az első teljes *Vom Kriege*-fordítás azonban csak 1892–1894 között született meg. [8] Fordítói Hazai Samu, valamint Hamary Béla honvédtisztek voltak, és az utószó szerint a munkában részt vett Vághó Ignác is. E mű első

publikálása a kor magyar hadtudományi folyóirata, a Ludovika Akadémia Közlönye füzetmellékleteiként történt.² A második, modern fordítás [9] 1961–1962-ben került az olvasók elé. Ennek fordítói munkáját Réczey Ferenc végezte; a műhöz Monoszlay Gyula írt viszonylag terjedelmes, a kor Magyarországon megfelelő, marxista hangvételű bevezető tanulmányt. A harmadik fordítás a közelmúltban jelent meg Szabó Júlia tollából, M. Szabó Miklós akadémikus, valamint Csikány Tamás és Resperger István szakmai szerkesztők közreműködésével. [10] Tanulmányom kereteit meghaladja e három fordítás szakmai összevetése és bírálata, így csak egyetlen tényezőre hívom fel a figyelmet. Megjelenésüket a katonai szakma részéről mindhárom esetben néma csend kísérte: feltételezzük az egykori megértő tudomásulvételt. A második fordítás kiadását követően mintegy négy évvel később mégis jelent meg a munkáról – a későbbiek során világhírű Clausewitz-kutatóvá vált – Perjés Géza tollából szakmai bírálat és recenzió. [11] [12] E két dokumentum közül – szakmai szempontból – a Hadtörténelmi Közlemények lapjain publikált bírálat a fontosabb. Kevésbé a terjedelme, mint inkább – még a saját korában is feltűnően – következetesen leírt mondanivalója, a fordítás hibajegyzéke miatt. Ez – még a nyilvánvaló terjedelmi okok miatti rövidre fogásával is – tekintélyt parancsoló lett. A mai értelmezésünkben – amennyiben helyesen ragadtuk meg Perjés Géza mondandóját – az 1961–1962. évi fordítás messze nem tökéletes, találhatók benne kisebb-nagyobb félreértelmezések. Perjés ugyanakkor felhívja arra is a figyelmet, hogy a fordítói hibák az objektív, a munkát végzőktől független körülményekre is visszavezethetők.³ Ami ennél is fontosabb, hogy a fordítást Perjés nem tekintette másnak, mint egy későbbi, magyarországi Clausewitz-kutatás és -vita kezdetének.

Am e Clausewitz-vita és -kutatás hazánkban elmaradt, miközben – éppen a *Vom Kriege* hermeneutikai jellegéből eredően – a világ egyéb helyein, már csak a fegyveres erők fejlesztésének érdekében is időről időre felújul. Magyarországon ehelyett a Clausewitz-kutatások egyetlen ember, Perjés Géza munkásságában testesültek meg. E tanulmányban nem lehet feladatom Perjés Géza (1917–2003) életművének akár csak vázlatos ismertetése sem. Annyit azonban el kell róla mondanom, hogy az 1956 utáni magyar szellemi élet nagysúlyú, nemzetközi hírű gondolkodója volt, akit hadtörténészként tart számon a hazai kultúrtörténet. Jóllehet halála után immár egy bő évtizeddel hadtörténetírásunk még mindig nem végezte el munkásságának számbavételét, a halála után két évvel megjelent, az emlékére írott tanulmányokat tartalmazó kötetben is, műveinek bibliográfiája mellett, a két nekrológon kívül csak egyetlen érdemleges írást találunk életrajzi vonatkozásairól. [13] Olvasva alkotásait, azon a véleményen vagyok: Perjés jóval több volt, mint hadtörténész.⁴ Személyében a korszak sokrétű, a mély társadalmi problémák elöl sem menekülő gondolkodójáról van szó, aki egyebek mellett, élete utolsó időszakában már nemzetközi hírű Clausewitz-kutató is volt.

Perjés egyes hadtörténelmi tanulmányaiban, valamint néhány rövid írásában – az említett recenzió kivül – már korábban is foglalkozott a porosz katonai gondolkodónak a hadtörténetírásra, valamint egyes hadtörténelmi események értelmezésére gyakorolt hatásával, miközben jelentős hadtörténelmi művei egyértelműen kimutathatóan a clausewitzi hadelmélet

² A közreadók követték a *Vom Kriege* felépítését – nyolc könyv, amely könyvenként tagolódik több-kevesebb fejezetre –, és azt így 720 oldal terjedelemben, nyolc füzetben publikálták.

³ Perjés – a magyar kultúrtörténet egyetlen Clausewitz-kutatója – műveiben mindvégig a *Vom Kriege* német nyelvű kiadásait alkalmazta.

⁴ Egyaránt otthonosan mozgott úgy a hadtörténetírásban, mint a statisztikaelméletben, a szépirodalmi kérdésekben, vagy éppen a hadelméletben.

alapján születtek. [14] [15] [16] [17] Clausewitz-kutatásai a múlt század nyolcvanas éveiben teljesedtek ki. Ekkoriban jelent meg két Clausewitz-kötete. Az első a *Vom Kriege* interpretációja és a megértéséhez szükséges biográfiai és történelmi ismeretek halmaza. [18] Ezt a kötetet – szakirodalmi kiadványműfaját tekintve – egyszerű összefoglaló műnek kell tekintenünk, amelynek publikálásával Perjés nagyon sokat tett a Magyarországon 1945 után tudatosan felépített, negatív Clausewitz-kép lebontásáért. Ma már elmondhatjuk, hogy történetírásunk és hadelméletünk ezt a Clausewitz-képet vallja magáénak.

Perjés másik Clausewitz-kötete, valamint az azt megelőző tanulmányainak egy része [19] [20] már túlmutat a hadtörténetírás keretein. A *Clausewitz és a háború praxeológiája* címmel megjelent szintézise – az előszavában rögzített tézis alapján – azzal foglalkozik, hogy a *Vom Kriege*-ben írottak mennyiben illeszthetők be a modern praxeológia és viselkedéstudományok körébe, és tulajdonképpen a döntés-, valamint a játékelmélet, továbbá Clausewitz kapcsolatát taglalja. Mint ilyen, nyilván tekinthetjük egyszerűen had- és kultúrtörténeti munkának is, bár személyes meggyőződésem szerint annál jóval több: a magyar kultúrtörténetben oly ritka, a kor tudományos követelményeinek teljes egészében megfelelő hadelméleti feldolgozás. Perjés a későbbi években is szívesen nyúlt a Clausewitz-problémakörhöz. Az ő munkájaként jelent meg a *Védelmi Tanulmányok* 10. köteteként az USA fegyveres erői hadműveleti utasításának Clausewitz alapján történő értelmezése, és a hosszadalmas kutatómunka eredményei átszivárogtak az alapkérdéstől látszólag távol álló egyéb dolgozatába is. [21] [22]

Visszatérve a Clausewitz életművéhez kötődő félreértelmezésekhez, hangsúlyoznom kell, egyáltalán nem mindegy, hogy a kutatómunka során milyen fordításokat, milyen szövegkiadásokat alkalmazunk. Magam osztom Perjés Gézának azt a sokat hangoztatott szakmai véleményét, hogy minden fordítói eredményesség ellenére is Clausewitz német kiadásai alapján lehet dolgozni, a jelen írás elkészítésénél is ezzel a módszerrel éltem. [23] A *Vom Kriege* 2013. évi fordítását – tekintettel arra, hogy a Perjés-féle 1966. évi szakmai bírálatához hasonló még nem készült róla – ezúttal mellőztem.

A félreértelmezések sorában – bár ezek alatt a legtöbb Clausewitz-kutató más szakmai kérdést ért – véleményem szerint a legjelentősebb tulajdonképpen az, hogy a *Vom Kriege* pusztán csak interpretáció lenne: a politikum egyik eszközének, a háborúnak értelmezése. Ezzel szemben azt állítom, hogy itt a háború hermeneutikájával, minden kor háborújának értelmezéstani alpművével van dolgunk. A legegyszerűbb megközelítés nyilvánvalóan az – ami a clausewitz-i szöveg elriasztó jellegéből ered –, ha a *Vom Kriege*-t nem tekintjük másnak, mint a francia forradalmi háborúk korabeli frappáns, a filozófiai szöveg köntösébe öltöztetett értelmezésének. Ebben az esetben nyugodtan lehet rá teljes körű ismerete nélkül hivatkozni, jól hangzó mondatokat kiragadva ismételgetni, mint ahogyan azt még ma is oly sokan teszik. Mindezzel természetesen csak az amúgy is nagyszámú félreértelmezést szaporítják, és ezzel hamis eszmerendszereket állítanak fel. S hogy erre a mindennapi életből vett példával éljek, említsem a gyakorta idézett mondást, amely szerint *a háború clausewitz-i fogalma a politika folytatása más eszközökkel*. Holott ez pusztán csak *a háború clausewitz-i vizsgálatának szempontja*, mert nála a *háború* – fogalmi meghatározása szerint – *a politikai akarátérvényesítés érdekében alkalmazott erőszak*. E látszólag teljesen jelentéktelen, pusztán elméleti félreértés, esetleg tudatos félremagyarázás beláthatatlan következményekkel járt a múlt század történelmében. Amiként ezt egy korábbi tanulmányomban már bizonyítottam, a tudatos félreértelmezés a kezdeti marxizmust a totális erőszakra építő

marxizmus-leninizmussá deformálta, és nem véletlen, hogy Lenin részletes jegyzeteket készített a *Vom Kriege* tartalmáról, egyebek mellett annak a háborús erőszak működési mechanizmusát is tárgyaló *Első könyvről*. [24] [25] A későbbi Szovjetunióban is részben ez a torzított félreértelmezés uralkodott. [26]

A clausewitzi életmű és benne a *Vom Kriege* – az interpretációt meghaladó –, a háború hermeneutikájaként történő felfogása mellett szól maga a filozófiai megközelítés is. A *Vom Kriege* nem pusztán azért vált világszerte ismert – gyakorta egyébként indokolatlanul idézett – hadtudományi klasszikussá, mert a hadügy többé-kevésbé állandó, történelmi koroktól független jelenségeit összegzi és értelmezi, hanem attól is, amiként ezt teszi. Megtanít arra – s erősen leegyszerűsítve ez lenne a hermeneutika egyik feladata – miként, milyen metódus alapján értelmezzünk háborúkat, akár a múltban, akár napjainkban. A clausewitzi alkotásoknak és a *Vom Kriege*-nek vannak ugyan olyan szövegrészei, amelyek kimondottan keletkezésük korára érvényesek, ám ettől még az egész értelmezéstani szempontból helytálló. Ebben rejlik Clausewitz műveinek örökérvényűsége.

Clausewitz és a jövő háborúja

Amennyiben igaznak véljük a fentiekben leírtakat, és a *Vom Kriege*-t a modern hadügy hermeneutikai alapművének is tekintjük, akkor joggal merülhet fel a kérdés, hogy Clausewitz fő alkotása, továbbá egyéb munkái mennyiben, illetve mely pontokon nyújtanak segítséget a mai katonai szakma számára. Másként fogalmazva – és tudomásul véve a mindenkori hadügy mint társadalmi intézményrendszer gyakorlatias gondolkodását –, hozzásegít-e minket a jövő háborúja jellegének meghatározásához? Szakmai véleményünk szerint: igen. A következőkben Clausewitz fő művében mutatunk rá az ezzel kapcsolatos, általunk legfontosabbnak tartott pontokra.

A sort nyilván a hadügy (a háború) és a politika viszonyával kell kezdenünk. Miként már említettük, Clausewitz alkotása a legszélsőségesebb politikai gondolkodók eszmerendszereibe is beépült. E téren fokozottan igaz az a clausewitzi tétel, amely a *Vom Kriege*-ben több formában is előfordul, de legegységesebb megfogalmazást az amúgy befejezetlen *Nyolcadik könyvben* nyer, ahol azt olvashatjuk, hogy ha a politika a szélsőségek felé tart – vagyis az 1961–1962. évi fordítás szövege szerint, „...nagyszerűvé és hatalmassá válik...” [9: II 446] –, akkor a háború az abszolút formájának tetőpontját is elérheti. A szélsőséges politikai rendszerek háborúit a politika, valamint az összeütközés jellege közötti kapcsolat miatt jellemzi fokozott, öngerjesztő erőszak: a totális politika a háború totalitása felé hat. Jóllehet a clausewitzi gondolatmenet alapján az erőszaknak önszabályozó, belső egyensúlyi állapotban kellene lennie. De miután e rendszer legfőbb regulátora, a politika a szélsőségek felé tart, így az általa irányított hadügy is ezt teszi majd. [24] [27] A katonai szakma gyakorlatias nyelvére lefordítva, mindez szoros kapcsolatban áll a háború clausewitzi kettős voltával: a kifárasztó és a megsemmisítő jelleg paritásával.

A háború kettős jellegéről írott clausewitzi gondolatok annyira meghatározóak az egész életmű megítélése és a vele kapcsolatos félreértelmezések tekintetében, hogy egyben determinálják azt is: mely történelmi kor milyen Clausewitz-képet alkotott magának. Miközben mindegyik időszak politikusai és katonái elismerték a háború, valamint a politika közötti szoros kapcsolatot valló clausewitzi tézist, abban már eltérő véleményen

voltak, hogy e viszony miként valósul meg, és ebből eredt a megsemmisítés és a kifárasztás váltakozását tükröző Clausewitz-kép. [28] [29] [30] [31] Ráadásul – tovább bonyolítva a hadviselés kettős jellegéről folyó polémiát – e Clausewitz-képek változása szorosan összefonódott a hadtörténészek úgynevezett metodizmus-vitájával, s így egy pusztán hadtörténeti, szemantikai eredetű belső ellentét átszivárgott a katonai szakma hadelméleti és stratégiai kérdéseibe. Ma már – részben Perjés Géza kutatásainak köszönhetően – nagy vonalaiban áttekinthető e kultúr- és hadtörténeti, valamint hadelméleti folyamat.

E processzus tulajdonképpen azzal indul, hogy Clausewitz – miként említettük – a hadviselés két fajtáját különbözteti meg, a *megsemmisítésre*, valamint a *korlátozott célra törekvőt*, és mindemellett beszél – a politikai akaratérvényesítés érdekében alkalmazott – *kifárasztó* hadviselésről is. Ez utóbbi kettőt a későbbi kor tollforgatói gyakran azonosították, azonosítják egymással. Ugyanakkor Clausewitz e megfogalmazásai és a *Vom Kriege* utolsó könyvének kidolgozatlansága, amelyben a kifárasztás és a korlátozott célú hadviseléssel foglalkozott, alkalmat teremtett arra, hogy mind a hadtörténészek, mind a katonai szakma egyéb képviselői élesen szembeállítsák egymással a két hadviselést. Ez is a clausewitzi életmű egyik félreértelmezése volt, amelyet erősen táplált, hogy maga Clausewitz is foglalkozott hadtörténelmi kérdésekkel, de – Perjés Géza kutatásai szerint [15] – messze nem abban az értelemben, hogy a hadtörténelemben kimutasson a korábbi századokban állítólag létezett, a döntést tudatosan kerülő, passzív jellegű, úgynevezett metodista hadviselést. A 19. és még a 20. század első felének hadtörténészei azonban – nyilván nem látván át a *Nyolcadik könyv* kidolgozatlanságának lehetséges következményeit – visszavetítették a múltba annak egyes tartalmi elemeit, és azt mereven értelmezve kategorizáltak háborúkat, hadvezéreket a megsemmisítő és a kifárasztó hadművészet csoportjába. Az első világháborút követően a német Hans Delbrück – a civil hadtörténész –, aki egyébként behatóan foglalkozott korábban a clausewitzi életművel, [32] bizonyította, hogy a kifárasztó hadviselés, amelyet a hadtörténészek főleg a 17–18. századi hadakozás sajátosságának tartottak, egyáltalán nem a döntést kerülő, negatív előjelű tevékenység, hanem az erőszak útján történő politikai akaratérvényesítés egyik eszköze. [33] Azt pedig majd az első világháború bizonyítja, hogy egyetlen háborún belül akár egyszerre is megjelenhet a kifárasztásra és a megsemmisítésre irányuló törekvés. [34]

A 19. század második felében, tehát jóval a Delbrück nevéhez kötődő metodizmus-vitát megelőzően, a közelgő világkonfliktusra készülődő hadvezetőségek Clausewitzben a megsemmisítő hadviselés tanítómesterét látták. A híres német vezérkari főnök, Alfred von Schlieffen a századfordulón újból megjelent *Vom Kriege*-hez írott előszavában a megsemmisítésre irányuló hadviselés gondolatát emelte ki. [35] A megsemmisítő hadviselés clausewitzi gondolata szinte az egész első világháború folyamán uralkodott a katonai gondolkodáson. [6] [36] [37] Jóllehet a Delbrück munkája és felismerése körüli vita a hadtörténészek műhelyeiben a két világháború között egyre hevesebb lett, és részben hozzájárult ahhoz, hogy a clausewitzi életművet néhányan kezdték árnyaltabban értelmezni. [38] Ám a katonák és a politikusok továbbra sem fogták fel a kifárasztás és a megsemmisítés paritásában rejlő lehetőségeket, és továbbra is egyoldalúan gondolkodtak. Az ekkor kibontakozó stratégia-vita – amelyben meglátásunk szerint feloldódott a Delbrück-féle metodizmus-polémia – tulajdonképpen a politika és a háború, valamint az ezek közötti viszony meghatározása volt. Miután részben az első világháborúból levont téves hadműveleti következtetések és tanulságok erősen meghatározták a véleményalkotást, továbbra is a megsemmisítés gondolata

uralkodott, [39] [40] jóllehet ez már sokkal árnyaltabb lett, mint korábban volt. A politika totalitásából eredő, az abszolút alakra törő totális háborúval szembeni állásfoglalás [41] lesz majd az, amely már egy új Clausewitz-kép felé mutat.

A hidegháború időszakában – az atomháború árnyékában, valamint a nagyhatalmi összeütközés helyi háborúinak korában – fedezte fel magának a katonai szakma Clausewitz új arcát; a *Vom Kriege*-re már nem pusztán a megsemmisítő hadviselés mestereként, hanem a kifárasztó akaratérvényesítés megfogalmazójaként is tekintenek. A helyi háborúk partizánháborúk alakját öltik, és ezzel a katonai szakma mintegy rákényszerül annak felismerésére: a *Vom Kriege* alapján nagyon jól interpretálhatók a partizánháborúk, a gerillamozgalmak, valamint a világ egyes helyein markánsan megjelenő terrorizmus is. A hidegháborút követően immár negyed évszázaddal talán nem túlzás, ha azt mondjuk: a hadügy ekkor ébred rá a *Nyolcadik könyv* fontosságára. Utalva a tanulmány elején már hivatkozott Guderian tábornok mondására: ekkor már komolyan végig kellett olvasni, és nem volt elég csak kritizálni, hanem értelmezni is kellett az abban foglaltakat. [42] [43] [44] [45] A hidegháború éveiben Clausewitznek létezett azonban egy kevésbé kedvező képe is. A kor katonai szellemiségét meghatározó Liddell Hart alapművének elméleti fejezetében [46] arra használja Clausewitz – véleményem szerint nem kellően megértett – *Vom Kriege*-jét, hogy az általa kidolgozott indirekt stratégia igazát mindenáron bizonyítsa. Liddell Hart – álláspontom szerint alaptalan – kritikái akár meg is állhatnák a helyüket, de csak abban az esetben, ha a már többször említett *Nyolcadik könyv* nem torzó lenne, és ha a Liddell Hart által alkalmazott indirekt és direkt hadviselés nem lenne megfeleltethető a clausewitzi megsemmisítés és kifárasztás kategóriáinak.

Napjainkban, amikor a terrorizmus új hullámával nézünk szembe, s olyan eseményekkel találkozunk, amelyekben – látszólag – pusztán a vad ösztönök és nem csupán a politika határozza meg az alkalmazott erőszakot, Clausewitz továbbra is iránymutató. Elsősorban azért, mert a mai konfliktusokban egyre jobban kikristályosodó hadikultúrák leírása és értelmezése csak az ő hermeneutikai gondolkodásával valósítható meg. [47] Kialakulóban van az a Clausewitz-megítélés, amely alapján a jövő háborújáról is valami képet alkothatunk. Huntington mostanában egyre többet forgatott műve [48] szerint – és napjaink politikai eseményei is erre vallanak – az elkövetkező történelmi korszak fegyveres konfliktusai a kultúrák közötti összecsapások is lehetnek. Az ilyen háborús helyzetek nyilván a vak ösztönök kiélésének kedveznek. Ez azonban még nem jelenti, hogy a clausewitzi hadelmélet a jövőben ne állná meg helyét. Megállja, mert az általa alkalmazott paritásból egyenesen ered: attól, hogy az egyik háborúzó felet nem a politikai racionalitás és akarat irányítja, attól a másik felet még az vezérli. Ebből pedig egyenesen következik, hogy a kezdeti időszakban csak a tömegek vad indulata generálta erőszak előbb-utóbb megtalálja politikai célját, ez pedig – mint minden történelmi korban – kitermeli a politikai vezető réteget. Mindennek alapján a kultúrák közötti, jövőbeli háborúról feltételezhetjük, hogy hirtelen, magas fokú, kezdetben akár határozott politikai cél nélküli erőszakkal kezdődhet, de ez az erőszak előbb-utóbb szabályozott lesz. Ugyanakkor miután e háborúk célja nem pusztán a szokásos mértékű politikai szinten mozog majd, hanem a szemben álló kultúra fizikai megsemmisítése emelkedhet politikai céllá, így – Clausewitz logikája szerint – a politika gerjesztője lesz az erőszaknak, amely elveszíti önszabályozó rendszerét: a jövő háborúja közelíthet a clausewitzi abszolút alakjához. Ismét a politika eszköze marad.

Ezen a ponton fel kell hívnom az olvasó figyelmét a *Vom Kriege* már többször említett *Nyolcadik könyvének* hatodik fejezete B pontjában található rövid eszmefuttatásra, amelyben a háború és a politika kapcsolatát részletesen taglalva Clausewitz megemlíti ezzel kapcsolatban a politikai vezetés nélküli háború lehetőségét is. Az 1961–1962. évi szövegváltozat szerint: „...*A politikai szempont a háborúval csak akkor szűnhetne meg, ha a háború pusztán ellenségeskedésből fakadó élethalálharc lenne; valójában azonban, amint az imént bemutattuk, nem egyéb a politika megnyilvánulásánál...*” [9: II 447] Ehhez a clausewitzi megállapításhoz érdemes néhány gondolatot hozzáfűzni. Nem ismeretes az, hogy Clausewitznek – maga is háborút járt katonaként a hadügynek a széles társadalmi mozgások okozta átalakulása szemtanújaként – volt-e alkalma bárhol is „a pusztán ellenségeskedésből” eredő élethalálharcról tapasztalatokat gyűjtenie. Modern biográfusa, Wilhelm von Schramm művében sem található ennek nyoma, mint ahogyan Perjésnél sem. [49] A clausewitzi megállapítás így még érdekesebb, mert élete és háborús tapasztalatai, valamint egész életműve is egy olyan korhoz kötődik, amikor az állandó hadseregek időszaka virágkorát éli, már megjelennek a későbbi tömeghadseregek csirái, és a fegyveres erők által alkalmazott erőszak már állami monopóliummá válik. [50] Az életre-halálra menő társadalmi erőszak idegen volt Clausewitz korától, főleg annak szélsőséges, a politikai kontroll nélküli fajtájában. Így azt feltételezem, hogy Clausewitz valamilyen logikai úton jutott el odáig, hogy a vázlatban maradt *Nyolcadik könyvben* szóba hozza a kérdést. Azonban, ahogyan a szövegkörnyezetből kiderül, e szélsőséges állapotot lehetetlennek tartja, és csak arra használja, hogy a háború politikai determináltságának bizonyítását erősítse. Amennyiben e mondatait lefordítjuk a mai állapotok nyelvére, akkor ez csak az előbb kifejtett eszmefuttatásunkat erősíti, amennyiben minden tünet ellenére a politika és a háború közötti szoros kapcsolat a jövőben is fennmarad.

Végezetül pedig egyetlen kérdésre kell választ keresnünk: nevezetesen, hogy Clausewitz és életműve mennyiben helytálló még napjainkban? A választ elintézhethetnénk azzal az egyszerű megállapítással, hogy a *hadtudomány hermeneutikai alapművéről* lévén szó, nyilván ma is alkalmazandó. E mellett szólhat az is, hogy az európai kultúrkörben, főleg Nyugaton Clausewitz ismerete a katonai általános műveltség nélkülözhetetlen eleme. Amire e tanulmány szűk keretei között nem térhetek ki – a háborús súrlódás, a pszichológiai tényezők, a harci génusz, hogy csak a legfontosabbakat emeljem ki –, a katonai tanintézetek tanrendjében szerepelnek. [51] Ez azonban még nem elég. Változó, hatalmi és kulturális viszonyrendszerében átalakuló világban élünk, és az ebben zajló folyamatok kényszerítenek minket arra, hogy a társadalomnak a hadügyhöz fűződő kapcsolatát újra-gondoljuk. Mint ahogyan rendezni kell az egész katonai szakmai felkészültség kérdését is. E feladatokhoz a clausewitzi életmű tisztázása, a magyarországi Clausewitz-kutatások folytatása, intézményesítése, hermeneutikai gondolkodásmódjának elsajátítása közelebb vihet. Napjainkban Clausewitzre hivatkozni, a *Vom Kriege* egyes mondatait szó szerint idézni, mondhatni, valóságos kordivat. Így nem zárhatom egyébbel rövid tanulmányomat, mint azzal: kevesebb összefüggéseiből kiragadott idézet, a *Vom Kriege* alapos ismerete és a clausewitzi életmű egyéb részeinek magyar nyelven történő közzététele a jövő útja.

Felhasznált irodalom

- [1] HAHLOWEG, W.: *Einleitung*. In: HAHLOWEG, W. (ed.): *Carl von Clausewitz, Schriften-Aufsätze-Studien-Briefe, Dokumente aus dem Clausewitz-, Scharnhorst- und Gneisenau-Nachlaß sowie aus öffentlichen und privaten Sammlungen I*. Vandenhoeck und Ruprecht, 1966, 11–54.
- [2] SCHÖSSLER, D.: *Carl von Clausewitz*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1991.
- [3] ARON, R.: *Clausewitz, Den Krieg denken*, Propyläen Verlag, 1980.
- [4] GUDERIAN, H.: *Erinnerungen eines Soldaten*, Kurt Vowinckel Verlag, 1960. (IV. Auflage)
- [5] HAHLOWEG, W.: *Das Clausewitzbild einst und jetzt*. In: CLAUSEWITZ, C. von: *Vom Kriege*. Dümmlers Verlag, 1952, 1–70. (XVI. Auflage)
- [6] BENCZE L.: *Az állóháború harcászati és hadászati előzményei*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2009.
- [7] ÁCS T.: *Clausewitz első magyar átültetési kísérlete*. In: HAUSNER G. (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Argumentum, 2005, 20–29.
- [8] CLAUSEWITZ, C. von: *A háborúról, Clausewitz Károly tábornok hátrahagyott műve I–VIII*, Pesti Könyvnyomda, 1892–1894.
- [9] CLAUSEWITZ, C. von: *A háborúról I–II*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1961–1962.
- [10] CLAUSEWITZ, C. von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, 2013.
- [11] PERJÉS G.: Clausewitz magyar fordítása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 13/1 (1966), 104–132.
- [12] PERJÉS G.: Carl von Clausewitz: A háborúról I–II. *Századok*, 100/6 (1966), 990–996.
- [13] MAKAI Á.: *Perjés Géza kitüntetéseiéről*. In: HAUSNER G. (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Argumentum, 2005, 459–468.
- [14] PERJÉS G.: Zrínyi Miklós, a hadtudományi író. In: PERJÉS G. (s. a. r.): *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Zrínyi Kiadó, 1957, 43–91.
- [15] PERJÉS G.: A „metodizmus” és a Zrínyi-Montecuccoli vita I–II. *Századok*, 95/4–5 (1961), 507–535.; *Századok*, 96/1–2 (1962), 25–45.
- [16] PERJÉS G.: Szerencse, valószínűség és hadvezéri szemmérték (A katonai döntés és a valószínűség Montecuccolitól és Zrínyitől Clausewitzig). *A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei*, 20/1–2 (1971), 121–143.
- [17] PERJÉS G.: A háború logikája és a Mohács-vita. *Élet és Irodalom*, 21/24 (1977), 4.
- [18] PERJÉS G.: *Clausewitz*. Magvető Könyvkiadó, 1983.
- [19] PERJÉS G.: *Clausewitz és a háború praxeológiája*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1988.
- [20] PERJÉS G.: A matematikai praxeológia kezdetei és Clausewitz. *Statisztikai Szemle*, 61/3 (1983), 294–308.
- [21] PERJÉS G.: *Az amerikai szárazföldi hadsereg 1993-ban kiadott FM 100-5 jelzésű hadműveleti utasítása*. Stratégiai és Védelemi Kutatóintézet, 1995.
- [22] PERJÉS G.: *Olyan foglalkozás, mint a többi?* In: SZABÓ J., HOLLÓ J., CZÉKUS J. (szerk.): *A katonai felsőoktatás korszerűsítése*. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 1995, 213–251.
- [23] CLAUSEWITZ, C. von: *Vom Kriege* (XVI. Auflage). Dümmlers Verlag, 1952.
- [24] NAGY M. M.: A katonai erőszak elmélete és a XX. század. *Múltunk*, 49/4 (2004), 146–175.
- [25] LENIN, V. I.: *Clausewitz' Werk „Vom Kriege“, Auszüge und Randglossen*. Verlag des Ministeriums für Nationale Verteidigung, 1957.
- [26] ROSE, O.: *Carl von Clausewitz, Wirkungsgeschichte seines Werkes in Russland und der Sowjetunion 1836–1991*. R. Oldenbourg Verlag, 1995.

- [27] WEHLER, H-U.: „Absoluter“ und „Totaler“ Krieg. In: DILL, G. (ed.): *Clausewitz in Perspektive, Materialien zu Carl von Clausewitz: Vom Kriege*. Verlag Ullstein, 1980, 474–510.
- [28] SCHRAMM, W. von: *Zum Verständnis des Werkes, Ein ungewöhnliches Leben*. In: CLAUSEWITZ, C. von: *Vom Kriege* (Als Handbuch bearbeitete Auflage). Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1999, 250–269.
- [29] MAIZIÈRE, U. de: *Politische Führung und militärische Macht*. In: MAIZIÈRE, U. de (ed.): *Freiheit ohne Krieg?, Beiträge zur Strategie-Diskussion der Gegenwart im Spiegel der Theorie von Carl von Clausewitz*. Clausewitz-Gesellschaft-Dümmlers Verlag, 1980, 91–109.
- [30] KRÜGER, N.: Adolf Hitlers Clausewitz-kenntnis. *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, 18/8 (1968), 467–471.
- [31] KORTKOW, J.: Lenin als Strategie. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 8/3 (1970), 198–202.
- [32] DELBRÜCK, H.: *General von Clausewitz*. In: DELBRÜCK, H.: *Historische und politische Aufsätze*. Verlag von Walther & Apolant, 1887, 209–226.
- [33] DELBRÜCK, H.: Über den Gegensatz der Ermattungs- und Niederwerfungsstrategie. In: DELBRÜCK H.: *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte IV., Neuzeit*. Verlag von Georg Stilke, 1920, 514–521.
- [34] MAYER-CSEJKOVITS K.: A hadviselés és a hadvezetés történelmi fejlődése. *Magyar Katonai Szemle*, 1/10 (1931), 1–23.
- [35] SCHLIEFFEN, A. von: *Zur Einführung der fünften Auflage*. In: CLAUSEWITZ, C. von: *Vom Kriege* (Zweite vermehrte Auflage). XXI–XXII. Behr Verlag, 1915.
- [36] LUKÁCS B.: Hadászati megsemmisítés problémája Cannae, Clausewitz és Schlieffen nyomán. *Magyar Katonai Szemle*, 10/8 (1940), 319–334.
- [37] POLLMANN F.: *Conrad, Clausewitz és a háború*. In: HAUSNER G. (szerk.): *Az értelem bátor-sága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Argumentum, 2005, 539–544.
- [38] NOWOSADTKO, J.: *Krieg, Gewalt und Ordnung, Einführung in die Militärgeschichte*. Edition, 2002.
- [39] LUDENDORFF, E.: *Der totale Krieg*. Ludendorffs Verlag, 1936.
- [40] JULIER F.: A háború új alakja. *Magyar Szemle*, 8/79 (1934), 59–70.
- [41] BECK, L.: *Die Lehre vom totalen Kriege. Eine kritische Auseinandersetzung*. In: BECKL.: *Studien*. Köhler Verlag, 1955, 227–258.
- [42] HAHLOWEG, W.: *Theoretische Grundlagen der modernen Guerilla und Terrorismus*. In: TOPHOVEN, R. (ed.): *Politik durch Gewalt, Guerilla und Terrorismus heute*. Wehr und Wissen Verlagsgesellschaft. 1976, 12–29.
- [43] HAHLOWEG, W.: *Clausewitz und der Guerillakrieg*. In: MAIZIÈRE, U. de (ed.): *Freiheit ohne Krieg?, Beiträge zur Strategie-Diskussion der Gegenwart im Spiegel der Theorie von Carl von Clausewitz*. Clausewitz-Gesellschaft-Dümmlers Verlag, 1980, 349–357.
- [44] MÜNKLER, H.: Guerillakrieg und Terrorismus. *Neue Politische Literatur*, 25/3 (1980), 299–326.
- [45] BARTH, B.: „Partisan“ und „Partisanenkrieg“ in Theorie und Geschichte, Zur historischen Dimension der Entstaatlichung von Kriegen. *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, 65/1 (2005), 69–100.
- [46] LIDDELL HART, B. H.: *Stratégia*. Európa Könyvkiadó, 2002.
- [47] FORGÁCS B.: A hadikultúra fogalmának historiográfiája I. *Hadtudományi Szemle*, 2/2 (2009), 1–9.; II: *Hadtudományi Szemle*, 2/3 (2009), 1–8.

- [48] HUNTINGTON, S. P.: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Európa Kiadó, 1998.
- [49] SCHRAMM, W. von: *Clausewitz, Leben und Werk* (Dritte Auflage). Bechtle Verlag, 1981.
- [50] MÜNKLER, H.: *Die neuen Kriege*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2002.
- [51] RID, T.: Vom künftigen Kriege, Zur Clausewitz-Rezeption der amerikanischen Streitkräfte. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 42/2 (2004), 181–186.

Alfred Thayer Mahan

Alfred Thayer Mahan kapitány (ellentengernagy), haditengerészeti történész és teoretikus, geopolitikus, a 19. század végének és a 20. század elejének egyik legfontosabb stratégiaformáló személyisége volt az Amerikai Egyesült Államokban. Hatása nem csak szülőföldjén volt számottevő, a tengeri hatalomról alkotott elmélete világszerte jelentős befolyást gyakorolt a 19. század végének és a 20. század első felének admirálisaira és politikai döntéshozóira. Mahan számos tézise pedig napjaink tengeri hadelméleti, sőt globális stratégiai gondolkodásában is megfigyelhető, különösen az Amerikai Egyesült Államokban.

Kulcsszavak: *haditengerészeti stratégia, tengeri hatalom, haditengerészeti vezetés*

Alfred Thayer Mahan

Captain (rear admiral) Alfred Thayer Mahan naval historian and theoretician, geopolitician was a personality who shaped the military strategy of the USA at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. His impact was not only felt in his homeland, his theory on sea power influenced admirals and political decision makers of the era. His theses can be discovered in the present naval theory and global strategic management especially in the US.

Keywords: *naval strategy, sea power, naval leadership*

Alfred Thayer Mahan 1840. szeptember 27-én született West Pointban. Édesapja, Denis Hart Mahan (1802–1871) a West Point Katonai Akadémia professzora, a polgárháborút megelőző időszak egyik legfontosabb katonapedagógusa volt, akinek komoly szerepe volt abban, hogy az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi haderőneve a katonai műszaki tudományokban utolérje Európát. Az idősebb Mahan iskolateremtő tevékenységét jól jelzi, hogy – noha műszaki tiszt volt – először ő publikált harcászati és stratégiai témájú tanulmányokat az Amerikai Egyesült Államokban. [1: 10] Az általa megfogalmazott „kifelé védekezni, befelé hódítani” – az erődítéseket és a partvédelmet, illetve a „vadnyugat” felé való terjeszkedést hangsúlyozó – elvek közel 60 éven át (az 1830-as és az 1880-as évek

---

¹ A történelemtudományok PhD-fokozatos, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, egyetemi docens; e-mail: kaiser.ferenc@uni-nke.hu

között) határozták meg az Egyesült Államok katonai stratégiáját. [2: 413–416] Fia volt az, aki az új, terjeszkedő amerikai külpolitikának jobban megfelelő („kifelé” terjeszkedő) stratégia alapjait megalkotta.

Alfred Thayer Mahan élete első felében édesapja árnyékában élt. (Apa és fia kapcsolata egyébként kifejezetten jó volt. Az idősebb Mahan haláláig élénken leveleztek egymással, fia minden fontos kérdésben kikérte a tanácsát. [1: 13]) Gyermekként az ifjú Alfred kapcsolatba került – West Point-i oktatóként vagy hallgatóként – a polgárháború legtöbb katonai vezetőjével, például Robert Edward Lee ezredessel, aki 1852 és 1855 között volt az intézmény parancsnoka. [3: xiii]

Mahant polgári pályára szánták, mert édesapja szerint nem volt meg benne a kellő kitartás ahhoz, hogy jó katona váljon belőle. [4: v] Tizenkét évesen került a marylandi Saint James Schoolba, ahol osztálytársai zöme déli ültetvényes családok gyermeke volt. Mivel édesapja nem volt megelégedve az iskolával – különösen fia matematikatudása, illetve annak hiánya miatt –, két év elteltével átírátták a jó nevű Columbia College-be (a Columbia University jogelődjé). [3: xiv] Az ifjabb Mahan 1856-ban – komoly családi ellenállás ellenére – kezdte meg tanulmányait az Egyesült Államok Haditengerészeti Akadémiáján. [5: 445] A felvételhez – az amerikai rendszernek megfelelően – ajánlókra volt szüksége, egyikük édesapja volt tanítványa, az akkori hadügyminiszter – a Konföderáció későbbi elnöke – Jefferson Davis volt. [3: xv–xvi] Az ifjú Mahan számára – mind a mai napig példátlan módon – a Columbián eltöltött két évére, valamint az atyai házból hozott ismereteire való tekintettel, lehetővé tették, hogy rögtön a második évvel kezdje tanulmányait. [6: 116] 1859-ben végezte el az akadémiát, másodikként az osztályában, éppen csak lemaradva az első helyről. (Amikor Mahan csatlakozott az évfolyamhoz, negyvenkilencen voltak, ám mindössze húszan végeztek közülük 1859-ben. [4: vii]) Mahan kadét 1859 és 1861 között a USS² CONGRESS³ vitorlás fregatton kiképző úton vett részt a dél-atlanti vizeken, ezt követően hadnaggyá (századosnak megfelelő rendfokozat) nevezték ki. (Nem sokon múlt, hogy Mahan tengerész pályafutása és élete már ezen a ponton véget érjen. Két kadéttársával együtt minden követ megmozgattak, hogy a USS LEVANT szlúpra vezényeljék őket, mert az egység egyik tisztje – aki pár éve végezte el az akadémiát – jó barátjuk volt. Szerencséjük volt, hogy nem arra a hajóra kerültek, ugyanis a LEVANT 1860-ban – valószínűleg egy hurrikán áldozataként – eltűnt a Csendes-óceánon. [3: 103–104])

A haditengerészet abban az időben nem jelentett komoly perspektívát a gyors karrierben bízó fiatal emberek számára, hiszen csekély létszámú, elsősorban partvédelmi feladatokat ellátó haderőnem volt, amely nem tudott olyan „háborús diadalokat” felvonultatni, mint a jóval gyengébb ellenfelek (Mexikó, illetve a különféle indián törzsek) ellen „sikert sikerre halmozó” szárazföldi haderőnem. A flotta szerepe – a kalózkod, illetve a rabszolga-csempészek elleni fellépés voltak a legkomolyabb feladatok – 1814 és 1861 között marginális volt az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erőin belül. [7: 75–98] Mahannak azonban – hazája szempontjából sajnálatos módon – alkalma nyílt valódi harci tapasztalatokra is szert tennie.

² United States Ship – az Egyesült Államok (hadi-)hajója

³ Az esetleges félreértések elkerülése végett a szerző – követve a jól bevált hazai gyakorlatot – a hajók neveit végig nagybetűkkel adja meg.

Az 1861 és 1865 között tomboló amerikai polgárháború döntő befolyást gyakorolt Mahan későbbi elméleti munkásságára. Valószínűleg jól teljesíthetett kadétként a kiképző úton, hiszen a CONGRESS harmadtisztje, mielőtt megtudta, hogy egy hajó parancsnokává nevezik ki, azonnal felkérte, hogy legyen a helyettese. Mahan így 1861 és 1862 között a USS POCAHONTAS gőzhajtású korvett első tisztje volt. A Potomac flottilla állományába tartozó egység részt vett Port Royal 1861. november 7-ei elfoglalásában, fő feladata azonban – a meglehetősen unalmas – blokádszolgálat ellátása volt az Atlanti-óceánon. [4: vii–viii] Mahan 1862–1863-ban a – polgárháború miatt Newportba átköltöztetett – Haditengerészeti Akadémia oktatója volt. Itt ismerkedett meg későbbi mentorával, Stephen Blecker Luce parancsnokhelyettesével.⁴ [5: 445] A flottának hirtelen – a korábbi időkhöz képest – elképesztő mennyiségű tisztre volt szüksége, az ő „gyorstalpaló” képzésükhöz viszont elengedhetetlen volt a korábban végzett tisztek egy részét oktatói feladataira visszavezényelni az akadémiára. Mahan ebben a beosztásában vett részt a USS MACEDONIAN vitorlás fregatt 1863-as Portugáliába és Nagy-Britanniába tett kiképzőútján. [3: 180–186] (Az 1836-ban szolgálatba állított – ekkorra már teljesen elavult – egységnek nem csak kiképző feladatokat kellett ellátnia, elvben fel kellett volna kutatnia a déliek CSS⁵ ALABAMA nevű gőzhajtású szlúpját, mindenidők legsikeresebb portyázó hajóját. Szerencsére nem találkozott a két egység, különben az Alabama nem 65, hanem 66 ellenséges hajót süllyesztett volna el. [8: 134–135]) 1863 és 1864 között a USS SEMINOLE gőzhajtású korvetten szolgált, amely blokád feladatokat látott el a Mexikói-öbölben. Mahan 1864–1865-ben John A. Dalghren ellentengernagy törzstisztje volt a USS JAMES ADGER gőzhajón. A polgárháború végét a USS MUSCOOTA ágyúnaszád tisztjeként élte meg. 1865. június 7-én parancsnokhelyettesé nevezték ki. [4: 359]

A polgárháborús szolgálat idején különösebb hőstett nem fűződött az ifjú Mahan nevéhez, ám közvetlen közletről, az események résztvevőjeként szerzett tapasztalatokat arról a történelmi folyamatról, amikor a faépítésű vitorlás hajókat megkezdték kiszorítani a fémépítésű, gőzhajtású, robbanógránátot kilövő páncélos hajók. [9: 15–19] (A klasszikus vitorlások utolsó generációjához tartozó CONGRESS például, amelyen Mahan megszerezte a tengerészeti jártasságát 1862. március 8-án a CSS VIRGINIA páncélos kazamatahajó áldozatául esett a Hampton Roads-nál vívott összecsapásban. [8: 124–126]) Mahan egyébként nem szerette az új technikát, míg a vitorlás hajókon jól teljesített, addig nem igazán tudott mit kezdeni a „zajos, füstös és bűdös” gőzösökkel. Egyébként is egész pályafutása során sokkal jobban érezte magát a szárazföldön szolgálva, mint a tengeren, utóbbi beosztásokat – már amennyiben erre lehetősége nyílt – igyekezett elkerülni. [5: 445] [8: 96]

A polgárháborút követően Mahan – szemben legtöbb pályatársával – továbbra is a haditengerészet kötelékében maradt. A flottát újra elhanyagolták, az előrelépési lehetőségek beszűkültek. [7: 121–124] A kevés igazán jól képzett tiszt egyikeként Mahan még viszonylag változatos karriert futott be. 1866-ban a MUSCOOTA fedélzetén kitört sárgalázjárvány miatt a hajót északra vezényelték. Az év hátralevő részében Mahan tüzértisztként a Washington Navy Yard (haditengerészeti hajógyár) állományában szolgált. 1867 és 1869 között Ázsiában járt a USS IROQUOIS gőzhajtású szlúp tisztjeként, így személyes tapasztalatokat szerzett Japán gyors modernizációjáról. 1869-ben Mahant hazavezényelték, miután

⁴ Lieutenant commander – az őrnagynak megfelelő rendfokozat

⁵ Confederate States Ship – a Konföderációs Államok (hadi-)hajója

kinevezték a USS AROOSTOOK ágyúaszád parancsnokává. [4: 359–360] A polgárháború alatt sietve megépített hajó faanyaga azonban már annyira korhadt volt, hogy nem lehetett megkockáztatni vele a hazautat, ezért Hongkongban eladták lebontásra. Mahan így kereskedelmi hajókon, egy rövid indiai kitérővel, a frissen átadott Szezei-csatornán átkelve, Rómát és Párizst érintve tért haza. [3: 263–265]

1870 és 1871 között a New York Navy Yard állományában szolgált, majd a USS WORCHESTER gőzhajtású szlúp parancsnoka lett. 1872-ben parancsnoknak⁶ nevezték ki. 1873–1874-ben a Río de la Plata térségében járőröző USS WASP ágyúaszád parancsnoka volt. Ezt követően szárazföldi beosztások következtek Mahan életében. 1875–1876-ban a Boston Navy Yard állományában szolgált, 1877 és 1880 között az Annapolisi Akadémia oktatója volt, a tüzérségi tanszéket vezette, majd 1880 és 1883 között a New York Navy Yardnál kapott beosztást. [4: 360] 1879-ben készült el Mahan első jelentősebb írásműve, a *Naval Education for Officers and Men*,⁷ amelyben a tisztképzés fontosságáról, illetve a tisztek döntésképeségének, illetve felelősségvállalásának fontosságáról írt. Írásában – amellyel az Akadémia által kiírt pályázat harmadik helyét nyerte el – azt is hangsúlyozta, hogy a tiszteknek mindig tisztában kell lenniük a technikai fejlődéssel, illetve annak a haditengerészetre gyakorolt hatásával. [1: 16–19] 1883 és 1885 között a USS WACHUSETT gőzhajtású szlúp parancsnokaként a Csendes-óceán dél-nyugati medencéjében szolgált. Fő feladata az volt, hogy képviselje hazája érdekeit a Chile, Peru és Bolívia között zajló csendes-óceáni (más néven salétrom) háborúban, illetve az azt követő zűrzavaros időkben. [3: 271–278] Eközben 1885-ben kapitánynak⁸ nevezték ki. [4: 360]

Több mint húsz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy Mahan kvalitásainak megfelelő beosztásba kerüljön. Még a WACHUSETT parancsnokaként kapta meg Stephen Bleecker Luce (1827–1917) commodore,⁹ később ellentengernagy felkérését, legyen a vezetése alatt felálló Naval War College oktatója. [1: 21–23] A döntésben nyilván komoly szerepet játszott az, hogy a commodore ismerte és nagyra tartotta Mahan 1883-ban kiadott, *The Gulf and Inland Waters*¹⁰ [10] című könyvét. Mahan nagylelkű gesztust kapott Luce-tól, aki lehetővé tette számára, hogy egy félévet otthon, New Yorkban töltsön, mivel a nagyváros levéltáraiban és könyvtáraiban sokkal több anyag állt rendelkezésre ahhoz, hogy felkészüljön az óráira. (Az ekkor összeszedett, felkutatott források, kidolgozott tananyag képezte későbbi munkássága alapját. [5: 446])

A Naval War College a haditengerészet tisztjeinek vezérkari képzését látta el, melynek keretén belül Mahan a tengeri hadviselés történetét, illetve haditengerészeti harcászatot tanított. A szerveződő intézmény felállításában Mahan kapitány kulcsszerepet kapott, miután mentorát, Luce ellentengernagyot 1886 és 1889 között az észak-atlanti hajóraj parancsnokává nevezték ki. A Newport városában felálló Naval War College-nak így Mahan 1886 és 1888 között, majd 1892–1893-ban is a parancsnoka volt. [5: 446–447] 1888-ban került közeli kapcsolatba – amely később élethosszig tartó barátsággá alakult – a haditengerészet-történet iránt szintén érdeklődő – és e témában már Mahan előtt is publikáló – Theodor Roosevelttel, az Egyesült Államok későbbi elnökével (1901–1909), aki akkoriban a Naval War College

⁶ Commander – az alezredesnek megfelelő tengerészeti rendfokozat

⁷ *A tisztek és a legénység haditengerészeti oktatása*

⁸ Captain – az ezredesnek megfelelő haditengerészeti rendfokozat

⁹ A dandártábornoknak megfelelő haditengerészeti rendfokozat

¹⁰ *Az Öböl és a belső vízhálózat*

egyik vendégoktatója volt. Rooseveltt 1897 és 1898 között a haditengerészeti minisztérium helyettes államtitkára volt, s sokat tett a Mahan által is szorgalmazott, nagy tűzerejű „csatavívó hajókból” álló hadiflotta kiépítéséért. [11: 53] [11: 63–65] [7: 131] [7: 142]

1890-ben jelent meg előadásainak kibővített változata, a *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*.¹¹ [12: i] Ma már nehéz elhinni, de Mahan alig talált kiadót a számára világhírnevet hozó munka megjelentetésére, amelynek kéziratát 1888 és 1890 között többször is elutasították, illetve átdolgoztatták vele. [1: 24] A hatás azonnali és elsöprő volt, de eleinte otthon nem, csak Európában. A munka nem feltétlenül volt forradalmian újszerű, noha kétségtelen, hogy tudományos igényességgel közelítette meg a tengeri hatalom kérdéskörét, felvázolva annak komplex viszonyrendszerét, kapcsolatát az állam többi feladatával. Mahan számos – főleg brit – kortársa sokkal alaposabban megtette ezt, az amerikai kapitány fő erénye a könnyen érthetősége (félreérthetősége) volt. A címe viszont rendkívül jól sikerült, lényegében Mahan találta ki a tengeri hatalom kifejezést. (Bár néhány későbbi kritikusa szerint nem definiálta egészen pontosan annak mibenlétét. [5: 450–451]) A könyvet ráadásul a legjobb időpontban publikálták, amikor a világ gyarmati felosztásáért vetélkedő nagyhatalmak már elkezdték azt a haditengerészeti fegyverkezési versenyt, amely egészen az első világháború kitöréséig fokozódott. [13: xvii–xix] Mindenki megtalálta benne a számára szükséges részeket: a britek azért szerették, mert az ő nagyságukat dicsőítette, és municiót adott a haditengerészet további növelését szorgalmazók számára, [15: 195] az amerikaiak, [16: 162–163] németek [14: xxiii–xxv] [17: 29–37] és japánok [18: 78] [18: 87] [5: 474] pedig azért kedvelték, mert szellemi municiót adott flottaprogramjuk számára. A könyvet II. Vilmos német császár, [14: 164] [14: 256] Winston Churchill [19: 169] és Theodore Roosevelt amerikai elnök is nagyra tartotta, utóbbinak Mahan az egyik legmegbecsültebb tanácsadója volt. [7: 128] (Nem mellesleg közeli kapcsolatba került az elnök unokaöccsével, bizonyos Franklin Delano Roosevelttel, aki 1933 és 1945 között volt az Egyesült Államok elnöke. Haditengerészeti szempontból nem kevésbé fontos, hogy F. D. Roosevelt 1913 és 1920 között haditengerészeti helyettes államtitkár volt – ebben is követve nagybátyját –, így komoly befolyása volt az USA első világháború alatti flottafejlesztésére és haditengerészeti stratégiájára. Kinevezésekor közel 10 000 hadi- és kereskedelmi tengerészeti témájú kötetből álló könyvtára volt, amelyben ott volt Mahan összes műve, esetenként több kiadásban is. [20: 51–98])

1892-ben jelent meg Mahan kétkötetes műve, a *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793–1812*.¹² [21: i], amely tulajdonképpen folytatta, időben tovább vitte az előző munkát. Ebben a művében Mahan elsősorban Franciaország tengeri hatalommá válását, illetve annak kudarcát vizsgálta, s eközben számos párhuzamra – ugyanakkor lényeges különbségekre is – mutatott rá a 18–19. század fordulójának Franciaországa, illetve hazája gazdasági, politikai és stratégiai helyzetével kapcsolatban. Azt is leszögezte, hogy a brit tengeri dominancia nem örökérvényű, azaz megvannak a maga korlátai. [1: 32–36] 1892-ben egykori parancsnokának is emléket állított az *Admiral Farragut* című kötettel. [22: i]

1893 és 1895 között Mahan kapitány a USS CHICAGO védett cirkáló parancsnoka volt, amely az európai vizeken szolgáló hajóraj parancsnokának, Henry Erben

¹¹ *A tengeri hatalom befolyása a történelemre 1660 és 1783 között*

¹² *A tengeri hatalom befolyása a történelemre a francia forradalom és a (Francia) Birodalom idején, 1793–1812*

ellentengernagynak volt a zászlóshajója. (Ez volt az egyetlen alkalom, amikor Mahan egy valóban korszerű, teljesen fémépítésű, nagy tűzerejű egységet irányított, az összes többi hajója még a polgárháború alatt – fából – épült.) Kinevezését kézhez véve a kapitány megpróbálta elérni, hogy parti szolgálatban maradjon, arra hivatkozva, hogy szeretné befejezni a következő könyvét. Előjárója a következő szavakkal utasította el kérését: „Egy tengerésztisztnek nem az a dolga, hogy könyveket írjon.” [4: ix–x] [4: 360] Mahan számára az európai út felért egy diadalmenettel, az öreg kontinensen ugyanis neve – legalább is teoretikusként – már sokkal ismertebb volt, mint hazájában. 1894-ben, amíg a CHICAGO brit vizeken tartózkodott, vendégül látta Viktória királynő, Edward walesi herceg (a későbbi VII. Edward), Lord Rosebery brit miniszterelnök, illetve a világ talán legbefolyásosabb pénzembere, Rothschild báró. Meghívta magához Viktória éppen Nagy-Britanniába látogató unokája, II. Vilmos német császár is. [5: 447] A tudományos elismerések sem maradtak el. Mahan egy héten belül lett az Oxfordi Egyetem jogi doktora,¹³ majd a Cambridge-i Egyetem jogi doktora.¹⁴ Ezt követően hazája egyetemei is sorra jogi doktorrá (LL.D.) avatták, a Harvard 1895-ben, a Yale 1897-ben, a Columbia – az egykori almamáter – 1900-ban. 1909-ben pedig a kanadai McGill Egyetemtől kapta meg a jogi doktori címet. [4: 360] Jól jelzi a személye körül kialakuló „kultuszt”, hogy 1902-ben még az Amerikai Történelmi Társaság is elnökévé választotta. [5: 454]

Alfred Thayer Mahan számos további munkát publikált,¹⁵ amelyekben tovább csiszolta a tengeri hatalomról kialakított elméletét. 1896-ban nyugállományba vonult, hogy minden idejét tudományos munkásságának szentelhesse. A nyugdíjazás nem jelentett anyagi érvágást, mert publikációi után tisztos jövedelemre tett szert. [5: 448] 1898-ban, a spanyol–amerikai háború kitörésekor reaktiválták, a Haditengerészeti Hadi Bizottság tagja lett, amelynek feladata a háborús stratégia megalkotása, illetve az elnök és a haditengerészeti miniszter számára történő tanácsadás volt. [16: 180–181] 1899-ben hazája képviselőjeként részt vett az első hágai konferencián. [4: xi]

Miután William McKinley elnök egy merénylet áldozatává vált, 1901 őszén alelnöke Theodore Roosevelt lett az Egyesült Államok 26. elnöke. A dinamikus politikus – az addigi legfiatalabb amerikai elnök – azonnal felgyorsította az USA flottaprogramját, nyolcéves hivatali ideje alatt lényegében megduplázva a haditengerészet költségvetését. [16: 187] Öreg barátjának komoly szerep jutott ebben az időben, mert Mahant Roosevelt számos bizottságba beültette szakértőként. 1906-ban az amerikai kongresszus a polgárháborúban harcoló – és még élő – összes nyugállományú sorhajókapitányt, így Mahant is ellentengernaggyá léptette elő. Ő azonban ezt követően is a kapitány rendfokozatot használta, mert aktív tengerészként nem érte el azt a tisztséget, illetve nem akart változtatni az addig már jól bevált „márkanéven”, amely szakíróként jelentős jövedelmet biztosított számára. [5: 449] Mahan hatalmas személyes elégtételként élte meg, hogy 1907 és 1909 között az úgynevezett „nagy fehér flotta” tizenhat sorhajója (csatahajója) és számos kísérőhajója megkerülte az egész Földet. Ez egyértelmű jele volt annak, hogy sikeresen zajlott az általa folyamatosan

¹³ D.C.L. – Doctor of Civilian Law

¹⁴ LL.D. Doctor of Laws

¹⁵ Élete során húsz könyvet és százharminchétféle újságcikket írt, ebből egy könyv és néhány sajtóközlemény valóságos témával foglalkozott.

szorgalmazott flottaprogram, illetve hazája áttért arra az offenzív tengeri fellépésre, amelyet munkáiban a tengeri hatalom egyik legfontosabb kritériumaként fogalmazott meg. [7: 146]

Az első világháború kitörését követően Mahan fokozott érdeklődéssel követte nyomon az eseményeket. A semlegességi politikához szigorúan ragaszkodó Woodrow Wilson elnök már 1914. augusztus 6-án minden aktív és nyugállományban lévő katonának és tengerész-tisztnek megtiltotta, hogy nyilvánosan kommentálják a konfliktust. Az elkötelezetten brit-barát Mahan – bár folyamatosan zsémbelt ellene – így semmit sem írhatott a háborúról. Ettől függetlenül, rendületlenül folyamatosan készítette jegyzeteit, remélve, hogy mégis engedik publikálni. [5: 448–449] A rengeteg munka azonban megviselte az öreg tengerész egészségét, Alfred Thayer Mahan 1914. december 1-jén, Washingtonban halt meg, szív-rohamban. [4: 360]

Mahan gyakorlatilag teljes felnőtt életét a US Navy kötelékében töltötte, így írásait áthatja a flotta iránti elkötelezettség. Mai szóhasználatul élve sikeres „lobbista” volt. Olyan időszakban kezdte meg szolgálatát, amikor a haditengerészet jelentősége – legalábbis az Amerikai Egyesült Államokban – marginális volt. Jól érzett rá hazája nemzetközi politikai életben betöltött szerepének változására. Akkor írta a számára világhírnevet hozó művét, amikor az USA befejezte a „vadnyugat” meghódítását és – követve a világban meglévő trendet – érdeklődése a gyarmatosítás („a demokrácia exportja”) felé fordult. A kitűzött célok eléréséhez erős haditengerészetre volt szükség. [16: 162–163] Mahan munkáiban igen részletes és rendkívül találó történelmi példákkal támasztotta alá állításait, saját speciális nézőpontja korlátait azonban nem tudta meghaladni, gyakran hozzáigazítva a tényeket állításaihoz, illetve mélyen vallásos keresztény meggyőződéséhez. [5: 454–456] Ennek ellenére, vagy éppen ezért, Mahan döntő befolyást gyakorolt hazája tengeri hatalommá válására. [6: 117]

Mahan szerint a (világ-)tenger óriási lehetőségeket kínál az egyes államok számára, olyan, mint egy hatalmas országút, még inkább egy (ahogy később megfogalmazták, globális) közjó. A rajta futó szállítási útvonalak ellenőrzése meghatározó fontosságú, hiszen a vízi szállítás mindig előnyben lesz a szárazföldivel szemben. (Hajón nagyobb tömeget és olcsóbban lehet – lényegében bármennyig – szállítani.) A kereskedelem minden állam gazdasága számára meghatározó fontosságú. A hadiflották elsődleges feladata így a saját tengeri közlekedés biztosítása, illetve háborúban az ellenség tengeri közlekedésének megakadályozása. A hadihajók létét így a tengeri kereskedelem, a kereskedelmi hajók igazolják. A hadiflottákat a kereskedelmi, gazdasági érdekek védelméért, illetve az ellenséges országok hasonló érdekeinek megtámadására hozzák létre. A kereskedelem emellett a biztos kikötőktől is függ, ezek békeidőben világsszerte rendelkezésre állnak, háborúban viszont az anyaországon túl csak a saját gyarmatok kínálnak ilyen bázisokat. Fontos tehát, hogy az anyaországot és a legfőbb piacokat összekötő tengeri kereskedelmi útvonalak mentén biztos és jól védett kikötők álljanak rendelkezésre. [12: 25–28]

Mahan szerint a tengeri hatalom (egy állam tengeri hatalmának) elemei:

- *A földrajzi helyzet:* Nagy-Britannia számára hatalmas adomány, hogy szigetország, hiszen így nem kellett (kell) hatalmas erőforrásokat áldoznia egy jelentős szárazföldi haderőnem fenntartására. Franciaország számára jelentős probléma volt, hogy bár rendelkezett kijáratokkal az Atlanti-óceánra és a Földközi-tengerre is, ám a kettő között ott volt Spanyolország és a britek ellenőrizte Gibraltári-szoros. (A spanyolok helyzete is hasonló volt, az atlanti-óceáni, illetve a földközi-tengeri

flottájuk összevonását hatásosan gátolhatták a britek.) Mahan hasonlónak ítélte meg az USA helyzetét a két óceáni kijárat közötti sebezhető és hosszú tengeri útvonalak miatt. A világ minden pontjára kiterjedő brit birodalmat is sebezhetőnek ítélte, hiszen a globális érdekeltségek védelme lehetetlenné teszi a rendelkezésre álló erők megfelelő koncentrációját. Mahan arra is rávilágított, hogy London hogyan tudta kihasználni a szigetországot – az Atlanti-óceán keleti partvidékén lévő – központi fekvését (belső vonalait) az európai hatalmak elleni háborúban. (A Brit-szigetek egyfajta természetes védőgátként állt [áll] a Balti-tengerről, illetve a Közép- és Nyugat-Európából az Atlanti-óceánra, illetve a Földközi-tengerre tartó [vagy onnan érkező] áruforgalom útjában.) Olaszország kapcsán megállapította, hogy noha lehetne a Földközi-tenger ura, ám a közeli brit (Málta) és francia (Korzika) pozíciók miatt kiszolgáltatott helyzetben van. Mahan a csatornák fontosságát is hangsúlyozta, leszögezte, hogy rendkívül fontos lenne egy Washington kezében lévő, Közép-Amerikán átvezető hajóút megépítése, amely stratégiaileg legalább annyira fontos az USA számára, mint a brit birodalom számára a Szelei-csatorna vagy a La Manche. (Mindezt 24 évvel a Panama-csatorna átadása előtt. [12: 29–35])

- *Az állam és tengerpartja adottságai (fizikai szerkezet):* A tengerpart az állam egyik határa, amely felől a legsebezhetőbb. Egy ellenséges állam – különösen a jól hajózható folyókra támaszkodva – indíthat pusztító támadást akár a belső területek ellen is. A kedvező tengeri kijáratral rendelkező, megfelelően kiépített, nagy kapacitású kikötők az erő és a gazdagság forrásai. A tengeri kereskedelem megtöbbszörözi az állam gazdasági lehetőségeit. Mahan Hollandiát említette példaként, amely gazdasági felemelkedését – egyebek mellett – a központi helyzetben lévő partszakaszának köszönhette, így egy időre átvéve a Hansa szerepét a Balti-tengeren és a német területek külkereskedelmében. Az Egyesült Tartományok a tengeri hatalmukat érvényesítve tudtak fölénybe kerülni a jóval jelentősebb erőforrásokkal rendelkező, ugyanakkor hadi- és kereskedelmi tengerészetét veszélyesen elhanyagoló Spanyol Birodalommal szemben. A függetlenségi háború végén pedig már zömmel holland hajók biztosították a spanyol anyaország és a gyarmatok közötti kereskedelmet is. Hollandia azonban csekély belső erőforrásokkal rendelkezett, így túlzottan (veszélyesen) függött a külkereskedelemtől. Nagy-Britannia, Franciaország vagy az Amerikai Egyesült Államok helyzete ebből a szempontból sokkal kedvezőbb, jelentős belső erőforrásokkal is rendelkeznek. (Washington esetében azonban hátrányként említi, hogy – Alaszkától eltekintve – nem rendelkezik tengerentúli területekkel. Felveti Hawaii annektálásának fontosságát, mert stratégiaileg meghatározó helyen fekszik. 18 évvel később ez meg is történt...) A britek esetében a relatív erőforrás-szűkösség még jól is jött, hiszen a tenger felé terelte az ország lakosságát, míg Franciaország – legalábbis Mahan szerint – hazai erőforrásainak bősége miatt maradt le a tengeri uralom megszerzéséért vívott versenyben. Olaszország tengerpartja, kombinálva a félsziget közepén húzódó hegységrendszerrel rendkívül veszélyeztetetté teszi közlekedési hálózatát, amely a tengerpart menti sík területeken fut. Egy túlerejű tengeri hatalom éppen ezért könnyedén legyőzheti Olaszországot. [12: 35–42]
- *Területi kiterjedés:* Mahan szerint ezt nem kell magyarázni, de leszögezte, hogy az állam fizikai méreténél külön meghatározó, hogy milyen hosszú és mennyire

tagolt tengerparttal rendelkezik. A nagy terület azonban mit sem ér megfelelő lakosság nélkül, mert – ahogy Mahan fogalmaz – az ország az erő, a lakosság a helyőrség. Hiába birtokolta a polgárháború idején a Konföderáció a partvidék nagy részét, az Unió ipari és élőerőfölénye – ráadásul a tengerjáró népesség zöme szintén északi volt – miatt a hosszú és tagolt tengerpart inkább fenyegetést, mintsem lehetőséget jelentett. [12: 43–44]

- *A népesség:* Nem csupán a minél nagyobb lakosság a lényeg, a tengeri hatalom szempontjából az sem mindegy, hogy a népesség mekkora része „tengerjáró”, fogható kereskedelmi vagy hadihajón való szolgálatra, illetve a hajógyárakban vagy a dokkokban való munkára. Ezen a téren például Franciaország mindig jelentős hátrányban volt Nagy-Britanniával szemben, még ha elegendő hajó is állt a francia flotta rendelkezésére, akkor sem tudták megfelelő legénységgel ellátni őket, hasonló volt a helyzet a dokkokban is, háború esetén nem volt, aki karban tartsa, javítsa a hajókat. Egy háborúban pedig a megfelelő tartalékokkal – az embertartalék is idetartozik – rendelkező állam fog győzni. Mahan azon véleményének is hangot adott, hogy ha a gyengébb – kevésbé militarizált fél – kellő ideig kitart, akkor erőforrásai mozgósításával megfordíthatja a háború menetét. Anglia (Nagy-Britannia) és Hollandia képes volt erre, és kedvező földrajzi, illetve népesedési viszonyai révén az Amerikai Egyesült Államok is meg tudná ezt csinálni. [12: 45–49]
- *A nemzeti karakter:* Spanyolország és Portugália azért hanyatlottak le mint tengeri hatalom, mert csak az aranyra, az ezüstre és a fűszerekre koncentráltak. Iparuk nem fejlődött, hajózásuk hanyatlott, egy idő után ellenséges országok hajóparkja bonyolította külkereskedelmük zömét. Eltékozolták a hatalmas gyarmatbirodalmak nyújtotta lehetőségeket, kifolyt a kezükből a beáramló nemesfém. A britek és a hollandok a meggazdagodás lassabb, de tovább tartó módját választották, az ipar és a pénzügyi szektor, azaz a gazdaság fejlesztését. Ez pedig tömegáruk szállításával járt, ami ugrásszerűen növelte a kereskedelmi hajóparkot. Egy idő után már Franciaország is egyre inkább a két kereskedő nemzettel szállíttatta tengeri áruforgalma jelentékeny részét. A vállalkozások korlátozása, a földtulajdon szerkezete (a feudalizmus) volt a fő oka annak, hogy Párizs nem tudott lépést tartani a riválisokkal. Mahan a társadalmi és gazdasági berendezkedés fontosságát hangsúlyozta, illetve azt, hogy az adott állam gazdasága mennyire függ a tengeri kereskedelemtől. Külön kiemelte a sikeres gyarmatosítást, amely jelentős haditengerészet fenntartását követeli meg. (A britek üzleti és gazdasági okok miatt kolonizáltak, míg a franciák nemzeti büszkeség által vezérelve.) Mahan felveti annak szükségességét, hogy Washington is gyarmatosítson. [12: 50–58]
- *A kormányzat sajátosságai:* A kormányzati intézményrendszer a tengeri hatalom legfőbb letéteményese. Megfelelő és hosszú távú politikai akarat nélkül nem lehet tengeri hatalommá válni, ám ennek összhangban kell lennie az ország, illetve annak lakossága érdekeivel, lehetőségeivel. Mahan szerint erre a feladatra – mármint a tengeri hatalommá válásra – a demokrácia a legalkalmasabb. Anglia, illetve Nagy-Britannia esetén több évszázad nagyrészt következetes kormányzati munkájára volt szükség ahhoz, hogy az ország domináns tengeri hatalommá váljon. Franciaországban ezzel szemben inkább csak fellángolások voltak, a sikeres flottafejlesztéseket folytató államfőket/államférfiakat gyakran évtizedes hanyatlás

követte, így Párizsnak esélye sem volt elvitatni London világtenger feletti uralmát. Fontos azonban látni, hogy Franciaország még azelőtt elveszítette a tengeri háborúit, mielőtt az első lövések eldördültek volna. Vezetői már békeidőben hoztak olyan rossz döntéseket, amelyek leküzdhetetlen hátrányba juttatták a francia haditengerészetet, amely nemcsak a hajók számában, illetve az emberanyag minőségében és mennyiségében maradt alul a nagy rivális Brit Királyi Haditengerésztől (Royal Navy), hanem vezetését és szervezetét tekintve is. A brit gyarmati terjeszkedés pedig globálisan hozott létre egy olyan jól szervezett bázishálózatot, amellyel Franciaország nem tudott mit kezdeni. Mindezek a tapasztalatok pedig megfontolásra érdemesek az Amerikai Egyesült Államok számára is. [12: 58–82] Mahan ennél a résznél külön ajánlásokat fogalmazott meg a washingtoni vezetés részére. Leszögezte, el kell gondolkozni a polgárháborút követő tengerészeti politikáról, annak gyökeres megváltoztatása szükséges. Újra tengeri hatalommá kell válni. A gazdasági terjeszkedés, fellendülés nem korlátozódhat csak az USA hazai területeire, kifelé, a tengeren túlra kell tekinteni. Követni kell a technológiai fejlődést, egy olyan haditengerészetet kell létrehozni, amely képes megvédeni az Amerikai Egyesült Államok hazai területeit, és érvényre juttatni globális érdekeit. Ehhez rendelkezésre állnak a megfelelő alapok. [12: 83–89]

A parancsnok szerepét Mahan több munkájában is körbejárta. Mindenképpen ki kell ezek közül emelni a *The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain*,¹⁶ [23] az *Admiral Farragut* [22], illetve a *Types of Naval Officers: Draw from the History of the British Navy*¹⁷ [24] című könyveket. A legnagyobb lélegzetvételű ezek közül a Nelsonról szóló írás, amely kétkötetesre sikeredett. A legösszefogottabban ugyanakkor a Farragut tengernagyról szóló munkájában fejtette ki az ideális parancsnok, vezető tulajdonságait, amelyek Mahan szerint a következők.

Legyen – relatíve – fiatal, hogy bírja a stresszt és ne morzsolja fel a felelősség. Mahan 45 év körülire tette az ideális életkort. Farragut tengernagy esetében ugyanakkor kiemelte, hogy annak ellenére teljesített kiválóan, hogy már betöltötte a 61. életévét, amikor kinevezték a Mexikói-öbölben blokádszolgálatot ellátó hajóraj élére. Noha Mahan szerint egyszer sem hibázott, annak ellenére, hogy a háború alatt egyre jobban kimerült, valójában azért ő is – mint minden más harctéri parancsnok – követett el hibákat. Különösen nehezen boldogult a szárazföldi haderőnemmel való együttműködéssel. Heves vérmérséklete ellenére, amely esetenként túlzott vakmerőséggel párosult, lényegében mindig tudatában volt annak, hogy mi a megengedett kockázat, amely arányban áll a megszerezhető előnyökkel, illetve mi az, ami megvalósíthatatlan. Farragut a legtöbb sikerét határozottságának köszönhetően aratta, hogy könyörtelenül „nekiment” az ellenséges – konföderációs erőknél. Mahan Nelsont is egy ökölvívóhoz hasonlította, aki gondos tervezést követően egy erőteljes, közvetlen és gyors művelettel vívta ki a győzelmet. Nelsont az tette kiváló parancsnokká, hogy beosztott tisztként számos esetben megtapasztalhatta, a késlekedés, a határozatlanság, a túlzott óvatosság mindig megbosszulja magát. A személyes példamutatása, hogy

¹⁶ *Nelson élete: Nagy-Britannia tengeri hatalmának megtestesítője*

¹⁷ *A tengerésztisztek típusai: A brit flotta történetéből válogatva*

a harcban mindig az események sűrűjében vett részt, is fontos szerepet játszott a győzelmek kicsikarásában. [22: 308–314]

Mindkét parancsnok esetében határozottságról és soha sem vakmerőségről beszélhetünk, írta Mahan. Mindketten pontosan tudták, hol van a hadművelet súlypontja, melyek egy hadjárat döntő pillanatai, ahol ki lehet csikarni a döntést. A teljesen más hadműveleti körülmények miatt Nelson elsősorban direkt (hajók a hajók ellen), míg Farragut inkább indirekt módszereket (hajók erődítések ellen) alkalmazott. Mindketten tisztában voltak koruk harcászati elveivel, illetve rendelkeztek azzal a ritka képességgel, hogy átlátták a stratégiai viszonyokat is. Emellett ismerték az ellenséges erők gyenge pontjait is. Éppen ezért mindketten meglátták a kínálókozó lehetőségeket, amelyeket kíméletlenül ki is használtak. Mind a ketten rendelkeztek továbbá azzal a magabiztossággal, amely bátorságot adott alárendeltjeiknek, mert elhitette velük, hogy „miénk a győzelem”. Ugyanakkor Mahan arra is rávilágított, hogy a sikeres parancsnoknak nagy szüksége van a szerencsére is. [22: 315–321]

Mahan szerint mind Farragut, mind pedig Nelson állandóan képezte magát, aminek komoly szerepe volt abban, hogy sikeres háborús parancsnokok lettek. Mahan leszögezte, hogy a folyamatos tanulásnak – a gyors technikai fejlődés miatt – egyre nagyobb szerepe van a tengerésztisztek képzésében. [22: 319] [22: 324]

Mahan írásain haditengerésztisztek egész generációi – nemcsak amerikaiak, hanem britek, franciák, olaszok, németek és japánok is – „nőttek fel”. Munkássága így mind az első, mind a második világháború tengeri hadműveleteinek alakulására jelentős befolyást gyakorolt. Mahan szerint a győzelmet csakis döntő csatában, egyértelmű, megsemmisítő sikerrel lehet kicsikarni. Ez a legbiztosabb módja a tengeri kereskedelmi útvonalak védelmének is. [8: 97–98] [8: 105] Több könyvében is kifejtette a polgárháborús tapasztalatok alapján levont másik alapvetését, mely szerint a tengeri hatalom a legkönnyebben a blokádnak és az embargó alkalmazásával tudja akarátát a szárazföldi hatalomra kényszeríteni. [25: 6] [25: 92] Az első világháborúra – legalábbis a haditengerészet alkalmazása szempontjából – lényegében az általa megfogalmazott elvek mentén készültek fel a nagyhatalmak, mindenki a hatalmas ágyúkkal felszerelt csatahajók alkalmazásától várta a győzelem kicsikarását. [26: 271–277] A második világháború idején pedig az Egyesült Államok Haditengerészete elsőszámú „mahanistájának” Ernst J. King flottatengernagy számított, aki 1942 és 1945 között egy személyben volt a haditengerészet vezérkari főnöke és a haditengerészeti műveletek főnöke. [5: 476] [7: 278]

A tengeri hatalom klasszikus definíciója – a technológiai fejlődés, a légierő, a ki-berhadviselés vagy a szárazföldi telepítésű, hajó elleni rakétarendszerek elterjedése miatt – a napjainkra részben túlhaladottá, részben pedig értelmetlennek vált. (Néha viszont csak „finomhangolni kellett” Mahan elveit, mint az 1980-as években, amikor az általa hirdetett offenzív tengeri ellenőrzés ismét kiemelt prioritást kapott, csak a csatahajót a repülőgép-hordozóval váltották fel, mint a megvalósítás legfőbb eszközét. [27: 11–12]) Több oka van azonban annak, hogy mégsem szabad megfeledkezni Mahan tanairól. Ugyan a válaszok, amelyeket megfogalmazott, napjainkra nagyrészt már idejétmülttá váltak, de az általa megfogalmazott kérdések még mindig aktuálisak. Mahan a következőképpen fordult a Naval War College 1892-es évfolyamának hallgatóihoz: „Az egész világ tudja uraim, hogy egy új flottát építünk. [...] Nos, ha már meg lesz ez a flottánk, mit szándékozunk tenni vele?” [5: 477] Mind a mai napig ez a legfontosabb kérdés, amelyre egy állam politikai és haditengerészeti vezetőinek válaszolniuk kell.

Az elmúlt évtizedekben – főleg az angolszász gondolkodók között – komoly vita alakult ki Alfred Thayer Mahan munkássága körül. Sokan maradinak és elavultnak tartják, tartották gondolatait, mint e munka keretében oly gyakran hivatkozott Philip Axtell Crowl. [5] Vannak azonban olyan szakemberek is, akik szerint a maga idejében Mahannak általában igaza volt, s ő az utókor által egyik leginkább félreértett teoretikus, akinek alapelvei – ad absurdum – akár még az űrhadviselésben is megállhatják a helyüket. [28: 217–219] [28: 259–260]

A legfontosabb dolgok azonban Mahan kora óta sem változtak, a világtenger gazdasági jelentősége napjainkban is óriási. Ugyan a személyszállításban a repülés már rég átvette a hajózás szerepét, ám a különféle nyersanyagok (kőolaj, földgáz, vasérc, foszfát, feketeszén), alapvető élelmiszerek (gabona, szója, hús), illetve késztermékek (szerszámgepek, gépkocsik, ruhafélék) szállításában mind a mai napig megingathatatlan a hajózás elsősége. Ezen kereskedelmi cikkek mozgásának részleges vagy teljes leállításra súlyos zavarokat okozhat a világgazdaság működésében. Hatalmas mennyiségről van szó: 2014-ben 9,8 milliárd tonna árut szállítottak a világtengeren. [29: 5–8] A kereskedelmi útvonalak ellenőrzése, a saját hajózás biztosítása, illetve az ellenséges erők mozgásának megakadályozása tehát a mai napig megkerülhetetlen, kulcsfontosságú feladata a tengeri hatalmak haditengerészeteinek. [30: 22] A híres/hírhedt angol felfedező és kalóz, Walter Raleigh szerint: „*Aki a tengert birtokolja, azé a világkereskedelem is. Az pedig, akinek a kezében van a világkereskedelem, birtokolja a Föld gazdaságát és magát a világot.*” [31: 380] Ma sem lehet állítása valóságtartalmát elvitatni.

Felhasznált irodalom

- [1] SUMIDA, J. T.: *Inventing Grand Strategy and Teaching Command: The Classic Works of Alfred Thayer Mahan Reconsidered*. The Woodrow Wilson Center Press, The Johns Hopkins University Press, 1997.
- [2] WEIGLEY, R. F.: *American Strategy from Its Beginnings through the First World War*. In: PARET, P., CRAIG, G. A., GILBERT, F. (eds.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton University Press, 1986.
- [3] MAHAN, A. T.: *From Sail to Steam, Recollections of Naval Life*. Harper & Brothers Publisher, 1907. Forrás: www.gutenberg.org/ebooks/25122 (A letöltés dátuma: 2016. április 28.)
- [4] WESCOTT, A. (ed.): *Mahan on Naval Warfare: Selections from the Writings of Rear Admiral Alfred Thayer Mahan*. Dover Publications Inc., 2014.
- [5] CROWL, P. A.: *Alfred Thayer Mahan: The Naval Historian*. In: PARET, P., CRAIG, G. A., GILBERT, F. (eds.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton University Press, 1986.
- [6] BRILL, H.: Mahan und Gorshkov: zwei Klassiker der Seemachtslehre. NAGY M. M. (ford.) *Europäische Wehrkunde*, 3 (1982), 116–119.
- [7] HELFERS, J.: *Alpha – Bravo – Delta: Kézikönyv az Egyesült Államok haditengerészetéről*. Gold Book, 2005.
- [8] HILL, R.: *War at Sea in the Ironclad Age*. Cassel, 2002.
- [9] BAK J., CSOKARÉTI K., LÉVAY G., SÁRHIDAI Gy.: *Hadihajók: Típuskönyv*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984.

- [10] MAHAN, A. T.: *The Gulf and Inland Waters*. Charles Scribner's Sons, 1883. Forrás: www.gutenberg.org/ebooks/21562 (A letöltés dátuma: 2016. április 28.)
- [11] KANE, R.: Who Influenced Whom? A New Perspective on the Relationship between Theodore Roosevelt and Alfred Thayer Mahan. *Saber and Scroll*, 4 (2014), 53–71. Forrás: digitalcommons.apus.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1108&context=saberandscroll (A letöltés dátuma: 2016. május 1.)
- [12] MAHAN, A. T.: *The Influence of Seapower upon History 1660–1783*. Little, Brown and Company, 1918. Forrás: www.gutenberg.org/ebooks/13529 (A letöltés dátuma: 2016. április 11.)
- [13] RODGER, N. A. M. (ed.): *Naval Power in the Twentieth Century*. MacMillan Press Ltd., 1996.
- [14] MASSIE, R. K.: *DREDANOUGHT: Britain, Germany, and the Coming of the Great War*. Ballantine Books, 1992.
- [15] HILL, J. R. (ed.): *The Oxford Illustrated History of the Royal Navy*. Oxford University Press, 1995.
- [16] POTTER, E. B. (ed.): *Sea Power: A Naval History*. Naval Institute Press, 1981.
- [17] EPKENHANS, M.: *Imperial Germany and the Importance of Sea Power*. In: RODGER, N. A. M. (ed.): *Naval Power in the Twentieth Century*. MacMillan Press Ltd., 1996.
- [18] NISH, I.: *Japan and Sea Power*. In: RODGER, N. A. M. (ed.): *Naval Power in the Twentieth Century*. MacMillan Press Ltd., 1996.
- [19] MASSIE, R. K.: *Castles of Steel: Britain, Germany, and the Winning of the Great War at Sea*. Vintage Books, 2005.
- [20] SMITH, J. E.: *FDR*. Random House, 2007.
- [21] MAHAN, A. T.: *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793–1812*. Sampson Low, Marston, Searle & Rivington Limited. Forrás: www.gutenberg.org/ebooks/52588; www.gutenberg.org/ebooks/52589 (A letöltés dátuma: 2016. április 11.)
- [22] MAHAN, A. T.: *Admiral Farragut*. D. Appleton and Company, 1897. Forrás: www.gutenberg.org/ebooks/52589 (A letöltés dátuma: 2016. április 11.)
- [23] MAHAN, A. T.: *The Life of Nelson: The Embodiment of the Sea Power of Great Britain*. Sampson Low, Marston, & Company, Limited, 1897. Forrás: www.gutenberg.org/files/16914/16914-h/16914-h.htm; www.gutenberg.org/files/16915/16915-h/16915-h.htm (A letöltés dátuma: 2016. április 11.)
- [24] MAHAN, A. T.: *Types of Naval Officers Drawn from the History of the British Navy*. Sampson Low, Marston, & Company, Limited, 1902. Forrás: www.gutenberg.org/files/18314/18314-h/18314-h.htm (A letöltés dátuma: 2016. április 11.)
- [25] FRIEDMAN, N.: *Seapower as Strategy: Navies and National Interests*. Naval Institute Press, 2001.
- [26] HERWIG, H. H.: *A hadiflotta forradalma*. In: VESZPRÉMI L. (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás*. Zrínyi Kiadó, 2005.
- [27] BAER, G. W.: *Parameters of Power: The US Navy in the Twentieth Century*. In: RODGER, N. A. M. (ed.): *Naval Power in the Twentieth Century*. MacMillan Press Ltd., 1996.
- [28] GRAY, C. S.: *Modern Strategy*. Oxford University Press, 1999.
- [29] UNCTAD: *Review of Maritime Transport 2015*. United Nations, 2015. Forrás: unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2015_en.pdf (A letöltés dátuma: 2016. május 3.)
- [30] *Forward – Engaged – Ready: A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower*. Forrás: www.navy.mil/local/maritime/150227-CS21R-Final.pdf (A letöltés dátuma: 2016. május 3.)
- [31] GORSKOV, Sz. G.: *Az állam tengeri hatalma*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1983.

George S. Patton

George S. Patton Jr. tábornok az egyik legsikeresebb hadműveleti parancsnok volt a II. világháborúban. Az amerikai 3. hadsereg parancsnokaként meghatározó szerepet játszott alárendelt csapataival abban, hogy a náci Németország legyőzésre került, és feltétel nélkül megadta magát 1945-ben. [1]

Ennyi év távlatából megállapítható, hogy a vezetési elvei tekintetében megelőzte korát. Alapelveit a mai napig tanítják, illetve értelmezik a vezetéssel, azon belül a katonai vezetéssel foglalkozó intézményekben. Ha a mai nap értékes vezetői képességeket keresünk, célszerű megvizsgálni és magunkévá tenni azt, amit és ahogyan Patton tett.

Kulcsszavak: katonai vezetés, vezetéselmélet, vezetési alapelvek, II. világháború, hadműveleti vezetés

George S. Patton

General George S. Patton, Jr. was one of the most successful operational field commanders during World War II. As the commander of the 3rd Army, his units were essential in the defeat of German forces and their final unconditional surrender in 1945.

It is obvious that he was before his time regarding his leadership. His leadership principles were implemented and can still be found in the curriculum of military leadership institutes. If anyone wants to be a real leader nowadays, it is best to learn from Patton.

Keywords: military leadership, leadership, principles of leadership, World War II, Operational command

---

¹ A hadtudomány PhD-fokozatos, Honvéd Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökség; e-mail: ruszin.romulusz@hm.gov.hu

Patton életéről röviden

George Smith Patton Jr.-t kevés kétség gyötörte, kiváltképp saját jövőjével kapcsolatban. Soha nem volt kérdéses számára már gyermekkorától kezdve, hogy – mint megannyi öse – ő is katona lesz. Az sem volt kérdés számára, hogy valamikor tábornok lesz, és hőssé válik. Az is igaz, hogy nem kételkedett abban sem, hogy meglesz a lehetősége elérni, amit csak akar, vagy pénzzel vagy ismeretsséggel. Amiben egyedül kételkedett, hogy lesz-e elég ereje ahhoz, hogy mindezt elérje vagy megtegye? [2]

A katonai pályát gyakorlatilag a West Pointon kezdte, amelyet 1909-ben végzett el a kezdeti diszlexia okozta nehézségek miatt 46.-ként a 103 fős évfolyamon. A Chicagóhoz közeli Fort Sheridanben kezdte pályafutását. Parancsnoka már itt kiemelte jellemzésében elhivatottságát és azt a tényt, hogy nem hagy ki soha egyetlen lehetőséget sem, hogy fejlessze képességeit. Fiatal tiszti karrierje mellett rendkívüli hangsúlyt fektetett fizikai felkészültségére is. 1911-ben áthelyezték Fort Myerbe, és egy éven belül bekerült a stockholmi olimpiai csapatba is, ahol öttusában olimpiai 5. helyezést ért el. [2]

Több beosztás és feladat után Pershing oldalán – annak segítőjeként – részt vett a mexikói Pancho Villa elleni hadjáratban. Ennek a hadjáratnak köszönhetően került első alkalommal Patton a *New York Times* címlapjára, miután Villa leghűségesebb embereit iktatta ki egy rajtaütés során. A támadást maga vezette, és saját kezűleg lőtt le több elkövetőt, köztük a keresett Julio Cardenas tábornokot. A rajtaütés után a halottak testét feldobta a gépjárművek motorháztetőjére, mint a vadászat során lelőtt szarvasokat. A „banditák gyilkosa” híressé vált, és egy évvel később előléptetése is megérkezett. Ettől fontosabb hadtörténeti tény, hogy a rajtaütés során Patton először alkalmazott a katonai történelemben páncélozott gépjárművekből álló osztaggal támadást.² [2]

Az első világháborúba is Pershing törzsének tagjaként érkezett, de már századosként. Nyilvánvalóvá teszi, hogy csapatparancsnok szeretne lenni, ezért Pershing ki is nevezi az újonnan felállított könnyű harckocsi kiképző iskola parancsnokává. Patton kölcsönöz 10 db kétfős Renault gyártmányú harcjárművet a franciáktól, és már őrnagyként megkezdte a kiképzést. 1918-ban már alezredesként felállítja az 1. könnyű harckocsi zászlóaljat, majd szeptember 12-én a Saint-Mihiel-offenzíva részeként harcba bocsátja az első harckocsi hadtestet (174 harckocsi). A támadást természetesen az élről vezeti, és az amerikai győzelem során csupán 3 db harckocsit veszít. A következő ütközetben megsebesül, és a háború hátralévő részét kórházban tölti, de 32 évesen előléptetik ezredessé, továbbá több kitüntetést is kap.³ A két háború között a 304. harckocsi dandárt vezeti Camp Meade-ben, majd Washingtonba kerül. Amikor a II. világháború kitör Európában, harckocsi dandárparancsnokként Fort Benningbe kerül. 1941 áprilisában már vezérőrnagy és harckocsi hadosztály-parancsnok. [2]

Miután az Amerikai Egyesült Államok belépett a II. világháborúba, Patton volt az egyike annak a két tábornoknak, akik Eisenhower parancsnoksága alatt végrehajtották az észak-afrikai partraszállást,⁴ majd a II. (US) hadtest parancsnokaként harcolt Észak-Afrikában. Az amerikai csapatok 1942 novemberében szálltak partra Marokkóban, és a Montgomery által parancsnokolt 8. hadsereggel közösen azt a feladatot kapták, hogy

² További érdekesség, hogy Pershing másik segítőjét ebben az időszakban Dwight D. Eisenhowernek hívták.

³ Distinguished Service Medal és Distinguished Service Cross

⁴ Operation Torch

tisztítsák meg Észak-Afrikát a németektől, illetve az olaszoktól. Az első ütközetekben az amerikai erők súlyos veszteségeket szenvedtek, amin 1943 elejétől csak Patton tudott változtatni. Először is gyorsan helyreállította a morált és a fegyelmet,⁵ majd jöttek a harcéri sikerek is a fekete kontinensen. Megkapta a harmadik csillagot, és kinevezték az észak-afrikai amerikai csapatok parancsnokává. [13]

Észak-Afrikát a szicíliai partraszállás követte,⁶ amikor a 7. hadsereget parancsnokolta a hadjárat során. Az invázió 1943. július 10-én kezdődött, és látványos sikerrel járt, hiszen az olasz hadsereg egy hónap alatt összeomlott. Patton harcokcsijai augusztus 17-én már Messinába értek, ahová az amerikai tábornok Montgomeryt megelőzve vonult be, aki a németek ellenállása miatt csak lassúbb ütemben tudott haladni. Mindezek a tapasztalatok és sikerek tették lehetővé, hogy a normandiai partraszállást megelőzően már mint a legtapasztaltabb harcéri parancsnokról beszéljenek róla az USA haderejében. [1]

A szicíliai harcokat követően következett be elhíresült kórházi látogatása, amelynek eredményeként a hazai lapokban megjelenő tudósítások miatt majdnem befejeződött katonai karrierje.⁷ A szövetségeseknek azonban szüksége volt Pattonra. Ekkor kezdődött a normandiai partraszállás előkészítése, ezért küldték Pattont Angliába a 3. hadsereg felkészítése érdekében. Mindeközben az ő személyére építették fel gyakorlatilag a tökéletes megtévesztési tervet, amelynek során folyamatosan kétségek között tartották a németeket a partraszállás helyét illetően. Patton 3. hadserege végül nem az első lépcsőben lépett a kontinensre, de a D-Day sikeréhez nélkülözhetetlen volt elhíresült személyisége is. [2]

A D-Dayt, a partraszállást követően a 3. hadsereg – amelynek parancsnoka lett – 1944. augusztus 1-jén érte el teljes műveleti képességét a kontinensen. Ezt a napot követően hadseregének csapatai 281 napon keresztül folyamatos harci tevékenységet folytattak. Átléptek 24 nagyobb folyót, felszabadítottak több mint 82 000 négyzetmérföldnyi területet, elfogtak több mint 956 000 és elpusztítottak több mint félmillió ellenséges katonát. A 3. hadsereg tevékenysége mint a mai napig, nem csupán a számok tükrében, hanem abban is, ahogyan képesek voltak a komplex problémákat hatékonyan megoldani.

A 3. hadsereg 1945 márciusában átlépte a Rajnát, és – amire szinte minden amerikai katona készült – Patton is belevizelt a folyóba. [2]

A német megadást követően legjobb csapataira új kihívások vártak, hiszen Japán ellen is be kellett fejezni a háborút. Pattont hátrahagyták, és ő lett az amerikai zóna katonai kormányzója az elfoglalt Németországban. Június 9-én utazott utoljára haza, amikor először és utoljára láthatták, illetve hallhatták a háborús hőst 4 csillagos sisakjában, mellén számtalan kitüntetéssel, oldalán híres pisztolyaival, amint százvezeték előtt beszél a németországi helyzetről, valamint az orosz-szovjet veszélyről. Visszatérve Németországba, december 9-én

⁵ Külön bírságot vezetett be például az egyenruha helytelen viseléséért.

⁶ Operation Husky

⁷ Az amerikai közvélemény előtt ismert volt Patton szokimondása, nyersége, keménysége és nehéz természete. Történt ugyanis, hogy egyik kórházi látogatása során megkérdezte az egyik katonát, hogy miért került a kórházba, aki azt felelte, hogy az idegei miatt, ugyanis harcéri sokkot kapott. A tábornok erre ordítani kezdett a katonával, majd pofon is ütötte. Pár nap múlva hasonló események zajlottak le egy másik kórházban is. Mindkét eset nagy viszályt keltett Amerikában. (Arról a közvélemény nem szerzett akkor tudomást, hogy az olasz és német csapatok afrikai összeomlásának napjaiban Patton két tisztje ellen vizsgálat indult, mert több tucat ellenséges katonát agyonlőttek, miközben már megadták magukat.) Eisenhower (a szicíliai hadművelet szövetséges főparancsnoka) ezek után komolyan fontolóra vette Patton felmentését és hazaküldését. Eisenhower azonban nemcsak hogy Patton barátja volt, hanem hadvezéri képességeit is pontosan ismerte és elismerte, ezért máshogyan használta fel barátja hírnevét. [13]

vadászni indult, amikor az úton autója összeütközött egy katonai teherautóval, és a kórházba szállítást követően elhunyt. Személyisége, tevékenysége miatt a mai napig vizsgálják, illetve kutatják halála körülményeit, és több konspirációs elmélet is napvilágot látott. [2]

Azt gondolom, hogy katonái iránti elkötelezettségét és életfelfogását felesége is pontosan ismerte, amikor úgy döntött, hogy a tábornokot abban a katonai temetőben helyezték végső nyugalomra, ahol a 3. hadsereg katonáival együtt pihenhet annak az útnak a közelében Luxemburgban, ahol az ereje teljében lévő hadserege menetelt a végső győzelem felé. [4]

Patton a vezetésről, a vezérről, a parancsnokról

George S. Patton úgy ismert, mint a modern kor egyik leghíresebb és legtehetségesebb katonai vezetője. Hogy milyen vezető volt valójában? Úgy gondolom, hogy alapvetően az adott szituációnak megfelelő vezetési stílust érvényesítette, amely egy állandó értékrenden és jól felismerhető alapelvrendszeren nyugodott.

Általános megítélés szerint egy autokratikus, keményvonalas, a fegyelmet előtérbe helyező katonai vezető hírében állt, ugyanakkor meggyőződésem, hogy a helyzet függvényében képes volt kilépni ebből a szerepből. Az erős fizikai, mentális és érzelmi megnyilvánulás, valamint megjelenés mellett, amely meghatározta karizmáját, spirituális élete is szembetűnő volt, ami megnyilvánult a Biblia napi rendszerességgel olvasásában is. [5]

Patton életét és munkásságát számtalanszor feldolgozták, ezért abban a szerencsében van részünk, hogy a vezetésről, parancsnoklásról alkotott alapelveit már rendszerbe foglalták, mely a következő: [5]

Vezetési, parancsnoklási alapelvek:

- imponáló fellépés;
- együttműködés a kollégákkal – feladatok és felelősség delegálása;
- elszámoltathatóság;
- ha szükséges, akkor felelősségre vonás;
- mindig azt mond, amit gondolsz;
- készülj mindig a legrosszabbra;
- senki sem pótolhatatlan.

Az irányítás alapelvei:

- tényeken alapuló döntéshozatal;
- a kollégák ötleteinek és javaslatainak felhasználása a döntés-előkészítés folyamatában is;
- fontos a prioritások meghatározása;
- alternatív terv készítése minden esetben;
- együttműködés a döntés előkészítése alatt;
- ha lehetséges, törekedni kell a konszenzusra;
- nagyon fontos az időbeniség;
- kommunikáció;
- a vezetők kiválasztása teljesítmény és képesség szerint, nem rokonszenv alapján;
- felelősséghez kell a hatáskör is.

Vezetélméleti alapelvek:

- tudj hallgatni, figyelni;
- készítsd fel és képezd ki az embereidet;
- fejleszd a bizalmat és az együttműködést;
- tisztelj másokat;
- használd a pozitív motiváció előnyeit;
- érezz együtt az embereiddel;
- fejleszd a „win-win” viselkedést;
- légy te a követendő példa;
- az együttműködés fontossága megkérdőjelezhetetlen;
- légy rugalmas;
- ösztönözd az embereidet;
- alakíts ki egy működő konfliktusmegoldó rendszert;
- az együttműködés és kooperáció a kulcs a jó vezetéshez.

A fenti felsorolás kiváló összegzése gondolkodásmódjának és vezetési elvének, melyet Patton a gyakorlatban is követett. Komolyan vette alapelveit, ragaszkodott hozzájuk, követte azokat élete és munkássága során. Gyakran nagyon egyszerűen és plasztikusan fejezte ki mindazt, amit később sokkal szofisztikáltabban kezdtek tanítani, de éppen szavai és mondatai egyszerűségében rejlik zsenialitása, mint például az, amit az alapelvekről is megfogalmazott: „*Az igazi vezető az, aki az alapelveket a körülményekhez tudja igazítani.*”⁸ [8]

Patton leglényegesebb vezetélméleti alapelve a „jó példával való vezetés”, illetve az időben meghozott döntés fontossága volt. Zseniális hasonlata, amit szakaszparancsnokainak mondott, hűen tükrözi a példával való vezetés fontosságát: „*Önöknek, fiatal hadnagyok, látniuk kell, hogy a szakasz olyan, mint a spagetti. Nem lehet tolni. Önöknek kell az élre állni, és húzni.*”⁹ [14: 137–138]

A döntés időbeniségéről számtalan idézet maradt fenn, amely mind azt támasztja alá, mennyire fontosnak tartotta az időben meghozott döntést, pl. „*Egy jó megoldás most energikusan végrehajtva sokkal jobb, mint egy tökéletes 10 perccel később*”¹⁰ [12], de a döntés felelősségét alapvetően a parancsnok vállára helyezi, amikor azt mondja: „*Akarj döntést hozni. Ez a legfontosabb értéke egy jó vezetőnek.*”¹¹ [8]

Patton a katona és a politikai vezetés, illetve a katona és az állam kapcsolatáról

George S. Patton nem tartotta túl sokra a politikusokat. Ahogy mondta: „*A kongresszus általában a vezetés teljes hiányában leledzik.*”¹² [8] Mindennek okát – nagyon helyesen – abban látta, hogy a képviselők számára nincs fontosabb az újraválasztásnál. Éppen

⁸ “A leader is a man who can adapt principles to circumstances.”

⁹ “You young lieutenants have to realize that your platoon is like a piece of spaghetti. You can’t push it. You’ve got to get out in front and pull it.”

¹⁰ “A good solution applied with vigor now is better than a perfect solution applied ten minutes later.”

¹¹ “Be willing to make decision. That’s the most important quality in a good leader.”

¹² “Congress is usually void of leadership.”

ezért képesek és készek bármikor irányt váltani, megváltoztatni véleményüket, csak azért, hogy a szavazótábor véleményének kedvezzenek. Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy nem szabad mindezt a szívünkre venni. A képviselők már csak ilyenek és nem igazi vezetők, hiszen a vezetőket nem ezek a tulajdonságok jellemzik, hanem mindaz, ami a vezetési elveknél felsorolása került.

Ennél sokkal fontosabb maga az ország, amelynek alapja az alkotmány. Az alkotmány, amely szerint – idézve egy korábbi angol miniszterelnököt – az emberek által alkotott legnagyobb értékű dokumentum.¹³ [8] És ez az, amiért érdemes, amiért kell harcolni. Nem egy emberért, nem az elnökért, nem egy szenátorért vagy képviselőért, illetve uralkodóért, hanem az országért.

Patton felfogásában a legfontosabb maga az ország, az Amerikai Egyesült Államok iránti elkötelezettség játszotta a legfontosabb szerepet. Hitt az országban, az ország erejében és az emberekben, akik naggyá teheték szeretett hazáját. Ezért volt fontos számára a gondoskodás embereiről, ezért érintette meg elvesztésük is. Nem volt benne kétség afelől, hogy az Egyesült Államok meghatározó szerepet játszik a geopolitikai szinten: „*Amerika nem kerülheti el végzetét, és ez a végzet nem más, mint hogy nagyszerű legyen.*”¹⁴ [4]

Ő maga személyesen is megtett mindent azért, hogy a végzet beteljesüljön.

Patton a felkészítés–kiképzés–képzés kérdéseiről

Patton számára nyilvánvaló volt, hogy csak akkor lehet sikeres a harctéren, ha katonáit felkészíti a várható kihívásokra. Időt, energiát nem kímélve helyezett hangsúlyt a felkészítésre és kiképzésre addig a pontig, amíg el nem jött a bevetés perce. Abban a percben sem feledkezett meg a kiképzés fontosságáról, mint ahogy a 3. hadsereg első bevetése előtti éjszakán megtartott eligazításán is a kiképzésre való visszaulálással kezdett: „*Uraim, eljött végre az idő, amiért annyit dolgoztunk, és amiért olyan hosszú ideig tartottunk kiképzést. Holnap indulunk a háborúba! Gratulálok Önöknek!*”¹⁵ [4]

Egy másik alkalommal buzdító beszédében a következőket mondta:

„*Ha az ütközet nagy napja elérkezik, emlékezzenek mindarra, amit a kiképzés alatt tanultak, és azon túl mindenre, amit a támadás gyorsaságáról és határozottságáról tudnak, mert ez a sikerhez vezető biztos út.*”¹⁶ [3]

A korábban már említett alapelvek gyűjteményéből az alábbiak vonatkoznak a képzés, kiképzés megvalósítására: [5]

- maradj fizikailag fitt;
- tartsd frissen az elmédet;
- az elméd irányítja a testedet;
- tanulj és készülj;
- a kiképzés nagyon fontos;

¹³ “Just the greatest document ever written by man.”

¹⁴ “America cannot escape her destiny, and that destiny is to be great.”

¹⁵ “Gentlemen, the moment for which we have all been working and training so long has at least arrived. Tomorrow we go to war! I congratulate you!”

¹⁶ “When the great day of battle comes, remember your training, and remember, above all, that speed and vigor of attack are the sure roads to success.”

- mutasd is be, ha tudod;
- szándékod legyen nyilvánvaló;
- mindig legyen tartalékod.

Véleményem szerint a kiképzésről alkotott alapelvek hűen tükrözik életfelfogását, ugyanakkor dialektikus egységet alkotnak a vezetésről alkotott alapelveivel. Ugyanazok az értékek köszönnek vissza, hiszen a személyes példamutatás vezérlőelve tagadhatatlanul jellemzi a kiképzéssel kapcsolatban megfogalmazott iránymutatásait is.

Fontos szegmens az elme és a test képzésének, valamint felkészítésének az egyensúlya. Patton pontosan tudta, hogy a feladatok megvalósítása csak és kizárólag egy fizikailag tette kész testtel lehetséges csupán, amelyet nem az érzelem, hanem a tudat kell hogy vezéreljen. A testet pedig úgy kell felkészíteni, hogy az ne mondjon ellent, ne mondjon csődöt az alkalmazás során. Éppen ezért nem elég a tessék-lássék gyakorlatozás, hanem *„ahhoz, hogy valóban erős légy, mindig a kimerülés határán túl kell teljesíteni.”*¹⁷ [7]

Patton személyes példáján keresztül is megmutatta, hogy miért fontos a kiképzés és a képzés. Meggyőződésem, hogy ebben a kérdésben saját betegsége – ti. a diszlexia – adta neki azt a plusz motivációt, amit lefordított először saját maga, később az alárendeltek felkészítésének tematikájába. Az nem véletlen, hogy a saját önképzésére a lehető legtöbb időt és energiát fordította, mint ahogy azt első parancsnoka is kiemelte már jellemzésében. Az sem véletlen, hogy olimpiai ötödik helyezést ért el, tehát nem csak beszélt alapelveiről, hanem meg is valósította mindazt. Láta, hogy működik, észlelte, hogy sikereket érhet el mindezzel, ezért állította fel követelményként alárendeltjei számára. Híres mondását – főleg a harcászati szinten történő kiképzések során – sokan idézik a mai napig: *„Egy csepp veríték a kiontott vér litereit spórolhatja meg.”*¹⁸ [12]

Patton értékrendje

A katonai vezetés során elfogadott alapelveit korábban már ismertettem, ezért ebben a fejezetben csak az élet más területén követendőnek aposztrofált alapelveket sorolom fel, köszönhetően a már korábban mások által elvégzett összefoglaló munkának. Egyértelműen megjelenik életfelfogásában spirituális taníttatása, illetve a katonai élet során elfogadott és saját gyakorlati tapasztalatai alapján leszűrt alapelvek fontossága: [5]

Az élet alapelvei:

- maradj fizikailag fitt;
- tartsd frissen az elmédet;
- az elméd irányítja a testedet;
- maradj mindig becsületes;
- életed legyen feddhetetlen;
- mindig az igazat mondd;
- erős spirituális karakter;
- tanulmányozd a Bibliát;

¹⁷ “To gain strength, always go beyond exhaustion.”

¹⁸ “A pint of sweat will save a gallon of blood.”

- ne ítélj el másokat;
- tartsd az arany középutat.

A siker alapelvei:

- látszódjon a büszkeség a megjelenésben;
- tanulj és készülj;
- a kiképzés nagyon fontos;
- légy megbízható;
- mutasd is be, ha tudod;
- a pozitív gondolkodást helyezd előtérbe;
- szándékod legyen nyilvánvaló;
- légy optimista;
- légy magabiztos;
- mindig legyen tartalékod.

Patton a szerencséről

Kifejezetten a szerencséről nem találtam idézetet vagy utalást a róla szóló művekben. Patton inkább hitt az elvégzett munka eredményében, az alapos felkészülésben, ugyanakkor mély vallásosságából fakadóan inkább Istennek, mint a szerencsének tulajdonította a megmagyarázhatatlan dolgokat. Igyekezte úgy felkészíteni alárendeltjeit és saját magát is, hogy minél kevesebb előre nem látható tényező – akár szerencse – befolyásolhassa tevékenységét. Isten mellett önmagában bízott leginkább, magabiztosságát a következő idézet fejezi ki klaszszikusan: „*Birkákat terelünk, marhákat legeltetünk, embereket vezetünk. Vezess engem, kövess engem vagy takarodj az utamból.*”¹⁹ [8]

Patton véleménye a katona erkölcsi állapotáról, pszichéjéről

Annak ellenére, hogy Patton egy erőszakos, félelmet keltő parancsnok hírében állt, képes volt arra, hogy vezetői auráját kiterjessze másokra is. Nyugodtan állíthatjuk, hogy karizmatikus vezető volt, amit az alábbi visszaemlékezés is megerősít.

„*General George S. Patton Jr.-ral szolgáltam. Senki nem szolgált Patton tábornok alatt, hiszen Ő mindig velünk szolgált. És ez így igaz. Én még mindig Patton tábornokkal szolgálok és Ő folyamatosan velem szolgál.*”²⁰ [5]

A katona erkölcsi állapota kiemelt jelentőségű a harctevékenységek során, amit el kell érni és fent kell tartani. Mindezt késő elkezdni akkor, amikor az ütközet már folyik. Ezért fontos, hogy a kiképzés és az általában vett – a korábbi fejezetekben már ismertetett – alapelvek megvalósítását folyamatosan figyelnie kell mindenkinek. Mindez

¹⁹ “We herd sheep, we drive cattle, and we lead people. Lead me, follow me, or get out of my way.”

²⁰ “I served with General George S. Patton Jr. No man served *under* Gen. Patton; he was always serving *with* us. In truth, I still serve with Gen. Patton, and he continues to serve with me. He makes me take cold showers, he makes me take deep breaths, and he makes me pull in my bushel of blubber.”

rendkívül fontos akkor is, ha nem készülünk konkrétan harctevékenységre, illetve pihenés közben is.

Patton tábornok egyénisége, stílusa, viselkedése is jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy vezetési stílusa eredményes lehessen. Nagyon gyakran látogatta meg alárendeltjeit, a csapatokat, és ezt mindig nyitott terepjáróban tette, hogy lássák. Autóján rendfokozatának csillagai jól láthatók voltak, nem foglalkozott azzal, hogy éppen ezért kiváló célpont is. Számára fontosabb volt, hogy katonái lássák, velük van, és tudják, hogy gondoskodik róluk. Ezért töltött annyi időt a csapatok látogatásával, ezért utasította a saját törzsét, hogy naponta egy magas rangú törzstiszt tegye ugyanezt. Ugyanakkor nem volt rest bármikor beszédet intézni az egybegyűlekhez, hogy a morált mindig magasan tartsa, illetve a parancsnok és a törzstisztek jelenléte tovább motiválta a végrehajtókat. [1]

Magasan kell tartania a morált, hiszen „*A morális bátorság a legértékesebb, ugyanakkor a leginkább hiányzó jellemzője az embernek.*”²¹ [12] Mindezt naponta kell tenni.

Patton vélekedése az ellátásról

Az ellátás nem csupán szimpla passziója volt Pattonnak. Fontossága pontosan az előző fejezetben bemutatott morál kiemelt jelentősége miatt volt rendkívüli. Tudta, hogy az elégedett katona – akinek ellátása rendben van – könnyebben motiválható. Ha a körülmények nem tették lehetővé a hibátlan ellátást – hiszen a háborúban bizony szembesülni kell a nélkülözésekkel is –, akkor legalább lássák a katonák a szándékot, hogy a parancsnok, a vezető megtesz mindent annak érdekében, hogy a meglévő nehézségeket a lehető legrövidebb időn belül orvosolja. Mindehhez hozzájárul, hogy nincsenek kivételek és mindenkinek ugyanazon körülmények járnak, tehát a személyes példamutatás újra előtérbe kerül. „*Mindig azt tedd, amit azoktól kérsz, akiket vezetsz.*”²² [12]

Ezen hozzáállása miatt már az I. világháború alatt rendkívül népszerűvé vált alárendeltjei előtt, amikor megkezdte a könnyű harcokosi kiképző iskolában parancsnoki teendőinek ellátását, hiszen igyekezett a kiképzés mellett megteremteni a legjobb feltételeket – pl. szállás, meleg étel stb. – a katonák számára. [2]

Az ellátás területén nem engedte, hogy az érvényben lévő szabályok megkössék a kezét. Mindent megtett annak érdekében, hogy a szükséges ellátás kellő időben és helyen rendelkezésre álljon. Logisztikai főnökének minden támogatást megadott, és meglehetősen nagy szabadságot kapott. A legrosszabb körülmények között is arra törekedett, hogy a katonák a lehető legtöbbet megkapják. Ha szükséges volt, külön intézkedett akár a napi száraz zokni kiadásáról bármi áron. [1]

Mindez – főként a harctevékenységek során – nagyon nehéz helyzet elé állította logisztikai tisztjeit. Mivel alapvetően a támadás lendületében hitt, a logisztikai lépcsőnek mindig gondot okozott, hogyan követi a támadó éket. Ugyanakkor nem nagyon érdekelték a kifogások. A feladat, a katonák megmentése mindenek előtt volt, ezért megkövetelte a logisztika, azon belül az ellátás kiszolgálói funkciójának érvényesítését.

²¹ “*Moral courage is the most valuable and usually the most absent characteristic in men.*”

²² “*Do everything you ask of those you command.*”

Patton „hagyatéka” a ma hadügyének

Harcéri parancsnoki felfogása személyes tudásában, tapasztalatában, illetve a szakirodalom tanulmányozásában gyökerezett. [1]

George S. Patton nemcsak a hadművészet mestere volt, hanem mint harcéri hadműveleti szintű parancsnok is kiemelkedő teljesítményt nyújtott a hadtörténelem egészét tekintve. Patton tábornok képes volt lefordítani a magasabb stratégiát és annak elvárt véghelyzetét a hadműveleti realitás talajára, amit hadjárataiban, csataiban „végrehajrással nyugtázott”. [1]

Mindezen tudás példát adott kora hadtudományának és kortársainak, ugyanakkor a mai napig követendő példa főleg vezetéselméleti és döntéshozatali eljárása. Olyan korban élt és alkotott, amikor a haderők paradigmaváltása nem várathatott magára, hiszen minden késlekedés további emberi életek elvesztésében volt mérhető. A lovasságot leváltó páncélosalakulatok alkalmazásának úttörője volt nem csupán hazájában, hanem az egyetemes hadművészet területén is. Az új fegyvernem alkalmazását sikerült tökélyre fejlesztenie, amit igazolnak a mindkét világháború során – mind harcászati, mind hadműveleti-hadászati szinten – elért harcéri sikerei.

Patton tábornok sikerei nem csupán saját vezetői képességeinek voltak köszönhetőek, hanem annak is, ahogy kiválasztotta és működtette rendkívül tehetséges törzsét. Patton nem elégedett meg azzal, hogy hadműveleti törzse cselekvési változatokat készített, hanem részletes iránymutatást adott nekik a tervezés megkezdésekor, és végig részese maradt a kidolgozás folyamatának. Ugyanakkor rendkívül fontos volt számára, hogy lássa, vizionalizálja a harcműveletet, és így következtessen a jövőre. Mindezt gyakorlatiasan, törzsével közösen tette, ennek érdekében saját terepasztalt építtetett és használt. A jövőbelátás másik eszköze – ami egyedinek volt mondható a szövetséges haderőben – a 6. Mechanized Cavalry Group felderítő tevékenysége, amely közvetlenül jelentett a 3. hadseregnek. Ők váltak Patton tábornok közvetlen, saját használatú „teleszkópjává”. [1]

Annak ellenére, hogy a terveket alapvetően a törzs dolgozta ki, hadtestparancsnokait is közvetlenül bevonta a tervezés folyamatába. Miután az alapvető elgondolás megszületett, parancsnokaival elemezte a tervet, ahol mindenki nyíltan elmondhatta véleményét. A parancsnokok így magukénak érezték a kidolgozott tervet. Ugyanakkor részvételük már előkészítette az együttműködést is. Miután Patton meghozta döntését, már nem tűrt ellentmondást. Parancsait igyekezett a lehető legérthetőbb módon megfogalmazni.²³ A harcparancsok általában nem haladták meg az egy oldalt, ami kiegészült egy jól érthető vázlatlal is. Maga a kifejtés tartalmazta a szándékát, a művelet célját, a megkötéseket és korlátozásokat, a feltétlenül szükséges koordinációs instrukciókat és a szélesebb értelemben vett elvárható véghelyzetet. [1] Mindez mai napig szerves részét képezi a harcászati és hadműveleti szintű műveleti parancsoknak.

A parancsnokok kommunikációját kiegészítette a hadsereg és hadtesttörzsek közötti folyamatos kapcsolattartás. Rendszeresen tartottak közös értekezleteket szakmai területenként. A törzs funkcionalitását tovább növelte az összekötő tisztek jól kialakított csoportja

²³ Ebben valószínűleg közrejátszott saját betegsége is. Köztudottan diszlexia nehezítette életét, amit következő önképzéssel igyekezett mérsékelni. Ez megnehezítette West Point-i éveit is, ahol emiatt matematikából és francia nyelvből is nehéz helyzetbe került, ugyanakkor tudta, hogyan kell a legszükségesebb információkat közölni a feladat-végrehajtás maximalizálása érdekében. [2]

és hálózata. Az összekötő tiszteknek köszönhetően ugyanaz a helyzetkép alakult ki minden parancsnokságon, legyen az alárendelt vagy együttműködő, ami mind-mind a hatékonyságot növelte a harcéri végrehajtás során. [1]

Egy példa arra, hogy előrelátása, vezetési stílusa milyen eredményeket hozhat egy vezetőnek, ugyanakkor törzsébe és alárendeltjeibe vetett, tapasztalati úton szerzett bizalma milyen hozzáadott értéket képviselhet kritikus időszakokban.

A hitleri német haderő egyik utolsó kísérlete sorsának megfordítására az ardenneki offenzíva volt. Köszönhetően Patton vezetési stílusának és egyik alapelvének, miszerint a 3. hadseregnek mindig fel kell készülni a váratlan helyzetekre, az egyik törzsrtekezetlen felderítő főnöke jelentette, hogy a németeknél rádiócsendet észlelt, és az ardenneki terep ellenére északon az 1. hadsereg csatlakozásánál akár támadást is indíthatnak. Patton rögtön kiadta utasítást az ellentámadás előkészítésére, annak megtervezésére.

A német offenzíva után Eisenhower összehívta parancsnokait, de egyedül Pattonnak volt terve, nem is egy, hanem három. Először Eisenhower nem hitt Pattonnak, de rövid meggyőzés után Patton telefonon megadta a cselekvési változat kódnevét törzsének, így a 3. hadsereg megindult északra. Patton nem pánikolt, nem a hátrányokat, hanem a lehetőségeket látta még a németek – később elkeseredettnek ítélt – támadásában is. Az a sebesség, ahogy harcba vetette a III. és XII. hadtestet, bizonyította képességét a gyors és hatékony hadműveleti döntésre, ugyanakkor alárendeltjei képesek voltak azt ugyanolyan gyorsan végrehajtani. [1]

Patton az ellenség legyőzése érdekében négy fő szempontot tartott fontosnak: [1]

- Először is kritikus volt számára az ellenség szándékának megértése, mert csak így volt képes arra, hogy hamarabb megvalósítsa saját tervét, mint ahogy az ellenség elkezd megvalósítani a sajátját.
- Másodszorban az ellenséget gyorsan a lehető legjobb erőkoncentrációval támadta, és nem engedte, hogy az a saját újraszervezését végrehajtsa.
- Harmadszorban, ha az ellenség egyszer visszavonult, könyörtelenül üldözni kellett őket.
- Végezetül, azokat a területeket tökéletesen meg kellett tisztítani, amit a gyors támadás vagy üldözés során érintetlenül megkerültek vagy hátrahagytak.

Mit ad ez ma az oktatásnak, mit érdemes belőle oktatni, egyáltalán oktatjuk-e?

Patton tapasztalata, felkészültsége, karrierje, önképzése, harci tapasztalata mind-mind befolyásolta vezetési stílusát, amely a mai napig meghatározó példa a jövő vezetőinek képzésében. Az általa és kortársa, Dwight D. Eisenhower által megvalósított modellt a napjainkban is részét képezi az Egyesült Államok Szárazföldi Hadereje (US Army) doktrínáinak. [9]

Véleményem szerint a korábban felsorolt alapelvei még mindig oktatás tárgyát kell hogy képezzék; kiemelten a harcászati és hadműveleti szintű oktatás területein. Az általa megvívott ütközetek, valamint hadjáratok elemzése során a mai napig olyan tényezők kerülnek felszínre, amelyek – természetesen a jelen kor kihívásainak és az átfogó környezetnek megfelelő sajátosságokhoz történő illesztését követően – a jövő katonai vezetői képzésének meghatározó elemévé kell hogy váljanak.

Megítélésem szerint minden vezető képzésében helyet kell hogy kapjon az alárendeltkebe vetett bizalom demonstrálása. Láthattuk, hogy Patton milyen módszerrel állította össze törzsét, hogyan használta a törzs tagjai mellett parancsnokai „szürkeállományát”, és milyen szabadságot adott nekik a végrehajtás során. Nem terhelte őket több tíz oldalas részletes parancsokkal, hanem nagyon világos, rövid, érthető és plasztikus módon adta tudtára alárendeltjeinek, hogy mit vár el tőlük. Mindezt tehette a közös kiképzésnek és tapasztalatszerzésnek köszönhetően, és alapelveihez történő ragaszkodása, valamint személyes példamutatása miatt is.

Manapság sokan és sokat beszélnek a küldetésorientált vezetésről, vagyis a „mission command”-ról. Patton nem beszélt sokat róla, de alkalmazta, és eredményei magukért beszélnek. Ahogy fogalmazott: *„Soha ne határozd meg az embereknek, hogyan csinálják a dolgukat. Mondd meg nekik, mit tegyenek, és ők majd meglepnek találékonyságukkal.”*²⁴ [8]

Patton hatása más tudományágakra

Számtalan különböző briliáns stratégiát ismerünk, akik vezetési stílusát követhetőnek titulálhatjuk. Patton nézeteit nem csupán a katonai vezetőképzésben, hanem a civil, főleg gazdaságvezető-képzés során is a mai napig tanítják. Találhatunk példát arra, hogy a könnyebb érthetőség kedvéért a katonai terminológiáját egy az egyben fordítják a civileknek, hiszen a szereplők beazonosítása után már egyszerűbb a civileknek is értelmezni a szervezeti, tervezési és vezetési alapelveket a katonai élet lefordítását segítő szemüvegen keresztül. [11]

Az egyik fontos kérdés például, hogy miként lehetséges inspirálni, motiválni a törzset, az alárendelteket és a dolgozókat, ami azon múlik, mit is értünk motiváció, illetve inspiráció alatt. Az inspiráció legfontosabb célja, hogy mindenkit ugyanabba az irányba tereljünk, közben fenntartva az együttműködés fontosságát. Az irány természetesen nem lehet más, mint a szervezeti cél megvalósítása.

Ebben az értelemben Patton is egy követhető példát ad, hiszen neki véres és félelmetes körülmények között kellett motiválnia kollégáit. Legfontosabb motiváló tényezője a személyes példamutatáson keresztül valósult meg. *„Állj az élre!”* – parancsolta tisztjeinek.

Williamson publikálta Patton biográfiáját 1979-ben *Patton alapelvei* címmel,²⁵ amelyben plasztikusan bemutatja, hogy Patton úgy volt képes vezetni alárendeltjeit, hogy a parancsai kiadása után fel sem merült annak be nem tartása. George Patton vezetési stílusának és alapelveinek jelentősége, hogy éppen olyan szilárd alapokat képeznek ma, mint az évtizedekkel korábbi vérzivataros háborúk során. Ilyen alapelvek a következők, melyeket mai napig tanítanak a vezetéselméleti órákon a különböző katonai és civil iskolákban.

„Vezetéselméleti alapelvek:

- Azt mondd, amit gondolsz, és azt gondold, amit mondasz!
- Mindig készülj a legrosszabbra!
- Vezetőidet ne érzelmi alapon, hanem azok képességei szerint válaszd.

²⁴ “Never tell people how to do things. Tell them what to do and they will surprise you with their ingenuity.”

²⁵ *Patton's Principles: A Handbook for Managers Who Mean It!*

- Minden vezetőnek rendelkeznie kell hatalommal, hogy felelősségét be tudja teljesíteni.

Döntéshozatali alapelvek:

- Amit eltitkolunk, hosszú távon megsemmisít minket.
- Beszélj az emberekkel!
- Tudd, hogy mit tudsz, és azt is, amit nem!
- Soha ne hozz döntést túl korán, vagy túl későn!

A siker alapelvei:

- Soha ne bocsátkozz harcba, ha nem nyerhetsz vele valamit!
- Mindig legyen tartalékod!
- A bosszú csakis Isten privilégiuma.” [7]

Az alapelvek mellett tervezési alapelveit is tanítják a gazdaságvezető-képzésben, hiszen Patton rendkívüli eredményeket ért el a különböző tervek készítésében, melynek során alapvető filozófiája a „*gyerünk előre, mindig csak menjünk előre, azért hogy haladjunk előre*” volt, amihez elengedhetetlen az egyértelmű célmeghatározás, hogy megmondhassunk, „*hogyan*” menjünk előre. Mindig azt mondta: „*egy jó terv, amit határozottan végrehajtunk, ma mindig jobb, mint egy tökéletes terv a jövő héten.*”²⁶ [12] Mindig szükség van a vezető víziójára, stratégiára vagy tervre, és egy határozott vezetésre, hogy a terv végrehajtható legyen.

A hatékony terv csak akkor jöhet létre, ha a teljes stáb kiveszi részét a tervezés folyamatából. Mindez nem jelenti azt, hogy mindig mindenki egyetért, hiszen főleg a tervezési folyamat során felszínre kerülő ellentmondások világíthatják meg a legjobb megoldás körvonalait. Patton ezt egyszerűbben fogalmazta meg, amikor azt mondta: „*Ha mindig mindenki egyetért, akkor valaki nem gondolkodik.*”²⁷ [10]

Összegzés

Patton tábornok karizmatikus katonai vezető, kitűnően képzett stratégia volt, aki rendkívüli sikereket ért el munkája során. Vezetési stílusát – sokszor félreértve valódi értékeit – sokan sokféleképpen értelmezték. Az egyént, a személyeket, a katonát tartotta a legfontosabbnak, amit soha nem tévesztett szem elől. Ennyi év távlatából megállapítható, hogy a vezetési elvek témájában, illetve annak gyakorlati megvalósításában megelőzte korát. Alapelveit a mai napig tanítják, illetve értelmezik a vezetéssel, azon belül a katonai vezetéssel foglalkozó intézményekben. Ha a mai nap értékes vezetői képességeket keresünk, célszerű megvizsgálni és magunkévá tenni azt, amit és ahogyan Patton tett. [6]

Patton – ahogyan azt a bevezetésben is megfogalmaztam – mindig is katona szeretett volna lenni. Számára ez nem egy foglalkozás vagy egy munka volt, hanem csupa nagybetűvel írt HIVATÁS és életfelfogás. Hogy miért akart katona lenni? A választ ő maga fogalmazta meg a West Point-i évek alatt:

²⁶ “*A good plan, violently executed now, is better than a perfect plan next week.*”

²⁷ “*If everyone is thinking alike, then somebody isn’t thinking.*”

„Miért akarok katona lenni, nehéz válaszolni erre a kérdésre intelligens módon. A saját megelégedésemre próbáltam valós okot találni, de nem tudtam találni egyetlen logikus magyarázatot sem. Csak magamban éreztem, hogy katona kell hogy legyek. Olyan természetes ez számomra, mint hogy lélegzem, és ugyanolyan problémát okozna az, hogy nem lehetek katona, mint ahogy az, ha nem tudnék lélegezni.” [3]

Úgy gondolom, szavai meggyőzőek, és további hozzáfűzés nélkül is kiválóan foglalják össze ars poétikáját.

Felhasznált irodalom

- [1] SANDERSON, J. R.: *General George S. Patton Jr.: Master of Operational Battle Command. What Lasting Battle Command Lessons Can We Learn From Him?* Pickle Partners Publishing, 2015. (The text originally published in 1997 under the same title.)
- [2] RANDALL, W. S., NAHRA, N.: *George Patton Leads the Charge*. American Lives, New World City, 2011.
- [3] FARAGO, L.: *Patton Ordeal and Triumph*. Westholme Publishing, 1964.
- [4] WALLACE, B. G.: *Patton and His Third Army*. Military Service Publishing Company, 1946.
- [5] POWER, R.: *The General Patton Approach to Leadership and Success*. Forrás: www.inc.com/rhett-power/the-general-patton-approach-to-leadership-and-success.html (A letöltés dátuma: 2016. január 18.)
- [6] WILLIAMSON, P. B.: *Gen. Patton's Principles for Life and Leadership*. MSC, 1988.
- [7] POWER R.: *The General Patton Approach to Leadership and Success*. Inc.com. Forrás: www.inc.com/rhett-power/the-general-patton-approach-to-leadership-and-success.html (A letöltés dátuma: 2016. január 18.)
- [8] JONES, C. „T”: *The Wit and Wisdom of General George S. Patton*. Executive Book, 2007.
- [9] CAMACHO, L. F.: *The Leadership Development of Dwight D. Eisenhower and George S. Patton Jr*. Pickle Partners Publishing, 2015. (The text originally published in 2009 under the same title.)
- [10] GUMBERT, C.: *General George S. Patton on Accelerating Performance on Today's Business World. A Battle Plan for Chief Executives*. Throne Publishing Group, 2011.
- [11] PROVINCE, C. M.: *Patton's One Minute Messages, Tactical Leadership Skills for Business Management*. Presidio Press, 1995.
- [12] *The official website of General George S. Patton, Jr.* generalpatton.com (A letöltés dátuma: 2016. március 13.)
- [13] KIS I.: *Patton, George Smith (1885–1945)*. Forrás: grotius.hu (A letöltés dátuma: 2016. március 13.)
- [14] SNAIR, S.: *Motivational Leadership*. Penguin Group (USA) Inc., 2007.

Resperger István¹

„Szélvészgyors Heinz” – Heinz Guderian, a német páncélos csapatok megteremtője és legfőbb stratégája

„Az új fegyverek rendszerint új harcmódot igényelnek új harcászati és szervezeti formákban. Ne töltsünk új bort régi tömlőkbe. A tettek fontosabbak a szavaknál. Csak a bátran cselekvő embereknek nyújthatja át majdan a babérkoszorút a hadak istennője.” [1: 256]

Heinz Guderian, a tábornok, aki a legjobb stratégia volt. A német alakulatok bővelkedtek jó képességű páncélosparancsnokokban, de azt kell, hogy mondjuk, ő volt, aki minden területen kiemelkedett: a tervezés, a kiképzés, a hadműveletek vezetése, az utánpótlás területén is. Művével (Achtung Panzer – Riadó páncélosok) és gyakorlati tevékenységével alapjaiban alakította át a német katonai, valamint páncélos gondolkodásmódot. A németeknél az önálló páncélos fegyvernem létrehozója, valamint a fegyvernemek együttműködésének és a harcoló csapatok élről való vezetésének a kialakítója.

Történelmi példákat és tapasztalatokat elemezve dolgozta ki a harckocsik alkalmazásának alapelveit. Művét mindenhol tanítják. Szinte minden hadszínteret bejárt, gyors előretörései alapján kapta a „Fast Heinz – szélvészgyors Heinz” becenevet.

Kulcsszavak: páncélos-hadviselés, alkalmazási alapelvek, tömeges bevetés, meglepés, szélességi és mélységi tagolás, Fall Gelb, Heinz Guderian, Achtung Panzer

“Fast Heinz” – Heinz Guderian the Creator and Main Strategist of the German Armoured Troops

“New weapons require new tactics. Never put new wine into old bottles. Actions speak louder than words. In the days to come the Goddess of Victory will bestow her laurels only on those who prepared to act with daring.” [1: 256]

---

¹ A hadtudomány PhD-fokozatos; Nemzeti Közszerződési Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet; e-mail: resperger.istvan@uni-nke.hu

Heinz Guderian, a general, who was the best strategist. The German troops abounded in talented armoured commanders, but Guderian excelled in all areas including planning, training, leading operations and also in the area of resupply. He fundamentally transformed the German military and armoured mentality with his study (Achtung Panzer) and practice. He created the independent armoured branch in Germany, he also worked out the method of cooperation between combat arms, and the concept of commanding from the edge of combating troops.

He worked out the principles of applying tanks by analysing historical examples and experiences. His work is taught everywhere. He has been at almost every theatre of war, and got his nickname "Fast Heinz" based on his rapid forged ahead.

Keywords: armoured warfare, principals of application, mass deployment, surprise, width and depth proportioning, Fall Gelb, Heinz Guderian, Achtung Panzer

A gépesített, páncélos-hadviselés elméleti alapjai [7]

Guderian nézeteinek felsorolása előtt tekintsük át a két világháború közötti katonai téziseket. A gépesített, páncélos-hadviselés elmélete a mozgáscentrikus, szárazföldi típusú hadikultúrához köthető. Ez a hadikultúra minden esetben a támadást, a lendületet, az erőt tartotta szem előtt. Minél gyorsabban törekedett a siker elérésére, a háború gyors befejezésére. Németország geopolitikai, geostratégiai elhelyezkedése kapcsán mindenképpen a mozgáscentrikus hadikultúrára építő gépesített, páncélos-hadviselést választotta stratégiájának.

Ezen elmélet megalapozását már Ludendorff² megkezdte kidolgozni a *Der totale Krieg* című művében, amelyben leírta, hogy az ellenség központjait, fővárosait kell támadni, illetve a háborút ki kell terjeszteni gazdasági, politikai dimenzióra, illetve el kell érni, hogy az ellenség hátországát is folyamatosan támadni lehessen. Ha az első világháborút előkészítő tervek közül megvizsgáljuk a németek Schlieffen³-tervét, megállapíthatjuk, hogy a kezdeti nagy erőkoncentrációra, a nagy ütemű támadásra, az ellenség mélységébe irányuló stratégiai csapásra, a francia főerők átkarolására törekedett.

A két világháború között a hadviselés elméletét több jeles gondolkodó fejlesztette ki. Ezek közül először Eimannsberger osztrák tábornok *Der Kampfwagenkrieg* [8] című művét kell figyelembe venni. A tábornok az első a gondolkodók sorában, akik a harckocsik tömeges alkalmazása mellett érvelnek. Az első világháborúban a harckocsi első alkalmazásánál megállapítható volt, hogy a gyalogság nem képes ezek rohamát feltartóztatni, pánikszerűen menekültek előre. A terv igazolására álljon itt egy idézet a tábornok művéből: „*A harckocsi olyan támadófegyver, amely a legnagyobb hatást a legkisebb veszteség mellett teszi lehetővé, és a harccselekmények gyors lefolyásával gyors döntésekhez vezet, talán a végső döntés elérésének reményével.*” [9: 19] A tömeges alkalmazáson belül Eimannsberger azt javasolta, hogy a harckocsiból három köteléket hozzanak létre, amivel leküzdhetik az ellenség első,

² Ludendorff, Erich (1865–1937) porosz tábornok, politikus, műve a *Der totale Krieg*. München, 1938.

³ Schlieffen, Alfred (1833–1913) 1891–1905 között a német vezérkar főnöke. Elgondolása szerint a német haderőt Luxemburgon, Belgiumon és Hollandián keresztül kellett volna bevetni, majd Párizst elfoglalni, továbbá a francia erőket megsemmisíteni.

második állásrendszerét, továbbá tartalékait. A támadáson belül megkülönböztet áttörést, meglepő támadást, illetve a harcckocsik és a légierő folyamatos együttműködését.

A következő gondolkodó a német Seckt tábornok volt, aki a jól kiképzett, mozgékony, kisebb hivatásos hadsereg mellett érvel, főként azért, mert úgy látja, hogy a hivatásos erővel lehet egy hadsereget – mozgósítás esetén – gyorsan feltölteni, kiképezni, alkalmazni. Művében (*Egy katona gondolatai*) sokat foglalkozik a repülő fegyvernem alkalmazásával, hiszen „az állami ellenállás központjai a levegőből is megtámadhatók”, ezért is tartja fontosnak a fegyvernem fejlesztését. Úgy látja, hogy a politikai helyzet Európában olyan, hogy „az államok szükségét érzik annak, hogy ellenséges rajtaütés esetén mindenkor kész, békebeli hadsereg biztosítsa őket.” [9: 167]

Nemcsak Nyugat-Európában, hanem a Szovjetunióban is több jeles szerző foglalkozott a páncéloscsapatok alkalmazásának szükségességével. Ezek közül Triandafillov⁴ műveit kell kiemelni, melyek az áttörés kérdésével foglalkoznak, illetve az áttörés végrehajtásának lehetséges módjaival. A szerző úgy látja, hogy a szovjet rendszert a vezetés maximális centralizációja jellemzi, az állami főparancsnoktól a front-, hadsereg-, hadosztályparancsnokokon keresztül a csapatokig. Egy másik szerző, Isszerszon *A mély hadműveletek alapjai* című művében a hadászat kérdésén belül is az áttöréssel és annak kiszélesítésével foglalkozik. Szerinte a tűzfegyverek fejlődése, modernizációja, a széles harcvonalon folytatott manőverek teszik lehetővé a harcckocsi- és gépesített csapatok alkalmazását. Ebben az időszakban a tűzéréség 4–6 km-es, a harcckocsik 2500 m-es hatótávolsága alapvetően megváltoztatta az első világháborúban alkalmazott eljárásokat. A harcckocsik sebessége a 3–4 km/óráról elérte a 25 km/óra sebességet, így hatótávolságuk a korábbi 40–50 km-ről 300 km-re nőtt.

Tuhacsevszkij⁵ *A korszerű hadászat kérdései* és *A háború új kérdései* című műveiben fekteti le a mély hadműveletek elméletét. A szovjetek tapasztalatai azt mutatták, hogy a modern fegyveres konfliktusok nagyon széles arcvonalon és nagy mélységben, tagoltan kerülnek végrehajtásra. Ebből következik, hogy az ellenséget nem lehet egy döntő ütközetben legyőzni, a csoportosításokat egymást követően kell felszámolni. Ehhez szükség lesz lefogó eszközök alkalmazására (tűzéréség, repülő) mélységben deszantok alkalmazására, összefegyvernemi hadseregek, csapásmérő hadseregek és tartalék alkalmazására. Tuhacsevszkij elméletének lényegét abban lehet összefoglalni, hogy a siker érdekében az ellenség harcászati, hadműveleti, hadászati, védelmi rendszere ellen lehetőleg egy időben csapásokat kell mérni. Szükség lesz az ellenség harcászati és hadműveleti mélységének áttörésére, ehhez szükség van az áttörő hadseregek létre (páncélos gépesített csapatok), az ellenség mélységében levő hadászati tartalékok lefogására (repülő) és a hadászati mélységben fontos objektumok birtokbavételére (deszantcsapatok).

⁴ Triandafillov, Vlagyimir Kipjakovics (1894–1931) az első világháborús tapasztalatok feldolgozója, a mély-ségi harc elméletének egyik megteremtője. 1923–1931 között a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg törzsének osztályvezetője, hadműveleti csoportfőnök. [10: 15] [10: 497–498]

⁵ Tuhacsevszkij, Mihail, Nyikolajevics (1883–1937) a Vörös Hadsereg kiemelkedő katonai személyisége, hadvezér, teoretikus. Nevéhez fűződik az önálló harcckocsicsapatok felállítása és alkalmazási elveinek kidolgozása. [11: 1342–1343]

Egy másik nyugat-európai gondolkodó De Gaulle⁶ tábornok, aki az *Út a hivatásos hadsereghez* című művében leírja a jövő francia haderőt. A tábornok szerint Franciaországnak 100 000 főre és 2000 harckocsira lesz szüksége. Ennek a hadseregnek főként hivatásosokból kell állnia. A harckocsik alkalmazásával kapcsolatban meghatározza az áttörés szélességét (16 km), illetve a harckocsik tömeges alkalmazásán belül a lépcsőket (első, második lépcső, tartalék).

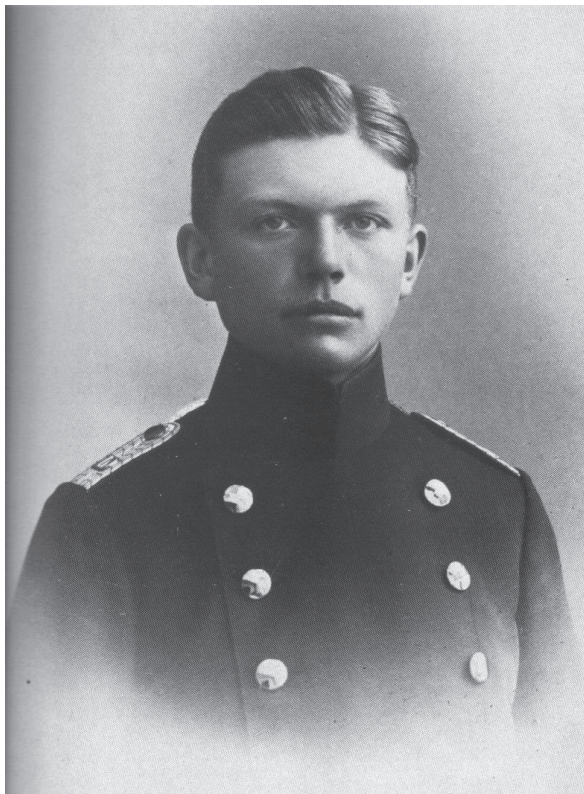
Fuller⁷ *A gépesített erők hadműveletei* című művében a következő megállapításokat teszi: Nagy-Britanniának is alacsony létszámú hadserege lesz hivatásos jelleggel, melyet a mozgósítás után tölt fel hadilétszámra. A légierő alkalmazási tapasztalatai alapján még hátrányként jelentkezik ennél a haderőnemenél az ellenség folyamatos támadása, pusztítása. Megállapítása szerint a fegyverzet célja az, hogy azzal öljünk, sebet ejtsünk, rémületet keltsünk az ellenség soraiban. Ezen célok eléréséhez a harckocsit látja a legalkalmasabb eszköznek. Fuller is, mint minden szerző, sokat foglalkozik az áttöréssel, annak lényegével. Az áttörést fázisokra osztja. Az első fázisban meghatározza, hogy kettő betörési pontot kell az ellenség védelmi rendszerén kijelölni, innen koncentrikus csapást kell mérni az ellenség védelmére. A siker kifejlesztéséhez szükség van az áttörés második fázisára, amikor az elért területről új erőkkel, excentrikusan, kifelé támadva a betörés helyét kiszélesítjük, ezáltal lehetőséget biztosítunk a gépesített csapatok gyors előretörésére. Támadó eszközként azért is tartja alkalmasabbnak a harckocsit, mint a többi, mert az első világháború tapasztalatai azt mutatták, hogy gyalogos támadás esetén a védő félnek egy hátrább levő terepszakaszon mindig sikerül megállítani a támadást, míg harckocsitámadásnál a gyalogos védőknek nincs lehetőségük egy új, kiépített terepszakaszt elfoglalni. Fuller a védelemben is javasolta a harckocsik alkalmazását, amelyet a két U betű elméletének nevezhetünk: egy fő védelmi és egy előretolt védelmi terepszakaszt kell kiépíteni, a két terepszakasz között fel kell deríteni az ellenséget, veszteséget kell neki okozni. A fő védelmi terepszakasz előtt a páncéltörő eszközök alkalmazásával meg kell állítaniuk az ellenséget, majd a harckocsik ellenlökésével meg kell semmisíteni. Fuller hadviselési alapelvei az anyagcentrikus hadikultúrához kötődnek, amelyen belül elsődleges alapelvekként a következőket említhetjük:

- erők összpontosítása,
- biztosítás,
- az erőkkel való gazdálkodás,
- meglepés,
- támadás,
- mozgás,
- együttműködés.

⁶ De Gaulle, Charles André Joseph Marie (1890–1970) francia államférfi, katona, politikus. Katonai főiskolát, felsőfokú tiszti iskolát végzett. Részt vett az első világháborúban. 1940-ben a Somme folyónál folyó harcokban a 4. páncélosadosztály parancsnoka. 1944-ben a Francia Köztársaság elnöke. [12: 628]

⁷ Fuller, Charles (1878–1966) angol hadtörténész, katonai teoretikus, vezérőrnagy. 1917-ben harckocsihadtest vezérkari főnök. 1926-tól a vezérkari főnök segítője. 1929–1932 között dandárparancsnok. A háború után a katonai akadémián tanított. [12: 447]

Heinz Guderian élete, fő műve

1. kép

Heinz Guderian hadnagy 1908-ban [23]

Pályafutása

1888. június 17-én Kulm/Weichselben született. Katonai szolgálata 1907-ben kezdődött. 1908-ban hadnagy a híradó csapatoknál, 1915-ben már alezredes a vezérkarnál, 1936-ban vezérőrnagy, 1938-ban altábornagy, még ebben az évben a páncéloscsapatok tábornoka, 1940. július 19-étől vezérezredes. 1935 és 1938 között a 2. páncélosadosztály parancsnoka. A II. világháború kezdetén a XIX. hadtest parancsnoka, 1940. június 1-jétől a Guderian–páncéloscsoport, november 16-ától a 2. páncéloscsoport (1941. október 5-étől 2. páncélos-hadsereg) parancsnoka. 1941. december 25-én Hitler leváltja a hadsereg parancsnokságáról, majd 1943. március 1-jétől kinevezi az ekkor létrehozott, a páncéloscsapatok főszemléltője beosztásba. 1944. július 21-től pedig megbízza a szárazföldi haderő vezérkari főnöki teendőinek ellátásával. Hitler e beosztásából az egyre fokozódó ellentétek miatt 1945. március 28-án „egészségi okokból” felmenti. 1954. május 14-én Schwangau bei Füssenben hal meg. [19]

Fő műve

A németek gondolkodók közül Heinz Guderian,⁸ egykori híradó az *Achtung! Panzer!*⁹ című művében fekteti le a páncélos- és gépesített hadviselés elméleteit, illetve a villámháború elveit. Guderian elsőként meghatározza a siker feltételeit: alkalmas terep, meglepés, tömeges alkalmazás, a szükséges szélességi és mélységi tagolás. A terep felosztása Guderian szerint lehet *harckocsibiztos terep* – ezen a területen nem folytatunk harckocsival műveleteket; *harckocsit akadályozó terep* – itt gyalogsági megerősítéssel alkalmazzuk a harckocsikat, *harckocsiterep* – ahol az eszközök tömeges alkalmazásával kell számolni. Guderian összefoglalva azt állapítja meg, hogy az egész védelmi rendszer ellen megközelítően egy időben kell támadni. Ehhez szükség van a fegyvernemek együttműködésére, az akadályrendszer leküzdésére, az ellenség hadászati tartalékai ellen repülő, légideszant bevetésére, a tüzéség lefogására. A védelem kérdésében úgy látja, hogy a védelmi rendszer döntő fontosságú körletében kell a harckocsikat bevetni. Tilos szétforgácsolni az erőket, mert csak így érhető el az ellenség megsemmisítése. Jelmondata is ezt támasztja alá: „*Klotzen, nicht klockern!*” – „*Szétűzni, nem ütögetni!*”

Amennyiben össze kívánjuk foglalni a páncélos- és gépesített hadviselés lényegét, a villámháború elméletén belül és *Blitz* (villám) szóval kívánjuk jellemezni. A gépesített hadviselés elmélete és megvalósítása a Blitzkrieg. A *Blitzkrieg* szót stratégiai meglepetésnek is fordítják több helyen, valójában a légierő és a páncéloscsapatok operatív bevetése a légideszantcsapatok támogatásával. A *Weltwoche* újság 1941. július 4-ei számában ezt írja: „*Blitzkrieg: ma az egész világ erről a formuláról, a modern háborús vezetésről beszél, ami egy harcéljárás mód, pedig valójában még nincs rögzített stratégiai formája ennek a szónak.*” [20]

Ha harcászati szinten kívánjuk megközelíteni a *Blitzkrieget*, akkor Guderian taktikai eljárását kell alapul vennünk, aki ezt kifejlesztette. Ő a rohamcsoporthadviselés nevet adta neki, amelynek receptje gyorsaság, meglepetés, kombinálva a modern technika eszközeivel, mint például a harckocsi és a repülő. Guderian célja legfőképp az volt, hogy a német hadvezetést mozgó háborúra ösztönözze. Így tehát a *Blitzkrieg* elvezetett egy olyan rokon értelmű kifejezéshez, mint az operatív mozgó háború. Sok történész úgy értelmezte, hogy ez a fajta háború valójában Hitler uralmi stratégiája. Számos szerző a németeknél a német Harmadik Birodalom hadigazdaságát is villámháborús gazdaságnak nevezte. A német *Blitzkrieg* stratégia valójában a világhatalom megszerzésére törekedett. Fő céljuk az volt,

⁸ Guderian, Heinz (1888–1954) német tábornok, a német hadsereg páncéloscsapatainak megszervezője, 1938–1941-ben a parancsnoka, 1941–1945-ben a hadsereg vezérkari főnöke. [14: 414] További művei: *Achtung-Panzer! die Entwicklung der Panzerwaffe, ihre Kampftaktik und ihre operativen Möglichkeiten*. Union Deutsche Verlagsgesellschaft, Stuttgart, 1937.; *Die Panzertruppen und ihr Zusammenwirken mit den anderen Waffen*. Mittler & Sohn, Berlin, 1937. (Naval and Military Press, 2009, ISBN 978-1-84342-509-0); *Mit den Panzern in Ost und West*. Volk und Reich, Berlin, 1942.; *Die Panzerwaffe. Ihre Entwicklung, ihre Kampftaktik und ihre operativen Möglichkeiten bis zum Beginn des großdeutschen Freiheitskampfes*. 2. Auflage. Union deutsche Verlagsgesellschaft, Stuttgart, 1943.; *Kann Westeuropa verteidigt werden?* Plesse, Göttingen, 1950.; *So geht es nicht! Ein Beitrag zur Frage der Haltung Westdeutschlands*. Vowinkel, Heidelberg, 1951.; *Erinnerungen eines Soldaten. Autobiografie*. Original 1951 im K. Vowinkel Verlag, Nachdruck 18. Auflage: Motorbuch, Stuttgart, 2003.; *Panzer – Marsch!* Schild, München, 1956. (aus dem Nachlass bearbeitet von Oskar Munzel).

⁹ Könyvének magyar kiadása: *Riadó! Páncélosok!* Kossuth Kiadó, 1999.

hogy a hadjáratok minél gyorsabban fejeződjenek be. A villámháború külpolitikai célja mindig az volt, hogy az ellenséget izolálni kell, a konfliktust lokalizálni, és mindenképpen elkerülni egy többfrontos erőket megosztó háború lehetőségét. Ennek a stratégiának belpolitikai célja a lakosság háborúra motiválása, kitartóképességére alapozva. Gazdasági célja pedig az, hogy a saját erőinket nagyon gyorsan alkalmassá tegyük a háborúra, illetve mindig rendelkezünk az első csapás képességének a lehetőségével. A stratégia katonai célja a gyors bevetés által kihasználni a meglepetés erejét, az ellenség hadseregének bekerítése, és gyors döntés kikényszerítése.

2. kép

Heinz Guderian a francia hadjárat idején [15]

Ezen teória alapján a *Blitzkrieg* kiszámítható elemei a következők: ellenség, idő, tér, gazdasági potenciál, katonai potenciál. Ahogy az 1990-es években Dietrich Rogler dandártábornok, a német páncéloscsapatok parancsnoka megfogalmazta:

„A stratégia három klasszikus eleme: az idő, a tér, az erő, mely párhuzamos a harc fő elemeivel, a mozgékonyssággal, a tűzerővel, a védettséggel. A harcokosi még ma is az egyedüli fegyver, amely ezeknek megfelel. Ha egy ország a fegyveres erőiről akar szót ejteni, a mozgékonytságot, a túlélőképességet, a tűzerőt kell a hadsereg struktúrájánál figyelembe venni. [2: 329]

*Betörni,
Leverni, letaposni,
Igyekezni,
Tovább támadni,
Zárni a menekülési utakat.*

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a páncélos- és gépesített hadviselés elméletét kidolgozó szakemberek az ilyen típusú hadviselés lényegét a hivatásos hadseregben, technikai eszközök tömeges alkalmazásában, a haderőnemek és fegyvernemek szoros együttműködésében, a harckocsinak megfelelő terepen, meglepetésszerű, szélességi és mélységi tagolással képzelték el.

A mű

3. kép

Guderian műve lengyel, [16] orosz [21] és magyar kiadásban [22]

A könyv fő mondanivalója, főbb tartalmi elemei

A) Katonai és politikai felső vezetés

Az első világháború elemzése azt mutatta, hogy a helyzettel minden szinten tökéletesen tisztában volt a hadvezetés, és a legfelsőbb vezetés is:

„1914-ben hadseregünk támadóereje – eltekintve most az egyes politikai és katonai vezetési hibáktól – nem volt elegendő ahhoz, hogy gyorsan kikényszerítse a békét. Vagyis fegyverzet, felszerelés és szervezés tekintetében nem tudtunk anyagi ellensúlyt szembeállítani az ellenség számbeli fölényével. Hittük, hogy erkölcsi fölényben vagyunk ellenségeinkkel szemben, és joggal hittük ezt. A nép erkölcsi és lelkiállapota mellett, amely bizonyosan döntő jelentőségű, kellő figyelmet fordítsunk az anyagi feltételekre.” [1: 7–8]

Azt mondhatjuk, hogy ezt az őszinte, tárgyilagos hangnemet a háború végéig megtartották:

„Szeptember 15-én a német főparancsnok a következőket jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak, a császárnak: »Az ellenség ezen az őszön kétségtelenül folytatni fogja támadását. Erre minden lehetősége megvan, mert özönlenek az arcvonalba az amerikai erők, és az ellenség tömegesen alkalmazza a harckocsikat. Részünkről a harcot továbbra sem területbirtoklásért folytatjuk, hanem ahhoz az alapelvhez tartjuk magunkat, hogy az ellenséget hagyjuk felőrlődni, mi pedig megőrizzük hadseregünk harci erejét.«” [1: 135] „Az egész hadsereg teljes bizalommal tekintett legfelső hadvezetésére.” [1: 93] „A nyugati fronton a hadviselés elsősorban a harckocsik hatása miatt szerencsejáték jellegét öltötte; a főparancsnokság ezért nem számolhat biztos tényezőkkel. A fegyverszünet szükségességének oka az ellenség páncélos fölénye volt.” [1: 135–136]

B) A páncélos-hadviselés alapelvei

A javaslat készítői szerint a páncélostámadás sikerének *három lényeges feltétele* van:

- alkalmas terep,
- tömeges bevetés,
- meglepetés.

Ezzel kapcsolatban néhány megjegyzést kell tennem.

A páncélos csapatok nem alkalmazhatóak minden terepen (a magas hegyek, meredek lejtők, mély mocsarak és vízfolyások feltartóztathatják). Figyelembe kell venni a terep alakulatokat és a talajviszonyokat.

A terepviszonyok kérdésénél megállapítható, hogy kis páncélosegységekkel nem lehet döntő sikereket elérni, mégpedig teljesen függetlenül attól, hogy csak kevés páncélos állt rendelkezésre, vagy pedig a rendelkezésre álló páncélosok viszonylag nagy száma ellenére ezeket szétaprózva, „cseppenként” vetették be, miként 1917. április 16-án történt. Az ellenség minden esetben képes volt elegendő elhárító eszközt alkalmazni. A tűzéréség tűzhatékonysága szétforgácsolódik abban az esetben, ha egyidejűleg sok páncélos támad. A támadás átütő sikerének harmadik feltétele a meglepetés. Ez ősidők óta minden rátermett, találékony hadvezérnek fontos eszköze. Az ellenség meglepetését lehet a harceszköz teljes újszerűségére alapozni. [1: 72]

Talán ebben a részben fogalmazza meg Guderian a siker igazi feltételét, tehát lehetőleg egy időben intézzünk támadást a védelem minden szintje ellen:

„Az áttörést célzó harc valóban magas követelményeket támaszt a páncélosokkal szemben. Sikert csak akkor lehet elérni, ha az egész védelmi rendszer ellen megközelítőleg egyidejűleg intézünk támadást.” [1: 210]
„Annak, aki támadni akar, üttöerőre van szüksége. Mi az az üttöerő? Talán még mindig a szuronyokban, gyalogságunk fegyvereiben, éppenséggel géppuskáinkban és lövegeinkben rejlik. A gyalogsági üttöerő szent fogalma a szurony. Támadásban is célszerűbb az ellenséget tűz alá venni, és ezzel megrendíteni, mielőtt szuronyrohamot indítunk ellene.” [1: 241–242]

A védelem kérdése: az első világháborút főként az a probléma jellemezte, hogy a tűz és manőver összhangja felborult. A géppuska képes volt a kisebb szintű ütközetek eldöntésére, földhöz szegezte a gyalogságot, nem lehetett a manőverezni.

„A háború a nyugati fronton lényegében végig megőrizte az állásháború jellegét, bár az utolsó hetekben nagyon kevés kiépített állásban folytatódott. A háború e formájában a géppuska vált a domináns fegyverré, amely megnehezítette, olykor teljesen megakadályozta a védtelen harcosok és járművek (lovak) mozgását. Ebből következik, hogy a géppuskás csapattá vált gyalogság a háború óta főleg védelemre alkalmas.” [1: 138]

„A védelmet a tüzérségi és a gyalogsági támadás elhárításának alapelvei szerint tagolták. A páncélosok elhárítása érdekében az égvilágon semmi sem történt. A fő harcvonalakat nem olyan terepre helyezték, amely védett páncélosokkal szemben vagy legalábbis akadályozza a páncélosokat, és az egyetlen elhárító fegyvert, a tüzérséget nem állították át a páncélelhárítás szempontjának figyelembevételével közvetlen irányzásra. Az 1918. július és augusztus 18-ának tapasztalatai azt tanítják, hogy a páncélos akadályok mögött kell megszervezni a szívós védelmet, ha nem akarjuk kitenni a gyalogságot és a tüzérséget a megsemmisítésnek. Nyílt terepen való harcvezetés csak akkor lesz lehetséges a jövőben, ha a hadsereget ugyanolyan mértékben ellátjuk páncélosokkal, mint az ellenség. A meglepetésszerű támadás érdekében lemondtak a tüzérségi előkészítésről, összesen ötszáz páncélost vetettek be.” [1: 131]

A védelemben egyértelműen fogalmazza meg az elvet: ahol sikert akarok elérni, oda kell az erőket összpontosítani:

„A védőnek összpontosítania kell a páncéloserőket azon a helyen, ahol az elhárító harcban döntést próbál elérni, és az erre vonatkozó határozatot annál inkább meg kell hoznia, minél inkább csak bizonyos térségek alkalmasak mind a védő, mind a támadó térfelén gépesített és páncélozott nagyegységek alkalmazására a nehéz terepviszonyok miatt. Ha ott vetnénk be páncélosokat, ahol nem akarunk döntő sikert elérni, ahol a terepnehézségek miatt ez egyáltalán nem is lehetséges, és ahol ennek folytán az elhárításban gyenge reteszelőcsapatok is elegendők.” [1: 240–242]

C) A páncélosalakulatok megszervezése

Németország hadseregében tilalom alá helyeztek minden modern fegyvert, de ennek ellenére megkezdődött a dicső múltra alapozva az új, modern, önálló fegyvernem megteremtése. 1918 folyamán egyre növekedett a páncélosegységek száma, és ezzel összhangban megszervezték a páncélosezredek és -dandárok törzseit. A nehézséget az okozta, hogy:

„Igen szűk volt azoknak a tiszteknek a köre, akik páncélosfegyver harcászati és technikai fejlesztésével. Ilyenek csaknem kizárólag azok közül kerültek ki, akik a csekély számban engedélyezett gépesített alakulatoknál szolgáltak. De a rózsaszín parolisokat sújtó minden korlátozás és csalódás ellenére őrizzük mindazok emlékét, akik akkor fáradhatatlanul dolgoztak és tanultak, hogy megszerezzék a szükséges ismereteket, és előrelátón fejlesszék az új fegyvert, a jövő fegyverét! Azokban az években teremtettük meg a fegyvelmen, bajtársiasságon, katonai és technikai szakismereteken alapuló feltételeket, amelyek lehetővé tették, hogy amikor mentesültünk a fegyverkezési korlátozásoktól, megszülessen a német gépesített csapat és azon belül a páncéloscsapat. A rózsaszín parolisoknak minden okuk megvan rá, hogy büszkékké legyenek erre, és ők ma hálásan gondolnak azokra a férfiakra, akik azokban a nehéz években ezt a fegyvernemet és fejlesztését irányították, és hathatósan előkészítették jelenlegi fellendülését.” [1: 147–148]

Folyamatosan képezték tanfolyamokon a jelölteket, ahol a fő cél az együttműködés kialakítása volt.

„A gépesített csapatok tisztjeinek tanfolyamokat szerveztek, ahol a technikai ismereteken kívül a gépesített csapatok harcászati és a többi fegyvernemmel való együttműködésüket is tanították. A »gépjárműtanszék« kialakította az egységes harcászati és technikai nézeteket, ezenkívül megfogalmazta – amennyire ez elméleti stúdiumok és utánzatokkal végzett valóságos gyakorlatok révén egyáltalán lehetséges volt – az alapgondolatokat a német páncéloscsapat újjáteremtése érdekében.” [1: 185]

A szervezés, kiképzés mellett a csapatok szervezeteit is a megfelelő ütemben alakították ki: 1931. április 1-jén Lutz tábornok három-három gyakorlatot vezetett. Ezek eredményeképpen megfogalmazták a jövőbeli páncélosainkkal szemben támasztott műszaki követelményeket, és elkészítették a megfelelő tervrajzokat. [1: 186] 1933-ig a brit szabályzat alapján folyt a gépesített csapatok tisztikarának – a majdani páncéloscsapat tisztjeinek – elméleti kiképzése.

„Az első vezénylő tábornokká – a páncéloscsapatok külön parancsnokságát 1934. július 1-jéig felügyelő – Lutz altábornagyot nevezték ki. A páncélos- és páncélelhárító csapatokat, a gépesített lövészeket és a felderítőosztályokat »gépesített harci csapatok« (Kraftfahrkampftruppen) néven új fegyvernemmé egyesítették.” [1: 186]

A páncéloscsapat már rég nem a gyalogság kíségető és kísérő, támogató fegyvere volt.

„Németországban a páncéloscsapat egységes vezetésének és kiképzésének alapelveit érvényesítették. Lemondtak arról, hogy a páncélosoknak csak gyalogságot kísérő egységként való alkalmazásával számoljanak, ezzel szemben eleve olyan fegyvernemet teremtettek, amely megtanult nagy kötelékekben harcolni, és ennélfogva tartósan képes lett nagy feladatok megoldására.” [1: 187]

D) Kiképzés

Az állomáshelyeken, laktanya-építési terveken, gyakorlótereken, löterek mellett törekedtek a személyzetek komfortját is növelni. Kialakították a megfelelő ruházatot, felszerelést, fegyverzetet.

„A kiképzés az alapoktatással kezdődik, amelynek része a katonás tartás és viselkedés, a tisztelgés gyakorlása, a gyalogsági kiképzés és a fegyverismeret tanítása. Az újoncokat nem sokkal azután, hogy októberben bevonulnak, előképzettségük és hajlamuk szerint beosztják mint gépjárművezetőket, lövészeket és rádiósokat a megfelelő kiképzőcsoportokba, és az általános alapkiképzés mellett felkészítik különleges szolgálatukra. Alig néhány hónap múlva megkezdődik a páncélosszemélyzetek kiképzése. A személyzetek kiképzését követi a kötelékkiképzés.” [1: 201]

Guderian szépen megfogalmazza a páncélostisztek élethivatását, a személyzetek összetartozását, a csapatszellemet is. Büszke, új, önálló fegyvernemet teremtettek.

„A páncéloscsapatban a szolgálat szép és változatos. Minden páncéloslövész büszke rá, hogy e korszerű támadó fegyvernem katonája. De ez a szolgálat nehéz is; épkézláb, józan eszű, bátor szívű és erős akaratú fiatalembereket igényel. A páncélosban teljesített szolgálat kiválóan fejleszti a kis harci egységek közösségi szellemét; a személyzet tagjai között nincs semmi különbség; tiszt, tiszthelyettes és közkatona ugyanazokkal a nehéz harci feltételekkel néz szembe, amelyek teljesítése alól egyikük sem vonhatja ki magát.” [1: 205]

Végzik a lökiképzést, a szakkiképzést, a tisztesek kiválasztását, kiképzését, majd következik a kötelékkiképzés.

E) Az utánpótlás és a jó utak kérdése

A német mozgáscentrikus hadikultúra megvalósítása létkérdés volt.

„Az utánpótlás fő kérdései: üzemanyag, pótalkatrészek, járművek, gumik, gépjárműállomány folyamatos felfrissítése. A forgó termelőközpontok biztonságos helyen legyenek, és a földről vagy a levegőből ne érhesse őket közvetlen támadás. Az országos nagy utak gondozása a kormány feladata, a jó utak katonai jelentősége nyilvánvaló.” [1: 248–250]

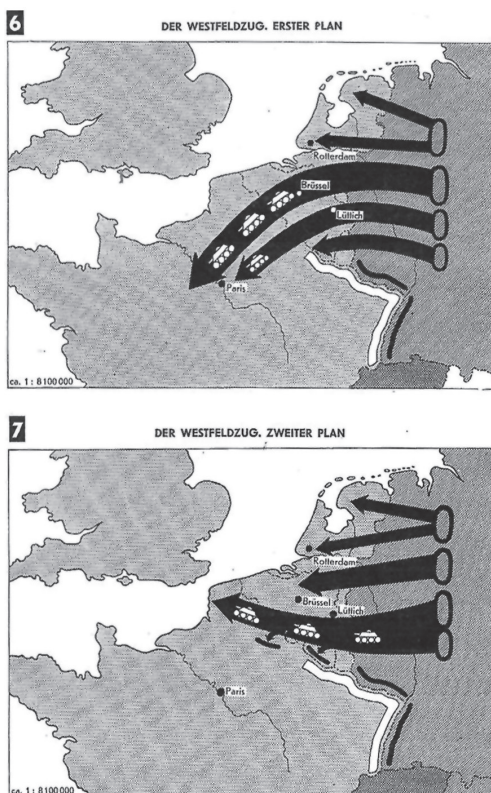

Esettanulmány: a „Fall Gelb” megvalósulásának értékelése [7]

„A harckocsi operatív támadóeszköz. Feladata az ellenség mélységében szétverni erőit, eszközeit. A harckocsik bevetésénél a zárt egység, az alkalmas terep, a meghatározott távolságban levő cél a legfontosabb alapelv.”
Így szólnak egy páncélosszabályzat oktatómondatai [3: 278]

A hadjárat előzményei

A Guderian-féle elmélet egyik legjobban sikerült gyakorlata a Franciaország elleni művelet, a „Fall Gelb” volt. Az eredeti elképzelések szerint a nyugat-európai hadjárat tere megfelelt az 1914. évi Schlieffen-terv főbb követelményeinek, azaz a főcsapást arcból a jobb-szárnyon – Belgiumon és Hollandián keresztül – Észak-Franciaországra mérte, középen Luxemburgon keresztül kisegítő csapást írt elő, míg a Maginot-vonallal szemben lekötő tevékenységet feltételezett. Ez a terv azonban nem jelentett volna meglepetést a franciáknak, mert ők is az első világháborús elképzelések szerint várták a német támadást.

1. ábra

Az eredeti és a Manstein által javasolt terv összehasonlítása [17: 6–7]

A tél folyamán Erich von Manstein¹⁰ tábornok új tervet dolgozott ki, melynek lényege, hogy a főcsapást az arcvonal középső részén, Luxemburgon és az Ardennek középhegység jellegű vidékén keresztül mérik, ezáltal gyorsan beékelődhetnek a Maginot-vonal és a tőle északnyugatra húzódó, gyengébb Daladier-vonal közötti csatlakozásba, és kijuthattak az Észak-Franciaországban lévő szövetséges főerők hátába.

Manstein tábornok a meglepetésre alapozta a hadművelleti tervet, hiszen a francia vezetés értékelése szerint az Ardennek harcokcsival járhatatlan terület.

A támadás sikere alapvetően két tényezőtől függött: egyrészt, hogy a német harcokcsiegységek milyen gyorsan tudják leküzdeni a hegyes körzet terepnehézségeit. Ezt úgy oldották meg, hogy a támadás kezdetét késő tavaszra, májusra halasztották, amikor már az Ardennek útjai zömmel jól járhatók. Másrészt a siker attól függött, hogy az északi szárnyon támadó erők el tudják-e hitetni a szövetségesekkel, hogy ők mérik a főcsapást, ezáltal magukra vonják a francia főerőket. Ezért a főirányban későbbre tervezték a támadás megindítását, illetve az északi csoportosítás felvonulását nem rejtették el, míg a főerők összpontosítását szigorúan álcázták. A feladat végrehajtására három hadseregcsoportot hoztak létre, ezek összetétele és feladata a következő volt: Északon a „B” hadseregcsoport (6. és 18. tábori hadsereg, összesen 29 hadosztály, köztük három páncélos-, kettő gépesített hadosztállal) vonult fel a tengerparttól Aachenig, mintegy 350 km szélességben, egylépcsős hadművelleti felépítésben, öt hadosztály erejű tartalékkal.

Középen a fő feladatot megoldó „A” hadseregcsoport (4., 12., 16. tábori hadsereg, Kleist tábornok páncéloscsoportja, összesen 45 hadosztály, köztük hét páncélos, három gépesített) bontakozott szét Aachen és Merzig között, körülbelül 170 km szélességben, kétlépcsős hadművelleti felépítésben. Tevékenységét a 3. légiflotta 1000 repülőgépe, illetve a légi-erő tartalékát képező további 1000 repülőgép támogatta. Ha megvizsgáljuk a Kleist-féle páncéloscsoportosítást, a németek az alapelvekkel egyetértésben, tömegesen alkalmazták a harcokcsikat ebben a hadjáratban. Ugyanis a Kleist-féle páncéloscsoportosításban, alárendeltségben Reinhardt hadtestében, Guderian hadtestében és Wiehershelm hadtestében 1222 harcokcsit összpontosítottak. Összességében a Kleist-féle páncéloscsoportosítás két harcokcsihadtestet, egy gépesített lövészhadtestet, összességében 40 140 járművet, összesen 1222 harcokcsit, azaz a német harcokcsik felét tartalmazta. A hadtest létszáma 134 370 fő volt. [4: 119]

Értékelés, összegzés

Az értékelést és összegzést hagyománytörő módon nem német szempontból, hanem az angolszász értékelők szempontjából hajtom végre. Az első értékelő Charles Fuller, aki a következő szempontok szerint értékelt:

- háború és politika,
- megsemmisítő stratégia,

¹⁰ Erich von Manstein, eredeti nevén Lewinski von Fritz Erich (1887–1973) porosz tiszti családból származott, részt vett az első világháborúban. Az ő nevéhez fűződik a Franciaország gyors legyőzését megvalósító *Sarlóvágás-hadművelet* kidolgozása. 1940-től a lövészcsapatok főnöke, a Szovjetunió elleni háborúban a 11. hadsereg parancsnoka. 1941-től a Don hadseregcsoport parancsnoka. 1955-ben jelent meg a *Verlorene Siege*, 1958-ban az *Aus einem Soldatenleben* című könyve. [18: 600]

- harcászat és gyorsaság,
- az eszközök összefogása,
- az ellenséges parancsnoki állások demoralizálása,
- az eszközök előkészítése,
- a győzelem akarása.

A) Háború és politika

Fuller megállapítja, hogy amennyiben a politikai vezetés célja nagyon konstruktív, a politika nagy haszonnal használhatja a háborút mint eszközt a háború céljainak elérése érdekében. A megsemmisítés stratégiája, amelyet a németek alkalmaztak, nagyon kedvezően befolyásolta a hadjárat gyors befejezését. A franciákat meglepte a németek gyors áttörése és előretörése. Megállapítja, hogy a németek stratégiája ideális volt, mert nemcsak a francia fővárost, hanem a létfontosságú hadművelleti területeket is fenyegették, és mindig a német csapatok hatótávolságán belül voltak ezek a célok.

B) Harcászat és gyorsaság

A megsemmisítő stratégia megköveteli azokat a fajta harcászati eljárásmodokat, amelyekben a gyorsaság játssza a főszerepet. Németország létérdeke volt, hogy ellenségeit rövid idő alatt az európai kontinensen térdre kényszerítse. A németek nagy előnye volt, hogy nagyon hosszú ideig fenn tudták tartani a csapatok gyors előretörését, hiszen a 386 km-es mélységű előretörés után sokszor napi 50-55 km-t haladtak előre. A német csapatok közül is kiemelkedik a 7. páncélosadosztály, melynek parancsnoka Erwin Rommel, akinek hadosztályát nemcsak a franciák, de saját német vezérkara is „Szellemhadosztálynak” (*Gespensterdivision*) nevezett el, mert olyan gyorsan támadott előre, hogy nem lehetett követni a térképen sem. A május 17-ei hadművelleti napon például a hadosztály körülbelül 10 000 francia katonát ejtett foglyul, 3500-at semmisített meg úgy, hogy a hadosztályból 40-en estek és 75-en megsebesültek. [4: 341] A franciák megállapítása szerint „*a németek nemcsak a harckocsikkal, gépesített gyalogsággal, hanem mindennel rohamoznak*”.

C) Az eszközök összefogása

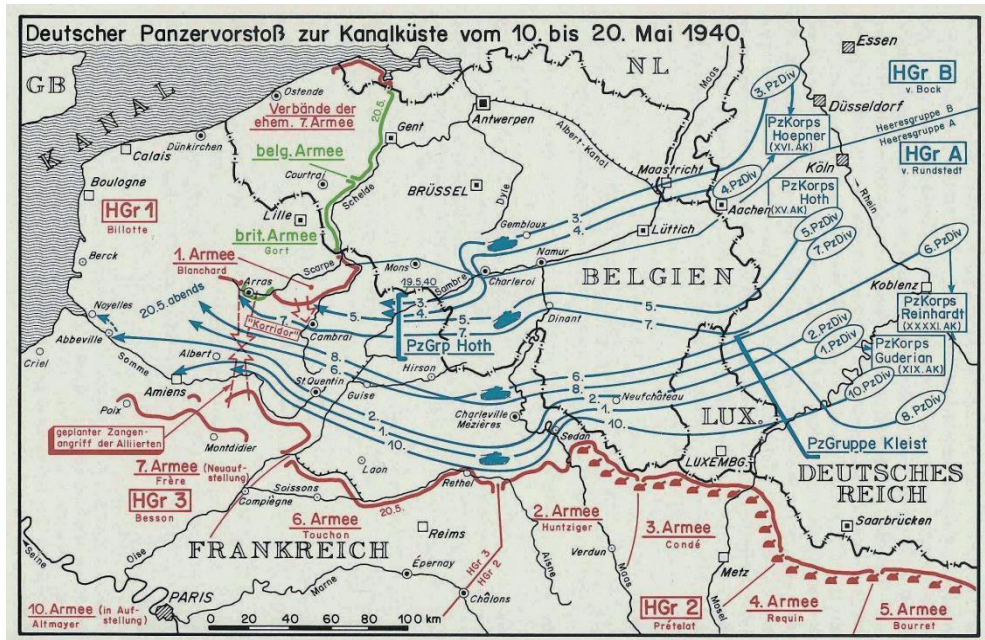
Sok szakértő szerint a második világháborúban a hadügy forradalmához tartozik a német fegyvernemek és szakcsapatok csiszolt együttműködése. Ahhoz, hogy a német főerők a hadművelési és hadászati célokra tudjanak koncentrálni, szükséges volt a fegyvernemek együttműködése. A szakértők megállapítása szerint a Stukák és a páncélosadosztályok együttműködése volt az a főeszköz, ami biztosította a csapatok gyorsaságát, valamint sikerét.

D) A parancsnoki állások demoralizációja

Azt jelenti, hogy a megsemmisítő stratégián belül pszichológiai eljárásként az ellenséges parancsnokokat reménytelenséggel tölti el, ezáltal ellenállásuk, ellenálló képességük is csökken. A parancsnoki állásokat azért is tudták demoralizálni a németek, mert amíg a német parancsnokok és vezetők úgymond előről vezettek, addig a franciáknál egy ezredparancsnok 7 km, egy hadosztályparancsnok 10,5 km, egy hadtestparancsnok 21 km, és a hadsereg főparancsnoka 45 km távolságra volt az arcvonalától. [4: 413]

E) Az eszközök előkészítése

Tökéletesen példázza a Kleist-féle páncéloscsoport, akik egyrészt az Ardennek útjait kényszerítették elő, megfelelő harc előtti alakzatot, menetrendet alakítottak ki a csapatok előrevonásához, majd minden eszközt előkészítettek a folyókon történő gyors átkeléshez. Ugyanis a németek elve szerint, ha az állam a háborút választja egy adott probléma rendezési eszközévé, ahhoz minden eszközt elő kell készíteni, ugyanis a megsemmisítő stratégiának feltétele, hogy az eszközök rendelkezésre álljanak, ne kelljen a parancsnokoknak improvizálni. Ha megvizsgáljuk a francia oldalt, megállapíthatjuk, hogy az ő hibájuk az volt, hogy nem készültek elő a háborúra, az előkészületeik pedig nem a jelenkori háború elveinek feleltek meg, hanem az első világháborús elveknek, amit már túlhaladott az idő.

2. ábra

A német páncélos előretörés 1940. május 10–20. között [4: 342]

F) A veszteségek értékelése

A német Wehrmacht vesztesége a francia hadjárat első időszakában 3598 halott, 3334 sebesült, 3030 eltűnt, összesen 9962 fő. [5: 307]

A másik értékelő, Liddell Hart¹¹ az alábbi szempontokat vette figyelembe:

I. pozitív tételek

1. Eszközök és célok koordinálása

Az eszközök és célok koordinálása tekintetében (páncélosadosztály, Kleist-páncéloscsoport) pontosan rögzítették, hogy a csapatoknak mit kell teljesíteni.

2. A célt mindig szem előtt tartani

„A német szárazföldi legfelsőbb parancsnokság célja: lehetőség szerint a szövetséges és francia szárazföldi erők legnagyobb részét az északfrancia és belga területen csatára kényszeríteni és szétverni, ami által megteremthetjük a háború további folytatásának feltételeit Anglia és Franciaország ellen.”. [6: 623–624] Azaz a német hadvezetés pontosan körülhatárolt, teljesíthető célt határozott meg a haderő számára, nem reménykedett abban, hogy egy hadjáratral legyőzhető Franciaország és Anglia. Ezzel a hadjáratlalt a továbbiak alapjait kívánta megteremteni. Azt is tisztán látták, hogy a terv veszélyeket rejt magában, hiszen mindent egy lapra téve fel, azt az „A” hadseregcsoport sikerétől tették függővé.

3. Váratlan irányba támadni

A németek tudatosan választották az Ardenneket a főcsapás irányának, hiszen ebből az irányból nem számíhattak támadásra, illetve a csapatok elrejtését az erdős, hegyes terep maximálisan biztosította.

4. A legkisebb ellenállás irányába támadni

A német hadvezetés értékelése szerint azért is kellett a főcsapást ebbe az irányba áthelyezni, mert ebben a térségben voltak a szövetségesek gyengébb harcképességű csapatai, illetve két hadsereg hézagjánál vetették be a főerőket.

5. A támadási irány alternatív célokat nyújtson

A támadási irány megválasztása biztosította a német legfelsőbb katonai vezetés eredeti céljának megvalósítását, azaz a legtöbb francia és brit csapat megsemmisítését, másrészt alternatívát kínált a csapás Párizs irányába való áthelyezéséhez, ezáltal folyamatos bizonytalanságban tartva a szövetségeseket.

¹¹ Liddell Hart, Basil (1895–1970) angol katonai teoretikus, történész. Részt vett az első világháborúban, 1920-tól saját alá rendezte a *Gyalogság kiképzése* című tankönyvet. A páncélos- és gépesített csapatok döntő szerepét hirdető nézetek híve. Az úgynevezett közvetlen megközelítés stratégiájának a kidolgozója. [12: 519] Magyarul megjelent műve: LIDDELL HART, B. H.: *Stratégia*. Európa Könyvkiadó, 2002.

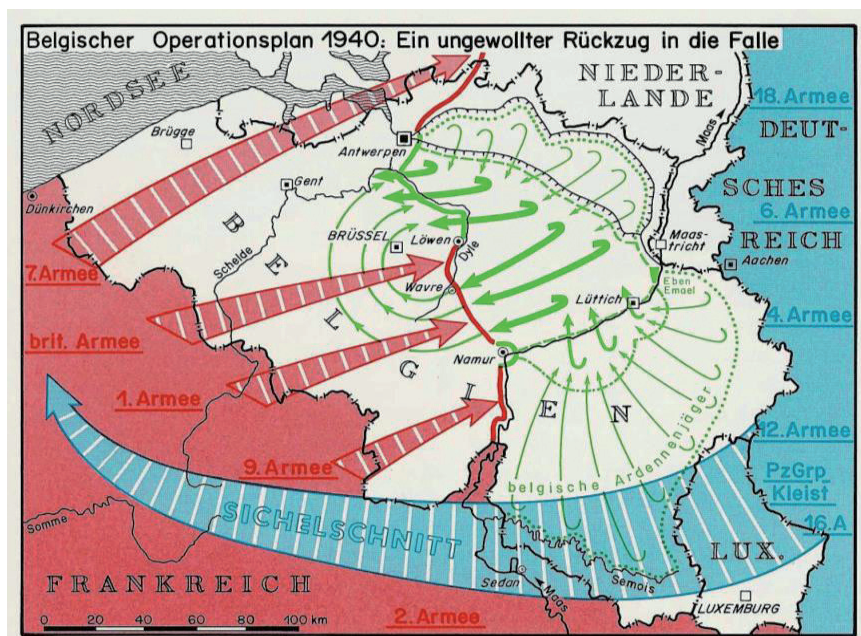

6. Rugalmas harcrend és terv

A német harcászati módok lehetővé tették az úgynevezett „*Auftragstaktik*” (feladatirányultságú harcevezetés) megvalósulását a hadszíntéren, ugyanis a Guderian által lefektetett páncélosalkalmazási alapelveknek megfeleleltek a francia nagy kiterjedésű síkságok, dombos területek. Az „A” hadseregcsoportra alapozó főcsapás miatt – hadműveleti, hadászati szinten – a német tervben kevesebb rugalmasságot fedezhetünk fel.

II. negatív tételek

1. Nem minden erőt bevetni, ha az ellenség előkészült a támadásra
2. Nem olyan irányba támadni, ahol már egyszer megállították a támadásunkat
Liddel Hart *negatív tételeinek* tettenérése a hadművelet azon részére értelmezhető, hogy a főcsapás irányának kiválasztásánál Mansteinék nem kívánták megismételni az úgynevezett Schlieffen-tervet, amely sikertelen volt. Liddel Hart a hadjárat sikerét abban látta, hogy a német felderítés, a harckocsik meglepetésszerű alkalmazása, újszerű harceljárása, a fegyvernemek együttműködése tökéletes volt. A németek jól választották ki a főcsapás irányát, a hadműveletek teljes időtartama alatt végig biztosították a szárnyakat. A németek nagyon kis veszteséggel érték el a sikert.

3. ábra

Az Ardennek-offenzíva a szövetségesek szempontjából. Belga hadműveleti terv, 1940.
Egy nem tervezett visszavonulás a csapdába [4: 163]

Befejezés

Heinz Guderian életének és munkásságának fő művén keresztüli bemutatása egyértelműen körvonalazza a hadtudomány elméleti és gyakorlati jellegét. A hadügy forradalmához megtalálta a haditechnikai eszközöt, a harckocsit, a megfelelő szervezetet, a páncéloshadosztályt és mindezek elméletét, a „Blitzkrieget”. Az emberiség folyamatos háborúiban elemezhetjük ezeket az összetevőket, de azt mindenképp látnunk kell, hogy ezek az elvek, eljárások minden háborúban tetten érhetőek, például az iraki–iráni, a csecsenföldi, a szíriai műveletekben is. A tábornok tevékenysége és írásai túlmutatnak a téren, időn, erőn és információn, melyet minden műveleténél alaposan kiemezett.

Felhasznált irodalom

- [1] GUDERIAN, H.: *Riadó! Páncélosok!* Kossuth Kiadó, 1999.
- [2] GLANZ, M.: Kamp gegen gepanzerte Kräfte in Mitteleuropa. *Truppenpraxis*, 4 (1984), 32–46.
- [3] MUNZEL, O.: *Die deutschen gepanzerten Truppen bis 1945*. Maximilian-Verlag, 1965.
- [4] FRIESER, K. H.: *Blitzkrieg-Legende. Der Westfeldzug 1940. (Operationen des Zweiten Weltkrieges, Band 2) Militärgeschichtlichen Forschungsamt*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, s.d.
- [5] MAIER, K. A., ROHDE, H., STEGEMANN-UMBREI, B. H.: *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Band 2: Die Errichtung der Hegemonie auf dem europäischen Kontinent*. Deutsche Verlags-Anstalt, 1979.
- [6] MANSTEIN, E. V.: *Verlorene Siege*. Athenaeum Verlag, 1955.
- [7] RESPERGER I.: A gépesített hadviselés elmélete és megvalósítása, a Blitzkrieg. *Aetas*, 22/4 (2007), 33–48.
- [8] EIMANNSBERGER, L. R. von: *Der Kampfwagenkrieg*. J. F. Lehmann, 1934.
- [9] KOCIS B. (szerk.): *Szemelvények a burzsoá katonai teoretikusok műveiből*. ZMNE, 1971.
- [10] KOCIS B. (szerk.): *Válogatás szovjet hadtudományi írásokból*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984.
- [11] SZABÓ J. (szerk.): *Hadtudományi Lexikon. II. kötet*. MHTT, 1995.
- [12] KOCIS B. (szerk.): *Válogatás a burzsoá hadtudományi írásokból*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.
- [13] Forrás: worldwartwo.filminspector.com/2015/05/heinz-guderian-very-image-of-modern.html (A letöltés dátuma: 2016. április 29.)
- [14] SZABÓ J. (szerk.): *Hadtudományi lexikon. I. kötet*. MHTT, 1995.
- [15] Forrás: worldwartwo.filminspector.com/2015/05/heinz-guderian-very-image-of-modern.html (A letöltés dátuma: 2016. április. 29.)
- [16] Forrás: www.amazon.com/Achtung-Panzer-Uwaga-czolgi-Guderian/dp/8362329661 (A letöltés dátuma: 2016. április 28.); www.livelib.ru/tag/%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B8 (A letöltés dátuma: 2016. április 28.); moly.hu/konyvek/heinz-guderian-riado-pancelosok; (A letöltés dátuma: 2016. április 28.)
- [17] LOSSBERG, B. von: *Wehrmachtführungsstab, Bericht eines Generalstabsoffiziers*. Librarium of The Hague, 1950.
- [18] VIERHAUS, R. (ed.): *Deutsche Biographische Enzyklopädie. Band 6*. München, 1997.
- [19] Forrás: pz.gportal.hu/gindex.php?pg=811663&nid=182479 (A letöltés dátuma: 2016. április 28.)

- [20] *Weltwoche*, 4. Juli 1941.
- [21] Forrás: www.livelib.ru/book/1000108606-vnimanie-tanki-istoriya-sozdaniya-tankovyh-vojsk-gejnts-guderian (A letöltés dátuma: 2016. április 28.)
- [22] Forrás: moly.hu/konyvek/heinz-guderian-riado-pancelosok (A letöltés dátuma: 2016. április 28.)
- [23] Forrás: worldwartwo.filminspector.com/2015/05/heinz-guderian-very-image-of-modern.html (A letöltés dátuma: 2016. április 29.)

Lippai Péter¹

Erwin Rommel

„Felelősek vagyunk az engedelmességünkért is.”

Hannah Arendt²

Johannes Erwin Eugen Rommel tábornagy a hadtörténelem egyik legismertebb és legsikeresebb német tábornoka. A sors fintora, hogy rendkívüli katonai tehetségét a II. világháború során egy rossz politikai ideológia szolgálatában kamatoztatta. Személyének megítélése ma is megosztja a közvéleményt. Ugyanakkor katonai sikerei kivívták az ellenségei elismerését is. Vezetési elveit és győztes ütközeteit ma is oktatják a legtöbb katonai oktatási intézményben.

Kulcsszavak: katonai vezetéselmélet, küldetésorientált vezetés – Auftragstaktik, II. világháború, vezetés előről, manőverező hadviselés, a politika prioritása, politikai propaganda

Erwin Rommel

Field Marshall Johannes Erwin Eugen Rommel was one of the most popular and most successful German generals of military history. Unfortunately, during World War II he served a wicked political ideology with his military talent. The evaluation of his person divides public opinion even today. His military success deserved the respect of even his enemies. His military leadership principles and victories are still being taught at most of military academies and war colleges.

Keywords: military leadership, mission command – Auftragstaktik, World War II, leadership from afresh, warfare of manoeuvre, priority of politics, political propaganda

Bevezetés

Erwin Rommel vezértábornagy személyisége mind a mai napig megosztja a közvéleményt. Ezen talán nincs is mit csodálkozni, mert egy igen összetett személyiség volt.

---

¹ A hadtudomány PhD-fokozatos; MH 5. Bocskai István Lövészdandár, parancsnokhelyettes; e-mail: lippaip@gmail.com

² Zsidó származású német filozófus és író (1906–1975)

Az I. és a II. világháborúban mutatott katonai teljesítménye nemcsak saját hazájában tette a történelem egyik legismertebb katonájává, de a vele szemben harcolók elismerését is kivívta. Miközben a Harmadik Birodalom katonai erényeket megtestesítő egyik központi propagandafigurája lett, gyakran az ellenséges országok politikusai, tábornokai, de még egyszerű katonái is félelemmel teli tisztelettel nyilatkoztak róla. Katonai teljesítményei mögött újfajta, a saját korában forradalminak számító harcászati és vezetési alapelvek, valamint az ezek megvalósításához szükséges tehetség, felkészültség, akaraterő és kitartás párosult hatalmas karrierésszeggel, továbbá a politikai hatalom iránti feltétel nélküli lojalitással ötvözve. Érdekes jelenség, hogy sok esetben ugyanazon tetteit és döntéseit sokan pozitívan értékelik, míg kritikusai negatívumként tüntetik fel.

Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról, hogy kiváló képességeit egy rossz ügy érdekében kamatoztatta. Tisztelői a katonai eredményeit és a személye köré a náci propaganda által szőtt, de a háború után a nemzetközi közvéleményben is tovább élő mítosz állításait hangsúlyozzák. Az öt elítélők pedig azt emelik ki, hogy élete és pályafutása során sorra bukkantak fel olyan tényezők, amelyek a mai értékrend szerint nem fogadhatók el, mert azok szorosan összefüggnek azzal a fasiszta rendszerrel, amelynek fennmaradásában Rommel nem kis szerepet vállalt felső szintű katonai vezetőként. Ráadásul olyan személyiségjegyekkel is rendelkezett, amelyek okkal vagy csak irigységből, de kiváltották sok vele közel azonos szinten álló katonai vezető ellenérzését.

Ahhoz, hogy egy ilyen ellentmondásos személyiség esetében meg lehessen válaszolni katonai vezetőkre megfogalmazott, általános jellegű kérdéseket, célszerű nem csak röviden áttekinteni életpályáját, hiszen sok esetben nem az számít, hogy az illető mit mondott egy-egy témában, hanem sokkal inkább az, hogy mit és milyen indíttatásból tett. A kérdések megválaszolásánál elkerülhetetlenek az átfedések, mert azok eleve hordoznak magukban kölcsönös összefüggéseket.

Rommel a II. világháború elején „kívülállónak” számított a német tábornoki karban. Sem származása, sem iskolái nem indokolták, hogy tábornok legyen, márpedig a legtöbb német tábornok a büszke porosz nemesi tisztikarból került ki, és meglehetősen zárt kasztot alkottak. Rommel például nem végzett vezérkari tanfolyamot sem, ami nélkül szinte elképzelhetetlen volt, hogy valakiből tábornok legyen.³ Talán ezzel is magyarázható, hogy stratégiai kérdésekben szinte mindvégig egyfajta naivitás jellemezte. A kiképzésben és harcászban nagy jártasságra szert tett Rommel nem értette meg, vagy nem akarta megérteni a nagy porosz katonai teoretikus, Carl von Clausewitz azon tanítását, miszerint a hadviselésben a politika határozza meg a katonai célokat, és a katona csak egy eszköz a politikusok kezében. [1] Rommelnek elég sok vitája volt tábornoktársaival, amit szintén lehet azzal magyarázni, hogy nem tartozott igazán ahhoz a kaszthoz, amelyet ők képviseltek. Sok kritikával illették a gyors karriert befutott Rommelt, és megkérdőjelezték felkészültségét.

Viszont már tisztí pályájának első percétől kitűnt elképesztően nagy tetterekészségével, ami azonban hallatlan becsvággyal párosult. Nem ismert félelmet, ha úgy érezte, hogy teljesítményét nem ismerik el az általa elvárt mértékben. Ebből fakadóan pályafutása során többször is tett panaszt, ha kitüntetésről vagy előléptetésről volt szó. Az 1930-as évek

³ Ez ma is érvényes alapul a Bundeswehrben.

második felében meredeken felfelé ívelő karrierjét sokan azzal magyarázzák, hogy akkor már személyes és bizalmas kapcsolatban állt Hitlerrel.⁴

Rommel életútja

Erwin Rommel 1891. november 15-én Würtemberg tartomány szászok lakta részén, az Ulmtól nem messze fekvő Heidenheim an der Brenz nevű településen született egy középosztálybeli négygyermekes család második gyermekeként. Édesapja tanár, majd iskolaigazgató volt, míg édesanyja az egykori würtembergi kormányzó lánya.⁵ Az általános iskolát és a gimnáziumot a születési helyétől nem messze fekvő Aalenben végezte. A korához képest kis növésű Rommel kezdetben nem volt túl jó tanuló, de az érettségit már jó eredménnyel tette le. Örökölte édesapja és nagyapja matematikai gondolkodásmódját.⁶ [2: 85–86] [3] Repülőmérnök szeretett volna lenni, és keresett is magának állást a friedrichshaveni Zeppelin Műveknél, de apja választás elé állította, hogy tanári vagy katonai pályára megy-e? Rommel úgy döntött, hogy inkább kadétnek áll. A tüzéségnél és a műszakiaknál elutasították, így 1910. július 19-én jelentkezett a württembergi „I. Wilhelm király” 124. (6. württembergi) gyalogezredbe, amely a felső-svábországi Weingartenben állomásozott. Három hónap múlva előléptették tizedessé, majd a következő év elején már őrmesterként szolgált. 1911 márciusában Danzigba, az ottani kadétiskolába⁷ vezényelték, amelynek tisztjelöltek számára kötelező tanfolyamát novemberben fejezte be átlagos teljesítménnyel. 1912. január 27-én nevezték ki hadnaggyá, és eleinte anyaezredénél, a Weingartenben folyó alapkiképzések végrehajtásában kapott feladatot. 1914. március 1-jén öt hónapra átvezényelték az Ulmban diszlokáló 49. tábori tüzérezred 4. ütegéhez.

Az I. világháború kirobbanása után az eredeti ezredével harcolt a nyugati fronton Belgiumban, majd Verdun környékén. Nagyon hamar kitűnt bátorságával, aminek eredményeként már 1914 szeptemberében megkapta a Vaskereszt II. osztályát, amit 1915 januárjában máris követett az I. osztályú Vaskereszt. Az első kitüntetését egy olyan haditettéért kapta, ahol maga is megsebesült (combon lőtték), miközben egyedül támadt sebesült katonáját védve három francia katonára. A második kitüntetését egy rohamcsoport élén, Argon környékén végrehajtott vállalkozásért kapta. 1915. szeptember 18-án előléptették főhadnaggyá.

Felépülését követően a württembergi hegyivadász zászlóaljhoz helyezték át, ahol a speciális géppuskás szakasz parancsnoka lett. A zászlóaljjal előbb a nyugati front állásharcaiban vett részt a Vogézekben, majd 1916 októberétől Erdélyben harcolt. Ebben

⁴ Ennek az állításnak kétségkívül van alapja, de önmagában nem magyarázat a gyors karrierre. Kellettek mögé olyan teljesítmények, amelyek indokot adtak az egyébként valóban szokatlanul gyors és nemegyszer a normál előremeneteli és adományozási rendet mellőző elismerésekre.

⁵ Édesapja idősebb Erwin Rommel, édesanyja leánykori neve Luz Helene. Erwin Rommelnek három leánytestvére volt.

⁶ Később a náci propaganda megpróbálta megváltoztatni Rommel származásának körülményeit. Munkás származásúként akarták beállítani, aki az elsők között lépett be az NSDAP-ba (Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei – Nemzetiszocialista Német Munkáspárt). Példás párttagként akarták feltüntetni. Rommel személyesen tett panaszt Hitlernél az eljárás ellen.

⁷ Kriegsschule

a beosztásban is gyorsan ismertté vált harcos szelleme, fáradhatatlansága, valamint gyors és bátor döntései által. A Cosna-hegyen folyó ütközetben ismét megsebesült, ezúttal a karját érte találat. Sok vért vesztett, de nem ment kórházba, hanem sebének ellátása után tovább vezette századát. 1917 szeptemberének végén zászlóalját az Isonzó térségébe vezényelték az úgynevezett Alpesi Hadtest⁸ alárendeltségébe, ahol fontos szerepet kapott a készülő támadásban. A caporettoi áttörés néven ismertté vált hadműveletben a Rommel által vezetett századerejű rohamosztag mélyen betört az olasz állásokba (Kolovrat-állás), és nagyban hozzájárult a Monta Matajur magaslat október 26-ai bevételéhez, és ezzel a karfreiti ütközet eldöntéséhez is. Rommel főhadnagy rettenthetetlen és vakmerő módon az élről vezette a rohamot, ami nagyban motiválta katonáit. Példamutató kockázatvállalása népszerűvé tette katonái körében, akik között szállóigévé vált: „*Ahol Rommel, ott az arcvonal!*” Kiemelkedő haditetteit olyan nagyra értékelték, hogy az egyik legfiatalabb német tisztként, a szokásos adományozási rendtől eltérően decemberben megkapta – az akkori legmagasabb német katonai kitüntetést – a „Pour le Mérite”-t.⁹

1918 januárjában a Friedrichshafenbe települt 64. württembergi vezérkari törzshöz helyezték törzsbeosztásba. Október 18-án léptették elő századossá. A háború befejezését követően, karácsony környékén, az egykori ezrede 7. századának parancsnoki beosztásába került, ismét Weingartenben. [2: 141–142] [4: 16–71] Elsőrangú személyi aktájának köszönhetően a Reichswehr átvette kis létszámú tisztikarába. 1919 márciusában a württembergi 32. gyalogezred törzsszázadát vette át, majd június 25-én a 25. „Régi-Württembergi” (1. Württembergi) lövészezred egyik századának parancsnoka lett. Október 18-án fel eskették őket a weimari alkotmányra. 1919-ben és 1920-ban Rommel részt vett a felkelők elleni harcokban Lindauban, Münsterlandban és Westfalenben. 1924-ben a 13. gyalogezred II. zászlóaljának törzstisztjeként szolgált, majd 1925 és 1929 között ugyanennek az ezrednek a 4. (géppuskás) századát vezette át Stuttgartban. 1929 októberétől 1933 szeptemberéig harcászati szakcsoportvezető és tanár volt a drezdai gyalogsági iskolában.¹⁰ 1932. április 1-jén léptették elő őrnaggyá.¹¹ A weimari időszak birodalmi véderejében (Reichswehr) befutott karrierje teljesen átlagosnak mondható. Karrierje Hitler hatalomra jutása után kezdett meredeken felfelé ívelni.¹²

Az I. világháború a bajtársiasság, az együttérzés, a szolidaritás és a hazáért folytatott hősiecs harc időszakaként maradt meg benne. A weimari köztársaság bizonytalansága, anarchikus és széthúzásokkal teli évei csak megerősítették benne ezt a felfogást. A kialakult helyzetet főként az egykori császári haderőből visszamaradt arisztokrata származású

⁸ *Alpenkorps*

⁹ Normál esetben csak olyan személy kaphatta meg ezt a kitüntetést (köznapi nevén: „Kék Max”), aki már birtokában volt az eggyel alacsonyabb elismerésnek számító „Hohenzollern-ház érdemrend”-jének. Rommel ezzel nem rendelkezett! Állítólag a kitüntetés adományozása előtt Rommel írásban is tiltakozott, hogy a kitüntetés adományozásának konkrét alapjául szolgáló Matajur elleni támadás sikeréért másik tisztet is ki akarnak tüntetni. A kitüntetést ennek ellenére is megkapta. Rommel az 1937-ben megjelent *Gyalogság, előre!* című könyvében részletesen leírja I. világháborús élményeit.

¹⁰ Tulajdonképpen az akkori tisztiskola.

¹¹ Reuth szerint Rommelt csak 1933-ban léptették elő őrnaggyá.

¹² A Hitlerrel kialakított jó viszonya csak az egyik ok, ami a ranglétrán történő gyors előrehaladását magyarázhatja. (Egy kicsit több, mint tíz év alatt lett századosból vezértábornagy!) A német haderő gyors ütemű fejlesztése eleve jó esélyt jelent a korábban már hivatásos tisztként szolgált, tehetséges személyiségek kitűnésére. A kirobbant világháború további lehetőség a tehetséges katonatisztek gyors felemelkedésére.

vezetőinek rovására írta. Szerinte ezek a maradi felfogású katonai vezetők a szárazföldi erők szükséges átalakítását megakadályozták, és ezzel nagyban csökkentették a győzelem esélyeit egy esetleges újabb háborúban. Ennek fényében talán nem csoda, hogy sok tisztjárshoz hasonlóan Hitler 1933-as hatalomátvételét ő is pozitívan fogta fel. Azon a véleményen volt, hogy hosszú évek politikai nyugtalanságát és széthúzását csak egy tiszta, valamint egyértelmű vezető személyiség tudja megszüntetni.

Ezt az elvárást Hitler még felül is múlta, amikor a versailles-i békeszerződés revízióját nemcsak követelte, de meg is kezdte annak végrehajtását. A haderő Hitler általi felértékelése, fejlesztése és modernizálása találkozott a katonák elképzelésével, akiknek szociális megbecsülése az első világháborút követően ugyanúgy csökkent, mint a haderő államon belüli helyzete. Ugyanakkor Rommel és más katonatisztek is ellenszenvvel viseltettek azzal a szereppel szemben, amit a haderő konkurenciájaként létrehozott párthadsereg, az SA¹³ játszott. Úgyhogy Rommel az SA 1934 júniusában történő felszámolását¹⁴ szintén pozitívan értékelte. Összességében a nemzetiszocialista rezsim kiépülése és a teljes képesű haderő prioritást élvező, újbóli kialakítása a katonatisztek számára – így Rommelnek is – új karrierlehetőségeket jelentett. Az új rendszer viszonylag hamar felszínre kerülő totalitárius jellege sem rettentette el attól, hogy éljen ezzel a lehetőséggel. [2: 39] Noha sokan Rommelben a politikamentes „csak katonát” szeretnék látni, mégis tagadhatatlan, hogy támogatta a Harmadik Birodalom rendszerének felállítását. Még akkor is, ha ennek alapvetően a karriervágya volt a fő mozgatórugója. [8: 80]

A magánéletben kezdetben nem volt szerencsés. 1912-ben, még Weingartenben szerelmi viszonyba került Walburga Stemmerrel, aki 1913 decemberében közös lányuknak, Gertrúdnak adott életet.¹⁵ Mégis Lucie Maria Mollint (1894–1971) vette feleségül 1916 novemberében, akit még Danzigban ismert meg 1911-ben. Vele élte le életét. Manfréd nevű fiuk 1928-ban született.¹⁶ [5: 15–29] [6: 148]

Rommelt 1933. október 1-jén kinevezték a 17. gyalogezred III. zászlóaljának („Goslari vadászok”) parancsnokává. Rommel első alkalommal 1934-ben találkozott személyesen Hitlerrel, amikor Hitler meglátogatta az 5. hadosztály őszi gyakorlatát. Rommelt 1935.

¹³ *Sturmabteilung* – Rohamosztig. Ernst Röhm százados által I. világháborús veteránokból szervezett, szélső-jobboldali beállítottságú úgynevezett szabadsapatokból létrejött párthadsereg, akik kezdetben Hitler személyes védelmét is ellátták. Soraiban sok, az I. világháborúban rohamcsapatoknál szolgált katona is volt. A hitleri hatalomátvétel után olyannyira megerősödött, hogy Hitler Himmler és Goebbels hatására hatalmának való veszélyét látta a Röhm által vezetett félkatonai szervezetben. A Hitler személyi testőrségét akkor már az SA-ból korábban kivált SS (*Schutz Staffel* – Védő osztig) látta el, amelyre alapozva Hitler 1934. június 30-án az SA vezetőinek elfogását, majd likvidálását is végrehajtotta. Az SA ezt követően elvesztette korábbi jelentőségét. A rohamcsapatok halálmegvető szellemiségét az SS is továbbvitte. Ezt példázza a rohamcsapatok általános szimbolikájának, a halálfejnek az átvétele is.

¹⁴ „Hosszú kések éjszakája”

¹⁵ A házasságon kívüli kislányt nagyanyja nevelte fel, miután édesanyja 1928-ban meghalt. Rommel és felesége anyagilag gondoskodott a gyermekről, akit Rommel unokahúgaként mutattak be mindenkinek.

¹⁶ Rommel felesége a Danzig melletti Wejherowo püspökének, Edmund Roszczynalskinak volt az unokahúga. Lengyelország lerohanása során a püspök eltűnt. Rommelt megkérte felesége, hogy keresse meg az eltűnt nagybátyját, de Rommel ilyen irányú törekvése eredménytelen maradt. Rommel fia szeretett volna belépni a Waffén-SS-be, de apja nem engedte. A légierőnél (*Luftwaffe*) szolgált, ahonnan apja öngyilkossága után dezertált. A háború után elismert CDU-politikus lett Németországban. Stuttgart főpolgármestere volt 1974 és 1996 között, amely a város fejlődésének fontos időszakát jelentette. 2013-ban halt meg.

január 1-jén¹⁷ [2: 142] [4: 535] előléptették alezredessé, majd október közepén tanszékvezető lett az új Potsdami Gyalogsági Iskolában, ahol 1938-ig szolgált.¹⁸ Ez alatt az idő alatt írta meg az I. világháborús tapasztalatait és emlékeit feldolgozó könyvét, amely a *Gyalogság előre!* címet viselte, és 1937-ben jelent meg. Az eredetileg tanintézeti segédletnek szánt könyv nagy siker lett Németországban, míg a svájci hadsereg kiképzési kézikönyvként használta. A könyv a háború végéig több mint félmillió példányban került kiadásra. Maga Hitler is olvasta a könyvet, és mély benyomást tett rá Rommel szellemisége. Sok kutató szerint ez is hozzájárult ahhoz, hogy később Rommel Hitler talán legkedveltebb tábornoka lett.¹⁹

Mivel tanszékvezetői beosztása nem számított „harcoló beosztásnak”, ezért szintén ezen évek alatt „M”-beosztásként Hitler testőrzászlóaljának parancsnoka lett. Ebben a minőségében először 1936 szeptemberében, az akkori nürnbergi pártnapon kapott szerepet, ahol közelebbi kapcsolatba került Hitlerrel. 1937. február 21. és 1938. augusztus 31. között „másodbeosztásként” összekötő tisztí beosztást látott el a „Német Birodalmi ifjúsági vezetője” mellett.²⁰ [7] 1937. október elején előléptették ezredessé.

Ugyancsak a testőrzászlóalj parancsnoki minőségében volt Hitler mellett az „Anschluss”,²¹ majd nem sokkal később a Szudéta-vidékre történő bevonulás²² során is. A potsdami éveket követően rövid ideig a Bécsújhelyi Hadi Iskola parancsnoka volt.²³ A csehországi bevonulás, majd a Memel-vidékre²⁴ történő bevonulás, valamint a Lengyelország elleni támadás során már nemcsak a testőrzászlóalj, de egyben a Führer főhadiszállásának parancsnoki beosztását is betöltötte. 1940. február 14-én – augusztus 1-jei visszamenőleges hatállyal – előléptették vezérőrnaggyá, és saját kérésére a Bad Godesbergben frissen felállított 7. páncélosadosztály parancsnokává nevezték ki. Ebben a minőségében vett részt a Franciaország elleni hadjáratban. Rommel előtte semmilyen tapasztalattal sem rendelkezett páncéloskötélékek vezetésében, mégis sajátos „vezetés előről” módszerével, továbbá a küldetésorientált vezetésszemléletével nagyon eredményesnek bizonyult. Ennek a két alapelvnek az alkalmazásával mindig, minden helyzetben megfelelő módon és gyorsan tudott reagálni az éppen kialakult aktuális helyzetre. [4: 86–115]

A 7. páncélosadosztály manővereinek kiszámíthatatlansága és előretörésének sebessége nemcsak az ellenséget lepte meg, de az OKH-t²⁵ is irritálta. Voltak, akik egyszerűen le akarták váltani, mert a szomszédos egységeket is figyelmen kívül hagyó gyors előretö-

¹⁷ Fraser szerint már 1933-ban előléptették alezredessé.

¹⁸ Tiszti iskola

¹⁹ A könyv a háború után sok – főként a szovjetek által megszállt – országban tiltott olvasmánynak számított. Később viszont több új kiadást is megélt több nyelven is. Így magyarul és héberül is kiadták.

²⁰ Ekkor Baldur von Schirach (1907–1974) töltötte be ezt a posztot. Az arisztokrata családból származó Schirach kezdetben Hitler feltétlen csodálója volt, és így kapta meg a „Német Birodalom ifjúsági vezetője” beosztást. Rommel nem sokra becsülte a fiatal politikust, mert azon a véleményen volt, hogy „aki katonákat akar nevelni, annak előbb magának kell katonává válnia!” Nézeteltérésük miatt Hitler fel is mentette Rommelt a „másodbeosztásból”. Schirach viszont megfogadta Rommel intelmét, és tisztként részt vett az 1940-es nyugati hadjáratban. Később a háború végéig Bécs helytartója volt. 1943-ban ugyan felemelte szavát a zsidók kitelepítésével szemben (ezzel el is veszítette Hitler bizalmát), de mégis az ő regnálása alatt deportálták a bécsi zsidóság nagy részét. Nürnbergben 20 év börtönrre ítélték.

²¹ 1938. március

²² 1938. október

²³ 1938. november 10. – 1939. augusztus 22.

²⁴ 1939. március

²⁵ Oberkommando des Heeres – a német szárazföldi haderő (Heer) főparancsnoksága

résével veszélyeztetve érezték a teljes hadműveletet. Ennek ellenére Rommel hadosztálya, miután átkelt az Ardennek vonulatain és elsőként küzdött le a komoly természetes akadályt jelentő Maas (Meuse) folyót, előbb áttörte a meghosszabbított Maginot-vonalat, majd mélyen behatolt az ellenség területére a La-Bassée-csatorna mentén. Hadosztálya május 10-én Dieppe térségében elérte a csatornát, majd május 19-én egészen Cherbourgig nyomult előre. A támadás ezen szakaszában olyan hihetetlen előrenyomulási ütemet diktált, ami szintén hozzájárult ahhoz, hogy alakulata a „Szellemhadosztály” ragadványnevet kapta. Nehéz volt követni, hogy mikor és hol bukkan fel a támadó éke. Rendhagyó módon már itt páncéltörő szerepkörben alkalmazta a 8,8 cm-es („88-as”) légvédelmi lövegeit, amelyekkel nagyon sok francia és brit páncélost sikerült megsemmisítenie, mielőtt azok tűz alá tudták volna venni az ágyúkat.²⁶ 1940 május végén rendkívüli teljesítményéért Hitlertől megkapta a Vaskereszt lovagkeresztjét. Ez a hadjárat alapozta meg számára a közvélemény előtti ismertséget. [4: 86–115]

1940 szeptemberében Olaszország líbiai gyarmatáról támadást intézett a Nagy-Britanniával szövetségben lévő Egyiptom ellen. Rodolfo Graziani tábornagynak több mint 200 000 katonája, 1800 db lövege és mintegy 350 db harckocsija volt. A felszerelés minősége és a csapatok kiképzése azonban elég sok kívánnivalót hagyott maga után. A Tripoliba érkező utánpótlásukat csak nehezen tudták maguk után szállítani. A vele szemben álló Wavell tábornoknak ugyan csak 63 000 katonája volt, de azok jobban képzettek voltak, és a felszerelésük is modernebbnek számított. A brit csapatok utánpótlása a Földközi-tengeren keresztül sokkal hatékonyabb volt, hiszen a tengert a brit haditengerészet uralta, amely ugyanakkor jelentős mértékben akadályozni tudta az olasz konvojok célba juttatását. A britek decemberben ellentámadásba mentek át, és áttörték az olasz 10. hadsereg arcvonalát, majd bekerítették és megadásra kényszerítették őket. 1941. február 7-én az olaszok tehát súlyos veszteségeket szenvedtek el a britektől, és elvesztették Kirenaikát.²⁷ Mussolini Hitlertől közvetlen katonai támogatást kért az afrikai hadszíntérre. Januárban Hitler altábornaggyá léptette elő Rommelt, és február 15-ei hatállyal kinevezte a Német Afrika Hadtest²⁸ parancsnokává, amely két páncélosadosztályból és egy repülőkötelékből állt. Azt a feladatot kapta, hogy az olaszok alárendeltségében, őket támogatva foglalja vissza Líbiát, de ne indítson nagyobb offenzívát.²⁹

Rommel rögtön az után, hogy az első hadosztályának részei³⁰ beérkeztek Tripoliba, vakmerő előrenyomulásba kezdett a tengerparton az akkor Wavell tábornok által vezetett brit csapatok ellen. Sikerült az olaszok által elvesztett területek egy jelentős részét visszafoglalnia. Tette ezt úgy, hogy nem igazán egyeztetett sem az otthoni német előljáróival, sem az elméletileg felette álló, olasz Gariboldi hadseregtábornokkal, aki a líbiai olasz

²⁶ Általánosságban elmondható, hogy a francia harckocsik tüzerőben és páncélvédetségben is felette álltak a német páncélosoknak, amelyek ekkor még zömében a könnyű kategóriába tartozó típusokból álltak. Ezt a hátrányt a németek a nagyobb manőverező képességgel és a minden harckocsiba beépített rádiókkal ellensúlyozták.

²⁷ Líbia Egyiptommal határos keleti része.

²⁸ *Deutsches Afrika Korps* (DAK)

²⁹ Rommel kinevezésére úgy került sor, hogy a német szárazföldi erők parancsnoka, Walther von Brauchitsch vezértábornagy ezt határozottan ellenezte.

³⁰ Az 5. gépesített könnyű hadosztály első zászlóaljairól van szó. A hadosztályt átszervezés után hamarosan 21. páncélosadosztállyá nevezték át.

főparancsnok volt.³¹ [9] A briteket nagyon meglepte Rommel rendkívül gyors reakciója, és váratlanul érte őket a támadás.³² [9] Március 20-án egy Németországban tett rövid látogatása során a második német katonaként vehette át Hitler saját kezéből a „tölgyfalombot” korábbi lovagkeresztjéhez.³³ Az időközben beérkező további német csapatok, továbbá az újrászervezett és feltöltött olasz hadosztályok támogatásával Rommel tovább folytatta előrenyomulását keleti irányba. Megkezdte Kirenaika visszafoglalását. Bevette Bengázi kikötőjét, majd április 10-ére bekerítette a stratégiai fontosságú Tobrukot. Rommel most is páncélelhárításra használta a 8,8 cm-es légvédelmi ágyúit, amelyek nagyon hatásos fegyvernek bizonyultak a páncélosokkal szemben. Az eredményei láttán az arabok hősként tisztelték, míg a britek félelemmel vegyes tisztelettel kezdték emlegetni nevét.³⁴ [9]

Rommel júliusban már altábornagyként³⁵ vezette csapatait, és szeptemberben átvette a parancsnokságot a német–olasz „Afrika-páncéloscsoport” felett, amelynek zömét továbbra is olasz csapatok alkották.³⁶ A németek többszöri próbálkozás ellenére sem tudták bevenni Tobrukot. Márpedig a város bevétele nélkül nem volt lehetséges további német előrenyomulás, mert egyrészt nagyon megnyúltak az ellátási útvonalak, másrészt a német–olasz csapatok hátában hagyott helyőrség csapatai a tenger felől kapott utánpótlás birtokában könnyen elvághatták volna az amúgy is hosszú és nehezen biztosítható ellátási útvonalat. A britek kétszer is próbálkoztak a város felmentésével, de sikertelenül. Időközben a brit csapatok vezetését Claude Auchinleck tábornok vette át, aki megdöbbenve tapasztalta, hogy katonái szinte szó szerint félnek Rommeltől. Kénytelen volt külön parancsot kiadni a témában:

„Valós a veszélye, hogy »barátunkat«, Rommelt valamiféle varázslónak vagy gonosz szellemnek képzelik katonáink, akik túlságosan sokat beszélnek róla. Habár nagyon tetterős és kiváló képességű parancsnok, nem lehet szuperembernek tekinteni. De még ha az volna, akkor is igen káros, ha embereink emberfölötti hatalommal ruházzák fel.” [24: 1]

Auchinleck csak akkor indított támadást, miután jelentősebb utánpótlást kapott. A decemberben indított brit „Crusader”³⁷ hadműveletnek aztán sikerült felmentenie Tobrukot, és jelentősen visszavetette nyugatra a német, valamint olasz csapatokat. A visszavonulás során a német és olasz csapatok rengeteg haditechnikai eszközt, illetve embert veszítettek.

³¹ Tette ezt annak ellenére, hogy az OKH határozottan felhívta többször is a figyelmét, hogy csak az után kezdhet támadásba, ha minden csapata beérkezett.

³² A britek ekkor már rendelkeztek az Enigma jelkulcsával és tisztában voltak vele, hogy nincs még minden német csapat Afrikában. Arról is értesülések voltak, hogy az OKH nem engedélyezte a támadást minden csapat beérkezése előtt.

³³ Az ékitményt franciaországi és líbiai teljesítményéért kapta. A kitüntetés természetesen nagy médianyilvánosságot kapott Németországban. [5: 44–49] [4: 119–183] [2: 27–34] [2: 142–143]

³⁴ Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ebben az időszakban a közel-keleti brit parancsnokság több hadosztályát is átdobták Görögországba!

³⁵ A német terminológiában: páncéloscsapatok tábornoka (*General der Panzertruppe*).

³⁶ *Deutsch-italienische Panzergruppe Afrika*. Rommelnek nem volt jó véleménye az olaszokról, és nem vette figyelembe sem a véleményüket, sem az akaratukat. Ez több alkalommal is feszültséget keltett a „fegyvertársak” között. Július 12-én Gariboldi tábornok helyére Ettore Bastico tábornokot nevezték ki az olasz csapatok élére, amiktől az olasz vezetés azt remélte, hogy ő majd jobban tudja érvényesíteni az olasz érdekeket, mint elődje.

³⁷ Keresztes lovag

Nem sokon múlt, hogy személyesen Rommel is hadifogságba essen. Időközben azonban a kiürítés előtt álló Bengázi kikötőjébe még befutott egy komolyabb szállítókonvoj, amely révén Rommel új harckocsikat is kapott. Ezeket aktívan alkalmazva a védelemben olyan veszteségeket okozott a briteknek, hogy azok támadása elakadt, és sikerült tőlük jelentős haditechnikai zsákmányra szert tenni. Ez is hozzájárult, hogy a német–olasz csapatok ismét ellentámadásba lendülhettek.³⁸

Az 1942 januárjában indult műveletek során Rommel csapatai egészen Gazaláig nyomultak előre; addigi teljesítménye elismerésül január 20-án első szárazföldi katonaként megkapta a „kardok” ékítményt is lovagkeresztjéhez. Február 1-jén ismét előléptették, és immáron vezérezredesként vezette az időközben Afrika-páncéloshadseréggé átszervezett német–olasz sereget. Május 26-án indította nagyszabású Gazala-hadműveletét, amellyel június 21-én súlyos harcok árán végre sikerült bevennie Tobrukot is. A hadművelet során végig kardélen táncolt, mert az erőviszonyok és a logisztikai problémák miatt nem egyszer a teljes vereség szélén állt. Tobruk elfoglalásával nemcsak jelentős mennyiségű utánpótláshoz jutott, de komoly zsákmányra és nem utolsósorban az utánpótlás tengeri fogadására alkalmas kikötőre is szert tett. [2: 160–475]

Erre az időszakra tehető, hogy a német propagandagépezet az angolok által csak „sivatagi rókának” nevezett Rommelt az egyik legnagyobb hősként kezdte kezelni. A tobruki siker elismeréseként Hitler másnap vezértábornaggyá léptette elő Rommelt, aki ezáltal 51 évesen a Wehrmacht legfiatalabb vezértábornagya lett. Júliusban Rommel csapatai már El-Alameinnél álltak, és komolyan fenyegették Kairót, valamint a Szuezi-csatornát. A német és olasz csapatok készletei azonban addigra kimerültek, a csapatok is elfáradtak.³⁹ A közben megindult Szovjetunió elleni hadjárat miatt Rommel csapatai egyre kevesebb utánpótlást kaptak. Az afrikai hadszíntér másodrangú fontossággal bírt már csak a Wehrmacht Főparancsnokság⁴⁰ prioritási listáján. A brit csapatok erőfölénye egyre csak nőtt. Rommel a számbeli hátrányt vakmerőséggel, leleményességgel és gyors manőverekkel ellensúlyozta. Ugyanakkor a harc megvívása során legtöbbször nem volt hajlandó figyelembe venni a logisztikai kihívásokat, ezzel nagyon megterhelte a csapatai túlélő képességét.⁴¹

1942. augusztus 22-én Rommel súlyos gyomorproblémái miatt beteget jelentett, és maga helyett Guderian vezérezredest javasolta az afrikai német–olasz csapatok élére, azonban javaslatát az OKH elvetette. Ettől függetlenül a szeptembert és az októbert Németországban kellett töltenie egészségügyi szabadságon. Éppen abban a kritikus időszakban történt ez, amikor várható volt, hogy a britek – az El-Alameinnél kialakult patt helyzetben, kihasználva erőfölényüket – támadásba lendülnek. Október 23-án az akkor már Montgomery⁴² által vezetett 8. brit hadsereg valóban támadásba ment át.⁴³ Mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett a csatában, de a britek nagyobb tartalékokkal és effektívebb

³⁸ A briteknek közben ismét át kellett csoportosítaniuk erőiket más hadszínterekre, ami ismét csökkentette erejüket.

³⁹ Ez volt az úgynevezett első El-Alamein-i csata. Rommel sikereihez az is hozzájárult, hogy a kairói brit követésre beépített német ügynök révén szinte minden komolyabb brit katonai lépésről értesült.

⁴⁰ *Oberkommando der Wehrmacht*. Továbbiakban: OKW.

⁴¹ Az utánpótlási nehézségek kiküszöbölésére a német vezetés többször is tervezte Málta elfoglalását, de ezt mindig csak halogatták.

⁴² Bernard Montgomery augusztusban vette át a parancsnokságot.

⁴³ Második el-alameini csata

stratégiai szintű logisztikával rendelkeztek a térségben, ezáltal egy idő után sikerült áttörniük a német védelmet. A németek hátrálni kezdtek, noha november 3-án Rommel parancsba kapta, hogy tartsa állásait. Ő előbb ugyan megállította a visszavonulást, de amikor látta, hogy ez a csapatai teljes pusztulásához fog vezetni, nem volt hajlandó végrehajtani Hitler parancsát. Folytatta a szervezett visszavonulást, ami komoly feszültséghez is vezetett Hitlerrel. A német–olasz csapatok több mint 2000 km-t vonultak vissza nyugati irányban, de közben folyamatosan zaklatták a nyomukban előrenyomuló brit csapatokat.⁴⁴ [10: 23]

A német kudarchoz az is hozzájárult, hogy a szövetségesek már 1941-ben megszerezték az Enigma egyik példányát, továbbá az olaszok jelkulcsait is megfejtették. Ennek köszönhetően pontosan tudták az utánpótlást szállító német és olasz hajókra vonatkozó adatokat, ezáltal könnyebben tudtak rájuk csapást mérni, ami megnehezítette utánpótlásukat. Különösen nagy híján voltak a lőszernek és az üzemanyagnak, amin az sem mindig segített, hogy Rommel parancsára már korábban is széleskörűen, illetve nagy számban alkalmazták a britektől zsákmányolt haditechnikai eszközöket. [9]

Rommel csapatainak helyzetét tovább rontotta, hogy 1942. november 8-án szövetséges csapatok szálltak partra Algériában,⁴⁵ így Rommel két arcvonalas harcra kényszerült.⁴⁶ Ennek során a már Tunéziában harcoló német–olasz csapatokat fokozatosan visszaszorították, immár két irányból. Rommel számára egyre világosabbá vált, hogy Afrikában már nem győzhet. Amikor azonban a keletről támadó brit 8. hadsereg a Mareth-vonalnál megtorpant, hogy feltöltéseket hajtson végre, tett még egy elkeseredett kísérletet, hogy visszaszerezze a hadművelleti kezdeményezést. A harcok már nem a síkvidéki sivatagi területen dúltak, hanem inkább hegyvidékinek nevezhető terepen. Rommel ilyen körülmények között is kreatívan tudott cselekedni. Elgondolása szerint egy átkaroló manőverrel megsemmisítette volna a nyugatról támadó szövetségeseket. A német támadás a Kasserin-hágónál lezajlott ütközetben komoly csapást mért a szövetségesekre. Ez azonban csak harcászati sikert jelentett, a hadművelleti célt nem sikerült megvalósítaniuk.⁴⁷ A háború során ez volt a vezértábornagy utolsó sikeres ütközete. 1943. február 23-án az Afrika-hadseregcsoport parancsnoka lett, de március 6-án ismét el kellett hagynia Észak-Afrikát. Egyes források szerint Hitler rendelte vissza azért, hogy ne csorbuljon a hős mítosza és tekintélye a háterszág előtt az egyre nyilvánvalóbb észak-afrikai vereség kapcsán. Fájdalomdíjként, és persze propagandacéljal, március 11-én Rommel ismét mint az első szárazföldi haderőnemhez tartozó katona, megkapta a „gyémánt” ékítményt is a már meglévő kardokkal és tölgyfalombbal ékesített lovagkeresztjéhez. Május közepén a Rommel utódjának kinevezett Hans-Jürgen von Arnim vezérezredes kapitulált Tunisznál a brit és amerikai csapatok előtt. 125 ezer német és 115 ezer olasz katona esett a szövetségesek fogságába. [4: 187–397]

Május 20-a és július 12-e között Rommel a róla elnevezett munkacsoport vezetője volt, amelynek ki kellett dolgoznia és elő kellett készítenie az esetleges olasz kiugrás esetén végrehajtandó német ellenintézkedéseket. 1943. július 15-én, miután a „Husky” hadművelet során a brit és amerikai csapatok sikeresen partra szálltak Szicíliában, Rommel

⁴⁴ A feszültség csak akkor oldódott közöttük, amikor a Rommel által megjósolt vereség egyértelműen kirajzolódni látszott. Hitler egyébként Rommel döntését a visszavonulásról végül jóváhagyta.

⁴⁵ Az akkori fogalmak szerint Francia Észak-Afrika.

⁴⁶ „Fáklya” hadművelet (*Operation „Torch”*)

⁴⁷ A legsúlyosabb veszteségeket az amerikai 1. páncélosadosztály szenvedte, ami egyben azt is jelentette, hogy a háborút vereséggel kezdte.

átvette a vezetést az Észak-Itáliáért felelős „B” hadseregcsoport felett. Tíz nappal később megdöntötték Mussolini hatalmát, amire válaszul a „B” hadseregcsoport erői augusztusban megkezdtek a bevonulást Észak-Olaszországba. Szeptember elején a szövetségesek partra szálltak az olasz szárazföldön is, ami kiváltotta a már várt olasz kapitulációt. Ennek hatására a német csapatok végrehajtották az ország nyílt megszállását. Hitler szeptember 23-ai utasítására a németeket eláruló és ellenük fegyvert fogó olasz katonákkal szemben keményen, kímélet nélkül kellett fellépni. A genfi konvencióval ellentétes lépésként több mint egymillió lefegyverzett olasz katonát mint „katonai internáltat” a német hadigazdaságban kényszermunkára fogtak. [11: 803–815] A parancsot Rommel is végrehajtotta.

Szeptemberben a németek megosztották az Appennini-félszigeten állomásozó csapatok vezetését. A délen harcoló csapatok vezetését Albert Kesselring vezértábornagy látta el, míg az északi részen Rommel lett a parancsnok. Ebben a minőségében több, partizánok elleni művelet végrehajtásáért is felelősséggel tartozik. Ezek során a német csapatok több helyen is elkövettek emberiség elleni bűncselekményeket, ami az addig a „gyűlölet nélküli háború” képviselőjének tartott Rommel mítoszát erősen rombolta, még úgy is, hogy közvetlen parancsokat ezzel kapcsolatban nem adott ki. A Rommel-mítoszt lerombolni kívánók szintén érvként szokták felhozni azt a tényt is, hogy Rommel és családja 1943 októberében Bécsújhelyről az Ulm melletti Herrlingbe költözött, mégpedig egy olyan épületbe, amely korábban egy zsidó kollégiumhoz tartozott, majd zsidó idősök otthonaként üzemelt, amíg lakóit 1942-ben deportálták. [12: 13–17] [12: 76]

1943 novemberében a „B” hadseregcsoportot átcsoportosították Franciaországba. Rommel Hitlertől azt a feladatot kapta, hogy felügyelje az ottani Atlanti-partvidék megerősítését és egyéb védelmi intézkedések végrehajtását. Nagy buzgalommal, leleményességgel és taktikai kreativitással kezdett a munkába. 1944 januárjában átvette a Loire-től északra eső francia területeken állomásozó valamennyi német csapat feletti parancsnokságot, és egyben Gerd von Rundstedt vezértábornagy alárendeltségébe került, aki a „nyugati” arcvonal főparancsnoka volt. Rundstedttel a kapcsolata közel sem volt ideális. Rundstedttel ellentétben Rommel úgy gondolta, hogy a szövetségesek Normandiában fognak partra szállni, és igyekezett mindent megtenni ennek a partszakasznak a megerősítéséért. 1944 márciusában Rommel is aláírta a tábornokaival szemben egyre bizalmatlanabb Hitlernek szóló vezértábornagyok „hűségesküjét”.⁴⁸

Június 4-e és 6-a között szabadságon volt, hogy családjával ünnepelje felesége születésnapját. Ahogy tudomást szerzett a szövetséges normandiai partraszállásról, azonnal visszatért állomáshelyére. Július 15-én személyes beszélgetést folytatott Hitlerrel, ahol utalt rá, hogy a német győzelem az egyenlőtlen harcban nem valószínű. Szerette volna rávenni Hitlert, hogy vonja le a politikai következtetéseket, és legalább a nyugati arcvonalon fejezze be a háborút. A háború kimenetelére vonatkozó következtetését írásba is foglalta. [5: 283–285]

Július 17-én Caen körzetében Rommel súlyosan megsebesült egy repesztől, amikor szövetséges vadászpilóták támadták meg a kocsiját. A sebesült tábornokot a Bernaynál lévő katonai kórházba szállították. Hivatalosan autóbalesetnek állították be az esetet. Augusztus 1-jén Párizsban Rommel utoljára lépett a sajtó nyilvánossága elé, hogy cáfolja

⁴⁸ Rommel ezzel a külön hűségesküvel elvileg nem értett egyet, mert szerinte a katonák eredeti hűségesküje a hatalom mindenkori gyakorlójával szemben életük végéig kötelezi őket.

a haláláról szárnyra kapó külföldi híreket. Augusztus 7-én az arany sebesülési kitüntetést adományozták részére, de le kellett mondania parancsnoki beosztásáról. Egészségügyi szabadságát otthonában töltötte. [4: 424–472]

Közben, 1944. július 20-án Claus Schenk von Stauffenberg ezredes vezetésével Hitler ellen merényletet és puccskísérletet hajtottak végre, amelyet több magas rangú katona is támogatott. Közöttük volt Hans Speidel tábornok is, aki Rommel törzsfőnöke volt. A puccskísérlet bukása után indított nyomozás során a lehetséges támogatók között felmerült Rommel neve is. Többen azt állítják, hogy Rommel már 1944 tavasza óta tudott a Hitlerrel szemben kibontakozó katonai ellenállásról, és szimpatizált is vele. Állításuk szerint Speidel volt az, aki próbálta rávenni Rommelt a puccs támogatására. Ennek ellenére Rommel viszonya az ellenálláshoz nem volt egyértelmű.

Október 7-én Berlinbe rendelték a Wehrmacht főparancsnokságára, de egészségügyi állapotára hivatkozva nem utazott oda. 1944. október 14-én Wilhelm Burgdorf⁴⁹ és Ernst Maisel⁵⁰ tábornok előzetes telefonos bejelentkezés után meglátogatták herrlingeni otthonában. A Wehrmacht főparancsnoksága nevében megvádolták, hogy részt vett a Stauffenberg ezredes által vezetett összeesküvés szervezésében. Ma már az a felfogás látszik valószínűnek, amit a merénylettel kapcsolatos nyomozás is bizonyítottnak látott: miszerint Rommel aktívan nem vett részt az ellenállásban, de tudott annak létéről és nem jelentette Hitlernek, mert annak céljai nagy valószínűséggel nem álltak messze a saját elképzeléseitől. Hitler személyesen döntött Rommel sorsáról. Ennek alapján a két tábornok választás elé állította, hogy vagy saját kezűleg vet véget életének, és ezzel megvédi családját is a meghurcolástól, vagy népbíróság elé fogják állítani. Rommel az első megoldást választotta. Távozása előtt feleségével és fiával is közölte, hogy milyen helyzetbe került és hogyan döntött.

Rövid autótúrát után a két tábornok jelenlétében a felajánlott ciánkapszulával követett el öngyilkosságot. A családjának azt mondták, hogy szívrohamban halt meg, míg a közvéleményt úgy tájékoztatták, hogy a légítámadásban elszenvedett sérüléseibe halt bele. A valódi vád nem tudódhatott ki. 1944. október 18-án Ulmban állami pompával vettek tőle végső búcsút, majd elhamvasztották, és hamvait Herrlingenben hantolták el. Rommel így még halálával is Hitler propagandaérdekeit szolgálta, bizonyítván, hogy haláláig hű maradt vezéréhez. A német propagandának sikerült ezt a képet a közvéleményben a háború végéig fenntartania. Az Ulmban tartott ceremónián a búcsúbeszédet Rundstedt tábornok mondta, aki utána Rommel feleségéhez ment, hogy Hitler nevében részvétet nyilvánítson. A feléje nyújtott kezét Lucy Rommel nem fogadta el. [5: 322–330]

1961. november 12-én szülővárosában – Heidenheimben – emlékművet emeltek számára, amelyet később a Rommelt elítélő csoportokhoz tartozó személyek többször is megrongáltak.⁵¹ 2008 decemberében Stuttgartban egy időszakos kiállítást nyitottak *A Rommel-mítosz* címmel, amely igyekezett objektíven bemutatni Rommel személyiségét és életútját. [13] A közvélemény Rommel-képe még javarészt a máig ható mítoszából táplálkozik, amelynek létrehozásában nem kis szerepet játszott a náci propaganda mellett a brit és amerikai sajtó is. Személye sokkal kevesebb kritikának van kitéve, mint az egykori Wehrmacht más tábornokaié, pedig karrierje csúcsát a nemzetiszocializmus időszakában

⁴⁹ Hitler vezető adjutánsa

⁵⁰ Az OKH személyzeti osztályának etikai ügyekkel foglalkozó vezetője

⁵¹ Akkor még az volt az általános vélemény, hogy Rommel aktív részese volt a Hitler elleni ellenállásnak.

érte el, és ebben nagy szerepe volt Hitlerhez fűződő jó viszonyának. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a róla alkotott elképzeléseket még mindig a lovagias, „tisztá háború”-val kötik össze, amely főként az afrikai hadjárat során a nyugati média által is megerősítésre került. Így például a háború utáni első, életútját bemutató könyvek is Angliában jelentek meg, például a Desmond Young által írt biográfia is, ahol a szerző maga is harcolt Rommel ellen Észak-Afrikában.⁵²

Ezek után nem meglepő, hogy a háború után olyan csoportok jöhettek létre, mint a Német Afrika-Hadtest Egyesület vagy a Rommel Szociális Alapítvány. [2: 136] Ezen túl az 1955-ben felállított Bundeswehr is felvette követendő hagyományai közé Rommel „örökségét”. Számos laktanya és még egy romboló is Rommeltől kapott nevet. Számos utcát neveztek el róla, főként Baden-Württemberg tartományban, szülővárosában és későbbi lakhelyein, ahol emléktáblák is hirdetik emlékét. Herrlingenben 1989-ben múzeumot is nyitottak, amely életútját mutatja be, míg ottani sírkövénel még évtizedekkel a háború után is évről évre összegyűltek halálának évfordulóján az egykori Afrika-hadtest még élő veteránjai és tisztelői, közöttük sok egykori brit katona is, akik Afrikában harcoltak ellene. A megemlékezéseken a Német Szövetségi Védelmi Minisztérium mellett az USA szárazföldi haderejének németországi képviselői is rendszeresen koszorúztak. [14]

Rommel és a politika

„Legszeretettebb Lum! Hát nem csodálatos, hogy lehetőségem van a Führerért, a népért és az új eszméért harcolnom!? A Te Erwined”⁵³

Rommelnek a politikához való viszonyát nehéz egyértelműen megítélni. Személyiségének és életútjának alapos ismerete mellett sem egyszerű, de annak birtokában néhány következtetés azért levonható a témában. Rommel politikai szerepvállalásáról, valamint a Hitler elleni összeesküvésben való szerepéről különösen a 80-as években alakult ki nagy vita az életrajzírói között.

Noha Rommel sohasem volt tagja az NSDAP-nek, mégis ellentmondás nélkül elfogadta annak diktatórikus rendszerét, és Hitler hatalomátvétele után gyorsan felfelé ívelő karriert futott be a Wehrmachtban. Gyakran tett olyan kijelentéseket, amelyekben csodálattal beszélt Hitlerről és az általa létrehozott rendszerről. Hitlerhez fűződő nagyon jó kapcsolatára számtalan példát lehet találni a szakirodalomban, valamint karrierjében is nagy szerepet játszott, hogy Hitler személyesen egyengette útját. Hitler testőrzászlóaljának, majd főhadiszállásának parancsnokaként már korán a diktátor közvetlen környezetéhez tartozott. Kölcsonösen tisztelték és jól megértették egymást. Rommelt még tábornoktársai is csak Hitler „kedvenc tábornokának” nevezték. Kesselring tábornagy szerint Rommel „hipnotikus hatással volt” Hitlerre. Joseph Goebbels pedig így nyilatkozott róla 1942-ben egy Hitlerrel folytatott beszélgetése után: „Rommel nagyon mély benyomást tett rá (Hitlerre). [...] Világszemléletileg

⁵² Hitler kritikusai erősen megkérdőjelezik még az afrikai hadjárat „tisztaságát” is. Olaszországi tevékenységében még több elítélhető momentumot hoznak fel. Az afrikai hadszíntéren folyó háború „tisztaságát” Rommel is hangsúlyozta az 1950-ben kiadott *Háború gyűlölet nélkül* című visszaemlékezésében. Lásd még: [4: 187–397]

⁵³ Részlet Rommel feleségének írt egyik leveléből.

megállapítható, nemcsak hogy nagyon közel áll hozzánk, nemzetiszocialistákhoz, de maga is nemzetiszocialista.” [2: 86] [15: 470]

Egyik életrajzírója, Maurice Philip Remy szerint Rommel Hitlert és rezsimét ugyan csodálta és ellentmondás nélkül szolgálta, de ez a hozzáállása nem nemzetiszocialista meggyőződéséből fakadt. Rommel nagyon keveset foglalkozott az ideológiával. [5: 116] A szakirodalom zöme hangsúlyozza Rommel teljes lojalitását Hitler irányába, és gyakran említik „meggyőződött és feltételek nélküli követőjeként”. Ennek egyik oka lehetett már korábban is említett hihetetlen becsvágya. Rommel kereste és vágyta Hitler elismerését, és gyakran folytatott vele személyes beszélgetéseket. Ezekről többször is beszámolt feleségének írott leveleiben. Időnként túl is értékelte saját személyének fontosságát Hitler számára. [2: 38] [5: 46]

Hitler és Goebbels felismerte a Rommel személyiségében rejlő lehetőségeket, és céltudatosan formáltak belőle egy igazi nemzeti hőst, egy nemzetiszocialista propagandafigurát, akit példaképként lehetett állítani nemcsak a katonák, de az egyszerű emberek (lásd: származása!), továbbá az ifjúság elé is. Ő testesítette meg az ideális katonát. Ugyanezen okok miatt akarta az ellenállás is maga mellé állítani, mert a közvélemény előtt szinte példátlanul népszerű Rommel segíthetett volna a Hitlerben még mindig bízó többség meggyőzésében, és saját hatalmuk legitimitásának bizonyításában. Rommelnek tetszett a népszerűség, szívesen vette, ha fényképezik, filmezik, vagy éppen megszólaltatják riportalanyként. Hitlerhez fűződő kapcsolata mellett a népszerűségben is meglátta a lehetőséget a ranglétrán való gyors felemelkedésre. Miközben Hitler kényszerűen ügyelt rá, illetve szorosan felügyelte, hogy tábornokairól milyen képanyag jelenik meg a nyilvánosság előtt, addig Rommellel kivételt tett ebben a tekintetben is. Bizonyos szempontból ez azt is bizonyítja, hogy Hitler mennyire megbízott Rommelben, és nem kérdőjelezte meg hűségét, nem úgy, mint más tábornokaiét.

Rommel népszerűsítésének fontossága olyan konkrét lépésekben is megnyilvánult, miszerint a 7. páncélosadosztály törzsében rendhagyó módon külön propagandarészleget hoztak létre, amelynek egyik fő feladata az volt, hogy képanyagban rögzítse Rommel tevékenységét. Ez a kis haditudósító részleg közvetlen munkakapcsolatban állt a propagandaminisztériummal. Goebbels egy nagyon jó minőségűnek számító Leica típusú fényképezőgépet ajándékozott Rommelnek, amellyel ő maga is rögzíthette a franciaországi és afrikai hadjárat személyes élményeit. A hiú Rommel nagy örömmel használta ki a kamerában rejlő önmegvalósítási lehetőséget, amelynek eredményeként született képek egy része a német nyilvánosság előtt is megjelent.⁵⁴ Goebbels nemcsak rendkívül felvilágosultnak tartotta Rommelt, de a propaganda szempontjából legfontosabb német tábornoknak is ítélte. Ugyanakkor minél inkább szótárta őt Hitler és Goebbels, annál inkább kivívta sok tábornoktársa utálatát. Főleg azok voltak róla rossz véleménnyel, akik származásuknál fogva a porosz katonai elithez tartoztak. Így például Franz Halder, a szárazföldi erők vezérkari főnöke a franciaországi hadjárat során úgy minősítette a vakmerően előretörő Rommelt, hogy „megőrült”. [1] [2: 95–99]

Hogy milyen fontos volt Rommel a propaganda számára, azt jól mutatja, hogy miután a nyugati hadjárat során Franciaországban eredményesen végrehajtotta a Maginot-vonal áttörését, még ugyanabban az évben az eredeti helyszínen *Győzelem nyugaton* címmel a propagandaminisztérium egy filmet forgatott. A film premierje 1941 februárjában volt a berlini UFA-Palotában. Afrikában már egy egész haditudósító század dolgozott az Afrika-hadtesten belül. Ekkor érte el karrierje csúcsát, és propagandafiguraként is ekkor

⁵⁴ A Rommellel készült képanyagban is több olyan fénykép lehet találni, ahol ott lóg nyakában kedvelt Leicája.

gyakorolta a legnagyobb hatást, amelyhez kihasználták a hadszíntér egzotikumát csakúgy, mint a közvéleménynek azt a régi vágyát, hogy a német birodalom gyarmati terjeszkedésével új fénykorába léphessen. Rommel ebben a környezetben az egykori Német Kelet-Afrika hős védelmezőjének számító Paul von Lettow-Vorbeck tábornok⁵⁵ utódként tetszeleghetett, ami megint csak pozitívan hatott mind az ő népszerűségére, mind a propaganda eredményességére.

Kínosan ügyeltek rá, hogy arról, amikor a német csapatok nehéz helyzetbe kerültek Észak-Afrikában, ne jelenjen meg híradás, míg a kis sikereket is valós hatásukon túlmutatóan állították be. Rommel sikerei még jobban felértékelődtek, amikor a Szovjetunió ellen ténylegesen „Blitzkrieg”-nek⁵⁶ tervezett hadjárat gyors eredményei elmaradtak. Miközben keleten Hitler ideológiailag terhelte megsemmisítő háborút vívott, addig a sivatagi háborúban a harc egy fair formáját közvetítette a német propaganda. Ebben, ha más okból kifolyólag is, de akaratlanul segítségére volt a nyugati sajtó is. A bőrkabátban, távcsővel és porvédő szemüvegben a páncélozott vezetési pontjának nyitott küzdőterében álló, misztikus győzelmeket arató lovagias médiasztár alakjára azért is szükség volt, hogy ezzel eltereljék a saját és a világ közvéleményének figyelmét Hitler diktatúrájának kegyetlenül gyilkos valóságáról. [16] Azt viszont már az elején eldöntötték, hogy amennyiben Rommel visszavonulásra kényszerül, akkor fényképtilalom lép érvénybe vele szemben, mert Németország nem láthat egy „depressziós” tábornokot.⁵⁷ [15: 460–475]

Ez az időszak volt az, amikor Rommel személyiségét és képességeit érdekes módon a szövetséges oldalról is elkezdtek magasztalni. Az ellenség általi elismertség nem is annyira Rommel valódi tehetségének szólt, mint inkább abból fakadt, hogy így kívánták megmagyarázni a saját közvéleményüknek azt a kudarcot, hogy erőfölényük ellenére sem tudnak győzni Afrikában. Churchill 1942-ben többször is pozitív felhanggal nyilatkozott Rommellel kapcsolatban. Egyik alkalommal ezt mondta: „*Rommel, Rommel, Rommel és megint csak Rommel! Egyáltalán számít bármi más, mint hogy legyőzzük őt?*”⁵⁸ [17: 1] Egy másik sajtónyilatkozatában szinte szuperlatívuszban beszélt a német tábornokról: „*Igen merész és ügyes ellenfél áll velünk szemben. Egy, a háború vérzivatarából kiemelkedő, nagy hadvezér.*”⁵⁹ [2: 100]

Az angol történész, Antony Beevor úgy vélte, hogy Rommel katonai döntései már a kezdetektől fogva könnyelműek voltak, mégis a tehetségesnek stilizált Rommellról nagy tisztelettel beszélt a nyugati sajtó. Így tudták elterelni a figyelmet, hogy mennyire alkalmatlan a feladatára az észak-afrikai brit hadvezetés.⁶⁰ [18: 206–209] Rommel külhoni népszerűségét

⁵⁵ Német gyalogsági tábornok (altábornagy), aki az I. világháború idején Német Kelet-Afrika gyarmat katonai parancsnoka volt. Alig 14 000 fős seregéből mindössze 3000 fő volt német, a többi bennszülött. Gerilla-hadviselés útján sikeresen harcolt egészen a háború végéig a mintegy 300 000 fős brit–belga–portugál haderővel szemben. A háború során sikeres támadásokat hajtott végre brit fennhatóságú területek ellen is. Saarlouis, 1870. március 20. –Hamburg, 1964. március 9.

⁵⁶ Villámháború

⁵⁷ Rommel afrikai sikerei hatására ismét szállóigévé vált a még a 19. sz. végéről származó német kifejezés: „Hely a nap alatt”, ami az egykori afrikai német gyarmatokra kívánt utalni.

⁵⁸ 1942. augusztus 8-án egy kairói konferencián elhangzott mondata

⁵⁹ A Rommel-mítosz továbbélését segítették a háború után olyan Hollywoodban készült filmek is, mint Henry Hathaway 1952-ben bemutatott *Rommel, a Sivatagi Róka* című alkotása.

⁶⁰ A brit történész munkáiban szinte minden II. világháborús katonai vezetőt erős kritikával szokott kezelni. Ebben az időszakban próbálta a német propaganda megmásítani Rommel személyes adatait is, ami ellen ő tiltakozott.

mutatja egy Gallup-felmérés is 1942-ből, amely szerint Hitler után Rommel volt a világ legismertebb német személyisége. Goebbels szerint az ellenséges országok hírszerkesztősegeinek legkedveltebb témáját Rommel szolgáltatta. [2: 92]

Annak érdekében, hogy az elkerülhetetlennek látszó észak-afrikai vereség ne ártson Rommel népszerűségének, még időben hazarendelte Hitler az arcvonalból. Későbbi megbízása az Atlanti-falnál azt a propagandacélt is szolgálta, hogy ezzel a német társadalom számára bizonyítsák, hogy jó kezekben van a szövetséges invázió által veszélyeztetett partszakasz, hiszen Rommelt a szövetségesek nem tudták korábban sem legyőzni. Mindenki ugyanazt a lendületet és sikert várta tőle, mint amit Afrikában produkált. A légitámadásban való megsebesülése nem illett a „legyőzhetetlen hadvezér” idealizált képébe, ezért autóbalesetnek állították be az esetet. Az ellenséges sajtó viszont Rommel haláláról kezdett cikkezni, amit azzal cáfoltak, hogy 1944. augusztus 1-jén Párizsban egy sajtókonferenciát rendeztek, ahol a sérült Rommel maga is megjelent és nyilatkozott. Ez volt az utolsó személyes sajtószerelése. [2: 102–109]

Rommel és Hitler között először az észak-afrikai hadjárat során alakult ki komolyabb feszültség, amikor a britek El Alameinnél áttörték a német–olasz csapatok arcvonalát, és Hitler megtiltotta a visszavonulást.⁶¹ Rommel mindaddig csodálta Hitler katonai felfogását. Most fel kellett ismernie, hogy Hitler más szempontok szerint ítéli meg a helyzetet, mint ő. Hitler az ideológiai szempontokra helyezte a hangsúlyt, míg Rommel a katonaiakra. Be kellett látnia, hogy Hitler az afrikai hadszínteret másodlagosan kezeli. Rommel tőle szokatlanul felháborodott ezen a felismerésen, mert meg volt róla győződve, hogy ha valakinek világuralmi tervei vannak, akkor földrészekben kell gondolkoznia. Újabb feszültség alakult ki közöttük a D-nap után is, amikor Rommel előtt világossá vált, hogy a háborút már nem nyerhetik meg. Személyesen beszélt Hitlerrel, hogy a kialakult helyzetből vonja le a megfelelő politikai következtetéseket és kössön békét a nyugati hatalmakkal. [5: 283–285]

Több szakíró is hangsúlyozza, hogy miközben Rommel a nemzetiszocialista ideológiával nem igazán foglalkozott, kritika nélkül alkalmazkodott a német politikai viszonyokhoz. Vannak, akik „politikailag naivnak” nevezték, olyan személynek, aki nem volt abban a helyzetben, vagy nem állt szándékában, hogy a politikai tetteket reálisan ítélje meg. Rommel mint jól nevelt katona tartózkodott attól, hogy politikai témákban nyilvánosan megnyilatkozzon. Mivel személyes jó kapcsolat fűzte Hitlerhez, elfogadta, vagy eltekintett a rezsim hibáitól. Több életrajzírója szerint soha sem kritizálta nyíltan Hitler háborús stratégiáját. [19: 184] [19: 192] [2: 28] [2: 467] Rommel naivitását egy olyan epizóddal is próbálják alátámasztani, amikor is 1943-ban azzal az ötlettel fordult Hitlerhez, hogy a nemzetközi megítélés javítása érdekében az egyik „gauleiter”-i pozícióba⁶² nevezzon ki zsidó személyt. Javaslatára Hitler a következőképpen reagált: „*Kedves Rommelem, Ön egyáltalán nem érti, hogy én mit akarok.*” [2: 28]

Noha mind a mai napig gyakran összefüggésbe hozzák Rommel nevét a Hitler elleni merénylettel, azonban a tények fényében nem vett részt sem a tervezésben, sem a végrehajtásban. Abban pedig nincs egységes vélemény, hogy egyáltalán tudomása volt-e, vagy akár csak sejtette-e, hogy merényletet terveznek Hitler ellen? A merénylet után feleségének

⁶¹ „Az Ön csapatai nem választhatnak más utat, csak a győzelemhez, vagy halálhoz vezetőt!” Miután látta Hitler, hogy Rommel mégis kénytelen folytatni a visszavonulást, egy nappal később engedélyt adott rá.

⁶² Pártfunkció. Egy-egy tartomány politikai kormányzója.

írt levelében elítélően szólt a merényletről, és örömét fejezte ki, hogy Hitler túlélte a támadást. [2: 52] Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a levél valóban őszinte gondolatait tükrözte-e, vagy már arra gondolva, hogy levelét a nyomozás során bizonyítékként fogják kezelni, ezzel kívánta magát menteni. A merényletet követő nyomozás során nevével találkozni lehetett a lefoglalt iratokban, de az még mindig nem egyértelmű, hogy a rá vonatkozó részek mennyire voltak ténylegesen terhelőek, továbbá mennyire vonatkoztak arra, hogy törzsfőnöke – Hans Speidel tábornok – megpróbálta rábírní az ellenállás támogatására. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy Rommel a Hitlerrel ápoló jó viszonya és meredeken felfelé ívelő propagandisztikus karrierje miatt sok ellenséget szerzett a tábornoki karban, minek következtében többen is szívesen látták volna a bukását.

Törzsfőnökét, Speidelt nem végezték ki, így lehetősége volt a háború után megjelentetni emlékiratait, amelyben Rommelt az ellenállás tagjaként tüntette fel. Ezt látszik alátámasztani Churchill egyik háború utáni nyilatkozata is Rommeltől, ahol a Hitler elleni összeesküvés egyik résztvevőjeként beszélt a német tábornokról. Ugyanakkor Rommel felesége férje emlékiratainak 1950-es megjelenésekor azt hangsúlyozta, hogy férje katonai felfogásával a politikai tevékenység nem fért össze. *„Egész életében mindig katona volt és soha sem politikus.”* – mondta férjéről. [2: 110–125] [2: 132]

Rommel miután azt tapasztalta, hogy Hitler ideológiai alapokon gondolkozva már többször is cserbenhagyta a rá bízott csapatokat, fokozatosan elvesztette feltétel nélküli hitét Hitlerben. Csak lassan jutott el addig a szállóigévé vált gondolatáig, hogy *„Ha valamivel semmit sem nyerhetünk, akkor azért nem szabad harcolni!”* Erre kétszer is személyesen figyelmeztette Hitlert, de attól még mindig messze állt, hogy aktívan is szembeforduljon vele. [5: 170] [5: 283–285]

Wistrich szerint Rommel szimpatizált az összeesküvéssel, noha maga nem vett aktívan részt benne, összességében pártatlan maradt, de törzsfőnöke által részletes tájékoztatást kapott a tervekről. [20: 228] Reuth szerint Rommel nem tudott a tervekről, és nem is tudták megnyerni az ellenállásnak. Meglátása szerint Rommel a katonai helyzet saját maga általi megítélésének köszönhetően jutott hasonló következtetésekre, mint az ellenállók. A megfelelő politikai konzekvenciák levonását viszont Hitlertől várta, amit az is bizonyít, hogy ezzel a gondolatával közvetlenül Hitlerhez fordult. Szerinte Rommel Hitler meggyilkolására nem is gondolt. [2: 113]

Rommel szerepét az ellenállásban több évtizedes kutatómunka és történészek többszöri heves vitái ellenére sem sikerült egyértelműen tisztázni. Ugyanakkor katonai teljesítményének hatása, valamint a nemzetiszocialista propagandában betöltött önkéntes szerepe egyértelműen a hitleri állam érdekeit szolgálta. Rommel tragédiája abból fakad, hogy kivételes tehetségét és tudását a gonosz szolgálatába állította azzal, hogy a hatalom mindenkori birtokosával szembeni feltétlen lojalitást helyezte értékrendje élére. [19: 240] Ezek a tényezők végül ahhoz vezettek, hogy a 90-es évektől kezdve fokozatosan eltűnt Rommel emlegetése az ellenállás vonatkozásában, és kritikusai is nagyobb teret nyertek.

Összegezve azt lehet mondani, hogy Rommel olyan típusú katona volt, aki katonaként nem érdeklődött a politika iránt, de karrierje érdekében élt a politika által felajánlott lehetőségekkel, és kiszolgáltatta annak igényeit. Ezáltal annak egyik legfőbb támaszát képezte.

Rommel a felkészítés-kiképzés-képzés kérdéseiről és a parancsnokok szerepéről

„Verejtéket veszíthetsz, de vért nem!”; „A csapatok megóvásának legjobb formája az első osztályú kiképzés, amely révén megspórolhatják a szükségtelen áldozatokat.”
(Rommel)

Rommel már ifjú tisztként az I. világháborúban megtapasztalta, hogy a kiképzés mennyire fontos a győzelemhez. Hegyivadászként a rohamharcászati elveket gyakorló rohamosztagot vezetett maga is. A rohamharcászat az I. világháború megmerevedett arcvonalaira jellemző állásharcok problematikáját megoldani hivatott harceljárás volt. A megmerevedett arcvonalakat kívánta ismét mozgásba hozni. A rohamcsapatok feladatuk érdekében emelt szintű gyalogsági kiképzést kaptak. Kiképzettségüknek és feladatrendszerüknek tudható be, hogy egyfajta „elit alakulat” megítélést kaptak. Ezt a fajta – fizikálisan és mentálisan jól felkészített – könnyűgyalogságot sajátos elvek alapján szervezték kisebb kötelékekbe. A rohamcsoportokat könnyűfegyverzettel és sok-sok kézigránáttal szerelték fel, valamint olyan fegyverekkel, amelyeket a közelharcban jól tudtak alkalmazni. Kiképezték őket a pusztakezes, valamint a hideg fegyverekkel és szükségeseszközökkel vívott test-test elleni közelharcra is, amit a harcárok szűk viszonyai között is hatékonyan kellett alkalmazni. Így az első géppisztolyok is nagyon gyorsan jelentek meg számottevő mennyiségben a rohamcsapatok fegyverzetében, míg a háború második felében, a kötelék nagyságától függően, gyakran vittek magukkal könnyen mozgatható könnyűlőveget is. Időnként harcokocsikat is használtak közvetlen tűztámogatásukra. A rohamcsapatok feladata volt, hogy váratlanul, gyakran éjszaka végrehajtott vállalkozásaikkal és harcfelderítéssel rést üssenek az ellenség mélyen kiépített állásrendszerén, ami szerencsés esetben kedvező feltételeket teremthetett a hagyományos gyalogság sikeres támadásához.⁶³

A rohamcsapatok parancsnokainak képeseknek kellett lenniük gyakorlatban alkalmazni a porosz–német katonai hagyományokban mélyen gyökerező, küldetésorientált vezetés alapelveit. Kisebb kötelékben végrehajtott vállalkozásaik során folyamatosan szembesültek a váratlan helyzetekkel, ahol megfelelő összeköttetés hiányában gyorsan és önállóan kellett meghozniuk a magasabb parancsnok szándékával összhangban lévő döntéseiket. Ez létkérdés volt és a siker kulcsa. A katonai vezetésszemlélet ezen filozófiájának működése pedig elképzelhetetlen a parancsnoki állomány magas szintű és egységes alapokon nyugvó kiképzése és felkészítése nélkül, amely egyben az alárendelték és az előljárók közötti kölcsönös bizalomnak az alapját is jelenti. Ezt a szellemiséget Rommel jól elsajátította, és ez kihatott egész további karrierjére. [21]

A rohamcsoportokban szolgáló katonák átlagosnál is nagyobb egymásrautaltságára, a bátorságára és vakmerőségére épülő, kiscsoportos harceljárásban a fiatal és agilis Rommel nagy jártasságra tett szert, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a capporettoi áttörés

⁶³ A csapatok technikára épülő korabeli mozgékonyága legtöbb esetben nem tette lehetővé, hogy a mélyen kiépített védelem áttöréséhez szükséges erőkoncentrációt gyorsabban vessék be a kialakított részekbe, mint amilyen gyorsan volt képes a védő az annak megakadályozásához szükséges erőket a veszélyeztetett szakaszokra vezényelni. Ennek következtében a harcászati sikereket legtöbb esetben nem sikerült hadművelleti sikerré kifejleszteni.

során nyújtott teljesítményéért, továbbá személyes példamutató bátorságáért a legmagasabb akkori német kitüntetést kapta meg.⁶⁴

Világháborús tapasztalatait későbbi beosztásaiban is jól tudta kamatoztatni. Nemcsak parancsnoki beosztásaiban tekintette a gyakorlati kiképzést központi kérdésnek, de azokban a beosztásaiban is, amikor különböző tanintézetekben töltött be oktatói, szakcsoport-, vagy éppen tanszékvezetői beosztást. Tanítványai körében kedvelt oktatonak számított a komoly harci tapasztalatokkal bíró tiszt. Az I. világháborúban szerzett gyakorlati tapasztalatait és emlékeit könyv formájában is közzétette, hogy minél több tisztjelölthöz jussanak el ismeretei. Az eredetileg tanintézeti jegyzetnek szánt írás végül a nyilvánosság számára is elérhetővé vált, és korának egyik legnagyobb „bestseller”-e lett Németországban.⁶⁵ Közben folyamatosan képezte önmagát, de a tábornoki rendfokozathoz szükséges vezérkari tanfolyamot mégsem végezte el.

Rommel az afrikai hadszíntéren többször is elítélő megjegyzést tett a szövetséges olasz katonák kiképzettségére. Meglátása szerint az olaszok kudarcai mögött nem csak technikai színvonaluk elavultsága, de leginkább kiképzésbeli hiányosságuk állt. Ezt látszik alátámasztani, hogy főleg az észak-afrikai háború első időszakában a német csapatok nem voltak sem technikai színvonalban, sem létszámfölényben a britekkel szemben. Ugyanakkor a kiképzettségük színvonala, párosulva a meglepetéssel és a kiszámíthatatlansággal, egy bizonyos fokig ellensúlyozni tudta ezt a hátrányt. A kiképzésbe bele kell érteni a katonák egyéni kiképzettségén túl a kötelékek összekovácsoltságát, a parancsnok és a törzsek felkészültségét, valamint a szervezetre jellemző vezetésszemléletet is.

A nagy távolságok és az európaítól lényegesen különböző földrajzi viszonyok között gyakran előfordult, hogy összeköttetés hiányában a kisebb-nagyobb kötelékek parancsnokainak önállóan kellett döntést hozniuk a váratlanul előforduló helyzetekben. Mivel a két világháború között érvényben lévő békediktátumok nem tették lehetővé a létszám és a technikai színvonal emelését a német haderőn belül, ezért a kiképzés, illetve felkészülés során a hangsúlyt a tiszt és altiszt gárda küldetésorientált vezetésszemléletben való nevelésére és oktatására helyezték. Ennek köszönhetően a II. világháború első felében a német parancsnokok sokkal alkalmasabbak voltak az előjáró szándékának megfelelő önálló döntésekre, mint a velük szemben álló haderők hasonló beosztású katonái. A manőverező jellegű hadviselésben ez komoly vezetési fölényt eredményezett számukra. [21]

Rommel értékrendje

„Egységeinktől rendkívül sokat követeltem, és nem kíméltem sem a közkatonákat, sem a parancsnokokat, sem pedig magamat.” (Rommel)

Életútját és a politikához való viszonyát áttekintve azt mondhatjuk, hogy Rommel értékrendjében első helyen a politikai vezetés iránti hűség és a lojalitás állt. Még hozzá egy makacs, feltételek nélküli formában. Amikor 1944 tavaszán Hitler egy hűségnyilatkozatot kért tábornokaitól, azt ugyan ő is aláírta, de azt teljesen feleslegesnek tartotta, mondván, hogy

⁶⁴ Lásd korábban az életútjánál.

⁶⁵ *Gyalogság előre!*

katonai esküje egy életre kötelezi a hűségre. Több mint egy évtizedes Hitler iránti rajongása 1943-ban megroppant, amikor érzése szerint Hitler magára hagyta az Afrika-hadtestet. Utána többször is volt nézeteltérése az őt kedvencként kezelő és karrierjében támogató Hitlerrel, de naivan azt hitte, hogy ha személyesen beszél vele, akkor az majd hallgatni fog rá. Ebben alaposan tévedett. De még ennek ismeretében sem kívánt erőszakkal fellépni vezére ellen. Eltekintett Hitler és az általa létrehozott diktatúra hibáitól, és feltétel nélkül szolgálta. Nem tudta, vagy nem akarta felismerni a rezsim valódi arcát. Megmaradt a csatlódás azon szintjén, hogy a politika más prioritások alapján dönt, mint a katonai vezetők. Felesége a háború után többször is kijelentette, hogy férje mindig megmaradt „egyszerű” katonának. Noha mindvégig tartózkodott attól, hogy politikai kérdésekben nyíltan nyilatkozzon, mégis eltűrte, sőt élvezte, hogy a politika kihasználja őt a saját céljai érdekében.

A hagyományos katonai értékrend szintén „dobogós helyen áll” személyes értékrendjében. A személyes példamutatás, a bátorság, a bajtársiasság és a katonáiról való gondoskodás még fiatal tisztként fontos része lett gondolatvilágának. Sok kritikusa éppen ellenkező módon értékelte (értékeli) azokat a tetteit, amelyek ezeknek az értékeknek az irányába mutatnának. Szerintük nem bátor, hanem sokszor meggondolatlanul vakmerő, nem példamutató, hanem magamutogató volt, akinek éppen ebből fakadóan sok konfliktusa volt a tiszt-, majd tábornoktársaival. És miközben mindent meg akart adni katonáinak, nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy logisztikai követelése az előjárói felé irreálisan magasak és kivitellezhetetlenek. A valós lehetőségek figyelmen kívül hagyásával veszélybe sodorta emberei életét, és nem egyszer feleslegesen nagy áldozatokat követelő harcba kényszerítette őket.

Sajnos azt kell mondani, hogy becsvágya szintén előkelő helyet foglalt el értékrendjében. Elvárta, és magától értetődőnek vette, hogy elismerjék eredményeit. Ez nagyon tudta motiválni, és sokszor ebből táplálkozott további kimagasló teljesítményeinek végrehajtásakor. Becsvágya ugyan maximális teljesítményekre sarkallta, de ugyanakkor az áhított siker érdekében hajlandó volt a belátás tolerálható határait is átlépni, és túlzott kockázatokat vállalni. A meglepetés és kiszámíthatatlanság azonban nem mindig volt elég a győzelemhez, főleg nem hosszabb távon. [22]

Rommel a szerencséről

„Tisztában voltam vele, hogy az afrikai hadjáratban Tobruk eleste és a 8. hadsereg összeomlása jelenti azt az egyetlen pillanatot, amikor nyitva áll az út Alexandria felé, és már csak csekély erők védik ezt az utat. Munkatársaimmal együtt bolondok lettünk volna, ha nem igyekszünk kihasználni ezt a soha vissza nem térő alkalmat.” (Rommel)

A szerencsére vonatkozó idézetet nem találtam tőle, de ha végignézzük életútját, akkor egyértelmű, hogy a szerencsének nagy szerepe volt benne. Az I. világháborúban kétszer is megsebesült, és a II. világháború során is többször közel járt a halálhoz. Tisztában volt vele, hogy áldozatok és kockázat nélkül nincs győzelem. Ő pedig sokszor és sokat kockáztatott. Ennek ellenére sok esetben mégis győzni tudott. Ebben a szerencse mellett azonban sokkal inkább a jól kiképzett és jól vezetett csapatai érdeme tükröződik.

Kockázatvállalására jellemző, hogy még tábornoki rendfokozatban is folyamatosan járta az arcvonalat. A „vezess előlről” elvet saját gyakorlata alapján fogalmazta meg. Hol egy

parancsnoki lövészpáncélos küzdőterében, hol egy könnyű futárrepülőgép fedélzetén, hol nyitott parancsnoki autójában, de nagyon gyakran volt látható az arcvonalban. Afrikában is átalakított egy zsákmányolt brit teherautót mozgó harcállásponttá, hogy olyan közel tudjon lenni az arcvonalhoz, amennyire csak lehet. Több tábornoktársa is kritikával illette ezért a felesleges kockázatvállalásért, mondván, hogy a személyes példamutatás ilyen formája azzal a veszéllyel járhat, hogy a vezénylő tábornok elesik, és vezető nélkül maradnak a csapatok. Rommelt ugyanúgy nem érdekelték ezek a vélemények, mint ahogy a siker érdekében, ha kellett, akkor figyelmen kívül hagyott minden szabályzati előírást és előjárói parancsot is.

Már a franciaországi hadjárat során azzal irritálta parancsnokait, hogy mindenféle szárnybiztosítás és a szomszédos egységekkel való egyeztetés nélkül is hajlamos volt mélyben betörni az ellenség területére, ha kedvező helyzet kínálkozott rá. Tette ezt akkor is, ha erre nem kapott parancsot, vagy éppen megtiltották neki. Ezekben a lépésekben ugyanaz a lendület és vehemencia látszik visszatükröződni, amely az I. világháborúban jellemezte rohamosztag-parancsnokként. Tisztában volt vele, hogy a váratlan megoldások megzavarják az ellenséget, amit ki lehet használni. Azt viszont nem vette figyelembe, hogy kiszámíthatatlansága a saját felsőbb vezetésében is értetlenséget és zavart okozhat. Nem véletlenül kapta az általa vezetett 7. páncélosadosztály a „Szellemhadosztály” elnevezést, mert gyakran még a saját előjárói sem tudták, hogy éppen hol tart. [16] Sokan tartották önfejűnek és „szerencselovag”-nak Rommelt, és tettei mozgatórugójának nem annyira a küldetésorientáltságot látták, mint inkább a nagy becsvágyat.⁶⁶ Rommel Észak-Afrikában is megtartotta ezt a beállítottságát. Mivel ott egyre nagyobb önállóságot kapott, és a végén már ő volt a parancsnoka valamennyi ott lévő német és olasz seregtestnek, még kevesebb gátja volt a rendhagyó megoldásoknak. Az OKH-tól kapott parancsokat sorra figyelmen kívül hagyta. Az eredetileg megfogalmazott küldetését is megváltoztatta, amikor Líbia visszafoglalása után behatolt Egyiptomba. Tett- és becsvágya erősebb volt a józan belátásnál, és akkora kockázatot vállalt, ami hosszú távon megbosszulta magát. [22]

Rommel vélekedése a katona erkölcsi állapotáról, pszichéjéről

„A bátorság az, amikor legyőzzük a félelmünket.” (Rommel)

Másik konkrét idézetet a témában sajnos nem találtam. Mint azt már korábban is megemlítettem, Rommel értékrendjében olyan erkölcsi normák lehettek fel, mint a feltétlen hűség, amely az első helyen állt nála, és nemcsak vallotta, de gyakorolta is az általános katonai erényeket. Pályafutása során többször is bizonyította, hogy bátor, vakmerő és kemény harcosként is képes tud lenni a legyőzött ellenséggel szemben. Így volt ez az I. világháború során, és később is főként ez volt rá jellemző. Nem véletlen, hogy az afrikai hadjárat során még az ellenségei is tisztelettel, nem egyszer csodálattal beszéltek róla. A „Rommel mint lovagias hadvezér” kép máig tartó fennmaradása talán még inkább a szövetségesek sajtójának köszönhető, mint a német propagandának. Személyéhez kötik az afrikai „tisza háború” fogalmát, ami a II. világháború ideológiákkal terhelt viharában már önmagában is nehezen

⁶⁶ Természetesen ezek a vélemények egyszerű féltékenységből vagy irigységből is eredhetnek.

képzelhető el. Mégis számos olyan visszaemlékezés létezik mindkét oldalról, amely ezt támasztja alá. A német és a nemzetközi közvéleményben kialakult jó hírének egyik alapköve a „tisztá” hadvezér általa Afrikában megtestesített alakja.

Kritikusai ellenérvként szokták felhozni, hogy mind a franciaországi, mind az észak-olaszországi szereplése idején követtek el háborús bűncselekményeket azokon a területeken, ahol az ő csapatai tevékenykedtek. Ezek egyikéről sem tudják azonban bizonyítani, hogy azokra ő adott volna parancsot. Vádként szokták felhozni ellene, hogy az olasz kapituláció után ő is parancsot adott a megbízhatatlannak ítélt olasz csapatok lefegyverzésére, majd az olasz hadifoglyok kényszermunkára szállításában is közreműködött. Ez ugyan ellentétes a genfi konvencióval, de önmagában még nem számít súlyos háborús bűncselekménynek. Arra viszont több írásos bizonyíték is van, hogy Rommel többször nem hajtott végre olyan felsőbb parancsokat, amelyek a fogságba esett hadifoglyokkal szembeni megkülönböztetett szigorú eljárásra, esetleg kivégzésére vonatkozott.⁶⁷ Közele munkatársai és felesége szerint is ez személyiségéből fakadt, és remélte, hogy hasonló helyzetben az ő fogságba esett katonáival is ugyanígy fognak eljárni. Rommel többször is kifejtette, hogy azt a katonát, akit hagyományos harcban, saját egyenruhájában győztek le, nem szabad agyonlőni. Nagyon remélte, hogy ugyanígy gondolkoznak ellenfelei is. Ez persze rögtön felveti azt a kérdést is, hogy mi a helyzet azokkal a foglyokkal, akik a genfi konvenció által előírt hadviselési szabályokat nem tartják be maradéktalanul, vagy teljesen mellőzik? Ez egy olyan kérdés, ami a mai világ aszimmetrikus hadviselése során is gyakran szöveget a reguláris katonák fejében, amikor hasonló helyzettel találkoznak!

Erkölcsei tartását bizonyítja az is, hogy amikor a britek el-alameini áttörése után Hitlertől parancsot kapott az állásai tartására, akkor először ugyan leállította a már elkezdődött, szervezett visszavonulást, de amikor látta, hogy ez a csapatai teljes felmorzsolódásához vezetne, a határozott fűhreri parancs ellenére is utasítást adott a visszavonulás folytatására. Egy nappal később aztán Hitler is jóváhagyta ezt a döntését.

A katonák pszichés felkészítésével kapcsolatban megint csak nem találtam konkrét utalást, de azt általánosságban megállapíthatjuk, hogy a magas szintű és realisztikus felkészítés a katonák pszichéjét is edzi. Márpedig az előbbi nagyon fontosnak tartotta már fiatal tisztként is. Ide tartozik az a már szintén többször említett tulajdonsága, hogy még tábornokként is fontosnak tartotta a személyes példamutatást alárendeltjei felé, amely erőt adott nekik a nehéz helyzetek elviselésére, továbbá jót tett a harci morálnak. Valahol ugyanezt a célt szolgálta nagyobb mértékben, hogy Rommelt a rendszer maximálisan kihasználta a „rettenthetetlen német katona” képének propagandacéljaira, ezzel növelve az egész német haderő és a német társadalom harci kedvét.

⁶⁷ Észak-Afrikában történt, hogy a csapatai a francia idegen légió katonáit ejtették fogságba, akik között több Németországból menekült egykori politikai üldözött is volt. A felsőbb parancs szerint ki kellett volna végeztetnie őket, ő azonban a parancsot tartalmazó faxot érkezése után megsemmisítette, és nem volt hajlandó továbbadni az alárendeltjei felé. Azonban nem tett így azzal a parancssal, amely a „bandákkal” szembeni legkeményebb fellépésre szólította fel a német csapatokat, amikor Észak-Olaszországban az olasz kapituláció után több partizántámadás érte csapatait. A váratlan és a németek által hitszegőnek, valamint „szabálytalanak” ítélt támadások során érzékeny veszteségeket szenvedtek. A parancsot továbbította anélkül, hogy értelmezte volna, hogy mit jelent a „legkeményebb fellépés”. Ezzel lényegében szabad kezét adott az esetleges megtorlásra. Az alárendeltnek maguknak kellett dönteniük az alkalmazott módszerekről.

Szintén a harci morál fenntartását szolgálták azon törekvései, amelyek során a lehető legjobb logisztikai ellátást követelte az Afrikában harcoló csapatai számára az előljárótól. Tette ezt fáradhatatlanul, tudomást sem véve az OKH és OKW azon kioktatásairól, amelyekben közölték vele, hogy az ő hadszíntere csak másodlagos fontosságú a keleti arcvonnallal szemben. Ezt csak akkor értette meg igazán, amikor már Hitlernél is hiába lobbizott az utánpótlásért. Ez a tény meg is roppantotta feltétlen rajongását Hitler iránt, mert úgy érezte, hogy ezzel a Führer cserben hagyta őt és katonáit. Ez azonban még mindig kevés volt ahhoz, hogy szembe is szálljon a diktátorral. Noha a kivégzésekre vonatkozó parancsokat visszautasította, a bűncselekményekre parancsot adó rendszerrel szemben soha sem tett fel kényes kérdéseket. Noha nem azonosult a diktatúra ideológiai célkitűzéseivel, de nem is szállt szembe azokkal. Karrierje érdekében kényelmesebb volt hallgatnia, mint olyan kérdéseket feltennie, amelyek negatív hatással lehettek az előmenetelére. Inkább hallgatott, és tette, amit kötelességének érzett.

Hogyan közelített az ellátáshoz és a logisztikai kérdésekhez?

„Egy ütközetet a logisztikusok már akkor el tudnak veszíteni, amikor az még el sem kezdődött!” (Rommel)

Az ellátás és az utánpótlás kérdése különösen az észak-afrikai hadjárata során bírt nagy jelentőséggel számára. Rommel a már fentebb említett morális okok miatt is nagyon fontosnak tartotta a logisztikát, hiszen a sivatagi klimatikus viszonyok elviselése az európai ember számára már önmagában is sok nehézséget okoz. A brit hadsereg főként gyarmatokról származó katonái fizikálisan jobban bírták ezeket a körülményeket. A német katonák szervezete azonban egy idő után legyengült, és betegségek kezdték gyötörni őket, ez hosszú távon és tömeges mértékben öltve a harcok kimenetelét is befolyásolta. 18 hónap frontszolgálat után magával Rommellel is megtörtént, hogy hosszabb idejű gyógykezelésre vissza kellett rendelni Németországba. [23]

Az európai hadviseléshez képest sokkal nagyobb távolságok, a gyökeresen eltérő infrastruktúra és éghajlati viszonyok nagyon komoly kihívás elé állították mindkét küzdő felet. Az állomány ellátása, a technikai eszközök kiszolgálása és pótlása kulcskérdés volt. A harchoz szükséges valamennyi anyagot az anyaországokból kellett biztosítani, mert azok a helyszínen nem, vagy csak nagyon kis mennyiségben álltak rendelkezésre. Ennek következtében a tengeri kikötők birtoklásának kérdése felértékelődött. A német–olasz csapatok helyzetét nagyban megnehezítette, hogy a térségben a szövetségesek komoly erőfölényben voltak. Ezen felül övük volt a légi és tengeri fölény is a Földközi-tenger déli részén, ami nagyon megnehezítette a tengelyhatalmak utánpótlásának eljuttatását az Észak-Afrikában harcoló csapatokhoz. A szövetségesek is rögtön felismerték az utánpótlás jelentőségét, ezért szinte az első perctől kezdve nagy hangsúlyt fektettek a tengelyhatalmak ellátási útvonalainak elvágására. A szövetséges légierő és haditengerészet csapásainak hatását tovább növelte az a tény, hogy 1942-re mind a német, mind az olasz titkosító berendezések kódjait sikerült feltörni, és így pontos információkhoz jutottak arról, hogy hol és mikor közlekednek a tengelyhatalmak utánpótlást szállító hajókonvojai. Ezek mellett kiterjedten támadták

a Földközi-tenger medencéjében azokat a kikötőket és szárazföldi útvonalakat is, amelyek fontosak voltak ebből a szempontból.

Ezen támadások következtében a folyamatos utánpótlás és a harcok során a zavartalan ellátás lehetetlen feladatnak bizonyult Rommel számára. Pedig mindent megtett a saját részéről, hogy ezen a helyzeten javítson. Komoly vitákat folytatott az OKH-val, hogy minél több utánpótlást csikarjon ki csapatai számára. 1941. június 22-e után ez még nagyobb feladatot jelentett, mert a keleti arcvonala egyértelműen előnyt élvezett Afrikával szemben. Az olaszok utánpótlási lehetőségei is erősen korlátozottak bizonyultak. Rommel többször is közvetlenül Hitlerhez és Mussolinihez fordult segítségért. Ez hol eredményt hozott, hol nem. Folyamatos érvelései ellenére sem sikerült nagyobb eredményeket elérnie. Az idő előrehaladtával ennek egyre kisebb volt az esélye. Ebben a helyzetben Rommel számára nem maradt más, mint a zsákmányszerzés. Ennek érdekében több alkalommal indított kisebb vállalkozásokat és támadásokat, amelyeknek nem titkolt céljai közé tartozott, hogy létfontosságú ellátmányt szerezzenek. Hosszabb időszakon keresztül azonban nem lehetett egy hadsereg ellátását erre építeni.

A németek nemcsak a zsákmányolt üzemanyagot és élelmet használták fel, de az angol haditechnikai járműveket, illetve fegyvereket is, sőt még a zsákmányolt ruházati anyagokból is volt, amit hasznosítani tudtak. Brit fegyverekhez természetesen brit lőszer is kellett, amiből szintén komolyabb készleteket zsákmányoltak. Különösen nagy zsákmányanyagra sikerült szert tenniük Tobruk bevételével, amire égetően szüksége volt. Addigra készletei szinte teljesen kimerültek, és az ellátó bázisaitól (Tripoli, Bengázi) már olyan messze került, hogy az utánpótlás folyamatos szállítása sem volt megoldható.

Az egyik legnagyobb gondot az üzemanyag szinte folyamatos hiánya jelentette, ami ellehetetlenítette, hogy Rommel azt a manővert hadviselést alkalmazza, amiben a legnagyobb gyakorlata volt. Természetesen a szövetségeseknek is folyamatosan számolniuk kellett azzal, hogy utánpótlási útvonalaik nagyon megnyúlhatnak. Az ő helyzetüket azonban nagyban javította, hogy övék volt a légi és tengeri fölény, ami komolyabb készletek felhalmozását is lehetővé tette. Ezzel szemben Rommel csapatai szinte folyamatosan pengeélen táncoltak az ellátás szempontjából, és a bázist jelentő kikötőiben is biztosító erőket kellett hagynia, hogy egy esetleges tenger felőli támadás esetén meg tudják azokat védeni. Ezt a veszélyt is csökkentette volna a fontos légi és haditengerészeti bázisnak számító Málta bevétele. Az ellene indított német–olasz támadást azonban mindig csak halogatták, és soha nem hajtották végre. A tengelyhatalmak helyzetét tovább rontotta, amikor az észak-afrikai harcokba az amerikaiak is bekapcsolódtak. A kétirányú ellátás megszervezése a további támadó hadműveletek szervezését szinte teljesen lehetetlenné tette. Rommel most sem tudott mást tenni, mint hogy folyamatosan kérelmekkel bombázta az OKH-t. De hiába sorakoztatta fel egyértelmű érveit, kérelmeinek túlnyomó része eredménytelen maradt. [24] A szövetségeseknek nem kellett sietniük, hiszen az idő nekik dolgozott: utánpótlás hiányában a tengelyhatalmak készletei egyre csak fogytak.

Rommel kritikusan előszeretettel vetik a szemére, hogy a kiváló harcos gyakran hagyta figyelmen kívül a magasabb szintű hadműveleti és stratégiai alapelveket, főként a logisztikai biztosítás vonatkozásában. Meglátásom szerint Rommel kényszerpályán mozgott. Jó katonaként jelezte a problémát minden lehetséges fórumon az eljárók felé, akiknek kötelessége lett volna biztosítani a feladat végrehajtásához szükséges feltételeket. Tény, hogy Rommel többször is figyelmen kívül hagyta a kapott feladatot, és azon jóval tovább lépett,

mert váratlan és határozottan gyors manővereinek köszönhetően lehetőség nyílt a sikerre. Eredményei magukért beszélnek: a sokszor kritikusan kevés erőforrás és a szövetséges erőfölény ellenére is meglepően hosszú ideig harcolt Észak-Afrikában, amivel kivívta a nyugati hadtudósok elismerését is. Ezzel komoly szövetséges erőket kötött le, amelyekre Európában is szükség lett volna. A német–olasz csapatok afrikai vereségének alapvetően logisztikai okai voltak, amit központilag kellett volna szervezni. Az OKH viszont sokkal szívesebben hárította a felelősséget Rommelle.

Rommel „szellemi hagyatéka” a ma hadügyének, illetve hatása kora hadtudományára

„Vezess előlről!” (Rommel)

Véleményem szerint, minden, amivel valaki előremozdítja korának hadügyét, az egyben a ma hadtudományának is ad valamit, hiszen a jelen kihívásainak megválaszolása nagymértékben függ a múlt tapasztalatainak kreatív alkalmazásától a jelen konkrét viszonyai között. Ez adja a hadtörténelem oktatásának lényegét is. Rommel munkásságának jelentősége is ebben keresendő. Szellemi hagyatéka a hadtudomány szempontjából sokrétű, és még akkor is tanulságos, ha nem csak pozitívumokat lehet vele kapcsán felsorolni. Okos ember ugyanis a más kárából is tanul!

Tevékenységeiben igen tiszta és komplex formában valósult meg sok, korábban csak elméleti alapelv. Ilyen például a küldetésorientált vezetésszemlélet, amellyel a kitűzött célt a manőverező hadviselés gyorsan változó viszonyaihoz alkalmazkodva önálló döntések sorozatával volt képes elérni, esetenként még túl is teljesíteni. Noha sokan ezt részéről túlzásnak és többször a parancsokkal szembeni engedetlenségként értékelik, de ezek a szemlélyek elfelejtették, hogy a küldetésorientált vezetésszemlélet alapja nem a szó szerinti parancs – gondolkodás nélküli – végrehajtása, hanem a parancsból kikövetkeztetett küldetés teljesítése. Ezt várta el alárendelt parancsnokaitól is. Amíg kritikusan ezen vitatkoztak, addig ő eredményekkel támasztotta alá igazát. Hadműveletei során olyan széleskörűen és hatékonyan alkalmazta a megtévesztést, az álcázást, valamint a manővereket, hogy terve az ellenség számára kiszámíthatatlanná vált, és ezzel nagymértékben tudta ellenúlyozni az ellenség erőfölényét.⁶⁸

A harcot összefegyvernemi szellemben vezette, nagy hangsúlyt fektetve az egyes fegyvernemek és lehetőség szerint a légierő tevékenységének összehangolására.

Ellenlábais azzal vádolták, hogy hadműveleti és hadászati szinten figyelmen kívül hagyta a logisztikai realitásokat, és ösztönös vezetésével gyakran háttérbe szorította az átgondolt, módszeres törzsmunkát. Eközben ő a saját szintjén nagyon pragmatikusan mindent megtett a rendkívül nagy logisztikai kihívások leküzdéséért. Nemcsak folyamatosan érezte a problémát a szolgálati út betartásával és annak megkerülésével is az illetékesek felé, de a hadműveletek során szerzett zsákmányanyag kreatív felhasználásával, ha minimális szinten is, de sokáig meg tudta oldani a problémát, így teljesítette a számára kiszabott feladatot. Szeme előtt mindig egy cél lebegett: a kapott feladatot a legjobb tudása szerint

⁶⁸ Ez a fajta csavaros észjárás is indokolta a „Sivatagi Róka” ragadványnevet.

igyekezett teljesíteni, és a meglévő erőforrásokból a helyzet függvényében a lehető legtöbbet kihozni. A manőverező hadviselés során a helyzetek éles és gyors változása legtöbbször nem teszi lehetővé a módszeres törzsmunkát, ilyenkor gyors parancsnoki döntésekre van szükség. Ő képes volt erre, még hozzá úgy, hogy komoly eredményeket is tudott produkálni! Van, aki ezt is úgy értékeli, hogy a szisztematikus törzsmunka hiánya hátrányosan érintette a vezetés minőségét.

Rommel esetében több olyan alapelvet is fel lehet sorolni, ami a saját korában, ha nem is feltétlenül volt új, de mindenképpen újszerűen alkalmazta őket. Sikereinek kulcsa a kreativitásában rejlett; azaz abban, hogy a kialakult helyzethez alkalmazkodva gyorsan, határozottan, és a sablonoktól mentesen, újszerűen alkalmazta a már ismert alapelveket a gyakorlatban! A végrehajtás során pedig mindig határozott volt, ami több esetben is a vakmerőség határait súrolta.⁶⁹ [1] Gyorsan felismerte a páncélos- és gépesített csapatok sajátos sivatagi körülmények közötti alkalmazásának komplex elveit, amire korábban nem nagyon volt példa. Alapelveit a későbbi korok háborúiban is felhasználták.

Egyértelműen az ő nevéhez fűzik a „vezetés előről” alapelv ismertté tétele. Már az első világháború során szállóigévé vált katonái körében az alábbi mondat: „*Ahol Rommel van, ott van az arcvonala!*” Fialat tisztként ez még csak annyit jelentett, hogy személyes példamutatással vezette katonáit rohamra, és sok időt töltött közöttük, hogy megismerve őket tisztában legyen azzal, kitől mit várhat a harcban. Valamivel több, mint két évtizeddel később ez a szállóige mélyebb tartalmat kapott.

Még a II. világháborúban sem működtek a kommunikációs eszközök tökéletesen, és nem volt lehetőségük a parancsnokoknak, hogy „élő képük” legyen a kialakult helyzetről. Rommel úgy vélte, hogy a gépesítés által új alapokra helyezett manőverező hadviselés során a gyorsan változó helyzetnek megfelelő, gyors és megalapozott döntéseket kell hoznia. Ezt úgy látta megvalósíthatónak, ha előremegy, szinte az arcvonaltig, és ott személyesen gyűjti be a szükséges friss információkat. Amikor ezért túlzott kockázatvállalással vádolták ellenlábasai, ezt mondta: „*Még nem láttam olyan admirálist, aki a partról tudott volna megnyerni egy tengeri ütközetet!*” A végrehajtás érdekében úgy alakította át az általa használt járműveket, hogy azok biztosítsák a megfigyelést, az összeköttetést a csapatokkal és a hátrább hagyott törzselemekkel, valamint az alapvető törzsmunkák elvégzését is. Lényegében egy mozgó vezetési pontot hozott létre, amely lehetővé tette számára, hogy mindig a harcok súlypontjában legyen, és onnan vezesse a csapatokat.⁷⁰ Ez lehetőséget nyújtott számára arra is, hogy saját maga tapasztalja meg azokat a negatív behatásokat (félelem, izzadság, kosz, vér stb.), amelyek katonáit érték. Döntései meghozatalánál igyekezett ezeket a tényezőket is figyelembe venni, ami tovább növelte népszerűségét katonái körében, akik egyúttal azt is látták, hogy a parancsnokuk velük együtt éli át a történeteket.

Ennek az alapelvnek vannak előnyei és hátrányai is. Előnye azonnali és stabil reakcióképesség a gyorsan változó feltételek között, és az a pszichológiai faktor, ami általában pozitívan hat a harcoló katonákra, amikor érzik a parancsnok jelenlétét. Az előretolt mozgó vezetési pont révén a döntések nemcsak az alapelvek mentén történnek, hanem sokkal több

⁶⁹ Több tábornoktársa és előljárója nemcsak vakmerőnek, de veszélyesen engedetlennek, sőt örültnek is tartotta.

⁷⁰ Ezzel szemben a francia és brit felfogás szerint a parancsnokok többsége az arcvonaltól távol eső harcálláspontjaikon ültek, és törzseikhez befutó információk alapján hozták meg szisztematikus törzsmunka során a döntéseiket. Ez a felfogás még az I. világháború állásharcainak tapasztalataira vezethető vissza. Sok német tábornok is hasonlóan gondolkozott, és kritikával is illették Rommelt eltérő felfogása miatt.

valós információ is hatással van rájuk. A kiadott parancsok végrehajtásának kontrollja is sokkal egyszerűbb ilyen vezetési elem alkalmazásával. [17: 204] [17: 296] Hátrányaként merül fel, hogy az arcvonalhöz való közelsége miatt jelentősen megnő a parancsnok személyének sebezhetősége.

Rommel munkásságának megjelenése a mai oktatásban

„Pusztá túlerővel még nem nyertek háborút!” (Rommel)

Úgy gondolom, hogy sok kiemelkedő hadvezérhez hasonlóan Rommel esetében is nehéz lenne kiemelni, hogy melyek azok a gondolatai vagy tettei, amelyeket érdemes oktatni. Sikerének és kudarcának megértéséhez ismerni kell egész személyiségét, valamint egész életútját. Ha bármit elhagyunk belőle, csak egy torzót kaphatunk. Hiba lenne csak a pozitívumokat kiemelni a munkásságából, mert sokat lehet tanulni gyengeségeiből is. Nem véletlen, hogy a világ katonai oktatási intézeteinek szinte mindegyikében tanítanak róla. Főleg azért, mert a rendelkezésére álló, nagyon korlátozott erőforrások ellenére is többször tudott kirívó győzelmet aratni, ami csak úgy magyarázható, hogy parancsnoki képességei által minden gyengesége mellett is magasan kiemelkedett az átlagból.

Rommel tevékenységének hatása más tudományágakra

Rommel példáját, gondolatait és személyiségének egyes jegyeit elsősorban az általános vezetéselméletben az üzleti és gazdasági vezetők képzése során használják fel a civil szférában. Konkrét alapelvein túl a polgári életben is széleskörűen alkalmazott küldetésorientált vezetésszemlélet működésére is nagyon gyakran őt szokták példaként említeni. [25] [26]

Összegzés

Bármiféle különösebb saját összegzés helyett álljon itt egy roppant szemléletes anekdota. Hastings Ismay és Bernard Montgomery brit tábornokok között állítólag akkor zajlott ez a beszélgetés, amikor „Monty” átvette a brit 8. hadsereg parancsnoki beosztását:

„A katona egész életét hivatásának szenteli, hosszú évekig tanul, majd hosszú évekig mindent megtagad magától. Egyszer csak rámosolyog a szerencse, eljön a várva várt első siker, előléptetik, alkalomadtán vezető parancsnoki posztra is kerül. Győzelmet arat, világhírre tesz szert, a nevét szájról szájra adják. Akkor aztán fordul a szerencse. Egy élet munkája egyetlen pillanat alatt odavész, talán nem is az ő hibájából, s máris a katonai kudarcok végtelen jegyzékében látja viszont a nevét.” „Ugyan, ne vedd már annyira a szívedre! Igazán remek hadsereg gyülekezik a Közel-Keleten. Egyáltalán nem biztos, hogy katasztrófa vár rád.” – így Ismay. Mire Montgomery: „Micsoda? Hova gondolsz? Én Rommelről beszéltem!” [23]

Felhasznált irodalom

- [1] SONTHEIMER, M.: „*Wüstenfuchs*” Erwin Rommel – Des „Führers” Lieblingsgeneral. Forrás: www.spiegel.de/einestages/wuestenfuchs-erwin-rommel-des-fuehrers-liebblingsgeneral-a-946439.html (A letöltés dátuma: 2016. április 4.)
- [2] REUTH, R. G.: *Erwin Rommel. Des Führers General*. Piper, 1987.
- [3] SEEWALD, B.: Wüstenfuchs. Erwin Rommel, Held der „sauberen Wehrmacht“. *Die Welt*, 2008. Dezember 21.
- [4] FRASER, D.: *Rommel. Die Biographie*. Siedler, 1995.
- [5] REMY, M. P.: *Mythos Rommel*. List, 2002.
- [6] BUTLER, D. A.: *Field Marshal: The Life and Death of Erwin Rommel*. Casemate, 2015.
- [7] Forrás: tortenelemcikk.hu/node/373 (A letöltés dátuma: 2016. április 13.)
- [8] DESMOND, Y.: *Der Wüstenfuchs*. (s. l.), 1950.
- [9] Forrás: www.deutsches-afrikakorps.de (A letöltés dátuma: 2016. március 15.)
- [10] NEITZEL, S.: *Rommel, Eugen Johannes Erwin*. In: *Neue Deutsche Biographie (NDB)*. 22. kötet. Duncker & Humblot, 2005.
- [11] MÜLLER, R. D., VOLKMANN, H. E. (eds.): *Die Wehrmacht. Mythos und Realität*. Militärgeschichtlichen Forschungsamtes, 1999.
- [12] SEEMÜLLER, U.: *Das jüdische Altersheim Herlingen und die Schicksale seiner Bewohner*. Süddeutsche Verlagsgesellschaft, 2009.
- [13] *Mythos–Rommel*. Forrás: www.hdgbw.de/ausstellungen/ausstellungsarchiv/mythos-rommel/ (A letöltés dátuma: 2016. április 10.)
- [14] MAUSSHARDT, P.: Stramm am Grab. *Die Zeit*, 43 (1989).
- [15] REUTH, R. G.: *Erwin Rommel – Die Propagandaschöpfung*. In: SMELSER, R., SYRING, E. (eds.): *Die Militärelite des Dritten Reiches*. Ullstein Verlag, 1997.
- [16] SEEWALD, B.: *Erwin Rommel, Held der „sauberen Wehrmacht“*. Forrás: www.welt.de/kultur/article2905248/ErwinRommel-Held-der-sauberen-Wehrmacht.html (A letöltés dátuma: 2016. április 4.)
- [17] LEWIN, R.: *Rommel as Military Commander*. Pan & Swords Military Classics, 2004.
- [18] BEEVOR, A.: *Der Zweite Weltkrieg*. Bertelsmann, 2014.
- [19] FRASER, D.: *Generalfeldmarschall Erwin Rommel*. In: UEBERSCHÄR, G. R. (ed.): *Hitlers militärische Elite*. II. *Vom Kriegsbeginn bis zum Weltkriegsende*. Primus Verlag, 1998.
- [20] WISTRICH, R.: *Wer war wer im Dritten Reich*. Harnack, 1983.
- [21] LIPPAI P.: *A küldetésorientált vezetés történelmi tapasztalatai*. Forrás: www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2004/2/2004-2-8.html (A letöltés dátuma: 2016. április 4.)
- [22] Forrás: www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/RommelE-R.htm (A letöltés dátuma: 2016. március 15.)
- [23] BÁRSONY A.: *El-Alamein. A kezdet vége – a vég kezdete*. Forrás: www.hadakutjan.hu/tortenek_el-alamein.php (A letöltés dátuma: 2016. április 4.)
- [24] *Rommel észak afrikai hadjárata*. Forrás: www.szentesinfo.hu/lidercfeny/htmlcikk.php?cikk_id=1377 (A letöltés dátuma: 2016. április 10.)
- [25] OSAK, M.: *Business Strategy Influencers – General Erwin Rommel*. Forrás: mitchellosak.com/2009/08/28/business-strategy-influencers-general-erwin-rommel/ (A letöltés dátuma: 2016. április 4.)
- [26] OSAK, M.: *Successful Strategy Execution – Lessons from the Military*. Forrás: mitchellosak.com/2009/09/30/successful-strategy-execution-lessons-from-the-military/ (A letöltés dátuma: 2016. április 4.)

Mao Ce-tung

Mao Ce-tung a gerilla-hadviselés egyik legmeghatározóbb teoretikusaként jelentős hatást gyakorolt a 20. század második felének imperialistaellenes felkeléseire. Az elhúzódó háború és annak három fázisa, a támaszpontkörzetek, a partizánok evolúciója, valamint a nemzetközi és a népi támogatás voltak a gerilla-hadviselés elméletének új elemei. A tanulmány a kínai teoretikus hadelméletének néhány aspektusát vizsgálja, kiemelve a vezető szerepét, a katonai és a politikai irányítás kérdéseit, a kiképzés és a népi támogatás területeit.

Kulcsszavak: Mao Ce-tung, vezető, vezetés, katonai és politikai irányítás, kiképzés, népi támogatás

Mao Tse-tung

Mao Tse-tung, as one of the most outstanding military theorists of the guerrilla warfare, impressed the anti-imperialist insurgencies of the second half of the 20th century. The protracted war and its three stages, base areas for partisan war, evolution of partisans, international and mass support, were the new elements of his theory. The study is about some elements of Mao's theory such as leadership, questions of military and political control, training and mass support in the framework of the historical background.

Keywords: Mao Tse-tung, leader, leadership, military and political control, training, mass support

Előszó

Mao Ce-tungot néhányan a gerilla-hadviselés legjelentősebb teoretikusának, [1: 256] [2: 147] a hadviselés legmodernebb tanítójának tartják. [3: 141] A Kínai Népköztársaság alapítójának hadelméleti munkássága jelentős hatást gyakorolt a 20. század második felében kibontakozó fegyveres ellenállási mozgalmak harcaira. Tanulmányomban nem

---

⁷¹ A hadtudomány PhD-fokozatos, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar; e-mail: forgacs.balazs@uni-nke.hu

kísérelem meg a kínai forradalmár teóriái valamennyi aspektusának bemutatását, csupán néhány témát emeltem ki azok közül. Mao elméletének megértéséhez a korabeli Kína történelmi, társadalmi és politikai viszonyainak ismertetése is szükséges, ezért dolgozatom első részében a 20. század első felének Kínáját mutatom be. A következő részek a vezetés, valamint a katonai és a politikai irányítás kapcsolatát vázolják, majd a felkészítés, a képzés és a kiképzés kérdéseit vizsgálják. Ezután Mao hadelméletének kiemelt jelentőségű eleméről, a népi támogatásról szólok, végül műveinek a nemzetközi hadelméletre és a háborúk történetére gyakorolt hatását ismertetem.

Kína a 20. század elején. A kínai polgárháború és Mao

Kína a 20. század fordulóján egy elmaradott és a külföldi nagyhatalmaknak kiszolgáltatott ország képét mutatta. A kínai gazdaság alapja a mezőgazdaság volt, a 430 millió kínai háromnegyede falvakban élt. Az ipari termelés jelentős része a kézműiparból, vagyis a kisiparból származott, míg az ipari munkásság a lakosságnak csupán 2–3%-át tette ki. [4: 145–146] Az 1911. évi forradalom a kialakult társadalmi, gazdasági és belpolitikai válságnak, valamint az elmaradt reformkísérleteknek volt a következménye. A mandzsu Csing-dinasztia ellen szervezkedések indultak: az ekkor létrejövő forradalmi demokratikus szervezetek közül kiemelkedett Szun Jat-szen mozgalma, mely a „három népi elvet”, a nacionalizmust és függetlenséget, a demokráciát és a népjólétet tűzte zászlajára. Alapvető célja a nemzeti egységfront megszervezése volt, melynek leendő tömegbázisát, a parasztságot a földkérdés megoldásával kívánta megnyerni. [4: 148] A Szun Jat-szen vezetésével 1911. október 10-én kirobbant felkelés gyorsan terjedt az országban, és a decemberben megalakult forradalmi kormány élére őt választották. A mozgalom eredményeként 1912. január 1-jén proklamálták a Kínai Köztársaságot, melynek politikai alapja a kínai nacionalizmus volt, vezető pártja pedig az ekkor megalakult Nemzeti Párt, a Kuomintang. A frissen létrejött állam azonban az egységes adminisztratív rendszer, a helyi hadurak és hadseregeik miatt nem tudott úrrá lenni az ország belső zavarain. Az 1912 és 1928 közötti időszak „a hadúri korszak” nevet kapta a kínai történelemben: a hatalom birtokosai a helyi militaristák voltak, akik uralma alatt tovább erősödött az ekkor már – a folyamatok miatt – militarista színezetű nacionalizmus. [5: 423] A kínai állam további gyengülése a belső problémákat is felerősítette, és kiszolgáltatottá tette az országot a külső nagyhatalmi beavatkozás előtt.

Az első világháborút lezáró békeszerződés okozta társadalmi csatlódottság 1919. május 4-én diáklázadásokba torkollott Pekingben, ezt országszerte tüntetések és sztrájkok követték, melyek hatására Kína nem írta alá a békeszerződést. A fenti dátum emellett még egy mozgalom szimbóluma is lett: az ennek nyomán elinduló kulturális megújulás, valamint a modern irodalmi és politikai eszmék terjedése jelentős változásokat hozott a politikai palettán is. [5: 424] Kínában ekkoriban a marxizmus, később a leninizmus jelentős figyelmet kapott az 1917-es oroszországi események sikere, illetve az eszme antiimperializmusa miatt, és országszerte kis kommunista csoportok, körök alakultak ki. A Komintern küldöttei tevékenységének hatására 1921 júliusában, Sanghajban hét kör 53 tagjának 12 küldötte (köztük Mao Ce-tung) megalakította a Kínai Kommunista Pártot. [5: 424–425]

Szun Jat-szen felismerte, hogy a hadurak jelenléte továbbra is kiszolgáltatott helyzetben tartja országát, ezért belekezdett a Kuomintang újjászervezésébe, valamint saját hadsereg felállításába. A szovjetek támogatásával létrejövő Nemzeti Forradalmi Hadsereggel a párt vezetésének kezébe megfelelő eszköz került a hadurak elleni háborúhoz, amely során már Szun utóda,⁷² Csang Kaj-sek irányította a kommunistákkal együtt vívott hadműveleteket. Az 1926 nyarán indult északi hadjárat gyors sikereket hozott, de egyúttal el is távolította egymástól a szövetségeseiket. A győzelmek után a nemzetiek felléptek az egyre jobban megerősödő, valamint komoly hatalmi tényezőként megjelenő kommunisták ellen, akik azonnal harcot hirdettek az egységfront ellen, és 1927. augusztus 1-jén Nancsangban, majd Hohanban, illetve Hopejben sikertelen városi felkeléseket indítottak. [5: 427–428] [2: 41] Ezekkel az eseményekkel kezdődött el a kínai polgárháború, mely azonban a japánok beavatkozásával háromszereplős küzdelemmé bővült ki.

A kudarcba fulladt lázadások után a kommunisták távoli hegyvidékekre húzódtak vissza, ahol az ott létrehozott támaszpontkörzetekben (1930-ban 13 ilyen terület volt) szervezték tovább mozgalmukat. Ekkor vált egyre meghatározóbb pártbeli személyiséggé Mao Ce-tung. Mao 1893-ban egy földműves fiaként látta meg a napvilágot Hunan tartományban. A középiskola után a Pekingi Egyetem könyvtárában dolgozott segédkönyvtárosként, ahol megismerkedett a marxizmus tanaival. A Kínai Kommunista Párt alapítójaként egyre komolyabb funkciókat töltött be a szervezetben, de az 1927-es sikertelen felkelések ártottak tekintélyének, melyet csak az 1930-as évekre szerzett vissza. [2: 14]

Eközben a japánok 1931. szeptember 18-án támadást indítottak a geostratégiaiailag fontos és nyersanyagokban gazdag Mandzsúria ellen. A hadjárat sikere után ott – Mandzsuko névvel, és az utolsó kínai császár, Pu-ji vezetésével – bábállamot hoztak létre. Csang úgy gondolta, hogy a japánok elleni harchoz szükségszerűen először a kínaiak közötti ellentéteket kell felszámolnia, ezért az ország egyesítése érdekében a kommunistákkal szembeni fegyveres fellépés mellett döntött. A Kuomintang fegyveres ereje 1930 és 1935 között öt nagy hadjáratban igyekezett megtörni politikai ellenfele katonai erejét. A legsikeresebb a déli támaszpontkörzetek elleni 5. hadjárat volt, amellyel majdnem felszámolta Mao mozgalmát. A kommunista erők azonban az 1934 októberében kezdődő, majdnem 10 ezer kilométeres „hosszú menetelés” után kicsúsztak a nemzetiek kezéből, és a Senhszi tartománybeli Jenanban rendezkedtek be. [2: 42] [5: 431–432] Mao úgy vélte, hogy a rövid távú túlélés hosszú távon sikert eredményezhet, amelynek azonnali eszköze a partizánháború volt. A kommunisták vezére szerint ugyanis ez az első lépés egy majdan kialakuló reguláris hadsereg felé, amellyel a forradalom győzelme biztosítható. [2: 147]

A japánok egyre agresszívabb követeléseinek hatására felerősödött az országban a japánellenesség, aminek következményeként a polgárháborús felek újra egységfrontba tömörültek. Erre azonban már csak közvetlenül az újabb nagy erejű japán támadás előtt került sor, így a hódítók nem találták magukat szemben komoly ellenállással. Az 1937. július 7-éről 8-ára virradó éjjeli Marco Polo hídi incidens után induló támadással a japánok alig egy év alatt megszállták Kína északi részét, de a kínai kapitulációt nem sikerült kicsikarni. [2: 41] [5: 432–433] Eközben a Mao vezette kommunisták sikeresen növelték tömegbázisukat és fegyveres erőiket.

⁷² Szun Jat-szen 1925. március 25-én meghalt.

„A Kínai Kommunista párt taglétszáma az 1937-es 40 ezerről 1940-re 800 ezerre gyarapodott. A tagság 80-90 százaléka a parasztság, 5-6 százaléka a falusi (főképpen földbirtokos és kereskedő) értelmiség soraiból került ki, és csupán 4-6 százaléka volt kézműipari és műhelymunkás, valamint földmunkás napszámos.” [7: 240]

A katonai ereje is dinamikusan növekedett, melyben a reguláris erők egyre nagyobb arányt tettek ki. [5: 434–435] A második világháború idején a szemben álló kínai erők katonáikat a japánok legyőzése utáni időszakra tartalékkolták. A tengelyhatalmak ellen harcoló szövetségesekben látták ugyanis azt az erőt, mely felszámolja majd a japán intervenciót, ezért 1945-ig csupán egyetlen jelentős japánellenes offenzíva indult. Ez volt az 1940 augusztusa és novembere között zajló „száz ezred csatája”, melyben a 115., 120. és 129. hadosztályok és partizánosztagok vettek részt. Feladatuk az ellenség helyőrségeinek és közlekedési útvonalainak támadása volt, egy időben mért meglepetésszerű támadásokkal. Az offenzíva célja a japánok összeköttetésének, utánpótlási vonalainak szétrombolása volt, így növelve a felszabadított körzetek területét. A 3 és fél hónapos harcok során kb. 20 ezer japán katonát tettek harcképtelenné, majdnem 5 milliós lélekszámú terület szabadítottak fel, de az 1940 novemberében indított japán ellentámadás hatására minden eredmény elveszett. [7: 241] [2: 41] [2: 148–149] Megjegyzendő, hogy a japán hódítók Csang erőit kezelték komoly ellenfélként (az 1944-ben indított újabb támadásuk is a nemzeti erőket vette célba), így a Mao vezette kommunisták újjászervezhették és megerősíthették erőiket, ezáltal felkészülve a Kuomintang elleni későbbi polgárháborúra. [5: 435–436] [2: 148]

A második világháború befejezése után újra fellángolt a kínai polgárháború. A két legnagyobb politikai erő, a Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt először békés megoldást keresett az ország megosztottságának felszámolására (ehhez megvonta a győztes nagyhatalmak támogatása is), azonban erőfölénye tudatában (ekkoriban maga mögött tudhatta az USA, sőt egy ideig Sztálin támogatását is, és az ENSZ BT állandó tagjaként nemzetközi elismertséggel is bírt) Csang Kaj-sek a fegyveres megoldást választotta. [6: 106] 1946 nyarán ismét harcok kezdődtek, de az események nem Csang tervei szerint alakultak. A kormányzati gondok, a japánokkal kollaborálókkal való együttműködés és az ország belső problémái miatt a Kuomintang népi támogatottsága jelentősen meggyengült, ezzel párhuzamosan viszont a kommunistáké megerősödött. A nemzeti oldal katonai sikerei elmaradtak, sőt korábbi katonai erőfölénye 1947 nyarától kiegyenlítődött, majd megszűnt (amíg 1946 nyarán 4–4,5 millió katonájuk állt szemben 1,3 millió kommunista fegyveressel, akik közül csak kb. 600 ezer volt reguláris, addig 1948 júniusában 2,2 millió katonájuk 2,3 millióval, köztük 1,5 millió regulárisal harcolt). [2: 41] [2: 148–149] [6: 107]

1948-ban a kommunisták három nagy hadjáratban elfoglalták Mandzsúriát, Kína északi és keleti részeit, és 1949. január 21-én bevették Pekinget, majd tavasszal – a sikertelen béketárgyalások után – a fővárost, Nankingot és Sanghajt is. Bár Csang Kaj-sek hívei csak decemberben menekültek át Tajvan szigetére, az elért sikerek után Mao már 1949. október 1-jén kikiáltotta a Kínai Népköztársaságot, ezzel befejezve a több mint két évtizedes polgárháborút. [2: 42] [6: 108]

Mao elméleti munkássága

Mao Ce-tung művei közül a tanulmány terjedelmi korlátai miatt csupán néhányat használtam fel. Válogatott műveit magyarul öt kötetben adták ki, az első négy kötet a Szikra Kiadó gondozásában jelent meg 1952 és 1954 között (ezek az 1926 és 1945 között született írásokat tartalmazzák, és hadtudományi szempontból a legjelentősebbek), az ötödik kötetet 1980-ban publikálták a Kossuth Kiadónál, melyben az 1949 és 1957 közötti írásokból válogattak. A hadtudományi szakirodalomban a legtöbbet idézett műve *A partizán hadviselésről* (Yu Chi Chan), melynek angol fordítása állt rendelkezésemre.⁷³

Mao a vezetőről

Mao műveiben a vezető kiemelt szerepet kap, hiszen személyiségétől függ a partizánháború sikere. A vezető tulajdonságai közül a szellemiekre helyezte a hangsúlyt, a fizikaiak nem jelentek meg műveiben. Hangoztatta az erős politikai elkötelezettséget, a lojalitást, az őszinteséget, az erős jellemet és az önbizalmat, emellett pedig fontosnak tartotta, hogy a vezető katonai tekintetben ismerje a forradalmi harceljárásokat, képes legyen fegyvelmezni és erősíteni csapatait, valamint fejleszteni azok harcképességét. [8: 45] A hasonlatokat előszeretettel használó Mao ideális vezetőjét a halász képében mutatta be:

„A partizánháború vezetői ugyanúgy járnak el a partizánosztagokkal, mint a halász a hálójával; a halász hol kivetí, hol bevonja hálóját. Amikor kivetí, jól kell ismernie a víz mélységét, az ár sebességét, tudnia kell, nincs-e a víz alatt valamilyen akadály. Amikor a partizánosztagokat decentralizáltan használjuk fel, ügyelnünk kell arra, hogy ne szenvedjenek kárt a helyzet tisztázatlansága és hibás harci műveletek következtében. A halásznak, hogy bevonhassa a hálót, jól meg kell fognia a háló végét. Amikor a partizánosztagokat decentralizáltan használjuk fel, ugyanígy biztosítanunk kell velük az összeköttetést és kezünkben kell tartanunk egy megfelelő létszámú válogatott alakulatot. Halászat közben gyakran kell változtatnunk a helyünket; a partizánosztagok is gyakran változtassák helyüket. Decentralizálás, koncentráció, átcsoportosítás – ez az erők rugalmas felhasználásának három formája a partizánháborúban.” [9: 155–156] [8: 101–102]

Véleménye szerint a gerilla-hadviselésben kulcsszerepet játszó kis alegységek katonai vezetőinek nagy önállóságot kell biztosítani. Az itt harcoló tiszteknek bátraknak kell lenniük, lojalitásuk alapját az emberek egyenjogúságába vetett hitük adja. Ebből a lojalitásból származik a minden körülmények közötti kitartásuk, mely példamutatóvá és követendő példává teszi őket embereik előtt. Mao véleménye szerint a tisztek közösséget kell vállalnia

⁷³ Megjegyzendő, hogy e mű – melyet 1937-re datálnak – eredete és szerzősége bizonytalan. Angol fordítója Samuel B. Griffith megjegyzi, hogy az eredeti fordítás (1940) elkészülte után 21 évvel pontosítani kívánta az átiratot, azonban az ehhez szükséges eredeti kínai nyelvű könyvet nem sikerült fellelnie. Lásd még [2: 148]

embereivel: szót kell velük érteni, így egymást, egymás harci szellemét erősítve legyőzhetik ellenségeiket. [8: 85–86]

A tisztek kiválasztásánál lényeges elem, hogy azok a vezetendő csoport körzetében élők közül kerüljenek ki, mert így nemcsak katonáikkal, hanem a helyi lakossággal is képesek jó kapcsolatokat kialakítani. Az önkéntesek közül kiválasztott tiszteket folyamatosan képezni kell, de nekik is képezniük kell katonáikat, mely során – Mao szerint – a legfontosabb a hazafiságra való nevelés. [8: 86–87]

A katonai és a politikai vezetés kapcsolata Mao műveiben

A katonai és a politikai vezetés kapcsolatát tekintve Mao világosan rögzítette a hadügy alárendelt szerepét a politikai célok megvalósítása érdekében. A politika irányító és vezető szerepe a politikai célokban fogalmazódott meg, melyeket tisztán és pontosan kell közvetíteni az emberek, így a hadsereg tagjai felé is. A japánok ellen meghirdetett háború politikai alapelveként, vagyis politikai céljaként a japánok kiűzését, és egy független, szabad és prosperáló Kína létrehozását jelölte meg, s ezt azonnal megfogalmazta katonai szinten is: „*Katonai téren ez annyit jelent, hogy fegyveres erővel meg kell védelmeznünk hazánkat, és ki kell űznünk a japán banditákat.*” [9: 143] A kínai kommunisták vezetője hangoztatta, hogy a fegyveres erő tisztjeinek kiemelten fontos tanulmányozniuk a politikai irányelveket, így megérthetik a politika és a hadügy között létező kapcsolatot, vagyis azt, hogy a katonai műveleteket a politikai célok megvalósítására használják. [8: 88–89]

Mao műveiből kiderül, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikusai közül Lenin munkásságából merített sokat. A partizán hadviselésről írt művében többször idézi a szovjet vezető gondolatait, [8: 41] [8: 45–46] [8: 49] akire viszont Clausewitz: *A háborúról* című műve gyakorolt jelentős hatást. A porosz teoretikustól vett idézetek alapján [8: 46] [10: 282] tehát joggal állítható, hogy Mao Clausewitznek a politika hadügyet determináló szerepét taglaló gondolatait is elfogadta. A népfelkelés Clausewitz művében önálló fejezetet kapott, [11] [12] amelyet Mao is ismerhetett, azonban annak gondolataival csak részben azonosulhatott, hiszen a porosz gondolkodó a népfelkelést az uralkodó rend felügyelete és irányítása alatt tartotta csupán lehetségesnek, amelynek feladata a hódítók elleni harc, nem pedig a kommunisták által hirdetett új társadalmi rend harccal való megvalósítása.

Mao a fentebb tárgyalt kínai társadalmi viszonyoknak megfelelően módosította a korábbi baloldali gondolkodók nézeteit a forradalom tömegbázisáról. Mivel Kínában csupán elenyésző számban éltek ipari munkások, így csak rájuk építve forradalmat indítani lehetetlen volt, viszont a vidék nincstelen parasztsága hatalmas létszáma és kiszolgáltatott társadalmi helyzete miatt bőven elegendő utánpótlást biztosított a partizánok alakulatai számára. [13: 275]

A politikai kontroll szerepe a partizán csapatok szervezéséről szóló részeknél is tetten érhető: a kínai felkelők egységeinek katonai vezetői mellé politikai tiszteket is küldtek, akik a pártirányítás legsőbb szintjét képviselték. [8: 44] Az egységek parancsnoki szintjére az irányító katonai parancsnok mellé komisszárt neveztek ki, akinek alárendeltségébe propagandaüggyekkel és egyéb tömegmegmozdulások szervezésével foglalkozó hivatalokat is rendeltek. A párt vezetői a partizánok felelősségi területein bizottságok szervezését szabták feladatul, amelynek egyeztető munkájában együtt vettek részt a katonai és a politikai

oldal képviselői. [8: 77–78] A csapatok soraiban zajló politikai és ideológiai munka is a párt delegáltjaira hárult, akik a csapatok, a lakosság, sőt az ellenség soraiban végzett politikai tevékenységükkel indirekt módon segítették a háború céljainak megvalósulását, [8: 89–90] hiszen „...*a faluban, a forradalom e támaszpontján folyó hosszas forradalmi harc lényegében paraszti partizánháború, amelyet a Kínai Kommunista Párt vezet.*” [14: 168]

A politikai cél eléréséhez szükséges győzelem stratégiai programját Mao hat pontban foglalta össze:

- „1. *A támadó hadműveletek kezdeményező, rugalmas és tervszerű folytatása a védelmi háború során, gyors hadműveletek a halogató háború során, külső vonalakon vívott ütközetek és harcok a belső vonalakon folyó háború során.*
2. *Kölcsönös együttműködés a reguláris csapatok hadműveleteivel.*
3. *Támaszpontok létrehozása.*
4. *Stratégiai védelem és stratégiai támadás.*
5. *A partizánháborúnak reguláris csapatok mozgó hadműveleteivé fejlesztése.*
6. *A hadvezetés különböző szervei közötti helyes kapcsolatok.*” [9: 144–145]

A kínai partizánok felkészítése, kiképzése és képzése

A partizánerek felkészítésével kapcsolatban elsőként a bázisterületekről kell szólnunk. Mao hitt abban, hogy a „hosszú meneteléssel” megszerzett gyors túlélés elvezet majd a forradalom győzelméhez is. Hitt abban is, hogy kapcsolat van a *tér*, az *idő*, az *akarat* és a *kiegészítés* kategóriái között is: a *tér* átalakulhat *idővé* (vagyis időnyeréssé), mely során a partizánok lehetőséget kapnak erőik újjászervezésére. Az *idő* birtokában *akaratot* nyernek, vagyis kiépül a párt és a nép közötti kapcsolat, akik nélkül a győzelem elérhetetlen. Az *akarat* segítségével a partizánok erői egyre nagyobbá válnak, ami a végső győzelemhez vezet. [2: 147]

E túlélés elsődleges színtere a támaszpontkörzet volt, mely „...*stratégiai bázis, amelyre támaszkodva a partizánosztagok teljesítik stratégiai feladataikat és elérik céljaikat – saját erőik megőrzését és gyarapítását, az ellenség erőinek megsemmisítését és kiűzését...*” [9: 166]

A fenti feladatok mellett fontos kiemelni, hogy az ellenség által nehezen elérhető, jól védhető földrajzi területeken az újonnan szervezett erők felállítása és kiképzése, valamint a már meglévő partizánegységek utánpótlásának biztosítása és reguláris erővé alakítása is megvalósulhatott. [8: 107–108] E körzetek politikai és ideológiai szempontból is jelentősek voltak, mert a kommunisták által hirdetett új társadalmi rendet szemléltették. [15: 175–176]

Mao a felszabadító háborúban három fázist különített el. Az *első* a stratégiai visszavonulás időszaka, melyben a kommunisták sokkal gyengébbek ellenfeleiknél, ezért szükségyszerűen a védelem dominálja tevékenységüket. Ez idő alatt a birtokolt területek katonai védelme mellett a pártszervezet kiépítése, a harc infrastrukturális hátterének biztosítása, a pártkádereknek a helyi közösségekhez való eljuttatása és a lakosság (főleg a parasztok) meggyőzése, valamint a nemzetközi támogatás megszerzése a forradalmi erők (főként az ekkor még csekély létszámú reguláris erők) fő feladata. [10: 251–253] A *második* fázist a stratégiai egyensúly szakaszaként nevezte el Mao. Ekkor a megszerzett népi támogatás lehetővé teszi a politikai tevékenység kiterjesztését, ennek nyomán újabb támaszpontok

jöhetnek létre, melyek segíthetik a partizánok regularizálódását, és megvalósul az erő-egyensúly. Fontos kiemelni, hogy a kínai teoretikus ebben a fázisban kulcsszerepet szánt a partizánoknak, akiknek a tevékenysége mellett a reguláris erők csak kisegítő szerepet játszanak. [10: 253–257] Az ellentámadás szakasza zárja le Mao forradalmi háborúját. Az ellenséggel vívott fegyveres harc *harmadik* – utolsó – fázisában a reguláris erők a mozgóháború és az állásharc kombinációjával visszaveszik és megtartják a korábban elvesztett területeket. E fázisban a partizánok ismét csak kisegítő szerepet kapnak, de a pártvezér az indirekt eszközöknek, a külföldön folytatott propaganda- és diplomáciai tevékenységnek is jelentős szerepet szánt. [10: 257–259] Fontos hangsúlyozni, hogy mindhárom fázisban együtt harcolnak a reguláris csapatok és a partizánok: „*A forradalmi háború egésze szempontjából egyrészt a népi partizánháború, másrészt a Vörös Hadsereg főerői – olyanok, mint az ember két karja. Ha valaki csak a Vörös Hadsereg főerőit használja fel, és nem indít partizánháborút – az annyit jelent, hogy félkarral harcol.*” [16: 434]

A partizánok egy részének irreguláris erőből reguláris erővé való fejlődését tekinthetjük Mao hadelméleti munkássága egyik csúcspontjának. „*A partizánosztagok a japán betolakodók elleni háborúban (és minden forradalmi háborúban) általában szolgálva a »semmiből« fejlődnek valamivé, kis egységekből fejlődnek nagy egységgé...*” [9: 144] A partizánok a nép soraiból kerülnek ki, 16 és 45 éves kor közötti önkéntesekből. Mao szerint a legfontosabb, hogy minden önkéntes kezébe fegyvert kell adni, csak utána indulhat meg a jelentkezők katonai és politikai képzése. [8: 80] A képzés, illetve kiképzés folyamatossága és a katonáknak a harcok során megszerzett tapasztalatai azonban fokozatosan átalakítják az irreguláris erőket, megváltoztatva azok erőszak-alkalmazásának jellegét is. Az elhúzódó háború alatt

„...*a partizánműveletek nem maradnak meg egy és ugyanazon a színvonalon, hanem a reguláris csapatok mozgó hadműveleteinek színvonalára emelkednek. A partizánműveleteknek ily módon kettős stratégiai szerepük van: egyrészt előmozdítják a reguláris hadsereg hadműveleteinek sikerét, másrészt maguk is egyre inkább reguláris csapatok hadműveleteinek jellegét öltik.*” [10: 322] „*A hosszan tartó harc során a partizánosztagoknak és a partizánháborúnak nem szabad mereven megtartaniok (sic!) kezdeti formájukat. Állandóan fejlődniök (sic!) kell, egyre magasabb fokra kell emelkedniök (sic!), és fokozatosan át kell alakulniok (sic!) reguláris hadsereggé, illetve reguláris háborúvá.*” [17: 428]

„...mint hal a vízben” – a népi támogatás jelentősége

A partizánok harcának sikere szoros összefüggésben áll a lakosság támogatásával. Nélkülük sem utánpótlást, sem információkat, sem biztonságot nem kaphatnak a felkelők, ezért a néppel való jó viszony kialakítása és megtartása különös figyelmet kapott Mao írásaiban. A közöttük lévő kapcsolatot az alábbi igen szemléletes hasonlattal írta le, melyben a partizánokat a vízben élő halhoz, míg a népet a vízhez hasonlította.

„Néhányan azt gondolják, hogy a gerilláknak lehetetlen sokáig az ellenség hátában tevékenykedni. Ez az elgondolás azonban az emberek és a csapatok közötti kapcsolat nem értésén alapul. Az előzőeket tekinthetjük a víznek, az utóbbiakat a halnak, mely ebben a vízben él. Hogyan mondhatjuk, hogy e kettő nem élhet együtt? Csak a fegyelmetlen csapatok képtelenek erre, ők a népet ellenségükké teszik és így – akárcsak a partra vetett halak – nem élhetnek.” [8: 92–93]

Véleménye szerint az e közezből kiszakított partizán nem létezhet többé: a lakosságot maguk ellen fordító, a népet saját ellenségükké tevő, fegyelmetlen felkelők küzdelme ellehetetlenül, így céljaik magvalósíthatatlanná válnak. [8: 93]

A néppel való kommunikációban a közérthetőség és a rövidség volt Mao egyik legnagyobb előnye riválisaival szemben. Hasonlatai, rövid példái, pontokba szedett gondolatai hatékonyan közvetítették üzeneteit a társadalom minden rétege, különösen az egyszerű emberek felé, akikre mint tömegbázisra támaszkodtak a kommunisták. Az ő meggyőzésüket szolgálta *A fegyelem három fő szabálya és nyolc figyelemre ajánlott megjegyzése* című kiadvány is, amely mint „etikai kódex” a kínai Vörös Hadsereg, későbbi nevén a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg állományának felkészítésére készült. Mao már 1928 tavaszán, vagyis rögtön a harcok kirobbanása után kiadta az akkor három pontba szedett irányelveit a lakossággal való kapcsolatra vonatkozóan, amelyek így szóltak: „1. Csak parancsra cselekedj! 2. Ne vedd el semmit sem a munkásoktól és a parasztoktól! 3. Szolgáltass be mindent a helyi hatóságoknak!” [18]

Ugyanezen év nyarán a fenti szabályokat hat megjegyzéssel egészítette ki: „1. Tedd vissza az ajtót, amikor elhagyod a házat! 2. Tekerd fel az ágyneműt, amiben aludtál! 3. Beszélj udvariasan! 4. Fizess tisztességesen a megvett áruért! 5. Add vissza, amit kölcsönvettél! 6. Fizesd ki a kárt, amit okoztál!” [18] 1929 után Mao néhány ponton megváltoztatta a fenti regulákat. A második szabály helyére került „Se egy tűt, se egy darab cérnát ne lopj el a néptől!”, míg a harmadik kétszer is változott: először „Szolgáltass be minden pénzt, amit megszerezte!”, majd ezt pontosítva „Szolgáltass be mindent, amit megszerezte!”. A meglévő hat megjegyzéshez is hozzátett még kettőt: „Ne fürödj nők jelenlétében!” és „Ne kutass a foglyul ejtettek zsebében!”. Végül 1947. október 10-én az alábbi dokumentumot küldte el a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg Főhadiszállására:

„1. Hadseregünk fegyelmének 3 fő szabálya és 8 figyelemre ajánlott megjegyzése az évek alatt gyakorlattá vált, de tartalmuk a különböző körzetek katonai egységei között némileg módosult. Ezeket most egységesítettük és újra kiadtuk. Elvárjuk, hogy ezt a változatot mint hivatalos verziót használják a képzés során, és legyenek szigorúak az érvényesítésében. Amennyiben szükséges, a Fegyveres Erők területileg illetékes főparancsnoksága elrendelheti ezeknek a helyi körülmények miatti kiegészítését, és dönthet azok végrehajtásáról.

2. A fegyelem 3 fő szabálya a következő:

- Csak parancsra cselekedj!
- Se egy tűt, se egy darab cérnát ne lopj el a néptől!
- Szolgáltass be mindent, amit megszerezte!

3. A 8 figyelemre ajánlott megjegyzés a következő:

- Beszélj udvariasan!
- Fizess tisztességesen a megvett áruért!
- Add vissza, amit kölcsönvettél!
- Fizesd ki a kárt, amit okoztál!
- Ne káromkodj, és ne gúnyold ki a népet!
- Ne pusztítsd el a termést!
- Ne szemtelenkedj a nőkkel!
- Ne bánj rosszul az elfogottakkal!” [18]

Mao Ce-tung hatása korának katonai gondolkodására és hadügyére

Mao hadelméleti munkássága nagy hatást gyakorolt a 20. század második felében a harmadik világban lezajlott népi mozgalmakra és felkelésekre. Az ezeket a mozgalmakat irányító teoretikusok felhasználták Mao munkáit, és azokat a saját földrajzi és társadalmi közegük viszonyaival kiegészítve gondolták tovább. A kínai polgárháborúban győzni képes kommunisták példája lelkesítően hatott a gyarmatosítókat és kizsákmányolókat magukról lerázni kívánó népek számára Ázsiában, Afrikában és Közép-, valamint Dél-Amerikában egyaránt.

Mao követői közül elsőként Vo Nguyen Giap tábornok érdemel említést, aki a franciák, majd az amerikaiak ellen vívott vietnámi függetlenségi és egyesítési harcok katonai vezéralakja volt. A tábornok a második világháború idején a kínai partizánok között szerzett elméleti ismereteket és gyakorlati tapasztalatokat, majd későbbi hadelméleti munkáiban átvette, illetve továbbfejlesztette Mao nézeteit. [19: 423] [1: 258] A kommunista párt szoros ellenőrzése alatt vívott küzdelmet ő is elhúzódó jellegűnek hirdette, mely során a legfontosabb célkitűzés az ellenség eredeti szándékának, vagyis a gyors lefolyású háborúnak a megakadályozása volt. [20: 53–54] A vietnámi gerillák vezetője is három fázisra osztotta fel a reguláris és irreguláris erők által közösen vívott elhúzódó háborút, de ő az elsőben látta kulcsfontosságúnak a partizánok harcát, a másik kettőnél a reguláris csapatok kisegítőiként számolt velük. Giap is hirdette a partizánok evolúcióját, mely lehetővé teszi, hogy a partizánháború mozgó háborúvá, vagyis reguláris erők harcává váljon. [20: 57–58] [21: 114–115] [21: 117] A partizánháború kifárasztó jellegét erősítette az indirekt eszközök alkalmazása is: a belföldi és a külhoni propaganda a hazai, valamint a nemzetközi közvélemény megnyerését szolgálta. [20: 65] [21: 89]

A gerilla-hadviselés ikonjává vált Ernesto Che Guevara *A gerillaharcos kézikönyve* című művében a kubai forradalom harcainak tapasztalatait rögzítette. Hasonlóan Maóhoz, ő is a vidéki emberek forradalmában hitt, mert a közép- és dél-amerikai társadalmi viszonyok inkább hasonlítottak a kínaiakhoz, mint a 19. század második felének európai körülményeihez. Párhuzamot vont a két forradalom között:

„Mao Kínája munkáscsoportok felkelésével kezdődik délen, amelyet legyőznek, és majdnem megsemmisítenek. Csak a Jenanból induló nagy menetelés után sikerül megalapoznia magát, és kezd fejlődni, amikor mezőgazdasági területekre helyezi át a bázisát, és az agrárreformot tűzi ki alapvető céljául.” [22: 35]

Az argentin származású forradalmár is tudta, hogy a forradalom győzelméhez reguláris csapatokra is szükség van, és ő is hirdette Mao evolúciós elméletét, hiszen „*a győzelmet mindig reguláris hadsereg éri el, még ha kezdetben gerillahadsereggént indult is.*” [22: 39] Érdekesség, hogy egy másik kínai teoretikus, Szun-ce gondolata is előkerül könyvében. Che idézi egyik híres mondatát, mely szerint olyan értékes a gerilla-hadviselésben, mint valami bibliai zsoltár: „*Ismerd önmagad és az ellenfeled, és száz csatát megharcolhatsz egyetlen katasztrófa nélkül.*” [22: 195]

Az Afrikában zajló felszabadító harcok szintén aszimmetrikus jellegűek voltak. A britek, a franciák, a belgák vagy a portugálok ellen harcolók ideológiai háttérét a marxizmus-leninizmus adta, a harcokhoz szükséges gyakorlati ismereteket azonban inkább a közelmúltjukban sikeres kínai és vietnami harcok szolgáltatták. Amilcar Cabral vagy Jaime Morali is a vidéki parasztságot kívánta megszólítani a gyarmattartók elleni harchoz, mert bennük látták az elhúzódó forradalmi harc tömegbázisát, [23: 288] emellett hangoztatták a harcok elhúzódó, vagyis kifárasztó jellegét is. [24: 270] A fent említett teoretikusok mellett Mao elmélete hatott az 1948–1960-as maláj felkelésre, valamint hatása kimutatható volt az 1946-tól 1954-ig tartó, a Fülöp-szigeteki kommunisták vezette Hukbalahap kormányellenes mozgalomra is. [2: 149]

A felkelések elleni hatékony küzdelem az e harcok mögött meghúzódó teória vizsgálatára serkentette a reguláris hadseregek elméleti szakembereit is. B. H. Liddell Hart, a 20. század egyik legnagyobb hatású katonai gondolkodója a *Stratégia* című művének második, 1967-es javított kiadásához írt előszavában rögzítette, hogy művét a kor egyik „divatos” hadügyi tünetének, a gerillaháborúnak elemzéséről írt újabb fejezettel egészítette ki. [25: 9] „*Ha békét akarsz, értsd meg a háborút.*” – ezt a korábban követendő szabályként megfogalmazott intelmét kiegészítette: „*Ha békét akarsz, értsd meg a háborút, különösen a gerilla- és a felforgató háborút.*” [25: 550] A XXIII. fejezetben Liddell Hart röviden vázolta a gerillaháború elméletének legfőbb szakaszait, és két bő bekezdés erejéig Mao, illetve a kínai partizánok harcát is bemutatta. Rámutatott a kínai harcok jellegzetességeire, az elhúzódó háborúra, a reguláris erők küzdelmeivel kombinált partizántaktikára, a nép és a nagyhatalmak támogatásának megszerzésére, valamint a partizánok evolúciójára is. [25: 552–553] A brit teoretikus a hadtörténelem példáit sorolva mutatta be a gerillaháborút, amelynek tünetét a reguláris hadseregben szolgált katona távolságtartásával szemlélte. [25: 564]

Összegzés

Napjaink fegyveres küzdelmeinek aszimmetrikus jellege, az abban részt vevő felek tudatosan választott irreguláris és elhúzódó jellegű harca rávilágít a gerillaelméletek, így Mao teóriájának fontosságára. A reguláris erőkkel szemben harcoló irreguláris erők küzdelmének ugyanúgy vannak szabályai, mint a hagyományos haderők konvencionális fegyveres műveleteinek, azonban az irreguláris erők küzdelmét meghatározó tételek eltérnek a bevett szabályoktól. Az irregularitás ugyanis nem szabálytalanságot, hanem a meglévő bevett szabályoktól való eltérést, vagyis a más módon való harcot jelenti. A partizánok küzdelmének szabályai a fegyveres küzdelem e tünete teóriájának megszületésétől íródnak: a felkelések elméletét a 19. század elejétől – Clausewitz, Jomini, Gneisenau, Decker,

Davidov, Espoz y Mina, Le Mière de Corvey műveinek megjelenésétől – ugyanolyan folyamatos fejlődés jellemzi, mint a reguláris elveket. A felkelők, gerillák, partizánok elleni harcban Napóleon szerint „*partizán módjára kell cselekedni mindenütt, ahol partizánok vannak.*” [3: 111] Az irreguláris erőkkal szembeni hatékony küzdelemhez meg kell értenünk a háttérben meghúzódó, e harcok jellegét meghatározó tételeket, elengedhetetlen tehát a harcokra való gyakorlati felkészülés mellett a felkelés elméletének, az itt alkotó katonai gondolkodók – így Mao – műveinek tanulmányozása is.

Felhasznált irodalom

- [1] TOWNSHEND, C.: *Gerillaháborúk*. In: TOWNSHEND, C.: *A háborúk világtörténete. Katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét*. Corvina Kiadó, 1992, 250–265.
- [2] BECKETT, I. F.: *Encyclopedia of Guerrilla Warfare*. Checkmark Books, 2001.
- [3] SCHMITT, C.: *A partizán elmélete. Közbevetett megjegyzés a politikai fogalmához*. In: SCHMITT, C.: *A politikai fogalma*. Osiris – Pallas – Attraktor, 2002, 103–173.
- [4] JORDÁN Gy.: *Kína*. In: DIÓSZEGI I. et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. I. kötet. 1890–1945*. Korona Kiadó, 1997, 145–150.
- [5] JORDÁN Gy.: *Kína*. In: DIÓSZEGI I. et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. I. kötet. 1890–1945*. Korona Kiadó, 1997, 423–436.
- [6] JORDÁN Gy.: *Kína*. In: DIÓSZEGI I. et al. (szerk.): *20. századi egyetemes történet. III. kötet. 1945–1995. Európán kívüli országok*. Korona Kiadó, 2001, 105–138.
- [7] GYEREVJANKO, P. M.: *A második világháború története 1939–1945. Harmadik kötet. A háború kezdete. A Szovjetunió elleni agresszió előkészítése*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1977.
- [8] MAO Tse-tung: *On Guerrilla Warfare*. Praeger Publishers, 1961.
- [9] MAO Ce-tung: *A japán területreklók elleni partizánháború stratégiájának kérdései*. In: MAO Ce-tung: *Válogatott művei. 2. kötet*. Szikra, 1953, 137–203.
- [10] MAO Ce-tung: *Az elhúzódo háborúról*. In: MAO Ce-tung: *Válogatott művei. 2. kötet*. Szikra, 1953, 205–360.
- [11] BAKOS Cs. A.: Clausewitz „újratöltve”. *Hadtudomány*, 25/1–2 (2015), 99–104.
- [12] JOBBÁGY Z.: Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje. *Honvédségi Szemle*, 141/3 (2013), 28–31.
- [13] KIRAS, J. D.: *Terrorizmus és irreguláris hadviselés*. In: BAYLIS, J. (szerk.): *A stratégia a modern korban. Bevezetés a stratégiai tanulmányokba*. Zrínyi Kiadó, 2005, 264–293.
- [14] MAO Ce-tung: *A kínai forradalom és a Kínai Kommunista Párt*. In: MAO Ce-tung: *Válogatott művei. 3. kötet*. Szikra, 1954, 145–199.
- [15] MAO Ce-tung: *A Csingkangsanban folyó harc*. In: MAO Ce-tung: *Válogatott művei. 1. kötet*. Szikra, 1952, 125–185.
- [16] MAO Ce-tung: *A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései*. In: MAO Ce-tung: *Válogatott művei. 1. kötet*. Szikra, 1952, 329–464.
- [17] MAO Ce-tung: *A háború és a stratégia kérdései*. In: MAO Ce-tung: *Válogatott művei. 2. kötet*. Szikra, 1953, 403–433.
- [18] MAO Zedong: *On the Reissue of the Three Main Rules of Discipline and the Eight Points for Attention – Instruction of the General Headquarters of the Chinese People's Liberation Army*.

- Forrás: www.marxists.org/reference/archive/MAO/selected-works/volume-4/mswv4_23.htm
(A letöltés dátuma: 2016. április 2.)
- [19] PERRET, G.: *Võ Nguyen Giap*. In: ROBERTS, A. (szerk.): *A hadviselés művészete. Nagy hadvezérek az újkorban*. Kossuth Kiadó, 2010, 420–427.
- [20] GIAP, V. N.: *People's War People's Army*. In: GIAP, V. N.: *People's War People's Army*. Foreign Languages Publishing House, 1974, 41–74.
- [21] GIAP, V. N.: *The Great Experiences Gained by our Party in Leading the Armed Struggle and Building Revolutionary Armed Forces*. In: GIAP, V. N.: *People's War People's Army*. Foreign Languages Publishing House, 1974, 75–169.
- [22] CHE GUEVARA, E.: *A gerillaharcos kézikönyve*. Ulpus-ház Könyvkiadó, 2007.
- [23] CABRAL, A.: *Hogyan mozgósítottuk a parasztságot, amely harcunk fő tömegereje, de nem a fő forradalmi erő*. In: FENCsik L. (szerk.): *Fejlődő országok – haladó eszmék*. Kossuth Könyvkiadó, 1976, 287–289.
- [24] DAVIDSON, B.: *Gerillaháborúk Afrikában*. Kossuth Könyvkiadó, 1984.
- [25] LIDDELL HART, B. H.: *Stratégia*. Európa Könyvkiadó, 2002.

A Nemzeti Közsolgálati Egyetem kiadványa.

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó • www.dialogcampus.hu •
www.uni-nke.hu • 1094 Budapest, Márton utca 19. • Telefon: (1) 608 1488
• E-mail: kiado@uni-nke.hu • A kiadásért felel: Petró Ildikó kiadó-
és nyomdavezető • Kiadói szerkesztő: Kutas Éva és Sós Dóra • Borító,
tördelés: Stubnya Tibor • Nyomdai kivitelezés: Stanctechnik Kft. • Felelős
vezető: Hermann Nikolett

ISBN 978-615-5680-38-0

A hadakozás történetével, valamint a hadviseléssel foglalkozó irodalom számos kötete bemutatta már a kiemelkedő hadvezérek életét, továbbá a hadszíntéren véghez vitt hadi sikereiket. Az sem jelent újdonságot, ha a hadtörténelem nagy riválisainak szembenállását, a csatamezőn vívott párharcaikat elemző tanulmányokat tárjuk az érdeklődők elé.

Másra, ennél többre vállalkozik az Állam és katona című kötet. A könyv előzménye egy tudományos konferencia volt, amelynek keretében néhány a magyar és külföldi hadtörténelem néhány nagy jelentőségű katonai vezetőjének munkásságát értékelték a szakterület elismert kutatói, akik az itt közölt esszék szerzői is. A mű tizenkét olyan híres és a mai napig aktuális tételeket, elveket megalkotó hadtudós életművét mutatja be, mint Szun-Ce, Zrínyi Miklós, Carl von Clausewitz vagy Mao Ce-tung.

Mégis mitől más, mitől különleges ez a kötet? A könyv kuriózumát az adja, hogy a szerzők azonos tematikával, valamint vizsgálati kérdésekkel, azaz azonos aspektusból értékelik és ismertetik meg az olvasókkal a történelem kiemelkedő katonai vezetőinek, továbbá a hadtudomány meghatározó teoretikusainak elméleti és gyakorlati munkáját. Olyan érdekes problémákat válaszolnak meg, mint hogy mit gondoltak a különböző történelmi korok hadvezérei a katonai vezetésről, a parancsnokról; a katonai és a politikai vezetés, azaz a katona és az állam kapcsolatáról; a felkészítés, a kiképzés, illetve a képzés kérdéseiről; a katonák, valamint a hadsereg értékrendjéről; az erkölcsről; a szerencse szerepéről; az ellátás fontosságáról; továbbá olyan izgalmas dilemmákra adnak választ, hogy az egyes hadtudósok elméletei milyen hatást gyakoroltak a hadtudományra, illetve más diszciplínákra.

Megfontolandó tanulsága a műnek, hogy a kötetben szereplő katonák más korban éltek, eltérő feltételek között „vívták meg harcaikat”, mégis a hadtudomány, a hadviselés több kérdéséről hasonló, sőt azonos véleményen voltak.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés”
című projekt keretében került kiadásra.

Dialóg Campus

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE